

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI – PORTEKİZ İLİŞKİLERİ VE HİND
OKYANUSU SİYASETİ (XVI. YÜZYIL)**

**HAVA ÖNALAN
2501121013**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MAHMUT AK**

İSTANBUL 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HAVA ÖNALAN Numarası : 2501121013
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : YENİÇAĞ TARİHİ Danışmanı : PROF.DR.MAHMUT AK
Tez Savunma Tarihi : 09.05.2017 Saati : 16:00
Tez Başlığı : "Osmanlı-Portekiz İlişkileri ve Hind Okyanusu Siyaseti (XVI.Yüzyıl)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.MAHMUT AK		KABUL
2-PROF.DR.İDRİS BOSTAN		Kabul
3-PROF.DR.FERİDUN M.EMECEN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ.DR.EMRAH SAFA GÜRKAN		
2-YRD.DOÇ.DR.YUSUF A.AYDIN		

ÖZ

OSMANLI-PORTEKİZ İLİŞKİLERİ VE HİND OKYANUSU SİYASETİ (XVI. YÜZYIL)

Hava ÖNALAN

Coğrafi Keşifler ile beraber XV. Yüzyılda Afrika ve Hindistan'a ulaşan Portekizliler aynı zamanda doğunun zenginlikleri olan baharat ve altına da ulaşmışlardır. Ekonomik olduğu kadar dini açıdan da Portekiz keşiflerini tetikleyen etkenler mevcuttur. Efsanevi Hıristiyan lider Prester John'a ulaşip Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymak da Portekizlilerin hedefleri arasındadır. Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nu dolaşmasının ardından Vasco da Gama'nın 1497-1499 tarihleri arasında gerçekleştirdiği yolculuk sonunda Hindistan'a ulaşması, Estado da India adında Hindistan'da kurulacak Portekiz Deniz İmparatorluğu'nun ilk büyük adımları olmuştur. Portekizliler Hindistan'da kalıcı olabilmek için bölgeye 3 yıl süre ile gönderilen valiler tayin ederek sömürge imparatorluğunun temellerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Portekizliler Hind ticaret yolunun kontrolünü ele geçirerek Kızıldeniz sahillerine kadar ulaşmıştır. Bunu yaparken Müslüman tüccarların yanı sıra Hindistan'daki diğer devletlere de zarar vermişlerdir. Bu devletlerin yardım talebi karşısında Müslüman devletlerin hâmesi olan Memlûklar devreye girmiş ancak yardım konusunda yetersiz kalmışlardır. Bu sebeple dönemin en güçlü Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlardır. Osmanlı-Portekiz mücadelesinin resmi olarak başlangıcı ise Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethidir. Fetihle beraber hilafetin Osmanlı'ya geçmesi, Hind ciheti ve Kızıldeniz'de iki deniz imparatorluğunu karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin güney politikasını şekillendiren bu durum, XVI. Yüzyıl sonlarına doğru Hind Okyanusu'ndaki Portekiz faaliyetlerinin yavaşlamasına kadar devam etmiştir. Portekiz hükümdarı Dom Sebastiyân'ın 4 Ağustos 1578 tarihinde yapılan Vadi's-Sebil Savaşı sırasında hayatını kaybetmesiyle beraber ülke yönetimi, İspanya kontrolüne geçince Portekizlilerin Hind politikası kesintiye uğramıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi Keşifler, Portekiz, Sömürgecilik, Hind Okyanusu, Osmanlı Devleti, Memlûklar

ABSTRACT

OTTOMAN- PORTUGUESE RELATIONS AND INDIAN OCEAN POLITICS (XVI. CENTURY)

Hava ÖNALAN

The Portuguese who reached Africa and India during the 15th centuries also reached to the eastern sources of wealth such as spice and gold mines through the geographical explorations. There were economical as well as religious factors triggering the Portuguese explorations. Spreading the Christianity worldwide by reaching to legendary Christian leader Prester John was also one of the goals of the Portuguese. Vasco da Gama's voyage which ended in India in 1497-99 after Bartolomeu Dias had rounded the Cape of Good Hope became the initial big steps for the foundation of the Portuguese Maritime Empire named Estado da India in India. Portuguese tried to secure the foundations of the colonial empire by appointing governors for a 3 years period in order to permanently remain in India.

The Portuguese reached the Red Sea shores by maintaining the control of Indian trade route. During this period (While doing this) they harmed Muslim merchants as well as other states existed in India. The Mamluk Sultanate which was the protecting power of Muslim states stepped in due to the help request of the states but failed to satisfy them. Therefore, the states applied to the Ottoman Empire which was the ruling power of this era. The official start of the Ottoman-Portuguese struggle was the conquest of Egypt by Yavuz Sultan Selim. The passage of Islamic Caliphate to the Ottoman Empire with the conquest of Egypt had two maritime empires encountered in Indian quarter and the Red Sea. This situation shaping the Ottoman Empire's policy in the south, continued until the activities of the Portuguese slowed down through the end of XVI century. When the King of Portugal Dom Sebastian died during a war in Vadi'us-Sebil on the 4th of August in 1578, the control of Portuguese administration has been taken over by Spain and the Portuguese's Indian Policy have been interrupted.

Keywords: Geographical Explorations, Portugal, Colonialism, Indian Ocean, Ottoman Empire, Mamluk Sultanate

ÖNSÖZ

XVI. yüzyılda Hind Okyanusu ve Kızıldeniz sahillerinde iki egemen güç bulunmaktadır: Osmanlı Devleti ve Portekiz. Coğrafi Keşiflerle beraber gemi teknolojisinde meydana gelen gelişmeler neticesinde deniz aşırı yolculuklara çıkan kâşifler, Portekiz varlığını Afrika ve Hindistan'a kadar taşımışlardır. Hind Okyanusu'ndaki güç dengelerini değiştirecek olan bu durum, yüzyıl başından itibaren Osmanlılar ile Portekizlileri karşı karşıya getirecektir.

Osmanlı-Portekiz mücadelesinin seyrini tam anlayabilmek için her iki ülkede yayımlanan yerli ve yabancı kaynakları mukayeseli olarak incelemek gerekmektedir. Çalışmamızda Portekizlilerin Hind Okyanusu'na ulaşmadan evvel nasıl bir süreçten geçtiği ve ne tür bir politika izlediğine dair ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler, genellikle kâşiflerin raporları ve dönemin kroniklerinden derlenmiştir. Salih Özbaran, Lizbon'daki Torre de Tombo Arşivi'nde Osmanlı-Portekiz münasebetleri ile ilgili yaptığı çalışmalarda pek çok Portekizce arşiv belgesini neşretmiştir. Bunun dışında Portekizli kâşiflerin gemilerde tuttuğu notlar, birinci elden kaynak olması bakımından önem arz etmektedir. Tezimizde ağırlıklı olarak Portekiz kronikleri ve yabancı kaynaklardan faydalanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde ne yazık ki konumuzla alakalı belge sayısı sınırlıdır. Bununla beraber Memlûk tarihi hakkında yazılan Arapça yazma eserlerde de Portekizlilerin faaliyetlerine yer verilmiştir. Bilhassa İbn İyas, *Bedâi'ez-Zuhûr fî Vekâi'i ed-Duhûr* adlı eserinde Memlûkların Portekiz ve Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerini tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır.

Giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan tezin birinci bölümü çoğunlukla Portekiz kroniklerine dayanarak yazılmış olup orijinal bilgiler içermektedir. Portekizli kâşiflerin XV. yüzyıl boyunca Afrika ve Hind Okyanusu'na gerçekleştirdikleri keşif yolculukları, bu yolculuklar sırasında karşılaştıkları zorluklar ve gittikleri yerler hakkında yaptıkları gözlemlere yer verilmiştir. Keşifleri destekleyen Portekizli hükümdarların faaliyetleri neticesinde önce Afrika ardından da Ümit Burnu'nu dolaşan kâşiflerin Hindistan'a ulaşmaları anlatılmıştır.

İkinci bölüm, Hind Okyanusu'ndaki Portekiz-Memlûk mücadelesi ile başlamaktadır. Portekizlilerin Hind ticaretini ele geçirmesiyle zarar gören tüccarların dönemin en güçlü devleti olarak gördükleri Memlûklardan yardım istemesi ve Memlûkların da bahrî açıdan yetersiz kaldıkları anda Osmanlı Devleti'ne başvurmasının ardından II. Bayezid'in yardım göndermesi anlatılacaktır. Yavuz Sultan Selim'in 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye Seferleri neticesinde Memlûklara son vermesiyle bölüm sonlanacaktır.

Üçüncü ve son bölümde Osmanlı Devleti ile Portekiz mücadelesi ele alınmıştır. Hind Okyanusu'nun ardından Kızıldeniz sahillerine ulaşan Portekizliler, Müslümanlar için büyük tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu bölümde Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerindeki Osmanlı'nın güney politikasına değinilerek yüzyıl sonuna kadarki Osmanlı-Portekiz mücadelesi anlatılacaktır.

Tüm yoğunluğuna rağmen çalışmamı titizlikle takip edip benden hiçbir zaman ilgisini esirgemeyen ve tezime yaptığı katkılarla her daim sabırla yanımda olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mahmut AK'a, gerek kaynaklar konusunda gerekse de verdiği fikirlerle her zaman yardım ve desteğini gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. İdris BOSTAN'a, tezimin özellikle birinci bölümüne Portekiz gözüyle bakmam konusunda beni yönlendiren hocam Yrd.Doç.Dr.Yusuf Alperen AYDIN'a müteşekkirim.

Arapça'dan çeviriler yaparak tezime büyük katkıda bulunan ve ihtiyacım olduğunda her zaman yanımda olup destek veren arkadaşım Ahmed Maher Mohamed AHMED'e, yurtdışından gerekli olan kaynakları temin etmem konusunda tereddüt etmeden yardım eden kuzenim Adem ÖNALAN'a, Topkapı Sarayı Arşivi'nden belge alabilmemi kolaylaştıran Topkapı Sarayı Müzesi El Yazmaları Kütüphanesi Sorumlusu Sayın Ramazan AKTEMUR'a, desteğini her zaman hissettiğim arkadaşlarım Sakine Akcan EKİCİ, Fatma BÜYÜKKARA ve Ümmügülüm KARAGÖZ'e, tezimi sabırla okuyup düzenlemelere yardım ederek her daim yanımda olan kıymetli arkadaşım Ayşenur ERDOĞAN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca İslam Araştırmaları Merkezi ve IRCICA Kütüphanesi çalışanlarına müteşekkirim.

Tez yazdığım süre içerisinde maddi olarak desteklediğim İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP)'ne ve Türk Petrol Vakfı'na desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Hava ÖNALAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
RESİMLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM PORTEKİZ VE HİND OKYANUSU

1.1.Portekiz Keşifleri Ve Hind Seferleri.....	12
1.1.1.Portekiz Prensi Henrique'nun (D.1394-Ö.1460) Denizaşırı Faaliyetleri.....	12
1.1.1.1.İber Yarımadası'nda Reconquista (Yeniden Fetih) Hareketi.....	13
1.1.1.2. Portekiz ile Merîni Hanedanlığı Mücadelesi.....	14
1.1.1.3. Alvise Cadamosto'nun Keşif Yolculukları (1455-1456).....	20
1.1.2. V. Afonso (1438-1481) Dönemi Faaliyetleri.....	23
1.1.3. II. Joao (1481-1495) Dönemi Keşifleri.....	25
1.1.3.1. Diogo de Azambuja'nın Elmina Yolculuğu.....	26
1.1.3.2. Diogo Cao'nun Keşif Yolculukları (1482-1486).....	27
1.1.3.3.Bartolomeu Dias'ın Keşif Yolculuğu ve Ümit Burnu'nu bulması.....	30
1.1.3.4. Pero da Covilha ile Afonso de Paiva'nın Keşif Yolculuğu (1487).....	34
1.1.4. Christopher Columbus'un Portekiz Keşiflerindeki Rolü.....	37
1.1.5. Tordesillas Antlaşması (7 Haziran 1494).....	39
1.1.6. Vasco da Gama'nın İlk Hindistan Yolculuğu (1497- 1499).....	41
1.1.7. İslâm Coğrafyacılarının Keşiflerdeki Rolü.....	48

1.1.8. Portekiz ve Hindistan Sömürgeciliği.....	52
1.1.8.1. Pedro Alvarez Cabral'ın Hindistan Yolculuğu.....	52
1.1.8.2. Vasco da Gama'nın ikinci Hindistan Yolculuğu.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLAR VE HİND OKYANUSU

2.1. Memlûk-Portekiz Münasebetleri.....	56
2.1.1. Hind Ticaret Yolu Üzerinde Memlûk- Portekiz Mücadelesi.....	57
2.1.1.1. Hindistan'a Gönderilen İlk Genel Vali Francisco de Almeida'nın Faaliyetleri ve Chaul Savaşı (1508).....	58
2.1.1.2. Diu Savaşı (3 Şubat 1509).....	61
2.1.1.3. Afonso de Albuquerque'nin Faaliyetleri.....	64
2.2. Osmanlı- Memlûk Münasebetleri.....	73
2.2.1 İlk Osmanlı – Memlûk Münasebetleri.....	73
2.2.2. II. Bayezid dönemi.....	79
2.2.2.1. Portekiz'e Karşı Memlûkların Osmanlı Devleti'nden Yardım Talebi.....	81
2.2.3. Yavuz Sultan Selim Dönemi.....	84
2.2.3.1. Selman Reis'in Süveyş Kaptanlığı ve Faaliyetleri.....	84
2.2.3.2. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı Fethi.....	89
2.2.3.2.1. Fethin Sebepleri.....	89
2.2.3.2.2. Mercidâbık Savaşı (24 Ağustos 1516).....	93
2.2.3.2.3. Ridaniye Savaşı (22 Ocak 1517).....	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ VE HİND OKYANUSU

3.1. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı Kızıldeniz Ve Hind Okyanusu Siyaseti.....	105
3.1.1. Selman Reis ve 10 Şaban 931(2 Haziran 1525) Tarihli Lâyihası.....	106
3.1.2. Mustafa Bayram'ın Faaliyetleri ve Hindistan Seferi (1531).....	111
3.1.3. Bahadır Şah'ın Portekizlilerle Anlaşması ve Öldürülmesi.....	113
3.1.4. Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 Tarihli Hindistan Seferi.....	115
3.1.5. Osmanlı Devleti'nin Habeş'e Yardım Göndermesi.....	120
3.1.6. Yemen'de Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulmaya Başlaması ve İlk Beylerbeylik Dönemi.....	121
3.1.7. Pîri Reis'in Hind Kapudanlığına Getirilmesi ve Faaliyetleri.....	122
3.1.8. Basra'nın Fethi (25 Aralık 1546).....	123
3.1.9. Hürmüz Kuşatması (1552).....	124
3.1.10. Seydi Ali Reis'in Kapudanlığı.....	128
3.1.11. Sefer Reis'in Portekizlilerle Mücadelesi.....	130
3.1.12. Habeş Beylerbeyliği'nin Kurulması.....	133
3.1.13. Bahreyn Seferi (1559).....	135
3.1.14. Osmanlı-Portekiz Barış Teşebbüsleri.....	136
3.2. II. Selim Dönemi Osmanlı-Portekiz İlişkileri.....	137
3.2.1. Açe'ye Yardım Gönderilmesi.....	137
3.2.2. Yemen İsyanı.....	139
3.3. III. Murad Dönemi Osmanlı- Portekiz İlişkileri.....	140
3.3.1. Vadi's-Sebil(Kasrû'l-Kebir) 4 Ağustos 1578	140

3.3.2. Mîr Ali Bey'in Maskat ve Afrika Seferleri.....143

SONUÇ.....148

BİBLİYOGRAFYA.....153

EKLER.....167

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
düz	: Düzenleyen
h	: Hüküm
haz	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.D.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
M.Ü.İ.F.D.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
neş	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vr	: Varak

RESİMLER LİSTESİ

Resim I	1375 yılında yapılan Katalan Atlası	2
Resim II	Batlamyus'un 1490 Roma nüshasına göre Dünya haritası	3
Resim III	Bartolomeu Dias'ın Güney Afrika'da diktiği padraolardan biri	34
Resim IV	Pedro Cabral'ın, bir kısmı batan gemilerini gösteren tasvir	52
Resim V	Diu	62
Resim VI	Goa, Hindistan	67
Resim VII	Malaka'nın Gaspar Correa tarafından yapılan tasviri	68
Resim VIII	Gaspar Correa'nın çizimiyle Albuquerque'nun Aden Kuşatması	70
Resim IX	Hürmüz Adası	71
Resim X	1519 yılında Kızıldeniz sahillerinde Osmanlı ve Portekiz gemileri	104
Resim XI	Maskat	125
Resim XII	Seydi Ali Reis ile Portekiz donanmasının 1554 tarihli savaşını gösteren tasvir	130
Resim XIII	1541 yılında Muha	132

GİRİŞ

Tarih boyunca medeniyetler arasında ticari, siyasi, ekonomik, kültürel etkileşimler meydana gelmiştir. Aynı zaman dilimi, dünyanın farklı bölgelerinde farklı şartlarda yaşanmıştır. Asya'daki bir buluşun Avrupa ile tanışması veya Avrupa'da icat edilen bir aletin Asya'ya geçişi yüzyıllar kadar uzun bir zamanı kapsayabilmiştir. Ortaçağ Avrupası dini faktörler, batıl inanışlar ve bazı hurafeler nedeniyle içine kapanık yaşamıştır. Ancak bu durum, Doğu'nun zenginliğinden habersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Uzakdoğu'dan gelen değerli eşyalar, Müslüman tacirler tarafından Süveyş ve Basra yolunu takip ederek kervanlar vasıtasıyla Doğu Akdeniz limanlarına getirilmiştir. Limanlara gelen değerli ürünler, Venedik ile Cenevizli tacirler vasıtasıyla Avrupa'ya taşınmıştır. Ancak bu tüccarların da Akdeniz'de gidebileceği yerler sınırlıdır. Çünkü belli bir sınırı aştıkları zaman Müslüman tüccarların müdahalesine maruz kalabilmekteydiler. Ortaçağ'ın Demir Perdesi olarak bilinen bu durum, Avrupalı tacirlerin, belli sınırlar dâhilinde ticaret yapma hakları olduğunun göstergesidir.¹ Neticede bu ticaret vasıtasıyla Avrupa'nın soylu diyebileceğimiz bir bölümü; Çin'den gelen değerli ipek, yiyecek ve madenlerden yararlanma fırsatı bulabilmiştir.

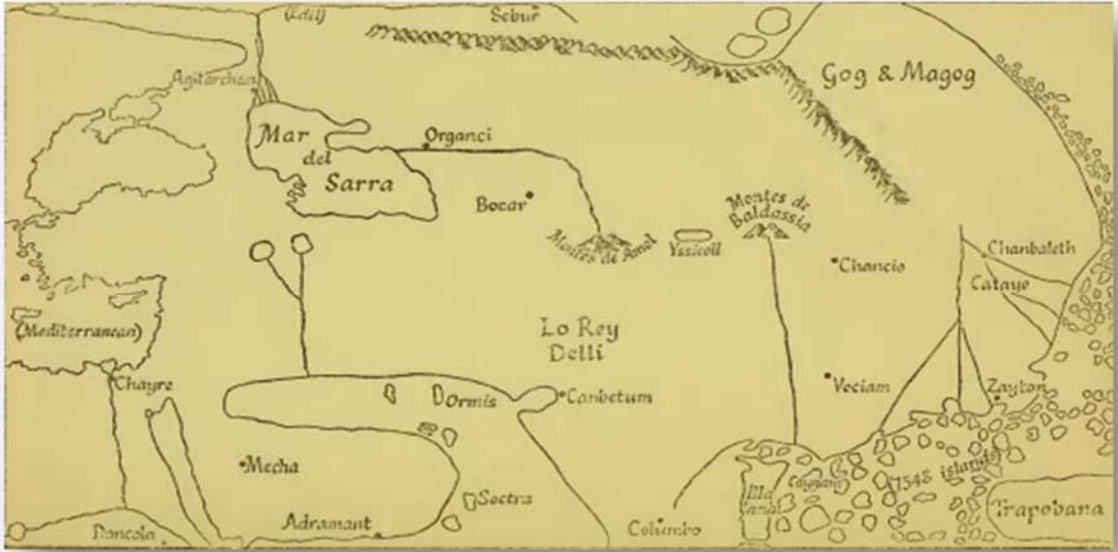
Dünya üzerinde birbirinden habersiz yaşayan pek çok millet bulunmaktaydı. Diğer kıtalar hakkındaki bilgiler, geçmiş zamanlarda yaşayan seyyahların yazdığı eserler ve seyahatnamelerle sınırlıydı. Kaynak niteliğinde olan bu kısıtlı bilgiler, yalnızca Avrupa kıtası ve ona yakın olan bölgeler hakkında doğru bilgiler vermiştir. Bilhassa Asya ve Afrika kıtalarının Avrupa cephesi doğru tasvir edilmiştir. Uzak bölge ve kıyılar hakkında verilen bilgiler genellikle hayali bir tanımlamaya tâbi olduğu için, güvenilir değildir.

XIV. yüzyıla kadar yapılan haritaların çoğu günümüze ulaşmasa da bu yüzyıl başından itibaren yapılan ve özellikle de Akdeniz'in kıyı bölgeleri hakkında bilimsel sayılabilecek bilgiler veren *portolan* haritaları yapılmıştır. Kolaylıkla

¹ Daniel Joseph Boorstin, **Keşifler ve Buluşlar**, çev: Fatoş Dilber, İş Bankası Yayınları, Ankara 1996 s.127.

taşınabilen bu haritalar, gelecek yüzyıllarda da haritacılar ve denizciler tarafından kullanılacaktır.²

XIV. yüzyıl başlarına kadar batı Akdenizli denizciler, dönem şartlarına göre oldukça başarılı deniz haritaları üretmişlerdir. Portolan adı verilen bu deniz haritaları, pusula ile beraber tüccarların denizde yollarını bulmasını sağlamaktadır. İlk olarak İtalya’da üretilenler de daha sonra Portekiz ve İspanya tarafından da kullanılarak coğrafi keşifler dönemine kaynaklık edecektir. Portolan haritaları genellikle deniz ve kıyıları hakkında bilgi veren, iç bölgeleri tasvir etmeyen haritalardır. Ancak kütüphanelerde bulunan bazı kopya nüshalarda adaların içleri hakkında da bilgi veren haritalar bulunmaktadır. 1375 yılında hazırlandığı bilinen Katalan Atlası; krallıklar, Nijer’in şehirleri, batı Akdeniz’den Mali’ye giden tüccar grubunun çöl kervanı ve bu yoldaki ticari şehirler, tuz, köle, kıyafet, altın ve bunların ticaretinin nerelerde yaygın olduğu hakkında detaylı bilgiler vermektedir.³

Resim I

1375 yılında yapılan Katalan Atlası

(Gerald Roe Crone, **History of Cartography**, Hutchinson University Library Hutchinson House, London 1953, s.44.)

² Boorstin, a.g.e., s.147.

³ Malyn Newitt, **A History Of Portuguese Overseas Expansion 1400-1668**, New York and London 2005, s.7.

Portekiz Keşifler Çağı, dünya üzerinde bilinmeyen kıtalara doğru yolculukların başladığı bir dönemdir. Çağın başlamasında çeşitli kâşiflerin raporları, gözlemleri ve seyahat ettikleri yerler hakkında yazdıkları eserler önemli yer tutmaktadır. Bunlar arasında, Roma döneminde ele alınıp XV. yüzyıl başında Latince ve diğer dillere çevrilerek kendinden sonraki araştırmalara kaynak olacak olan Batlamyus'un *Coğrafya* eseri gelmektedir. Batlamyus, sekiz ciltten oluşan eserinin altı cildinde yer tasvirlerinden ziyade, kıtaların önemli özellikleri ile enlem ve boylam hesaplamalarına yer vermiştir. Verdiği bilgiler doğrultusunda haritacılık alanında önemli bir kaynak sayılan eser, Ortaçağ Avrupa'sının içinde bulunduğu karanlık dönemde Portekiz ve İspanyolların XV. yüzyılda yapacağı coğrafi keşiflere kadar temel harita kaynağı olarak bilinmektedir. Atlas niteliğinde geniş bilgiler veren eser unutulmaya yüz tuttuğu bir anda Rönesans ile birlikte yeniden gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Kilise etkisinden kurtulup Rönesans ile aydınlanma dönemi yaşayan Avrupa'da antik dönemlerden itibaren yazılan eserlerin tercümesi yapılmaya başlanmıştır. Avrupa'da yaşanan yeni gelişmeler ışığında baskı makineleri icat edilip

Resim II

Batlamyus'un 1490 Roma nüshasına göre Dünya haritası, (Crone, a.g.e., s.23.)

Batlamyus'un eseri de pek çok yerde basılmıştır. Eserin 1406 yılında Latinceye çevrilecek olan kopyası, 1295 yılında Maximus Planudes adlı rahip tarafından Constantinopolis'te bulunarak çevrildiği zamana kadar burada kalmıştır.⁴ 1400 yılında tüccar Palla Strozzi tarafından Floransa'ya götürüldüğünde Manuel Chrysoloras ve ekibi tarafından Latinceye çevrilmiştir.⁵ Batlamyus'un verdiği bilgiler başta Marco Polo olmak üzere birçok seyyaha öncülük edip keşiflerin başlamasına kaynaklık edecektir. Polo, kitabında bilimsel ölçümler yaparak enlem ve boylam derecelerini matematiksel olarak incelemiştir. Verdiği bilgiler doğrultusunda hazırlanan haritalar, dönemine göre gerçeğe en yakın olsalar da yanlış tanımlamalardan uzak değildir. Yeryüzünün olduğundan çok daha küçük tahmin edilmesi, çizilen haritalarda ve yapılan keşiflerde zaman zaman yönlerin değişmesine sebep olmuştur. Öyle ki Asya'nın batıdaki okyanusun bitişiğinde olduğunu söylemesi, Christopher Columbus'a Hindistan'a çok kısa bir zaman içinde ulaşacağı izlenimini verecektir.

Ortaçağ'da Avrupa'nın, başta Çin olmak üzere Uzak Doğu ve Doğu ülkeleri hakkında geniş bilgiler elde etmesindeki en büyük kaynaklardan biri de Marco Polo'nun 1260-1295 yıllarını kapsayan gezilerini anlattığı *Seyahatnâme* adlı eseridir. Kitabı yazma serüveni, babası Nicolo ve amcası Mafeo'nun ticaret yapmak amacıyla Venedik'ten İstanbul'a gelip ardından elçilik vazifesiyle Kırım üzerinden Moğol hükümdarı Kubilay'ın huzuruna gönderilmeleri ile başlamıştır. Babası ve amcasının İstanbul'a döndükten sonra tekrar Çin'e gitme vazifeleri esnasında yanlarında Marco Polo da olacaktır. Kubilay'ın desteği ile Uzak Doğu'da yeni yerler görme imkânı bulan Polo, pek çok yerde memur vazifesiyle 17 yıl boyunca Kubilay Han'ın ülkesinde yaşamıştır.⁶ Deniz yolu ile çıktığı yolculuğunda Hürmüz, Azerbaycan ve İstanbul üzerinden geçerek ülkesine dönmüştür. Orijinal tek el yazması Fransızca olan ve kendi seyahati dışında babası ile amcasının ilk seyahatini kapsayan bilgiler

⁴ Nazmiye Özgüç- Erol Tümertekin, **Coğrafya: geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar**, Çantay Kitabevi, İstanbul 2000, s.38.

⁵ Boorstin, **a.g.e.**, s.153.

⁶ Fuad Carım, **Marco Polo ve İbn Batuta: Yazdıklarının çoğu Türk'lerle ilgili dünyanın en önemli iki seyyahı**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966, s.19.

de verdiđi eserini, Cenevizlilerle olan bir savař sırasında esir dűřtűđű zaman hapisanedeki arkadařı Pisali Rustichello'ya yazdırmıř, ince bilmemesine rađmen Çin Őehirleri hakkında da ayrıntılı betimlemeler yapmıřtır.⁷ Marco Polo'nun Seyahatname'si, Avrupa'yı Uzak Dođu ile buluřturan en kapsamlı eserlerden biridir. Polo'nun bu eserini yazabilmesindeki en bűyűk etken Őüphesiz Mođol seferleridir. Mođollar, yaptıkları seferler ile Avrupa'nın hem karadan hem de denizden Çin'e kadar ulařmasının űnűnű açmıřtır.

XV. yűzyıldaki *Bűyűk Cođrafi Keřifler ađı*'na kadar Avrupa'da sűrdűrűlen bilimsel faaliyetler, Ortaçađ'ın egemen gűcű olarak kabul edilen kilisenin kontrolűndedir. Bu bilimsel faaliyetler, kilisenin onayı olduđu sűrece gerçekleřtirilebilmektedir. Yazılan kitaplarda, çizilen haritalarda hep bu etkiye rastlamak műmkűndűr. Bu yűzyıl bařlarına kadar Avrupa'nın dıř dűnya hakkındaki bilgisi sınırlıdır. Uzakdođu űlkeleri ise aralarındaki ticaret sayesinde dıř dűnyaya kapalı deđildir. Ancak onların keřifleri, İspanya ve Portekiz keřifleri kadar etkili olamamıřtır. Bařta Marco Polo'nunki olmak űzere kâřiflerin gezi raporları ve seyahatnameleri keřifleri űzendirmeye bařlasa da Ortaçađ sonlarına kadar Avrupa'nın, kendi dıřındaki dűnya hakkındaki birtakım hurafeleri ve batıl inanıřları devam etmiřtir. Bunlar arasında gűneye gidildikçe kaynar suların içinde gemilerin kaybolması, yine aynı Őekilde gűneyde gemilerin demirlerini yerinden oynatıp dađılmalarına neden olan mıknatısların var olduđu dűřűncesi, gemiyle uzun yolculuđa çıkınca dűnyanın kenarından ařađıya dűřűleceđi gibi inanıřlar mevcuttur. Dűnem içinde çizilen ve *Mappa Mundi* adı verilen dűnya haritaları kilise tarafından izdirildiđinden Hıristiyanlar için kutsal sayılan Kudűs, dűnyanın merkezinde gűsterilmiřtir. Bu nedenle gűvenilir bir kaynak deđildir. Aynı zamanda dűnya űzerindeki çođu kıtanın varlıđından habersiz olunması, o bűlgeler hakkında yanlıř tasvir ve gerçek olmayan bilgiler verilmesine sebep olmuřtur. Keřifler, Avrupa için yeni bařlasa da Uzak Dođu'da Cheng Ho yűnetimi altındaki Çin'de, daha evvelki yıllarda Afrika sahillere dođru yolculuklar bařlamıřtır. Ancak bu yolculuklar,

⁷ Zerrin Baydar, **Marco Polo ve Seyahatnamesi ya da Dűnyanın Marco Polo Tarafından Hikűye Ediliři**, İstanbul űniversitesi Sosyoloji Dergisi, C.3, S.8, İstanbul 2004, s.189.

İspanya ve Portekiz'in öncülüğünde gerçekleştirilen coğrafi keşiflerin gölgesinde kalmıştır. Çin'de var olan teknoloji XV. yüzyıl başlarında keşif yapacak kadar gelişmiş olmasına rağmen keşif yapmak, hedef haline gelmemiştir. Çünkü Çin'in asıl amacı; saray hayatı ve gösterişli yaşam koşullarını sağlamak üzere diğer ülkelerden vergi almak olmuştur.⁸ Neticede de yayılmacı bir ticaret sistemi kuramamıştır. Oysa Müslüman tüccarlar, Hint Okyanusu'nun güvenli kısımlarında ticaret yapmaktaydılar. Arap tüccarların Çin ile dahi ticaret yaptıkları olmuştur ancak okyanus ötesi hakkındaki batıl inançlar, ticaretin belli bir bölgede sınırlı kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Yeni dünya kıtalarının keşfine kadar Avrupa, ihtiyacı olan baharatı Hindistan'dan başlayan Baharat Yolu ile Çin'den başlayıp Orta Asya üzerinden Hint Okyanusu'na, Basra Körfezi ya da Kızıldeniz üzerinden Süveyş'e uzanarak temin etmiştir. İpek Yolu ile Uzakdoğu'dan gelen değerli ipekler, taşlar, porselenler ve birtakım lüks sayılan eşyalar, Venedik ve Cenevizli tüccarlar vasıtasıyla Avrupa'ya taşınmıştır. Avrupa'da yerli ürünlerin üretimine başlanması, İpek Yolu'nun bölgede olan etkisini azaltmaya başlasa da baharatın değeri hiçbir zaman azalmamıştır. Taşımacılığı kolay olduğu gibi çok fazla talep edildiği için de önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Avrupa'da baharatın oldukça fazla kullanım alanı vardır. Çürümeye yüz tutan etlerin tatlandırılmasından ilaç yapımına, içeceklere kadar pek çok alanda kullanılan baharat, lüks bir tüketim maddesi olarak değerlendirilmesine rağmen kullanım alanı yalnızca soylularla sınırlı değildir. Doğu'nun baharatı hem üretici ülkeleri hem de ticaretini yapan ülkeleri zenginleştirmiştir. Avrupa, elverişsiz üretim koşullarına sahip olduğu için artan baharat ihtiyacını yalnızca bu yolla temin edebilmiştir.⁹ Halkın her kesimi için önem arz eden baharata olan talep, refah seviyesinin artmasıyla doğru orantılı olarak artmaya başlamıştır. Doğudaki limanlardan alınıp Avrupa'ya taşınan bu ürünler hem uzun yolculuklara karşı dayanıklı olduğu hem de iyi gelir getirdiği için özellikle Venedik ve Ceneviz'in ekonomik açıdan gelişmesinde büyük etkiye sahip olmuştur.

⁸ David Arnold, **Coğrafi Keşifler Tarihi**, çev: Osman Bahadır, İstanbul 1995, s.16.

⁹ Felibe Fernandez Armesto, **The World a History**, New Jersey: Tufts University, Pearson Education, 2007, s.535.

Moğolların 11. ve 12. yüzyıllarda Asya içlerine girmeleriyle beraber Venedik ile Ceneviz de ticaret yönünü Rusya'ya ve Hind Okyanusu'na doğru genişletmeye başlamıştır. Çin ve Hindistan'dan Avrupa'ya uzanan bu yollarda yalnızca baharat değil aynı zamanda teknoloji de taşınmıştır. Portekizlilerin başlangıçtaki keşiflerinden önce dünya, diğer milletler tarafından büyük ölçüde bilinmektedir. Öyle ki daha o dönemde İbn-i Batuta Endonezya'yı, Çin'i, Hindistan'ı, doğu ve batı Afrika'yı ziyaret etmiştir. Batı Avrupa ve Rusya'dan giden misyonerler Çin'in doğusuna yolculuk yaparken, Cenevizliler Hind Okyanusu'na yelken açmıştır. Avrupa'dan pek çok hacı, Kudüs ve Mısır'a gitmekteydi. Bu nedenle Vasco da Gama Hindistan'a ulaştığında, dünyanın birçok yerini bilen bu insanlardan daha az keşifçi sayılmaktaydı.¹⁰

Birçok faktörün birleşimi ile meydana gelen coğrafi keşiflerin oluşmasındaki en büyük faktör şüphesiz ekonomik nedenlerdir. Büyük Keşifler Çağı'na kadar Avrupa, ekonomik zenginlik bakımından Asya'nın gerisindedir. Seyyahların raporları, Asya'dan gelen zengin baharatlar, ipekler, porselenler, halılar, Afrika'dan gelen değerli madenler ve bunların ticaretini sağlayan Venedik ile Ceneviz devletlerinin zenginleşmesi gibi etkenler Avrupa'nın doğuya farklı bir gözle bakmasında etkili olmuştur. 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesiyle beraber Asya ile Avrupa arasındaki ticarete Osmanlı faktörü devreye girmeye başlamıştır. Yüzyıl sonlarına doğru Memlûk Devleti içinde yaşanan taht mücadeleleri neticesinde Asya ile Avrupa arasındaki bu ticaret sekteye uğramış ve Asya'dan taşınan baharatın miktarı azalmıştır.¹¹ Aleyhine olan bu durumu lehine çevirmek isteyen Avrupa ise yeni ticaret yolları keşfetmeye çalışacaktır.

Baharatın değeri ve satın alım gücü diğer gıda ürünlerine oranla daha fazla olsa da Avrupa'da hububat ve özellikle şeker de talep olmuştur. Şekerin Avrupa ile tanışması ise Araplar vasıtasıyla olmuştur.¹² Araplardan öğrenilen üretim şekli,

¹⁰ Newitt, a.g.e., s.2.

¹¹ Mesud Küçükkalay; İstanbul'un Fethi ile beraber Osmanlı Devleti'nin, Hıristiyan tüccarlara karşı olumsuz bir tavır takındığını, bu nedenle Avrupa'ya gönderilen ürünlerde azalma olduğunu söylemektedir. (**Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler: Avrupa ve Osmanlı Devleti**, Konya 2001, s.147.)

¹² Arnold, a.g.e., s.27.

Akdeniz'deki adalar ve İspanya'nın şeker tarımına uygun bölgelerinde uygulanmıştır. Üretimin ihtiyacı karşılayamaması ile ekim alanları Madeira ve Kanarya Adaları'na kadar genişlemiştir. Toz altın, tuz, değerli kumaşlar ve köleler keşiflerin oluşmasındaki ana faktörlerdir.¹³ Baharatın Avrupa'daki kullanım alanı ve talebi arttıkça, altına olan talep de doğru orantılı olarak artmıştır. Çünkü baharat, toz altın ile takas edilen bir üründür. Ancak Avrupa, topografyası itibariyle değerli madenlerden yoksundur. Bu sebeple altın temin etmek için Afrika sahillerine ulaşmak zorunlu hale gelmiştir. Avrupa, Afrika ile yaptığı tekstil ve diğer baharat ürünleri alışverişi sayesinde zamanla Afrika'daki altın ve diğer değerli maden yerleri hakkında da bilgi sahibi olmaya başlayacaktır.

Doğu ile yapılan ticarete yalnızca baharat ve altın önem taşımıyordu. Toz şeklindeki altın, Arap tüccarlar tarafından doğudaki limanlara taşınarak buradan Yahudi, Venedikli ve Cenevizli tüccarlar vasıtasıyla Avrupa'ya götürülmüştür. Avrupa'ya taşınana kadar farklı yollardan geçen altının maliyeti, yol mesafesi uzadıkça artmıştır. Yüksek maliyeti ortadan kaldırmak isteyen Avrupalı devletlerin kaynaklarla doğrudan bağlantı kurmak istemesi, Coğrafi Keşiflerin başlamasını tetikleyecektir.

Altın ve baharat kaynaklarının zenginliği, keşiflerin öncelikli olarak doğu ülkelerine yapılmasını sağlasa da Atlantik ülkeleri ile altın ve fildişi sağlanan Afrika'nın batı sahilleri de kaynak zenginliği bakımından geri durumda değildir. Altın, Avrupa için gösteriş ve güç kaynağı olmaktan daha fazlasını ifade etmektedir. Baharatın yanında doğu ile yapılan her türlü ticarete altının alım gücü değer kazanmıştır. Çünkü Avrupa'nın, baharatı takas edebileceği kendi ürettiği bir ürünü yoktu. Portekiz ve İspanya toprakları tarım yapılacak kadar geniş olmamakla beraber tarımda çalışacak iş gücünden de yoksundur. Bu durum, sömürgecilik faaliyetlerine neden olacak bir süreç olacağı gibi üretim ve iş gücü için Atlantik ve Afrika kıyılarına yönelimi de başlatacaktır.¹⁴

¹³ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, C.1 İstanbul 1989, s.315.

¹⁴ Küçükkalay, **a.g.e.**, s.149.

XV. yüzyıla kadar Ortaçağ Avrupa'sında hakim olan skolastik düşüncenin aksine Arap dünyasında coğrafi araştırmalar herhangi bir kısıtlanmaya maruz kalmamış hatta yaptıkları ticaret sayesinde edindikleri bilgileri kitaplaştırarak ileride Avrupalı kâşiflerin seyahatnamelerine katkı sağlayacak Arap coğrafyacılar yetişmiştir. Doğunun ticaret yönleri hakkında alınan bilgiler, genellikle kâşiflerin raporları ve bazı seyahatnamelere dayanmaktadır. Eski çağlardan itibaren yazılan, okyanus ile limanların tasvirleri konusunda bilgiler veren eserlerin Latince ve Arapçadan tercüme edilmesi ile Avrupalı devletlerin coğrafi bilgileri artmaya başlamıştır. Ancak matbaanın olmaması bu eserlerin geniş kitlelere ulaşamamasına sebep olmuştur. Matbaanın bulunması ile eserlerin çoğaltılıp daha geniş kitlelere ulaştırılması, Avrupa'da yeni yerlerin keşfi ve bilime olan merakı güçlendirmiştir. Özellikle limanları gösteren haritaların çoğaltılması, Rönesans ile beraber keşif duygusunu ortaya çıkaran Avrupa halkı arasında yeni yerler görme arzusunu arttırmıştır.

XV. yüzyıl başlarına kadar Avrupa'da kaliteli kâğıt üretilmemiştir. Ancak bu yüzyıl başından itibaren kitap ve haritaların çoğaltılması, coğrafyaya olan ilgiyi artırıp yeni denizciler yetişmesini sağlayacaktır. İtalya'da başlayıp diğer Avrupa ülkelerini de etkisi altına almaya başlayan *Rönesans* ile birlikte Latince eserler çevrilmiş, matbaanın kullanılmaya başlanması ile de bu eserler geniş alana yayılmıştır. Halkın aydınlanmasına büyük katkı sağlayan Rönesans, Avrupa'da pek çok konuda devrim etkisi oluşturmuştur. Kilisenin etkisiyle yapılan bilimsel etkinliklerin bu dönemden itibaren yerini bağımsız çalışmalara bırakmasıyla Avrupa'da bilimsel faaliyetlerin önü açılarak gemi ve teknoloji alanında ilerlemeler kaydedilecektir.

Arap denizcileri, Avrupalı gezginlerin yapacakları keşif yollarını çok önceden bilmekteydiler. Avrupa'da daha geç dönemde başlayan teknoloji alanındaki gelişmeler, özellikle gemicilik alanında önem kazanmıştır. Her ne kadar uzun seferler yapılsa da Avrupalı devletler kendi aralarında yaptıkları ticaret neticesinde Akdeniz ve Atlas Okyanusu'ndaki bazı bölgeler hakkında bilgiye sahiptiler. Avrupa'nın bu konuda geri kalmışlığının en büyük nedenleri; XV. yüzyıla kadar tercüme edilen eserlerde okyanus ile limanlar hakkında yazılan ve doğruluğu

olmayan birtakım söylentiler ile teknolojik alandaki yetersizliklerdir. Avrupa’da denizcilik faaliyetleri, genellikle bilinen güzergâh üzerinde ve kıyıda çok uzaklaşmadan yapılmaktaydı. Okyanusun ötesinde gemileri denizin dibine çeken mıknatısların ve parçalayan dalgaların olduğuna dair inanç, gemicileri bilindik rotanın dışına çıkmamaya sevk etmiştir. Avrupa’nın yapacağı keşiflerde şüphesiz Çinli ve Arap tüccarların katkısı çok büyüktür. Güneşin konumuna göre yön bulmak için kullanılan *cuadrante* isimli alet ile Arap gemicilerinin ticaret yaparken gökcisimlerinin konumlarına göre yön bulmada kullandıkları usturlab, Portekizli denizciler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵ Pirinçten yapılan, güneşin konumu ve bazı yıldızların enlem farklarına göre gemilerin buldukları yeri belirlemeye yarayan usturlab, uzun yolculuklarda kullanılan önemli bir alettir. Teknoloji alanındaki bir diğer gelişme de, su içine konulan mıknatıslanmış ibreden oluşan pusulanın yerini kuru pusulanın almasıdır.¹⁶ XV. yüzyılda kullanılmaya başlanan bu yeni pusula, şiddetli rüzgar ve dalgalara karşı dayanıklı olup geminin yörengesi doğrultusunda rotasını belirlemektedir.

Dogmatik düşüncenin yerini bilimsel faaliyetlere bırakması, Avrupa’da yeni dönemin başlangıcı olmuştur. Gemi teknolojisindeki gelişmeler, okyanusa açılmak için elverişli coğrafi konum, yeni yerler keşfetme arzusu taşıyan gemicilerin yetişmesi ve keşiflere destek veren bir yönetiminin olması, Portekiz’in keşifler döneminde diğer devletlerden bir adım önde olmasını sağlamıştır. Portekiz tarihinde denizci lakaplı olarak bilinen Prens Henrique’nun (d.1394-ö.1460) denizasını faaliyetleri kadar bilinmese de kral III. Afonso’dan sonra 1261’de tahta geçen oğlu I.Diniz (1261-1325) döneminde de denizcilik alanında ilerlemeler kat edilmiştir. Gemi hammaddesi olan kerestelerin üretimine yoğunluk veren Diniz, aynı zamanda korsan saldırılarına karşı önlem amaçlı hazır bir donanma buldurmuştur. I. Ferdinand (1345-1383) döneminde gemicileri teşvik edip ticareti geliştirmek amaçlı,

¹⁵ Ertuğrul Önalp, **Osmanlı'nın Güney Seferleri 16. Yüzyılda Hint Okyanusu'nda Türk-Portekiz Mücadelesi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.8.

¹⁶ Beau Riffenburgh, **Antik dönemden günümüze haritacılar**, çev: Çağlar Sunay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.22.

gemi sigortacılığı yapan bir gemicilik şirketi kurulmuştur.¹⁷ Birçok faktöre bağlı olsa da Portekizli liderleri bu seferlere teşvik eden dört temel faktör vardır: Müslümanlarla savaşma, Gine altınına sahip olma, Prester John'un mektubunu arama ve doğunun baharatına sahip olma isteği.¹⁸

Ekonomik faktörler kadar dini faktörler de Portekiz keşiflerinde önemli rol oynamıştır. İber yarımadasında yaşayan ve önce sayıları Müslümanlara göre daha az olan Yahudilerin, ardından da Müslümanların bölgeden çıkarılmasıyla yarımadada Hıristiyan egemenliği iyice hissedilmeye başlamıştır. Kudüs'ü Müslümanların elinden alma görevini üstlenen Portekiz ve Kastilya devletlerinin bu düşüncesi, keşiflerinde pekiştirici rol oynamıştır. Portekizlilerin efsanevi önder olarak gördükleri Prester John'un izinde Hıristiyanlığı yayma düşünceleri, Vasco da Gama'nın Hindistan'a ulaştığında: "*Buraya Hıristiyanları ve baharatı bulmaya geldim*" sözü Portekiz'in, Hıristiyanlığı yaymak ve okyanus ticaretini kendi elinde tutmak istemesinin en açık ifadelerinden biridir.¹⁹

¹⁷ Jean Christian Lambelet- Ana Cristina Molina- Gustav Dax- Lisa Pachinger- Sebastian Trischak, **The Economic History Of Portugal**, HEC Lausanne, 2003, s.4.

¹⁸ Charles Ralph Boxer, **The Portuguese Seaborne Empire 1415-1825**, The History of Human Society, London 1969, s.18.

¹⁹ Bernard Lewis, **Çatışan Kültürler Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler**, çev: Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.39-43.

BİRİNCİ BÖLÜM

PORTEKİZ VE HİND OKYANUSU

1.1.Portekiz Keşifleri Ve Hind Seferleri

Portekiz'in politik bir devlet olarak şekillenmesi, 1249 yılında Algarve'nin Faslılardan alınmasıyla başlayarak XX. yüzyıla kadar devam etmiştir.²⁰ Okyanus kıyısında olması sebebiyle ülkede balıkçılık ve deniz ticareti önem kazanmıştır. Aynı şekilde fiziki konumunun elverişli olması, Portekiz'in deniz ticareti ve gemicilik alanında ilerlemesini sağlayan en büyük etken olmuştur.

1.1.1 Portekiz Prensi Henrique (D.1394-Ö.1460)'nun Denizaşırı Faaliyetleri

Portekiz kralı Fernando'nun 1383 yılında varis bırakmadan ölmesi ile ülke iki yıllık bir iç savaş dönemine girmiş, Fernando'nun kızı Beatrice ile evli olan Kastilya kralı I. Juan, Portekiz tahtında hak iddia etmeye başlamıştır. Portekizli soyluların bir bölümü, Kastilya ordusunun kuşatması altında oldukları için Juan'ı desteklemek zorunda kalsalar da bir kısmı da I. Joao'nun tahta geçmesini istemiştir. Bu iç savaş döneminde Lizbon, 1384 yılında Juan tarafından kuşatılmıştır. Kastilya ve Portekiz kuvvetleri arasında 1385 yılında meydana gelen *Aljubarrota Savaşı*, İngiliz ordusunun desteği sayesinde Portekiz'in galibiyeti ile sonuçlanmışsa da Kastilya ve Portekiz arasındaki savaşlar 1411 yılındaki *Ayllon Antlaşması*'na kadar devam etmiştir.²¹

Ajubarrota Savaşı, Portekiz'in, Kastilya'dan bağımsız bir imparatorluk olarak kendini gösterdiği, tarihindeki en önemli savaşlarından biridir. Nitekim bu savaşın ardından 1386 yılında İngiltere ve Portekiz arasında *Windsor Antlaşması* imzalanmıştır.²² Bu anlaşmayla beraber Lancaster dükünün kızı Philippa ile evlenen Joao, aynı zamanda İngiliz-Portekiz akrabalık ilişkilerinin temelini atarak günümüze kadar geçerliliği devam eden bir anlaşma imzalamıştır. Joao'un bu başarısı ülkedeki

²⁰ Newitt, a.g.e., s.7-8.

²¹ Newitt, a.g.e., s.17.

²² Newitt, a.g.e., s.16.

iç savaşı bitirdiği gibi, bağımsız Portekiz devletinin kurulmasını da sağlayacaktır. Joao'un kurduğu bu bağımsız imparatorluğu, deniz imparatorluğu haline getirecek olan kişi ise hiç şüphesiz coğrafi keşiflere yön verecek olan gemici unvanlı oğlu, Prens Henrique'dur.²³

1.1.1.1. İber Yarımadası'nda Reconquista (Yeniden Fetih) Hareketi

Müslümanlar ile İber Yarımadası'nda bulunan Kastilya, Aragon ve Portekiz krallıkları arasındaki mücadele ve Portekiz *reconquista* (yeniden fetih) faaliyetlerinin sebebi, VIII. yüzyılda Vizigotların Kuzey Afrika'dan gelen Araplar tarafından yenilmesiyle İber Yarımadası'nda Endülüs Devleti kurulmasına kadar uzanmaktadır. Kuzey Afrika topraklarını ele geçiren Emevi Devleti, Cebelitarık Boğazı'nın kuzeyine İber Yarımadası'ndaki Vizigotlar üzerine sefer düzenlemiştir. Tarık Bin Ziyad komutasındaki Emevi ordusu ile Vizigotlar arasında 711 yılında meydana gelen savaşta yenilen Vizigotlar dağılmış ve bir kısmı kuzeye giderek buraya yerleşmiştir.

Müslümanların İber Yarımadası'ndaki hâkimiyetleri; Valiler (715-756), Endülüs Emevi Devleti (756-1013), Tavâifü'l-mülûk (1013-1090), Murâbitlar, Muvahhidler (1090-1248) ve son olarak da Nasrîler (1238-1492) dönemi olmak üzere yedi yüz yıldan fazla sürmüş olup, 1492'den itibaren ise tamamen Hıristiyanların hâkimiyetine geçmiştir.²⁴ Müslümanların başarısı ile 756 yılında Kurtuba merkezli Endülüs Devleti kurulmuştur. 1013 yılına kadar bölgede hâkim olan Emevilerin, iç karışıklıklar neticesinde bölünerek Tavâifü'l-mülûk denilen küçük devletçiklere ayrılmasıyla bu durumu lehine kullanan Hıristiyanlar, İber Yarımadası'nda tekrar egemen olmaya başlamıştır. Portekiz ise güneye doğru topraklarını genişletmeye devam ederek Müslümanların bölgeden tamamen çıkarılması için mücadele edip *reconquista* hareketini tamamlamaya çalışmıştır.

²³ I. Joao'nun, 1377'de doğan gayrı meşru oğlu ile beraber toplam altı oğlu vardır. Sırasıyla; annesinin İngiliz soyundan gelmesinin etkisiyle Edward olarak da bilinen Duarte (1391-1438), Pedro (1392-1449), Henrique (1394-1460), John (1400-1442), Fernao(1403-?); Newitt, **a.g.e.**, 17.

²⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.36., Ankara 1997, s.233.

1.1.1.2 Portekiz ile Merînî Hanedanlığı mücadelesi

Portekiz-Fas mücadelesi, XIII. yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemde Fas'ta Merînîler adında Berberî bir hanedan hüküm sürmektedir. 1269 yılında başkent Marakeş'i ele geçiren Merînîler, XV. yüzyıl ortasına kadar Fas'ta hüküm süreceklerdir.²⁵

Merînî hükümdarı Ebû Yusuf Yakub El Mansur döneminde 1261 yılında Endülüs'teki Hıristiyanlarla mücadele etmek için giden bir birlik ile Portekizliler arasında Şeriş yakınlarında bir savaş meydana gelmiştir.²⁶ Fas'ı alan Merînîler, İspanya'daki Gırnata Müslümanlarına yardım edip bölgeyi Hıristiyanlardan kurtarmayı bir cihad olarak görmüşlerdir. Ebû Said Osman döneminde Kastilya Krallığı Gırnata üzerindeki baskısını artırıp Tarif'i de kuşatma altına alarak Endülüs Müslümanlarına Fas'tan gelecek yardım yollarını kapatmayı hedeflemişlerdir.

Merînîlerin en parlak dönemini yaşadığı Ebu'l Hasan zamanında Hıristiyanlarla yapılan mücadeleler artmaya başlamıştır. 1339 yılında oğlu Ebû Mâlik ve birliğindekilerin Hıristiyanlarca öldürülmesi sonucu Ebu'l Hasan, yaklaşık 60.000 kişilik ordusuyla beraber 1340 yılında Endülüs'e gelmiştir.²⁷ Gırnata Sultanı I. Yusuf'un ordusunun da yardımı gelmesiyle 30 Ekim 1340 tarihinde Tarif yakınlarında Kastilya Kralı XI. Alfonso, Portekiz Kralı IV. Alfonso ve birçok soylunun da katılımıyla oluşan Portekiz ordusu ile yapılan Rio Salado Savaşı'nı Müslümanlar kaybetmiştir. Bu yenilgi ile birlikte Portekiz'in Müslümanlar üzerindeki baskısı artmış ve Rio Salado Savaşı'nın verdiği galibiyet ile Portekizliler 1415 yılında Septe (Ceuta)'yi ele geçirmişlerdir.

²⁵ Merînîler Fas'ı aldıktan sonra Hıristiyanlarla mücadele etmek için Endülüs'e seferler düzenlemiştir. Sultan Ebu'l Hasan devrinde (1331-1348) Fas'ın tamamını ele geçirmişlerdir. Ebu'l Hasan'dan sonra yerine geçen oğlu Ebu İnan Faris, iç karışıklıklar, Arap- Berberî kabilelerinin ayaklanması gibi sorunlarda kısa süreli de olsa başarı sağlasa da onun ölümüyle beraber Merînîler çöküş devrine girmeye başlamıştır. İsmail Ceran, "Merînîler Devleti", **The Journal Of Academic Social Science Studies**, C. 6, 2013, s. 224-225.

²⁶ Ceran, **a.g.m.**, s.228.

²⁷ Ceran, **a.g.m.**, s.235.

Portekiz donanmasının gerçek kimliğini bulması ve denizlerdeki gücünün zirveye ulaşması, XV. yüzyıl ortalarına uzanmaktadır. Karavel adlı gemiler sadece taşımacılıkta değil aynı zamanda kara parçalarını da hedef alabilecek kadar geliştirilmiştir. XV. yüzyıl, Portekiz ve İspanya'nın denizlerde top kullanarak etkinliklerini arttırdıkları bir dönem olmuştur. Topu denizlerde kullanmaya başlayan Portekiz'in Fas üzerindeki politikası Ağustos 1415 tarihinde Septe'yi ele geçirerek başlayıp 1578 yılında Dom Sebastian'ın ölümüne kadar devam edecektir.²⁸

Portekiz'in doğu keşifleri ve Afrika'da sürdüreceği sömürgecilik hareketlerinin dönüm noktası, Ağustos 1415 tarihinde Septe'nin ele geçirilmesi ile başlamıştır.²⁹ Septe ele geçirildiği zaman I. Joao, bölgeyi kalıcı olarak işgal edip Kuzey Afrika fetihleri için başlangıç noktası olarak kullanmak ya da yağmalayıp terk etmek hususunda karara varmak için bir meclis toplamıştır. Septe, Cebelitarık Boğazı'nın Afrika tarafını kontrol altına almak için stratejik konumda yer aldığı için öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Şehir, tarıma uygun zengin bir yer olmasının yanında at yetiştiriciliği ile de ünlüdür. Bu nedenle Portekiz'den önce de işgallere maruz kalmıştır. Keşifler çağına hazırlanan Portekiz'in tarım yapmaya elverişli topraklarının olmayışı, hububatın bol yetiştiği Septe'yi cazip kılmıştır.³⁰ Septe'nin alınması sırasında büyük başarı gösteren Henrique'ya, babası I.Joao (1385-1433) tarafından şehrin valilik görevi verilmiştir. Bu fetih ile Portekiz, Kuzey Afrika hakkında ilk elden bilgi alarak altın ticaretinin nasıl işlediği ile ilgili de gözlemler yapabilecektir.

Erken dönemlerde Afrika'ya yapılan seferler, bölge hakkında detaylı bilgiler vermemektedir. 1415 yılından itibaren Gine kıyısı, Gambia ve Nijer sahilleri hakkında bilgiler artmış ve bu da Henrique'nun Afrika seferleri için başlangıç

²⁸ Newitt, a.g.e., s.18.

²⁹ Boxer, a.g.e., s.19.

³⁰ Septe'nin kaybedilmesinin ardından ülkede çıkan ekonomik kriz ve salgınlar, Merîñ Hanedanlığı'nın giderek zayıflamasına yol açmıştır. Sultan Ebû Muhammed II. Abdülhak döneminde vezirliği elinde tutan Vattasi ailesinin devlet yönetimindeki etkisinin giderek artmasıyla telaşlanan Sultan Abdülhak, başta veziri Yahya olmak üzere Vattasi ailesinden pek çok kişiyi öldürmüştür. Bu kargaşa ortamından faydalanan Portekiz kralı V. Afonso, 1458'de el-Kasrüssağir'i işgal etmiştir. Ardından Tanca, büyük katliamlar sonucu Portekiz hâkimiyetine geçmiştir. Ceran, a.g.e., s.267.

noktası olmuştur. Henrique'nun üç temel amacı vardır: Bilinmeyen yerlere keşifler yapmak, Portekiz'i büyük ve zengin bir imparatorluk haline getirmek ve Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymak.³¹ Septe'nin fethinden sonra valilik görevinin de etkisiyle, Kuzey Afrika'daki altın ticaret kervanlarının geçiş güzergâhları, güneye gitmek için en elverişli yolların nereler olacağı hakkında bilgiler toplamaya başlamıştır. 1418 yılında Septe'den döndüğü zaman keşifleri için plan yapmaya başlar ki bunun en büyük adımı, eskiden *gizli burun* olarak bilinen Saint Vincent yakınlarındaki Sagres'te kurduğu denizcilik okuludur. Bu ilim ve teknoloji merkezinde ileride yapılması planlanan keşiflerin ayrıntıları, portolan haritalarının yeni keşiflere uygun şekilde geliştirilmesi, eski ve yeni gezginlerin seyahatnamelerinin karşılaştırılması, karavel gemilerinin okyanus keşifleri için uygun şekilde yeniden tasarlanması, gemi kaptanı yetiştirilmesine kadar pek çok faaliyet gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda bir liman ve müstahkem kale konumunda olan Sagres'te denizciler için yapılan iki tane de kilise bulunmaktadır.

Kardeşi Henrique gibi keşiflere destek veren Pedro'nun kendisi de bir kâşiftir. 1428 yılında döndüğü yolculuğunda, Marco Polo'nun Seyahatname'sinden Batlamyus'un gezi kitabına kadar beraberinde getirdiği pek çok kitabın yanında Venedik'ten getirdiği haritalar ile Afrika'nın batı ve güney sahilleri hakkında bilgiler veren haritalara ek olarak kendi yazdığı gezi yazıları, Sagres'te bilimsel bir denizcilik kütüphanesi kurulmasını sağlamış, bu kaynaklar aynı zamanda batı ve güney Afrika sahillerine yapılacak seyahatlere ışık tutup Henrique'nun ölümüne kadar da Sagres'te ders olarak okutulmuştur.³²

Sagres'te yerleşme kurulmasının ardından Henrique'nun kaptanları keşif hazırlıklarına başlamıştır. Gomes Eanes de Zurara'nın³³ bahsettiğine göre; 1418

³¹ Charles Raymond Beazley, **Prince Henry the Navigator The Hero of Portugal and Of Modern Discovery 1394-1460**, London 1895, s.139.

³² Joaquim Pedro Oliveira Martins, **The Golden Age of Prince Henry the Navigator**, çev: James Johnston Abraham, Edward Reynolds, Chapman and Hall, London 1914, s. 76-77.

³³ Gomes Eanes de Zurara, XV. Yüzyıl'da yaşamış (1410-1474) Portekizli kronik yazarıdır. Bazı yazarlara göre doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber hayatının erken dönemleri hakkında da kesin bilgiler yoktur. V.Afonso ve özellikle Prens Henrique döneminde yazdığı kroniklerle tanınmaya başlamıştır. 1450'de yazdığı *Chronicle of Siege and Capture of Ceuta*, 1453 yılında bitirdiği *Chronica de Guine* ve özellikle Prens Henrique'nun keşifleri hakkında bilgiler verdiği *Conquests &*

yılında Prens'in hizmetindeki Joao Gonalvez Zarco ve Tristam Vaz, Gine kıyısını keşfe çıktıkları vakit yakalandıkları fırtına nedeniyle Lagos yakınlarındaki Porto Santo Adası'na ulaşmışlardır. Sagres'e dönüp Henrique'ya sundukları raporda, bu yeni adanın yerleşmeye ve koloni kurmaya uygun olduğunu söylemişlerdir. Koloni kurma fikrini olumlu karşılayan Henrique, Gonalvez Zarco, Tristam Vaz'a ek olarak Bartolomeu Perestrello'yu da yeni koloniyi kurmak için adaya gitmekle görevlendirmiştir. Yerleşme kurmaları için de iki gemi ile beraber tahıl, bal, şeker, Sicilya'dan gelen şekerkamışı, Girit'ten gelen üzüm ve Portekiz'den de tavşan göndermiştir.³⁴ Porto Santo'da yerleşme kurulması başarı ile sonuçlansa da asıl hedef olan Gine kıyılarına hala ulaşamamıştır. Sagres'ten gönderilen karaveller, Bajador Burnu'nu geçip henüz bulunamayan Gine sahillerini keşfetmek üzere yelken açmışlardır. Yaklaşık yirmi yıl boyunca Henrique tarafından gönderilen gemilerin geri dönmesi denizcilerin ümidini kırsa da nihayetinde 1434 yılında Gil Eanes, Bajador Burnu'nun yaklaşık yüz kilometre kuzeyine ulaşmayı başarmıştır. Kral Duarte'nin ölümü keşifleri kesintiye uğratmışsa da Pedro'nun saltanat dönemiyle beraber keşifler de kaldığı yerden devam etmeye başlayınca 1441 yılında Nuno Tristao kaptanlığındaki bir gemi Portekiz'den batı Afrika sahillerini keşfetmek için yola çıkmıştır. Tristao'nun komutası altında olan Antao Gonçalves, batı Afrika sahil kıyısı boyunca yaptığı başarılı keşifler sırasında on tane soylu Arap'ı rehin alarak fidye olarak da on siyahî köle ve bir miktar altın talep etmiştir. Gonçalves, Afrika'dan siyahî köle satın alıp bunun ticaretini yapan biri olarak bilinmektedir. Gonçalves, yanına aldığı bu köleler ile beraber Portekiz'e dönerken Nuno Tristao, Afrika'nın güneybatısına doğru keşfe devam ederek *Beyaz Burun*'u keşfetmiştir. Tristao, 1443 yılında yaptığı bu deniz yolculuğu sırasında Yeşil Burun Adaları'na ulaşmıştır.³⁵ Dinis Diaz, 1443 yılında birkaç grup gemici ile beraber irili ufaklı adalar keşfetmiştir. Kendisinin de bir kâşif olmasının etkisiyle Pedro, hükümdarlığı

Discoveries of Henry the Navigator ile bilinir. Bu kroniğin Lizbon, Münih ve Paris'te olmak üzere üç adet nüshası bulunmaktadır. Zurara, **Chronicle of the Discovery and Conquest of Guiene**, çev: Beazley, Printed for the Hakluyt Society, London 1899, s.i-vii.

³⁴ Beazley, **a.g.e.**, s.164.

³⁵ **The Voyages of Cadamosto and Other Documents on Western Africa in the Second Half of the Fifteenth Century**, çev: Gerald Roe Crone, Hakluyt Society, London1937, s.53.

döneminde kardeşi Henrique'nun denizaşırı faaliyetlerine destek olunca yaklaşık on yıl kesintiye uğrayan keşifler tekrar hız kazanmıştır.

1444-1446 arası birçok gemici ve gemi, başta Gine'nin üst bölgeleri olmak üzere Senegal ve Gambia nehirleri gibi pek çok kıyıya hızlı bir şekilde keşifler düzenlemiştir. 1448 yılında Benincasa ve 1454 yılında da Fra Mauro tarafından İtalyan haritaları yapılıncaya, Pedro'nun 1449'daki ölümüne kadar Portekiz gemileri, Yeşil Burun Adaları hakkında bilgi sahibi olup kıyıları keşfe başlamışlardır.³⁶ Bu dönemde Dinis Diaz adlı denizci, Yeşil Burun Adaları'nda siyahî Afrikalılarla temas kurmayı başarmıştır.³⁷

Batı Afrika sahillerine keşif gemileri göndermeye devam eden Henrique, 1445 yılında Moritanya'nın batı kıyısındaki Arguin Adaları'nda kalıcı yerleşme kurmuştur. Arguin; balıkçılık, altın ve köle ticareti gibi alanlarda gelişmiş bir yerdir. Köle ticaretinin yaygın olduğu Arguin'den bir kısmı Akdeniz'deki diğer devletlere olmak üzere Lizbon, Madeira ve Algarve'ye her yıl düzenli olarak köle getirilmektedir. XV. yüzyılın ortalarından itibaren canlı bir ticaret ağı oluşturan adada, bir at yaklaşık 25-30 köle değerinde satılmıştır.³⁸ Köle ticaretinin yaygınlaşmaya başlamasından 1448 yılına kadar Portekiz'e dokuz yüzden fazla Afrikalı köle getirilmiştir.

Pedro'nun ölümünün ardından Kuzey Afrika fetihleri yeniden gündeme gelmiştir. 1449 yılında Fas üzerine büyük bir sefer hazırlığı içinde olan Portekiz, Avrupa'nın içinde bulunduğu kriz ortamından dolayı bu planını ertelemek zorunda kalmıştır. Avrupa'da büyük bir korkuya sebep olan Fatih'in 1453 yılında İstanbul'u fethi, Papa tarafından Haçlı birliği kurulması yönünde çağrı yapılmasına sebep olmuştur. Portekizliler bu çağrıya olumlu cevap vermişlerdir Çünkü bu, krallığa

³⁶ Newitt, a.g.e., s.23.

³⁷ Gomes Eanes de Zurara, **The Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea 1410-1473** , çev: Charles Raymond Beazley, C.2., London 1896, s.177.

³⁸ Anthony Rendell Disney, **A History of Portugal and the Portuguese Empire**, C.2, Cambridge University Press, U.S, 2009, s.46. (Bu kitap kindle şeklinde olduğu için içinde sayfa numaraları bulunmamaktadır. Sayfa numaraları, İnternet üzerindeki 'İçindekiler' bölümüne göre yaklaşık olarak belirlenmiştir.

büyük vergi toplama imkânı kazandırmasının yanında altın paraları olan *cruzadoyu* da basmak için olanak tanıyacaktı.³⁹ Ancak planlanan haçlı birliği gerçekleştirilememiştir. Dahası Portekiz'in denizaşırı faaliyetleri ilerledikçe, okyanus ötesinde de rakipleri oluşmuştur. Prens Henrique'dan sonraki dönemde krallık, Ümit Burnu'na doğru yapılan seferlere bir düzenleme getirerek yalnızca izin belgesi olan lisanslı kişilerin okyanus ötesine yaptıkları tehlikeli yolculuklara onay vermeye başlamıştır.

Papanın onayı ile keşiflere çıkmak, Portekiz'in uluslar arası konumunu güçlendirmek için büyük bir fırsattır. Bu nedenle 1455 yılında Portekizli diplomatların girişimiyle Papa V. Nikolas tarafından Portekiz kralı V. Afonso'ya Bajador Burnu'nun ötesinde, Afrika sahillerinde keşifler yapması için özel bir izin belgesi verilirken bu durum yaklaşık iki yüzyıldan fazla Portekiz'de varlığını sürdürecektir.⁴⁰ Papa tarafından verilen ve Portekiz keşifler çağının teşvik edici etkenlerinden biri olan izin belgelerinden en önemlileri: 18 Haziran 1452 Dum Diversas, 8 Ocak 1455 Romanus Pontifex ve 13 Mayıs 1456 tarihli Inter Caetera'dır.⁴¹ Papa, 1452 yılında sunduğu bildiride Portekiz kralı Afonso'ya başta Müslümanlık ve Putperestlik olmak üzere Hıristiyanlık dışında başka bir inanca mensup olunan bölgelere seferler düzenleyip fethetme yetkisi vermiştir. Bu insanları köle olarak alma, mallarına el koyma ve yaşadıkları bölgeyi bir Portekiz ülkesi haline dönüştürme, Afonso'ya verilen yetki dâhilindedir. 1455 yılındaki ikinci bildiri, Prens Henrique'nun 1419 yılından itibaren gerçekleştirdiği başarılı keşif ve fetihlerinin özeti ile başlamaktadır. Papa tarafından sunulan bu bildirimler, Portekiz keşifler çağına ayna tuttuğu için önem arz etmektedir.

³⁹ Malyn Newitt, "Prince Henry and Origins of European Expansion, An Expanding World Historiography of Europeans in Africa and Asia 1450-1800", düz: Anthony Disney, **Ashgate Variorum C.4**, 1995, s.105.

⁴⁰ Disney, **a.g.e.**, s.47.

⁴¹ Boxer, **a.g.e.**, s.20-21.

1.1.1.3 Alvise Cadamosto'nun Keşif Yolculukları (1455-1456)

Hayatının büyük bölümünü coğrafi keşiflere adanmış Prens Henrique, yine hayatının son anına kadar Afrika sahillerine yapılacak olan keşifleri organize etmeye devam etmiştir. Venedik'in uzun yıllar boyunca devam eden deniz ticareti deneyimlerinden faydalanmak istediği için Venedikli ticaret şirketlerini Batı Afrika'da ticaret yapmaları için teşvik etmiştir. Bu plan dahilinde 1455-1456 arasında, himayesine aldığı Venedikli köle tüccarı Alvise Cadamosto⁴²'yu Senegal ve Gambiya kıyılarına ticaret yapmak üzere göndermiştir. Cadamosto aynı zamanda Cebelitarık Boğazı'nı geçip Etiyopya'nın güneyine ulaşan ilk Venedikli asilzadedir.⁴³ *Navigazioni* adında Prens Henrique'nun himayesi altında çıktığı seyahatlerde gezip gördüğü yerleri ve o bölgelere özgü özellikleri anlattığı bir kitap yazmıştır. Cadamosto'nun seyahatleri bilhassa kendi gezip gördüğü ve gözlem yaptığı yerler hakkında olduğu için birinci elden kaynak olarak ele alınmaktadır. Henrique'nun keşifleri hakkındaki en güvenilir ve büyük kaynağı yazan Zurara ile kıyaslandığı zaman ise Cadamosto'nun doğa betimlemelerinde ve gittiği bölgelerdeki yerliler ve yaşam şekilleri hakkında verdiği bilgiler bakımından Zurara'dan daha iyi olduğunu söylemek yanlış değildir. Ancak bazı olayların gerçekleştiği tarihler hakkında yanlış bilgiler vermiştir.⁴⁴

Henrique'un keşiflerinde ticaret ve doğunun zenginliklerini ele geçirme ön planda gibi görünse de Hıristiyanlığı yayma isteği de büyük bir etkidir. Din faktörü, Cadamosto'nun Portekiz'e gelmeden önce çıktığı seyahatte de ön plandadır. Çünkü Hıristiyanlığı Venedik'ten ileriye götürmek onun için de bir vazife gibidir. Babasının Venedik'ten gönderilmesinin ardından kardeşi Antonio ile beraber Marco Zen'in

⁴² Alvise Cadamosto, İtalyanca Alouise da Ca'da Mosto, Venedikli bir aileden gelmektedir. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi olmamasına rağmen bazı kaynaklar 1426 olarak vermektedir. Ancak kendisinin belirttiği tarih 1432'dir. Cadamosto, 1445 yılında Kandiye'ye olmak üzere 1452 yılına kadar Venedik'ten farklı yerlere yelken açmıştır. Çıktığı bu yolculukların ardından döndüğü zaman babasının, karıştığı bir olay nedeniyle Venedik'ten uzaklaştırılacağını öğrenmiştir. Bu durum, Cadamosto'nun Portekiz'e gitmesine ve orada Henrique'nun keşif yolculuğunda yer almasını sağlayacaktır. **The Voyages of Cadamosto and Other Documents on Western Africa in the Second Half of the Fifteenth Century**, s.xxxi.

⁴³ Crone, a.g.e., s.1.

⁴⁴ 1418'de keşfedilen Porto Santo adasının keşfedilme tarihini 1428 olarak vermiştir. Crone, a.g.e., s.7.

komutası altında 8 Ağustos 1454 tarihinde Akdeniz’de başlayıp Frande’de sonlandırmak istedikleri yolculukları olumsuz hava koşullarına maruz kalınca gemileri, Portekiz’deki Vincent yakınlarına sürüklenmiştir.⁴⁵ Bu durum, Venediklilerin deniz ticareti konusunda yeteneklerinden haberdar olan Henrique için büyük bir fırsattır. Afrika’ya yapacağı yeni keşifler için Cadamosto ve beraberindekileri ikna etmesi için Antão Gonçalvez⁴⁶’i vekil olarak göndermiştir. Gonçalves, o zamana kadar Henrique tarafından gerçekleştirilen yolculuklarda keşfedilen yerleri anlatırken elde edilen altın, şeker gibi dönemin önemli ihtiyaçlarından da bahsetmiştir. Gonçalves’in anlattıkları, genç ve yeni yerler bulma konusunda hevesli olan Cadamosto’nun dikkatini çekmiştir. Henrique tarafından kendisine tahsis edilen tam teçhizatlı karavel ile ilk yolculuğunu gerçekleştirmek için 22 Mart 1455 tarihinde Vincent’ten yola çıkmıştır.⁴⁷ Kitabında belirttiğine göre ilk ulaştığı yer, 1418 tarihinde keşfedilen Porto Santo Adası’dır. Yetiştirilen yerli ürünler hakkında bilgi veren Cadamosto özellikle bazı ağaçlardan elde edilen ejderha kanı⁴⁸ hakkında da ayrıntılı tasvir yapmıştır. Buradan ayrıldıktan sonra güneye doğru Madeira Adası, Kanarya Adaları, Beyaz Burun’u geçtikten sonra Senegal Nehri’ne ulaşmıştır. Kitabında bu nehir için *“siyahîler ile kahverengi tenli insanları ayıran nehir”* ifadesini kullanarak artık bu sınırdan itibaren siyahîlerin görülmeye başladığını söylemiştir. Yine kendi anlatımıyla Senegal’de kaldığı süre içinde bu küçük krallıkta iyi bir gözlem yaparak ticaretin nasıl işlediği hakkında bilgiler toplayan Cadamosto, Yeşil Burun Adaları’nı aşır yeni yerler keşfetme isteğiyle yoluna devam ederken Gambiya hakkında *“İyi kalitede altın bulup zengin olmak isteyen Hıristiyanlar mutlaka Gambiya’ya gelmelidir”* demesinin, başta Portekizliler olmak üzere diğer Hıristiyan devletlerin Afrika sahillerine ulaşır zenginleşme

⁴⁵ Crone, **a.g.e.**, s.4.

⁴⁶ 1441 yılından itibaren aktif olarak Prens Henrique’nun komutası altında Afrika’ya gönderilen denizcilerdendir.

⁴⁷ Crone, **a.g.e.**, s.6.

⁴⁸ Dragon’s blood olarak bilinen özellikle Madeira, Porto Santo, Afrika kıyıları ve Asya’nın bazı kısımlarında bulunan ağaç türü dünya üzerinde pek çok bölgede geleneksel ilaç yapımında kullanılmaktadır. Ağacın parçalanması ile ortaya çıkan kırmızı sıvı, kanı andığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Çin’de mobilya yapımından Hindistan’daki kutlamalara kadar pek çok alanda kullanılır. Deepika Gupta, Bruce Bleakly, Rajinder Gupta, “Dragon’s blood: Botany, Chemistry And Therapeutic Uses”, **Journal of Ethnopharmacology**, C.115, s.361.

isteğini arttırmak için teşvik edici bir faktör olduğunu söyleyebiliriz. Buradan yelken açmaya başlayacağı sırada sahilde iki Hıristiyan gemisi gördüğünü, araştırdığı vakit ise Cenevizli Antoniotto Usodimare'ye ait olduğunu anlatmaktadır. Onun, Henrique tarafından Yeşil Burun Adaları'nın ötesini keşfetmek için gönderildiğini öğrendiği zaman, kendi hedefinin de bu olduğunu belirterek gemisi ile beraber Antoniotto Usodimare'ye katılmıştır. Cadamosto, bağımsız olarak çıktığı bu ikinci yolculuğunda Usodimare ile beraber Gine-Bissau'yu bulmuştur. İki kâşif, üç gemi ile birçok yeni yer bularak çıktıkları yolculukları esnasında 1456 yılında Yeşil Burun Adaları'nı keşfetmişlerdir.⁴⁹

Hayatı boyunca gerek Portekizli gerekse Venedik ve Cenevizli pek çok denizciyi cesaretlendirerek okyanus ötesine keşif yapmaya gönderen “denizci” lakaplı Prens Henrique, 13 Kasım 1460'da ölmüştür. Portekiz'in okyanus ötesi keşiflerinin başlamasında en büyük etkiye sahip olan Henrique'nun düzenlediği bu seferlerdeki amaç doğunun altın ve baharatını ele geçirmek gibi görünse de bunun altında yatan en büyük sebeplerden biri, doğuda yaşadığına inanılan Rahip Prester John'u bulup Hıristiyanlığı tüm dünyaya yaymaktır.

Prester John efsanesi Ortaçağ'dan itibaren Avrupa'da büyük ilgi uyandırmıştır. Onun yardımı sayesinde İslamiyet'in yok edileceğine inanılmaktadır. Dünya üzerindeki en güçlü Hıristiyan, en büyük ordu ve en değerli altınlara sahip zengin biri olduğu düşünülen Prester John'un Hıristiyan Etiyopya Devleti'nin kralı olduğuna dair inanç ile XV. Yüzyıl'da Henrique'nun Afrika sahillerine yaptığı keşifler tesadüf olmayıp birbirine bağlantılıdır.⁵⁰ XII. Yüzyıl'dan itibaren efsanevi ve ulaşılmaz olarak bilinen Prester John'un 22 ülkeden oluşan krallığında iyi

⁴⁹ Crone, a.g.e., 52-53.6

⁵⁰ Roger Crowley, **Conquerors: How Portugal Forget the First Global Empire**, New York 2015, s.6-7. (Bu kitap kindle şeklinde olduğu için içinde sayfa numaraları bulunmamaktadır. Sayfa numaraları, İnternet üzerindeki 'İçindekiler' bölümüne göre yaklaşık olarak belirlenmiştir.)

Hıristiyanlar yaşadığına, bu liderin aynı zamanda Müslümanlarla savaş halinde olan yüce biri olduğuna dair inanç mevcuttur.⁵¹

1.2.2.V. Afonso (1438-1481) Dönemi Faaliyetleri

Henrique'nun ölümüyle kısa bir süre duraklayan keşifler, yeğeni V. Afonso tarafından kaldığı yerden devam etmeye başlamıştır. Amcasının birikimlerine ek olarak Afonso, harita yapıcılığına önem vermektedir. Bu nedenle Venedikli kâşif ve aynı zamanda kartograf olan Fra Mauro⁵²'dan bir harita yapmasını istemiştir. Mauro, 1448 yılında yapımına başladığı dünya haritasını Andrea Bianco'nun yardımı ile 6 Nisan 1459 tarihinde tamamlayarak Afonso'ya göndermiştir. Yaklaşık iki metre çaplı daire şeklinde yaptığı, büyük mappa mundi haritalarının sonuncusu kabul edilen haritasında Asya ve Afrika'nın bilinen yerlerinin tasvirleri doğru olsa da o dönem henüz keşfedilmemiş güney bölümü doğru gösterilmemiştir.⁵³ Fra Mauro'nun bu haritası günümüze ulaşmamış olmakla beraber, ölmeden önce bir kopyasını yaptığı diğer haritası günümüzde Venedik'teki Marciana Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.⁵⁴ Parşömen kâğıt üzerine yaptığı ve Afrika kıtası hakkında bilgi verdiği bu dünya haritası aynı zamanda o döneme kadar Avrupa'da yapılan haritalar arasında Hint Okyanusu'nu en detaylı şekilde tanımlayanıdır.⁵⁵ Fra Mauro, Atlantik-Akdeniz-Afrika-Hint Okyanusu arasında kurduğu bağlantı ile Bartolomeu Dias ve Vasco da Gama'nın çıkacağı seyahatler için de kaynak teşkil edecektir.

⁵¹ Cevat Ülkekel, "Osmanlı Süveyş Kaptanlığı ve Selman Reis", **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16'ncı ve 17'nci Yüzyıllarda Hint Okyanusunda Osmanlı Deniz Varlığı**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul 2008., s.IV-42.

⁵² Mauro, haritasının yapım aşamasında yalnızca Batlamyus'un atlasından yararlandığını belirtmiş ancak onu da bazı yönlerden hatalı bulduğunu ima etmiştir. Mauro'nun Hint Okyanusu hakkında bu derece ayrıntılı bilgiler vermesi, Batlamyus dışında başka bir esin kaynağı olduğu ihtimalini arttırmaktadır. İbn Macid gibi Arap denizcilerinden faydalanmış olma ihtimalinin yüksek olmasına karşı bunu belirtmemesi şüphelidir. O'Doherty, **a.g.m.**, s.35.

⁵³ Beau Riffenburgh, **a.g.e.**, s.23.

⁵⁴ Crone, **a.g.e.**, s.54.

⁵⁵ Marianne O'Doherty, "Fra Mauro's World Map (c.1448-1449): Mapping, Mediation and the Indian Ocean World", **Wasafiri: International Contemporary Writing**, İngiltere 2011, s.31.

Afonso'nun komutası altındaki Pedro de Sintra 1461 yılında, günümüzde kuzeybatı Liberya'ya tekabül eden Sierra Leona'ya yolculuk yaparak bölgedeki halk ile iletişim kurmayı başarmıştır. Pedro de Sintra'nın yolculuğunu tamamlamasıyla, yirmi yedi yıl önce Bajador Burnu geçilmesinin ardından Portekizli denizciler, daha önceleri Avrupalılar tarafından bilinmeyen Batı Afrika kıyılarının yaklaşık olarak dört bin kilometresini geçmeyi başarmışlardır.⁵⁶ Afonso aynı zamanda tüccarlara da Batı Afrika sahillerinde ticaret yapma hakkı sağlamıştır. Portekizli tüccar Fernao Gomes ile beş yıl süre ile yaptığı anlaşmada Gomes, yıllık beş yüz cruzado⁵⁷ ödemek ve her yıl Afrika kıyılarında yüz mil yeni yer keşfetmek karşılığında tek başına Gine sahillerinde ticaret yapma hakkı elde etmiştir.⁵⁸

Henrique döneminde başlayan keşiflerin maliyeti, yeni yerler bulunduğu zaman hızlandığı için devlet hazinesinin azalmasına sebep olmuş olacak ki, Afrika'daki ticaret belli bir süreliğine Fernao Gomes'in tekeline verilmiştir. Bu durumda krallık hem vergi alacak hem de Afrika sahillerinde yeni yerler keşfederek bundan kazanç sağlayacaktır. 1471 yılında mürettebatında olan Joao de Santarem ve Pero de Escobar ile beraber bugün Gana sınırları içinde kalan Elmina'yı keşfetmişlerdir. İleride Afrika'da kurulacak Portekiz üslerden biri olacağı için Portekiz tarihi açısından Elmina'nın fethinin önemi büyüktür. Gomes bu yolculuğu sırasında altın ticaretinin işleyişi hakkında önemli bilgiler elde etmenin yanında bölge yerlileriyle ticari ilişkiler kurmaya da çalışmıştır. 1474 yılında Portekiz'e döndüğü zaman Afonso tarafından ödüllendirilen Gomes, bu yolculuğunda neredeyse Ekvator kıyılarına ulaşmıştır. Pedro de Sintra ve Fernao Gomes'in başarıları, Portekiz'in 1415 yılında Prens Henrique ile başladığı okyanus ötesi keşiflerinin başlangıç aşamasının artık tamamlandığını ve Hint Okyanusu'na adım adım yaklaşıldığının kanıtıdır. İzlediği başarılı politika ile beraber Henrique, Portekiz'in diğer Avrupa devletlerinden daha etkili bir keşifler dönemi yaşamasını sağlamıştır. Denizcilerini cesaretlendirdiği gibi onlara, gittikleri yerlerdeki insanlarla iletişim

⁵⁶ Disney, a.g.e., s.32.

⁵⁷ Portekiz'in altın parası.

⁵⁸ Frederick Charles Danvers, **The Portuguese in India Being A History Of The Rise And Decline Of Their Eastern Empire**, C.1, London 1894, s.24.

kurmalarını, onların dillerini öğrenmeye çalışmalarını hatta gerekirse oradaki yerlilerle evlenerek bağ kurmalarını söyleyerek diğer Avrupa devletlerinden çok farklı bir strateji uygulamakla kalmamış aynı zamanda onlardan daha güçlü olmayı başarmıştır.⁵⁹

1.1.3. II. Joao (1481-1495) Dönemi Keşifleri

Afonso'nun ölmesinin ardından yerine 1481 yılında “*muhteşem*” lakaplı oğlu II. Joao geçmiştir. Babasının hükümdarlığı döneminde birçok başarıda katkısı olan Joao için yalnızca Portekiz’de değil o döneme kadar Avrupa’da da en güçlü yönetimi kuran kişi diyebiliriz. Henrique’nun başlattığı keşifler çağına en büyük katkı bu dönemde yapılmıştır. “*Derin istekler, büyük işler gerçekleştirir*” sloganını benimseyen Joao’un iki büyük hedefi vardır: Afrika’ya yapılan keşifleri tamamlayıp Hindistan’a uzanan ticaret yolunu kontrolü altına almak ve Prester John’un efsanevi mi yoksa gerçek bir kral olup olmadığını öğrenmek.⁶⁰

Portekizlilerin Afrika kıyıları boyunca yaptığı yolculuklar neticesinde keşfettikleri yerler, uzun zamandan itibaren Avrupalı devletlerin de ilgisini çekmeye başlamıştır. Gemilerle Afrika’dan getirilen siyahî köleler, değişik renkteki papağanlar, el yapımı haritalar başta Venedik ve Cenevizli tüccarlar olmak üzere Alman kartografların da ilgisini çekmiş olacak ki İtalyan matematikçi ve haritacı Paolo Toscanelli, Ferdinand Martins aracılığıyla V. Afonso’ya Hindistan’daki baharat yoluna ulaşmanın yolunu bir mektupla anlatmıştır.⁶¹

⁵⁹ Richard Stephen Whiteway, **The Rise of Portuguese Power in India 1497-1550**, London 1967, s.17.

⁶⁰ Crowley, **a.g.e.**, S.9

⁶¹ Toscanelli’nin aynı şekilde baharat yoluna en kısa şekilde nasıl gidileceğini çizdiği haritası ve onu anlattığı mektubu Christopher Columbus’a da ulaşmıştır. Toscanelli’nin yazdığı mektup Columbus’un eline geçer ancak onu Toscanelli’nin göndermediği, Columbus’un farklı yollardan mektuba ulaştığı rivayet edilmektedir. Pauline Moffitt Watts, “Prophecy and Discovery: On the Spiritual Origins of Christopher Columbus’s Enterprise of the Indies”, **The American Historical Review**, sayı:90, Oxford University Press, London 1985, s.81. Dönemin dünya algısı farklı olduğu için Toscanelli’nin haritası gerçek büyüklüğü yansıtmadığı gibi dünyayı, yaklaşık yüzde yirmi beş oranında küçük göstermiştir. Yine o dönemde Amerika kıtası bilinmediği için Toscanelli’nin çizdiği haritada da Amerika kıtasının olduğu yerler boş bırakılmıştır. Bu algı nedeniyle Columbus, sürekli batıya giderek Hindistan’a kısa sürede ulaşacağına inanmaktadır. O sebeple Amerika kıtasına ulaştığı vakit yeni bir kıta keşfettiğinin

1.1.3.1 Diogo de Azambuja'nın Elmina yolculuğu

Afrika keşiflerinde babasının sağladığı başarıyı sağlamlaştırmak isteyen Joao'nun ilk hedeflerinden biri, Fernao Gomes'in keşfettiği Elmina'yı Portekiz'in kalıcı üssü haline getirmektir. Bu amaç doğrultusunda Elmina'da bir kale inşa etmeye karar vermiştir. Kalenin yapımı için görevlendirdiği Diogo de Azambuja'nın yanına 10 karavelin yanında kale yapımında kullanılması için içinde yontulmuş taş, çini ile odun olan 2 yük gemisi ve beş yüzü asker, yüz tanesi de kale yapımında çalışacak işçiler olmak üzere altı yüz kişiden oluşan bir birlik tayin etmiştir.⁶² Mürettebatı ile beraber 19 Ocak 1482 tarihinde kaleyi inşa edecekleri yer olan Elmina'ya ulaşan Azambuja'ya bu yolculuğu esnasında Christopher Columbus da eşlik etmektedir.⁶³ Kısa süre içinde Afonso zamanındaki keşif yolculuğu sırasında bölgeye gelmiş olan Joao Bernardes'den yardım alarak şehrin Kralı Kwamin Ansa⁶⁴ ile görüşen Azambuja, oraya Portekiz kralının adıyla geldiklerini ve bölgede bir kale inşa etmek istediklerini bunu da Portekiz kralının iyi niyet nişanesi olarak görmeleri gerektiğini söylemiştir. Devamında, yaşadıkları şehri ticari anlamda kalkındırabileceklerini ve komşu devletlerle yaşanan herhangi bir çatışma durumunda Portekiz kralının onları destekleyeceğini, kral tarafından bir kardeş gibi görüleceğini ifade ederek Kwamin Ansa'yı ikna etmeye çalışmıştır. Barros, bu konuşmayı anlatırken kralın yüz ifadesi ve verdiği tepkileri ayrıntılı şekilde tasvir etmiştir. Kral,

farkında değildir. Columbus, yapacağı keşif yolculuğu için önce İtalya daha sonra diğer Avrupalı devletlerden destek almak için çabalarırken Portekiz kralı II. Joao'ya da başvurmuştur. Joao, yeni kıtalar keşfetmesi için güneye gönderdiği denizcisi Diogo Cao'nun, yolculuğundan dönmesinin ardından bir karar vereceğini söylemiştir. Cao'nun, 1484 yılında yeni yerler keşfederek dönmesi, bir taraftan Joao tarafından ödüllendirilmesi ile sonuçlanırken diğer taraftan da Christopher Columbus'un önünü tamamen kesmiştir. XVI. yüzyılın en önemli Portekizli kronik yazarlarından olan Joao de Barros'un belirttiğine göre; Joao, hatalı haritası nedeniyle Toscanelli ve tavırlarından dolayı da Columbus'a güvenmediğini söylemiştir. Barros'un diğer bir iddiasına göre de Joao, Columbus'un kendini ön plana çıkarmak için yalan söylediğini ve gerçeğe ilgisi olmayan bilgiler vermiştir. Joao'dan beklediği desteği almak bir yana, yanlış bilgiler verdiği için yargılanan Columbus, Portekiz'de umduğu desteği bulamayınca buradan ayrılarak yeni bir destek bulmak için İspanya'ya gitmiştir. O dönemde İspanya tahtında bulunan Isabelle ve Ferdinand'a "yeni dünya" projesinden bahsederek yardım isteyecektir. Crowley, a.g.e., s.10-11.

⁶² Crone, "Joao de Barros, Decades of Asia", **The Voyages Of Cadamosto**, London 1937, s. 115.

⁶³ Will Durant, **The Reformation: A History of European Civilization from Wyclif to Calvin: 1300-1564**, C.6., New York 1957, s.259.

⁶⁴ Joao de Barros, Decades of Asia kitabında kralın adını "Caramança" olarak belirtir.

Portekizlilerin kalıcı olmaya çalıştıklarını fark etmiş olacak ki bu fikri çok sıcak karşılamamıştır. Ancak pes etmeyen Azambuja, kale inşasının tüm olumlu yönlerini anlatmaya devam etmiştir. Kwamin Ansa her ne kadar ılımlı bir tavırla yaklaşmasa da ülkesinin gelişmesi ve halkının daha refah bir yaşam sürmesi için teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır. Vakit kaybetmeden çalışmaya başlayan Portekizliler, kale inşa edecekleri yeri belirleyerek etrafındaki yapıları yok etmeye başlayınca halk, bu durumdan rahatsız olup öfkelenmiştir. İşçilerle çatışmaya başlayan yerlileri sakinleştirmek için onlara hediyeler veren Azambuja, kısa sürede onları yatıştırabilmiştir. Olayların seyrinden anlaşıldığına göre Azambuja'nın bu ikna etme gücü, Joao tarafından Elmina'ya gönderilmesinde etkili bir faktör olmuştur. Yerlilerle yaşanan gerginliğin ardından daha dikkatli davranmaya başlayan Portekizliler, yaklaşık yirmi gün içinde Elmina Kalesi'nin inşaatını tamamlamışlardır. Yerlilerle aralarındaki çatışmaların devam etmesi sonucu Azambuja, bazı köyleri yakarak onları cezalandırmaya karar vermiş ve bunu da halkın sakinleşmesi için bir çare olarak düşünmüştür. Kale inşasının bitimiyle hızlı şekilde bir ticaret ağı oluşmaya başlamıştır. Azambuja, yanına yalnızca altmış asker olarak kalanları bir süre sonra bol miktarda altın ve değerli eşya yüklü gemilerle beraber Elmina'dan Portekiz'e göndermiştir. Yaklaşık iki yıl yedi ay kadar burada kaldığı süre zarfında altın ticaretinin kurallarını sıkı şekilde gözlem yapma fırsatı bulup başarılı bir şekilde Portekiz'e döndüğü zaman Joao tarafından büyük bir coşkuyla karşılanarak ödüllendirilmiştir.⁶⁵

1.1.3.2 Diogo Cao'nun Keşif Yolculukları 1482-1486

Kral Joao döneminin muhteşem olarak anılmasında elbette onun en önemli iki denizcisi olan Bartolomeu Dias ve Diogo Cao'nun büyük etkisi vardır. Bartolomeu Dias'ın keşiflerdeki rolü duyulmasına rağmen, en az onun kadar önemli bir denizci olan Diogo Cao ise çok fazla bilinmemektedir. Bunun sebebi büyük olasılıkla Cao'nun gerçekleştirdiği yolculukların kısa süreli olmasından kaynaklanmaktadır. İlk olarak 1482-1484 yılları arasında çıktığı yolculuğunda,

⁶⁵ Joao de Barros, **a.g.e.**, s.123.

Kongo Nehri'ne ulaşmayı başararak burada bir padrao inşa etmiştir. Kongo'yu keşfeden Cao, kral Joao adına burada bir padrao⁶⁶ inşa ederek beraberindeki birkaç kişiyi Kongo kralı ile bağ kurmaları için bırakarak güneye, Santa Maria Burnu'na doğru yol almıştır. Kıyı sahilince daha güneye inmeye devam ederek Angola'ya ulaşan Cao, burada da bir padrao inşa edip ilk yolcuğunu tamamlamak üzere geri dönerken Gine Körfezi'ne ulamış ve tesadüfen Gine Adaları'nın dördüncüsü olan Annobon Adası'nı bulmuştur.⁶⁷ Nisan 1484 tarihinde ilk yolculuğunu tamamlayarak Portekiz'e dönen Cao, bu yolculuğu ayrıntılı şekilde Joao'ya anlatmıştır. II. Joao, bu yolculuğun sonucundan memnun olacak ki Cao'ya yıllık belli bir miktar maaş bağlayarak onu şövalye ilan etmiştir. Azumbaja'nın Elmina'da bir kale inşa ederek Afrika'daki altın ticaretine katılması, Portekiz'i başta İspanya olmak üzere diğer Avrupalı devletlerden bir adım daha öne çıkarmıştır. Ardından Diogo Cao'nun Afrika kıyılarında padraolar inşa edip Portekiz varlığını kalıcı hale getirerek ilerlemesi, Joao'nun en az Henrique kadar başarılı bir siyaset izlediğini göstermektedir.

Afrika'da yapılan ticaretin tek yönlü olmadığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ticarete etkin ve kalıcı olabilmek için Portekiz'in de kendi ürünlerini Afrika'da tanıtmaları gerekmektedir. Bu nedenle bir taraftan içinde altın, gümüş ve köle dolu olan gemiler Afrika'dan Portekiz'e gelirken diğer taraftan da tekstil ürünleri, bilezik, pirinçten yapılmış kaplarla beraber bazı ürünler Afrika'ya gitmek üzere Portekiz'den yola çıkmıştır. Ticaret ağında düzeni sağlayan Joao, asıl hedeflerinden biri olan Prester John'a ulaşmak için harekete geçmeye başlamıştır. Diogo Cao'yu ikinci defa Kongo'ya göndermesindeki temel amaç da budur. 1485'te ikinci defa yolculuğa çıkan Cao'ya Alman coğrafyacı ve haritacı Martin Behaim eşlik edecektir. Behaim'in aynı zamanda yaptığı haritalarla tanınması, Joao tarafından seçilmesinde büyük etkindir. Cao bu ikinci yolculuğunda yeniden

⁶⁶ Padrao; Portekizli bazı denizcilerin yaptıkları keşif yolculukları esnasında gittikleri yerlere inşa ettikleri haç şeklinde, üzerinde Portekiz arması olan anıtlara verilen addır. Taştan yapılan bu anıtlar başta Diogo Cao olmak üzere Bartolomeu Dias ve Vasco de Gama tarafından da kullanılmıştır. Keşfedilen yerlerin Portekiz'e ait olduğunu simgeleyen anıtlardan bazıları günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bartolomeu Dias'ın Hindistan keşfine çıktığı zaman Algoa'da diktiği padrao bunlardan biridir. Danvers, **a.g.e.**, s.34.

⁶⁷ Newitt, **a.g.e.**, s.47.

Kongo'ya giderek Portekiz kralı adına Kongo kralı ile anlaşma yapmak, Prester John'nun nerede olduğu hakkında bilgiler bulmak ve Afrika'da Kongo üzerinden Kızıldeniz ile nasıl bağlantı kurulabileceğini araştırmakla görevlendirilmiştir.⁶⁸ İkinci yolculuğu üç yıl olarak planlayan Joao, bu süre zarfında Cao ve beraberindekilere yetecek kadar yiyecek ile hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan malzemeler, yaklaşık on sekiz at ve Kongo kralına götürülmesi için hazırlanan hediyelerin olduğu gemiler hazırlatmıştır.

Afrika'daki ticareti yavaş yavaş eline almaya başlayan Portekiz'e bu dönemde rakip olabilecek bir Avrupa devleti yoktur. Papanın desteğinin alınmasının, Portekiz'in bu kadar rahat ve hızlı ilerlemesinde etkisi büyüktür. XV. yüzyıla kadarki Portekiz kralları arasında en hırslı olarak gösterebileceğimiz Joao, Prester John'a ulaşmak için her türlü gayreti göstermektedir. Efsanevi kralın nerede yaşadığı hakkında kesin bilgilerin olmaması, söylentilere göre hareket edilmesine, bu da onu yanlış yerlerde aramaya sebep olmuştur. Bu nedenle Joao, Afrika'daki krallıklarla iyi münasebetler kurarak Prester John'a ulaşmayı hedeflemiştir. Onun, Etiyopya'da yaşadığına dair büyük bir inanç mevcut olmasına rağmen kendisine bir türlü ulaşamamaktadır. Bu ikinci seferde Cao, Kongo ile Elmina arasında kalan Benin'e ulaşmış Benin kralı ile anlaşma yapmaya çalışmıştır. Çünkü Benin ticaretin orta noktasında yer almaktadır. Köle ve altın buradan satın alınarak gemilerle Elmina'ya ulaşır, oradan da Portekiz'e gönderilmek üzere yola çıkarılırdı. Cao'nun Afrika kıyılarında padrao inşa ederek dönmesini Hıristiyanlığın dünyaya yayılması için atılan büyük bir adım olarak gören Joao, Diogo Cao'nun Hıristiyanlık adına kazandığı ve yeniden çıktığı yolculuğundaki hedeflerini anlatırken aynı zamanda yeni Papa'ya itaatini kanıtlamak için de bir bildiri göndermiştir.⁶⁹ 1486 yılında Namibya'nın batısındaki Haç Burnu'na ulaşan ilk Avrupalı olarak bilinen Cao, buraya da padrao dikerek Portekiz'e ait olduğunu ilan ettikten sonra 1486 yılında Lizbon'a geri dönmüştür.

⁶⁸ Disney, **a.g.e.**, s.37.

⁶⁹ Bu bildiriye, Cao'nun verilen görevi başarıyla gerçekleştireceğini düşünerek hazırlanan Joao beklediği gibi sonuç alamamıştır. Her ne kadar Cao, yeni bir yer keşfetmiş olsa da Prester John'a ulaşamayıp Kızıldeniz ile bağlantı kurmadan dönmüştür. Bunun nedeni; mürettebatının malaryaya yakalanarak ölmesidir. Ancak Joao, bunu başarısızlık olarak görecektir. Crowley, **a.g.e.**, s.12.

1.1.3.3 Bartolomeu Dias'ın Keşif Yolculuğu ve Ümit Burnu'nu bulması

Diogo Cao'nun 1486 yılında yolculuğunu tamamlayarak Portekiz'e dönmesinin ardından Batı Afrika sahillerinin büyük bir kısmı Portekizliler tarafından keşfedilmiştir. Aynı yıl Joao, isminin başına "Gine'nin hükümdarı" unvanını da eklemiştir.⁷⁰ Diogo Cao başta Kongo olmak üzere Portekiz'in keşifler çağı için büyük adımlar atmış olmasına rağmen, belirlenen hedefe ulaşmadan geri döndüğü için başarısız bir yolculuk gerçekleştirmiş gibi görülmüştür. Her ne kadar Joao tarafından başarısız bir yolculuk olarak değerlendirilse de Cao, Afrika'nın güneyinde yeni yerler keşfederek geri dönmüştür. Bundan sonra yapacağı planları gizlilik içinde uygulamaya karar veren Joao ise, eş zamanda hem karadan hem de denizden iki keşif grubu oluşturmuştur: Pero de Covilha ile Afonso de Paiva Mısır üzerinden Etiyopya'ya kara yolu ile giderken Bartolomeu Dias ise deniz yoluyla Hindistan'a gönderilmek üzere yola çıkacaktır. Dias'ın yapacağı yolculuğun hazırlığı büyük bir titizlik ve gizlilik içinde sürdürülmüştür. 1487 yılında içinde matematikçilerin de olduğu bir komisyon tarafından gemiler titizlikle hazırlanırken bir taraftan da o döneme kadar Avrupa'daki en ayrıntılı Akdeniz ve Hint Okyanusu haritası hazırlanmaktadır. Yapım aşamasında Fra Mauro'nun haritasından faydalandığı ihtimali yüksektir. 7 Mayıs günü Dias ve beraberindekiler, Santarem'de Joao tarafından içinde İskenderiye'ye deniz yoluyla gidecekleri rotanın olduğu bir mektup almışlardır.⁷¹ Gizlilik içinde sürdürülen planın bir parçası olarak, Arap coğrafyasında kabul görebilmek amacıyla yanlarında ticaret yapacak malzeme götürmeleri gerekmiştir. Bu nedenle Rodos'a giderek yeterli miktarda bal temin ettikten sonra gemiyle tekrar Lizbon'a dönmüşlerdir. Rodos'tan döndükten sonra iki tane elli tonluk karavel ile içinde araştırma yapmak için gerekli erzak ve diğer malzemelerle dolu olan başka bir gemi olmak üzere üç gemi ile Lizbon'dan yola çıkan Bartolomeu Dias'a bu yolculuğunda kardeşi Pedro Dias da eşlik edecektir. Diogo Cao, Afrika yolculuğundan döndüğü zaman kralın emri ile yanında bölge yerlilerinden getirmiştir. Bu getirdiği yerlilerden ikisi kadın dördü erkek, Dias'ın keşif gemisinde

⁷⁰ Mary Margaret Busk, **The History of Spain and Portugal from B.C. 1000 to A.D. 1814**, London 1833, s. 81.

⁷¹ Crowley, **a.g.e.**, s.18.

bulunmaktadır. Bu yerliler, gidecekleri yerde Portekiz temsilcisi gibi gözlem yapmaları için getirilmiştir. Avrupalı gibi giydirilerek Portekiz'in ticaret sırasında burada neler talep edeceğini göstermek amacıyla yanlarında altın, gümüş gibi ürünlerle sahilden kıyıya çıkartılmışlardır.⁷² Bir çeşit propaganda amacıyla getirilen yerlileri kıyıya bıraktıktan sonra güneye doğru keşif yapma amacıyla yelken açan Dias, umduğu şekilde bir yolculuk geçirmese de sonuçta Portekiz tarihi için önemli bir adım atmış olacaktır. İlk olarak Haç Burnu'nda içi malzeme yüklü gemiyi bırakarak çok uzaklaşmamak niyetiyle güneye yönelip Namibya'ya ulaşmıştır. Walvis⁷³ ve Lüderitz Körfezleri'ni keşfederek Lüderitz'de ilk padraosunu dikmiştir. Diogo Cao'da olduğu gibi, padrao dikme geleneği nedeniyle Portekiz'den yola çıkan gemilerden bir tanesine taş ve onu yontmak için gerekli araçlar konulmaktadır.

Dias, ilk padraoyu diktikten sonra Afrika'nın en uzun nehri Turuncu Nehir'den itibaren fırtınaya yakalanarak gitmeyi hedeflediği rotadan sapmıştır. Afrika kıyılarında o zamana kadar keşfedilen en uzak mesafe Diago Cao tarafından ulaşılan Namibya'daki Haç Burnu'dur. Bu nedenle daha güneye gidildikçe okyanus şartlarında ne gibi değişiklikler olacağı tahmin edilememektedir. Güneye gidildikçe suyun ısısı azaldığı gibi gemilerin de bu sularda yelken açması zorlaşmaktadır. Fırtına ve rüzgârlı hava koşulları, gemileri güneye sürüklemeye devam ettikçe kıyıda gittikçe uzaklaşan mürettebat, günlerce okyanusta tekrar kuzeye gitmek için çabaladıkça rüzgâr engeline takılmıştır. Sıcak Portekiz ikliminden gelen denizcilerin bir kısmı, okyanusun soğuk sularına dayanamayarak ölmüşlerdir. Günlerce devam eden belirsizlik sonucu doğuya doğru yelken açmaya devam eden gemiler bir türlü karaya ulaşamamıştır. Nihayet şubat ayının başlarında kuzeye yönelmeyi başararak karaya çıkan Dias ve beraberindekiler buraya Mossel Körfezi⁷⁴ adını vermişlerdir. Mossel Körfezi'ne ulaştıkları 3 Şubat'ta aslında Afrika'nın güney ucuna geldiklerinin farkında olmayan Portekizliler, yaklaşık on üç gün sonunda ulaştıkları Mossel'de karaya adım atar atmaz Khoikhoi kabilesi ile iletişim kurmaya

⁷² Boorstin, **a.g.e.**, 171.

⁷³ Balina Körfezi olarak bilinen Namibya'nın bir şehri.

⁷⁴ Portekizliler ilk geldiklerinde buraya Angra dos Vaqueros adını vermişlerdir. Günümüzde Mosselbai ya da Mossel Bay olarak da bilinir.

çalışmışlardır.⁷⁵ Karaya ilk çıktığı anda bir çoban ve koyun sürüsü ile karşılaşan Dias, çobanın kendisini gördüğü an koşarak oradan uzaklaşması neticesinde buradaki yerlilerle iletişim kuramayacağını fark etmiştir. Günler boyunca okyanusta zor koşullar geçirdikleri için ilk önce temiz su kaynağına ulaşan denizciler, yerlilerin taşlı saldırısına maruz kalmışlardır. Karışıklığa son vermek isteyen Dias, ok ile bir yerliyi vurarak öldürmüştür.⁷⁶ Buradan ayrılarak doğuya doğru yelken açmaya devam edip yaklaşık iki yüz mil gittikten sonra 12 Mart'ta Büyük Balık Nehri⁷⁷ yakınındaki Algoa Körfezi'ne ulaşmışlardır. Algoa kayalıklarında ikinci padraosunu diken Dias, Ümit Burnu'nun ötesindeki kara parçasına adım atan ilk Avrupalı olarak tarihe adını yazdırmıştır.⁷⁸ Dönüş yolunu bulmak için kuzeye yönelen ancak rüzgâr ve fırtınanın etkisiyle doğuya savrulan gemileriyle beraber, planlamadığı halde Afrika'nın en uç noktasını gemiyle geçmiştir. Aylarca gemi ile alışkın olmadıkları rüzgârlı ve fırtınalı okyanus şartlarında yelken açtıktan sonra Hindistan hedefine çok yaklaştıklarını fark ettiği için yola devam etmek niyetindedir. Ancak mürettebatı onunla aynı fikirde değildir. Gemilerdeki erzak stokları tükenmiş, aylar süren yolculuk neticesinde denizciler yorgun düşmüştür. Mürettebat, yalnızca üç gün daha keşfe devam edeceklerini ancak herhangi bir kara parçası ile karşılaşmadıkları takdirde geri döneceklerini şart koşarak yola çıkmayı kabul etmişlerdir. Bu üç günlük yolculuk sonunda Dias, umut ettiği Hindistan'a ulaşamasa da yeni bir nehir keşfederek nehre, ikinci geminin kaptanı Joao Infante'nin adını vermiştir. Günümüzde Büyük Balık Nehri olarak bilinen Rio de Infante'yi geçtikten sonra 6 Haziran'da Lüderitz Körfezi'nin batısında St. Philip adını verdiği son padraosunu dikmiştir.⁷⁹ Namibya sahilinde bıraktıkları erzak gemileri ve denizcilerinin bazılarında

⁷⁵ Disney, **a.g.e.**, s. 37.

⁷⁶ Crowley, **a.g.e.**, s.22.

⁷⁷ Tayland'ın batısında bulunan bir nehir.

⁷⁸ Danvers, **a.g.e.**, s.34.

⁷⁹ James Stanier Clarke, **The Progress of Maritime Discovery, from the Earliest Period to the Close of the Eighteenth Century, Forming an Extensive System of Hydrography**, London 1803, s..344; Dias'ın diktiği ve günümüze ulaşan bu son padraosu, parçaları dökülmüş halde Eric Axelson tarafından bulunarak tamir ettirilmiştir. W.G.Randless, **Bartolomeu Dias and the Discovery of the South-east Passage Linking the Atlantic to the Indian Ocean (1488)**, Revista da Universidade de Coimbra, Coimbra 1988, s.26;1855'te Cape Town'dan alınan padraonun dört parçasından biri Güney Afrika Müzesine, iki tanesi Portekiz'deki Sociedade de Geografia de Lisboa Müzesi'ne en küçüğü de Yeni

ulaşmak için dönüş yoluna çıktıkları zaman Dias'ın yaşadığı hayal kırıklığını, altmış yıl sonra yazacak olan Joao de Barros şu şekilde ifade etmektedir:

Son padraosunu burada diken Dias büyük bir üzüntü içinde ebedi bir sürgüne mahkûm edilmiş, oğluna son defa veda eder gibi büyük acıyla adamlarının ve kendisinin karşı karşıya kaldıkları büyük tehlikelere, bu amaç için kat ettikleri uzun mesafelere rağmen Tanrı'nın onun bu hayalinin gerçekleşmesine olanak tanımadığını düşünerek gemisiyle beraber, diktiği padraonun önünden geçti.⁸⁰

Kuzeye yönelen Dias, şiddetli rüzgâr ve fırtınaya yakalandığı yerin Afrika'nın en güney ucu olduğunu fark edince buraya "Fırtınalar Burnu" adını vermiştir. Böylece Afrika'nın en güneyini gemiyle geçen ilk Avrupalı olmasının yanında, buraya isim veren kişi de olmuştur.⁸¹ 24 Temmuz 1488 tarihinde Namibya sahiline ulaştıklarında, daha önceden burada bıraktıkları dokuz kişiden altı tanesinin yerliler tarafından öldürüldüğünü öğrenmişlerdir. Kalan üç kişi ise yaklaşık dokuz ay boyunca keşfe giden gemilerin dönmesini beklemiş ve erzak gemileri telef olduğu için de hastalanmıştır. Döndüğü vakit erzakların kullanılamayacak hale geldiğini gören Dias, erzak gemisini orada yakarak mürettebatı ile beraber geri dönmek üzere yola çıkmıştır. Kasım 1488 tarihinde Portekiz'e ulaşan Dias, o dönemin şartlarında okyanusa uzun süre dayanabilecek büyüklük ve güçte olmayan gemileriyle beraber bir ilki başarmış, Hint Okyanusu'na nasıl ulaşılacağını bulduğu gibi yeni yerler de keşfedip geri dönmüştür. Hindistan'a, Afrika'nın en güney ucundan gitmenin mümkün olduğunu ancak bunun da rüzgâr ve fırtına gibi şartları dikkate alarak dayanıklı gemiler yapılarak mümkün olacağını, Lizbon'a gittiğinde anlatmıştır. Dias aynı zamanda Batlamyus'un haritasında olmayan Afrika'nın batı ucunu bulduğu için

Zelanda'ya götürülmüştür. 1955'te tamir ettirilen padraonun kalan parçaları ise şu an Namibya'nın başkenti Windhoek'tedir. Eric Axelson, "Prince Henry the Navigator and the Discovery of the Sea Route to India", **The Geographical Journal, Blackwell Publishing on Behalf of The Royal Geographical Society with the Institute of British Geographers**, S.127, New York 1961, s.152.

⁸⁰ Crowley, a.g.e., s.23.

⁸¹ Dias Lizbon'a ulaştığı zaman yolculuğu hakkında rapor verirken "Fırtınalar Burnu" adını verdiği yer Joao tarafından "Ümit Burnu" olarak değiştirilmiştir. Joao, Hindistan'a gönderilecek yeni denizcileri cesaretlendireceği düşüncesiyle böyle bir değişime gitmiştir. Crowley, a.g.e., s.23.

onun tezini de çürütmüştür. Tüm bu başarılarına rağmen Joao tarafından umduğu şekilde karşılanmadığı gibi tarihte de hak ettiği kadar yer edinememiştir.

Resim III

Bartolomeu Dias'ın Güney Afrika'da diktiği padraolardan biri (Axelson, a.g.m, s.157.)

1.1.3.4 Pero da Covilha ile Afonso de Paiva'nın Keşif Yolculuğu (1487)

Keşifler konusunda oldukça hırslı olan Joao, henüz belirlediği hedefine ulaşamadığı için yeni keşif planları hazırlamaya devam etmiştir. Aynı yıl içinde Fransiskan mezhebinden bir rahip olan Antonio de Lisboa ile yanına verilen acemi bir kâşif, Hindistan hakkında bilgi toplamak için kara yoluyla doğuya gönderilmiştir. Ancak Arapçalarının yetersiz kalması, Kudüs'e kadar gidip oradan geri dönmelerine

sebepler olduğu için yolculukları değersiz bir girişim olmuştur.⁸² Bu olaydan sonra Joao, verdiği görevleri bir gizlilik içinde yürütmeye başlamıştır. Özellikle gidecekleri yerlerde halkın tepkisine maruz kalmamak ve keşfedecekleri yeni yerlere dair bilgilerin rakip devletlerin eline ulaşmasını engellemek amacıyla bu şekilde bir strateji uygulamaya karar vermiştir. Portekiz'in doğusunda küçük bir yer olan Covilha'da doğduğundan dolayı bu isimle anılan Pero de Covilha, yıllarca Sevilla'da Ferninad ve Isabel adına çalışmıştır. İşpanyolcayı ana dili gibi konuşmasının yanında, uzun zaman kaldığı bu yerde yaşayan Araplardan da Arapça ğrenmeye çalışmıştır. Krallık adına Kuzey Afrika'ya gizli görevler için gönderilen Covilha'nın, bilhassa Tilimsan⁸³ ve Fas'ta kaldığı yıllar içinde bölge halkının yaşayış biçimi ve dili hakkında bilgi sahibi olması sayesinde onun diğer Müslüman ülkelerde de dikkat çekmeden serbest dolaşacağı düşüncesi, Joao tarafından Hindistan'a gönderilmesinde etkili olmuştur.⁸⁴ Aynı şekilde Afonso de Paiva da iyi derecede Arapça bildiği için Joao tarafından seçilmiştir. Joao'nun kesin sonuca ulaşmak için çok dikkatli ve gizli şekilde yürüttüğü planına göre; Pero de Covilha ile Afonso de Paiva karadan yolculuğa çıkacak ve Paiva, Prester John'u bulmak üzere Etiyopya'ya giderken Covilha da Hindistan'a gidecektir. Yolculukları boyunca zorluk ekmeyecekleri kadar maddi kaynakla 8 Mayıs 1487 tarihinde Lizbon'dan, Napoli'ye ulaştıktan sonra buradan Rodos'a yelken açmışlardır. Dikkat çekmemek için Müslüman tüccarlar gibi giyinerek Mısır'a ulaşmış ve aynı rotada devam edip Kızıldeniz zerinden Aden'e geçtikleri vakit görevleri gereği iki farklı yoldan ilerlemeye devam etmişlerdir. Covilha baharatın kaynağını bulmak üzere Hindistan'a yelken açarken, Paiva da Prester John'a ulaşmak üzere Etiyopya'ya doğru yol olarak Kızıldeniz'e ve buradan Aden'e ulaşıp nihayet bir gemi ile Hindistan'daki Kerala'ya geçmiştir. Kerala'da birkaç gün kalmasının ardından Kaliküt ve Goa'ya geçen Covilha, bu vesile ile Hint Okyanusu'nda yelken açan ilk Portekizli olarak tarihe geçmiştir.⁸⁵ Kaliküt'e ulaşarak aynı zamanda baharat yolunun merkezine de ulaşmıştır. Arapçayı

⁸² Richard Henry Major, **India in the Fifteenth Century Being A Collection Of Narratives Of Voyages To India In The Century Preceding The Portuguese Discovery Of The Cape Of Good Hope**, The Islamic World in Foreign Travel Accounts, C.6, Hakluyt Society, London 1994, s.xxxi.

⁸³ Cezayir'in batısında yer alan bir şehir.

⁸⁴ Boorstin, **a.g.e.**,169.

⁸⁵ Major, **a.g.e.**, s.xxxvi.

iyi bilip Müslüman gibi giyinmesi, sorunsuz şekilde Arap topraklarından geçip Hindistan'a geçmesini sağlayacaktır. Başta baharat olmak üzere, değerli taşlar ve ürünler hakkında bilgi sahibi olduktan sonra Portekiz'den Hindistan'a ulaşılacak yeni bir yol haritası da bularak buradan ayrılıp Portekiz'e dönmek üzere yola çıkmıştır. İran Körfezi'ne ulaşarak oradan Afrika'nın doğusunda yer alan Sofala kıyısından Kahire'ye geldiği zaman Paiva'nın öldüğünü öğrenmiştir. 1490 yılının sonlarında geri döneceği vakit ise eline, kral tarafından gönderilen bir mektup eline geçmiştir. Bu mektup, Rabbi Abraham of Beja ve Joseph of Lamego adlı iki Portekizli Yahudi tarafından getirilmiştir. Joao, Prester John'un Habeşistan'ın dağlık bölgelerinde yaşadığını bildirdiği mektubunda aynı zamanda Covilha'ya onu bulması için yeni bir görev vermekle kalmamış Etiyopyalı bir kadınla evlenip oraya yerleşmesini de emretmiştir.⁸⁶ Mektubu alırken Hint ticareti hakkında öğrendiği bilgileri ve Gine sahillerinde ticaret yapmanın kolay yollarını anlattığı raporunu kral Joao'ya ulaşması için göndermiştir. Ancak raporun krala ulaşip ulaşmadığı, ulaştıysa da ne şekilde ulaştığı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur.⁸⁷ Joseph raporu alıp Portekiz'e doğru yol alırken Abraham da Aden'den Hürmüz'e kadar Covilha'ya eşlik ederek daha

⁸⁶ Boxer, **a.g.e.**, 33-34.

⁸⁷ Boorstin Keşifler ve Buluşlar kitabında, raporun özgün halinin değil ancak ikinci elden yazılmış halinin Portekiz'e ulaştığını söylemektedir. (**a.g.e.**, s.170); Boxer'in iddiasına göre ise raporun Portekiz'e ulaşip ulaşmadığı belirsizdir. Eğer rapor ulaşsaydı Joao, Hind Okyanusu'ndaki baharat ticareti hakkında birinci elden bir belgeye sahip olacaktır. Ve bu da yedi yıl sonraki Hindistan yolculuğunda Vasco da Gama'ya, neden Kaliküt'e gitmesinin emredildiğini açıklamaya yardım edecektir. Yine Vasco de Gama ve beraberindekiler Zanzibar ve çevresi, Mozambik ile Kenya'nın Mombasa ve Malindi şehirlerinde gördükleri bu yüksek medeniyet karşısında şaşırılmışlardır. Eğer Covilha'nın mektubu Portekiz'e ulaşsaydı bu yerler hakkında bilgi sahibi olacaklarından bu şekilde bir tepki vermeyeceklerini söylemektedir. Diğer bir kanıt olarak da Vasco de Gama; Kaliküt yöneticisine kumaş, pirinçten kaplar ile boncuk gibi ucuz hediyeler götürerek karabiber ve diğer değerli baharatları bu şekilde takas edebileceklerini düşünmüştür. Covilha'ya göre ise bu baharatlar yalnızca altın ve gümüş gibi değerli madenler karşılığında alınacağı için, raporunda tüm bunları belirtmiş olmalıdır. Boxer'e göre bu durum, raporun Portekiz'e ulaşmadığının bir diğer kanıtı olarak gösterilebilir. (**a.g.e.**, s.34); Roger Crowley, Covilha'nın mektubunun Joao'ya ulaşip ulaşmadığının kesin olmadığını ancak onun Kaliküt ve ardından Etiyopya'ya ulaşması ile aslında Hindistan projesinin tamamlandığını söylemektedir. O dönemde Etiyopya'dan Lizbon'a bir papaz gelerek Joao'ya Prester John olarak bilinen Etiyopya kralı İskender'den bir mektup getirmiştir. Mektupta İskender Joao'ya Afrika sahilleri ve Etiyopya'yı nasıl keşfettiğine dair ondan bilgiler almak istediğini ve aynı zamanda kendisiyle arkadaş olmak istediğini söylemiştir. Crowley'e göre bu durum, küçük de olsa Joao'nun Covilha'dan haber almış olma ihtimali olduğunu göstermektedir. (**a.g.e.**, s.27-28.)

sonra bir gemiyle oradan ayrılmıştır.⁸⁸ Abraham daha önce Bağdat'ta bulunduğu için bu toprakları tanıyan, bölgeye vakıf birisidir. Ondan ayrıldıktan sonra yola yalnız devam eden Covilha ise Mekke'yi geçip Etiyopya'ya ulaşmıştır. Raporunun ihtiva ettiği konular yalnızca Portekiz açısından değil, Asya ticaretini yakından takip eden diğer Avrupalı devletler için de son derece önem arz etmesine rağmen ne yazık ki tarihte çok fazla ismi duyulmamış hatta başarısı, kendisi ile aynı dönemde yolculuğa çıkan Bartolomeu Dias'ın gölgesinde kalmıştır. Hindistan hakkında *“Bu ülke çok nüfuslu olmasının yanında tüm şehirleri de güçlü ve zengindir”* diyerek raporunun yanına Hindistan'da bir Faslıdan aldığı, kıyıları ayrıntılı olarak tasvir eden haritayı da eklemiştir.⁸⁹ Covilha, Ortaçağ'dan itibaren Avrupa'da büyük yankılar uyandıran efsanevi lider Prester John'un yaşadığına inanılan Etiyopya'ya geldiği vakit heyecandan çok hayal kırıklığı yaşamıştır. Çünkü Prester John olarak bilinen doğunun büyük Hıristiyan kralı İskender, aslında sanıldığı kadar güçlü olmayan birisidir. Etiyopya'daki Hıristiyan bir topluluğun kralı olan İskender ve onun ardından tahta geçecek olan kardeşi tarafından çok sevildiği için Portekiz'e geri dönmesine izin verilmeyen Covilha, Joao'nun emrettiği gibi yerli bir kadınla evlenerek ömrünün kalan yaklaşık otuz yılını burada geçirip 1526 yılında ölmüştür.⁹⁰ Prester John efsanesi, Covilha tarafından nihayete erdirilmiş olsa da, Portekiz'e dönmesine izin verilmemesi, kral Joao'nun bu durumdan habersiz kalmasına neden olmuştur.

1.1.4. Christopher Columbus'un Portekiz Keşiflerindeki Rolü

Cenovalı bir aileden olan Christopher Columbus'un aile mesleği olan dokumacılıktan, merak saldıği denizciliğe geçmesi çok sürmemiştir. Oğlu Ferdinand'ın kaleme aldığı biyografide anlattığına göre babası İtalya'da Pavia Üniversitesi'nde astronomi, coğrafya, geometri gibi dersleri okuyup henüz on dört

⁸⁸ James Stanier Clarke, diğer kaynakların aksine Covilha'ya yolculuğunda refakat eden kişinin Abraham değil de Joseph olduğunu söylemektedir. Abraham, mektubu alarak Lizbon'a doğru yola çıkarken Joseph de Aden'den Hürmüz'e kadar Covilha'ya eşlik etmiştir. (a.g.e., 340.)

⁸⁹ Clarke, a.g.e., s.341-342.

⁹⁰ Boxer, a.g.e., 34.

yaşında iken deniz yolculuklarına katılmaya başlamıştır.⁹¹ Columbus 1476 yılında Lizbon'a geldiği zaman denizciliğe olan merakı sayesinde burada gemicilik, haritacılık ve astronomi üzerine araştırmalar yaparak yeni dünya keşfine gideceği zaman kendisine kılavuzluk edecek Batlamyus ve Toscanelli'nin haritalarını da uzunca inceleme fırsatı yakalamıştır. Toscanelli hayatta olduğu için onunla sürekli irtibatta kalmasını büyük bir şans olarak görmektedir.

Portekiz'in keşifler dönemindeki başarısı, Avrupa'da büyük yankı uyandırarak Asya ve Afrika'dan gelen değerli baharatlar ile altına olan merak ve talebi arttırmıştır. Toscanelli'nin Hint Okyanusu'na kolayca ulaşılabilir yol güzergâhını çizdiği haritası ilk önce Afonso'ya, kopyası ise daha sonra Columbus'a ulaşmıştır. Columbus, Marco Polo ve Toscanelli'den olduğu kadar Fransız astrolog ve haritacı Pierre d'Ailly'in de etkisinde kalmıştır. 1410 yılında kaleme aldığı *Imago Mundi* adlı eseri, XV. yüzyıl Avrupa'sında çok bilinen coğrafi bir kaynak olmasının yanında Columbus'un da çok fazla etkilendiği hatta bir kopyasını yazdığı kitaptır. Bu nedenle onun öğrendiği bilimin temeli çoğunlukla bu kitaba dayanmaktadır.⁹² Columbus'un Lizbon'a gelmesi, 1482 yılında Diogo de Azambuja ile beraber Gine sahillerine gittiği yolculuktan öncesine uzanmaktadır. 1476 yılında içinde olduğu geminin Lizbon yakınlarında korsan saldırısına uğraması sonucu karaya çıkmayı başarmıştır. Portekizli bir kadın ile evlenip buraya yerleşince gemi ticareti ile uğraşırken bir taraftan da haritalar da çizmiştir. Portekizlilerin Gine sahillerine yaptığı keşiflerde zengin altın kaynaklarına ulaşması Avrupa'daki diğer devletlerde olduğu gibi Atlantik ötesini keşfetmek isteyen Columbus için de teşvik edici bir etken olmuştur. Elmina'ya gittiği vakit Afrika topraklarının altın kaynağı olduğunu görmüştür. Küçük yaşta seyyahların harita ve seyahatnamelerini inceleme fırsatı bulduktan sonra Atlantik ötesine olan merakı, Gine'yi gördükten sonra artmaya başlayınca 1484 yılında bu arzusunu yerine getirmek üzere Joao'ya başvurmuştur. Kendisine gemi tahsis edildiği takdirde Atlantik ötesine gidip Joao'nun hedeflediği Hindistan'a gidebilecektir. Ancak o dönemde Diogo Cao bu görev için Atlantik'e yelken açmıştır. Onun her ne kadar Hindistan'a ulaşamasa da başarılı bir şekilde

⁹¹ Durant, a.g.e., s.259.

⁹² Watts, a.g.m., s.81-82.

dönmesi, Columbus'un Portekiz'den umduğu desteği alamamasıyla sonuçlanacaktır. İlk başvurusu reddedilse de dört yıl sonra Bartolomeu Dias'ın yolculuğa çıktığı esnada tekrar Joao'ya keşif planını anlatarak destek almaya çalışmıştır. Tüm çabalarına rağmen 1488 yılının sonlarında Afrika'nın uç noktası Ümit Burnu'nu gemi ile geçmeyi başaran Bartolomeu Dias'ın Hint Okyanusu'na ulaşması, Columbus'un keşif planını ikinci defa etkisiz hale getirmiştir.

Portekizliler artık Afrika'nın en güneyini dolaşarak Hindistan'a ulaşmanın yolunu bulmuştur. Dias'ın Joao'ya ayrıntılı şekilde raporunu sunduğu anda Columbus da orada bulunmaktadır. Uğradığı hayal kırıklığını, Pierre d'Ailly'in Imago Mundi kitabına şu şekilde not düşmüştür:

Kral tarafından Gine'ye yeni yerler keşfetmek için gönderilen üç karavelin kumandanı Bartolomeu Dias, 1488'de Portekiz krallığına kuzeyde ve güneyde olmak üzere yeni yerler kazandırarak dönmesinin yanında Ümit Burnu adını verdikleri Afrika'nın güney ucunu dolaşıp benim de planladığım keşif yolunu benden önce bularak geri döndü.⁹³

Umduğu desteği Portekiz'den bulamaması Columbus'u yeniden İspanya'ya yönlendirecek ve nihayetinde 1492 yılında Isabelle ve Ferdinand'ın desteğini alarak keşifler çağına İspanya adına katılmasını sağlayacaktır.

1.1.5. Tordesillas Antlaşması (7 Haziran 1494)

İspanya bayrağı altında kendisine tahsis edilen üç karavel ile Ağustos 1492 tarihinde Atlantik'te keşif yolculuğuna başlayan Columbus, Kanarya Adaları'na ulaşıp Portekiz'in daha önce keşfettiği Azor Adaları'na çok yakın olan toprakları keşfederek 1493 yılında İspanya'ya geri dönmüştür. Portekiz ile İspanya arasında 1479 yılında gerçekleşen Alcaçovas Antlaşması'na göre İspanya, Portekiz'in Hint Okyanusu'na ulaşmak için Atlantik'te gerçekleştireceği keşifleri Kanarya Adaları

⁹³ Crowley, a.g.e., s.21-22.

sınır olmak şartıyla tanıyacaktır.⁹⁴ Ancak Columbus'un yeni keşfettiği yerlerde Portekiz'in hak iddia etmesi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Columbus'un keşfettiği yerlerde gördüğü zenginlikleri İspanya'da büyük coşkuyla anlatması, keşifler çağında artık aktif rol oynamak isteyen İspanya'nın Portekiz'i rakip olarak görmeye başlamasına neden olmuştur.

Ferdinand, Alcaçovas Anlaşması'nın şartlarının artık aleyhlerine olduğunu düşündüğü için daha önceden Portekiz'in tek başına okyanusta keşifler yapması için izin veren Papa'ya müracaat ederek bu koşulların değiştirilmesini talep etmiştir. İspanya lehinde karar alan Papa VI.Alexandre'nin dünya üzerinde belirlediği ilk çizgiye göre Yeşil Burun Adaları'nın batısında kalan keşfedilmiş veya keşfedilecek tüm yerler İspanya'ya ait olacakken doğusunda kalan tüm yerler de Portekiz'in olacaktır. Keşifler çağında henüz yeni sayılan İspanya için bu durum ne derece avantajlıysa Portekiz açısından tam tersidir. Bu nedenle Joao bu karara itiraz etmiştir. 4 Haziran 1494 tarihinde imzalanan Tordesillas Anlaşması'na göre yeniden belirlenen sınırdaki Yeşil Burun Adaları'nın batısından itibaren kuzeyden güneye doğru çizilen üç yüz yetmiş fersahlık sınırın batısında kalan yerler İspanya'ya ait olacağı gibi doğusunda kalanlar da Portekiz'in olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.⁹⁵ XVIII. yüzyıla kadar geçerliliği devam eden anlaşma, dünya üzerindeki keşiflerin hâkimiyetini yalnızca İspanya ve Portekiz tekeline verdiği için İngiltere, Fransa gibi daha sonra sömürge imparatorlukları kuracak devletler zamanla bu anlaşmaya itiraz etmeye başlamışlardır. Anlaşmanın kendi içinde de birtakım belirsizlikleri bulunmaktadır. Papanın sınır olarak belirlediği Yeşil Burun Adaları'nın batısı kavramı, bu adaların hangisinin batısından başlanacağını tartışmasını beraberinde getirdiği gibi bir fersah uzaklık kavramının ne kadara tekabül ettiği, o dönemin teknolojisinin dünyayı eşit biçimde ayırabilecek bir meridyen çizgisi çizmeye yeterli olmaması gibi durumlar anlaşmada soru işareti olarak kalmış konulardır.⁹⁶

⁹⁴ Newitt, **a.g.e.**, s.53.

⁹⁵ Danvers, **a.g.e.**, s.40.

⁹⁶ Boorstin, **a.g.e.**, s.173.

1.1.6. Vasco da Gama'nın İlk Hindistan Yolculuğu (1497-1499)

Columbus; İspanya adına çıktığı yolculuğunda Bahamalar, Haiti, Küba ve Dominik'i keşfederek 1493 yılında dönmüştür. Bu haberi alan Joao, artık İspanya'nın kendisi için tehlikeli bir rakip olduğunun farkına varmıştır. Hindistan için yeni bir keşif planı içindeyken ölünce yerine “Şanslı” unvanlı I. Manuel (1495-1521) geçmiştir. 26 yaşında tahta geçtiği zaman Hindistan'ın keşfi için gerekli ortamın hazır bulunması, bu isimle adlandırılmasında etkili olacaktır. Manuel döneminde yalnızca Elmina'dan gelen yıllık altın 170.000 dobras⁹⁷ değerinde olup bazı yıllar daha fazla gelir elde edilmiştir.⁹⁸ Bunun yanında Portekiz pazar sektöründe Afrika'dan getirilen baharatlar, maymunlar ve papağanlar bir hayli popülerdir.

Manuel, vakit kaybetmeden Hindistan projesini gerçekleştirmek için çalışmalara başlamıştır. Öncelikli olarak ağırlıkları 150-250 ton arasında değişen keşif amaçlı üç büyük gemi ve gerekli eşya ile erzakları taşımak üzere hazırlanmış bir gemiden oluşan toplam dört gemi hazırlatmıştır. Erzak gemisinin içinde Hindistan'a ulaşıldığı zaman oradaki krallıklara hediye edilmek üzere işlenmiş altın ve gümüş kolyeler, ipek kıyafetler gibi eşyalar bulunmaktadır. Gemilerin hazırlığı bittiği vakit onlar için kaptan seçme aşamasına gelindiğinde Manuel, kendisini kesin sonuca ulaştıracak birini aramaktadır. Portekizli tarihçi Gaspar Correa⁹⁹'nın *Legends*

⁹⁷ Portekiz altın parası.

⁹⁸ Boxer, a.g.e., s.29.

⁹⁹ 1514 yılında erken yaşında Portekiz'in Hindistan planına dahil olan Correa ile Barros çağdaş yazarlardır. Vasco da Gama'nın keşifleri dâhil Portekizlilerin Hindistan keşfinin elli üç senesini kaleme almıştır. Afonso de Albuquerque'nin yönetimi zamanında kaleme almaya başladığı eserden XVIII. yüzyıla kadar çok fazla faydalanılmadığı gibi çevirisi de XIX. yüzyılda yapılmıştır. Şu an Portekiz'de bu yazmanın iki kopyası mevcuttur. Correa'yı diğer Portekizli kronik yazarlarından ayıran en büyük özelliği; hepsinden önce Hindistan'a ayak basan ve Vasco da Gama'nın Kalikut'ten Kerala bölgesindeki Kannur'a geldiği vakit yanında olan ilk tarihçi olmasıdır. Gaspar Correa, **The Three Voyages of Vasco da Gama and His Viceroyalty: from the Lendas da India of Gaspar Correa**, Hakluyt Society, London 1869, s.1.-viii; Correa ile Joao de Barros çağdaş yazarlar olmasına rağmen verdikleri bazı bilgiler çelişmektedir. Correa, Gama'nın Sao Rafael gemisinin kaptanı olduğunu söylerken Barros, Sao Gabriel'in kaptanı olduğunu iddia etmektedir. Ancak çoğu tarihçinin ortak görüşü, Barros ile aynıdır. Danvers, a.g.e., s.43; Correa, a.g.e.,38.

of India kitabında anlattığına göre birkaç kişi arasında seçim yapan Manuel, sonunda Vasco da Gama'da karar kılmıştır.¹⁰⁰

1469 yılında Portekiz'in Sines bölgesinde doğan Vasco da Gama, babası gibi sarayda yöneticilik yapmıştır. Görevi sayesinde Hindistan halkıyla rahat iletişim kurabileceği düşüncesi, bu yolculukta görev almasını etkilemiştir. Gama önderliğindeki üç gemi, 8 Temmuz 1497 tarihinde Lizbon'dan yola çıkmış, gemilerin hazırlanmasına yardım eden Bartolomeu Dias daha önce o rotadan geçtiği için Yeşil Burun Adaları'na kadar gemilere eşlik ettikten sonra onlardan ayrılmıştır. Yaklaşık yirmi gün içinde Yeşil Burun Adaları'na ulaşılmıştır. 7 Kasım tarihinde Helena Koyu'na gelindiği zaman buradaki yerlilerle aralarında küçük çaplı ticaret gerçekleşmiştir.¹⁰¹ Ümit Burnu'na doğru yola devam ettikleri zaman büyük bir fırtına çıktığından denizciler karşılaştıkları bu büyük fırtına karşısında korkmuş ve Lizbon'a geri dönmek istemişlerdir. Ancak bunun mümkün olmayacağını belirten Gama, mürettebatı rahatlatmak amacıyla Ümit Burnu'na çok yaklaştıklarını

¹⁰⁰ Gaspar Correa ile Herman Lopes Castaneda'nın büyük kaptan seçimi hakkında verdikleri bilgiler de farklıdır. Correa'ya göre Manuel, kaptan seçimini yaptığı sırada koridorun karşısında Vasco da Gama ile göz göze gelmiştir. O anda Hindistan hedefini onun vasıtasıyla gerçekleştireceğini hissetmiştir. Gama bu karardan memnun kalsa da kendisinden büyük olan denizci abisinin bu görev için daha uygun olacağını söylemiştir. Ancak Manuel, büyük geminin kaptanı olarak onu seçtiğini eğer isterse abisinin de başka bir geminin kaptanı olarak onunla beraber gelebileceğini ifade etmiştir. Abisi Paulo da Gama, haberi alınca kralla görüşmeye gelmiştir. Castaneda'nın ifadesine göre Manuel ilk olarak Paulo da Gama'yı kaptan olarak seçmiştir. Ancak hasta olan Paulo bu görevi kabul etmemiş, kardeşinin komutası altında yolculuğa katılabileceğini söylemiştir. Onun ifadesine göre Vasco da Gama kaptanlık için ikinci seçenektir. Crowley, **a.g.e.**, s.31; Gama, en az kendisi ve abisi kadar yetenekli bir denizci olan Nicolau Coelho'nun da kendileriyle birlikte keşfe katılmasını talep ettiği zaman Manuel ona istediği kişiyi götürebileceği fırsatını tanıyınca üçüncü geminin de kaptanı da bulunmuştur. Manuel tarafından Sao Gabriel, Sao Miguel ve Sao Rafael olarak isimlendirilen bu üç gemiden en büyüğü olan Sao Gabriel'in kaptanı Vasco da Gama yanında Bartolomeu Dias'ın kardeşi Diogo Dias ile beraber keşif yolculuğunda bulunan Pero de Alenquer, içinde kölelerin de olduğu yaklaşık 200'e yakın bir mürettebat ile 8 Temmuz 1497 tarihinde Lizbon'dan yola çıkmıştır. Correa, **a.g.e.**, s.28-33.

¹⁰¹ Bu yolculuk esnasında gemide bulunan denizcilerden biri olan Alvaro Velho'nun anlattığına göre Helena Koyu'na geldikleri vakit yerlilerle irtibat kurmuşlardır. Yerlilerin fiziksel özelliklerinden ve bölgeden bahsederken: "İnsanı kısa boylu ve koyu tenli olup çığ balık, ceylan eti ve bitki kökleriyle beslenir. Bu ülkenin kuşları tıpkı Portekiz'dekiler gibi olup ülke iklimi de güzel, sağlık için elverişlidir. 12 Kasım'da yaklaşık 40- 50 yerli, gemimize gelerek bizim ürünlerimizle kendi ürünlerini takas etmek istediler. Aynı gün Fernao Velloso adlı denizci, yerlilerin hayatını merak ettiği için onlarla bir gün geçirmek üzere Vasco da Gama'dan izin istedi. Gama izin verince yerliler o akşam tuttıkları çığ balığı Fernao'ya ikram ettiler. Ancak bu şekilde yemek yemeyi tuhaf karşıladığı için yerliler bu duruma sinirlenip onu gemiye kadar kovaladılar." Alvaro Velho, **A Journal of the First Voyage of Vasco Da Gama 1497-1499**, Hakluyt Society, London 1898, s.7-8.

söylemiştir. Dias, fırtına ve dalgaların yoğun olduğu bu sulardan geçtiği zaman burayı “Fırtınalar Burnu” olarak adlandırmıştır. 22 Kasım’da buraya ulaştıklarında gemiler ve mürettebat yola devam edecek durumda değildir. Üstelik güçlü dalgalar nedeniyle Nicolau Coelho’nun gemisi de hasar görmüştür. Gemi içindeki mürettebat ve eşyalar, diğer iki gemiye paylaştırıldıktan sonra yola devam edilip Ümit Burnu geçilmiştir. Velho’nun belirttiğine Sao Braz Koyu’nda bir padrao diktikleri zaman yerliler tarafından onlar henüz ayrılmadan padraoları yıkılmıştır.¹⁰² Bartolomeu Dias’ın diktiği son padraoyu geçtikten sonra artık Hindistan’a çok yaklaştımlardır. Rio dos Bons Sinais (River of the Good Signs) adını verdikleri nehrin olduğu bölgede 32 gün kaldıktan sonra Rafael isimli bir padrao dikmişlerdir. Mürettebatın çoğunun hastalandığı bu yerden 24 Şubatta ayrılmışlardır.¹⁰³ 1 Mart’ta Mozambik’e ulaştıklarında artık doğunun zenginliği gözle görülebilmektedir. Özellikle Mağribîler olmak üzere Müslüman tüccarlarla dolu olan bu yerde altın ve baharat ticareti yapılmaktadır. Velho, bu Müslümanları şu şekilde tanımlar:

Bu ülkedeki Müslümanlar kızıl tenlidir. Konuştukları dil Mağribîlerle aynı olup hepsi iyi kalitede koton kumaştan yapılmış elbise ve altın işlemeli ipek elbise giyerler. Bu tüccar grubunun içinde altın, gümüş, karabiber, karanfil, zencefil, gümüş yüzük, inci, yakut ve değerli mücevherle dolu dört gemisi limanda bekliyordu. Kaptanımız onlarla tanışıp bu zengin ürünlerin kaynağının olduğu yerleri öğrendi. Aynı zamanda oraya çok yakın, nüfusunun yarısı Mağribî yarısı da Hıristiyan aynı zamanda çok zengin olan bir adadan bahsettiler. O adaya ulaşınca kıyıda sonra develerle adanın iç bölgesine giderek oraya ulaşabilecektik. Prester John’a çok yaklaştığımız gibi aynı zamanda istediğimiz zenginliğe de kavuşacaktık. Bunları duyduğumuz zaman çok mutlu olduk.¹⁰⁴

Mozambik’te bir bölgede Sultan olarak adlandırılan Kilva (Sheikh Zacaoja) adlı yönetici ile iletişim kurdukları zaman ona, gemilerinde olan ürünlerden ikram emişlerdir. Kilva, onların Hıristiyan olduğundan habersizdir. Öğrendiği zaman ise öldürmeye çalışmıştır. Bu nedenle oradan ayrılmak zorunda kalıp yine Mozambik

¹⁰² Velho, a.g.e.,13.

¹⁰³ Velho, a.g.e., s.20-21.

¹⁰⁴ Velho, a.g.e., s. 23-24.

yakınlarındaki Sao Jorge’de üç gün kalarak yola devam etmişlerdir. Mozambik’ten ayrıldıkları sırada yanlarında Müslüman bir kılavuz da vardır. 7 Nisan tarihinde Mombasa’ya ulaştıklarında bir süre bekleyip gözlem yaptıkları sırada limanda farklı renklerde bayrakları olan Müslüman ticaret gemileri görmüşlerdir. Gama, Mozambik’te uğradıkları saldırı nedeniyle karaya çıkma konusunda endişelense de kılavuzları, şehrin yarısının Hıristiyan olduğunu ve burada hoşgörü ile karşılanacaklarını söyleyerek onları rahatlatmaya çalışmıştır. Bu sırada mürettebatta hastalık da baş göstermiştir. Kilva, Portekizlilerin tüccar kılığında gezen hırsız Hıristiyan casuslar olduğunu ve Mombasa limanına geldikleri zaman onları yakalaması için Mombasa kralına bir mektup göndermiştir.¹⁰⁵ Kral bu isteği dikkate almamış olacak ki ertesi gün Gama ve mürettebatına portakal, limon, koyun gibi yiyecek ürünlerle beraber güvenliklerini sağlayacağını teminatı olarak bir de yüzük göndererek karaya çıkıp rahatça ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini söylemiştir.¹⁰⁶ Portekizliler burada çok iyi karşılanmışlardır. Öyle ki kral onları çok eğlenceli bulduğu gibi orada yaşayan Hıristiyan halktan bir kısmı Gama ve beraberindekileri evlerinde ağırlamak istemişlerdir. Mombasa’dan ayrıldıkları günün ardından denizde karşılaştıkları Mağrîbî gemisinin etrafını kuşatmışlardır. Gama’nın amacı, onları Hindistan’a götürebilecek bir kılavuz bulmaktır. Ancak gemidekiler, aralarında kılavuz olmadığını söyleseler de Portekizliler 15 Nisan tarihinde Malindi¹⁰⁷,ye ulaştıkları zaman onları da beraberinde getirmişlerdir. Gemi kuşattıkları için kıyıya yanaştıkları zaman kimse onların gemisine binmek istememiştir. Malindi kralı tarafından iyi karşılanan Portekizliler, Hindistan’a gidebilecek bir kılavuza ihtiyaçları olduğunu söylemişlerdir. Gemi ele geçirmelerinde art niyet olmadığı ve kimseye zarar vermedikleri için kısa sürede kralın güvenini kazanarak anlaşma yapmışlardır. İhtiyaçları olan gemi, erzak ve en önemlisi kılavuz tayin edeceğini bildirerek Portekizlileri artık kendi kardeşi gibi gördüğünü söyleyen kralın sözleri karşısında Gama, bunları duyduğu için çok sevindiğini ve Manuel adına bu sözleri kabul ettiğini

¹⁰⁵ Correa, **a.g.e.**, s.98-99.

¹⁰⁶ Velho, **a.g.e.**, s.36.

¹⁰⁷ Kenya’nın bir şehri.

söyleyerek Portekiz'den getirdikleri hediyeleri kendisine takdim etmiştir.¹⁰⁸ Karşılıklı iyi dileklerin sunulmasının ardından kralın tayin ettiği bir kılavuz ile beraber 24 Nisan tarihinde Kaliküt'e gitmek üzere Malindi'den ayrılmışlardır.¹⁰⁹ 20 Mayıs tarihinde kılavuzun yanlış rota göstermesinden dolayı ilk önce Kaliküt'e iki mil uzaklıktaki Capocate'ye ve ardından Kaliküt'e ulaşmışlardır.

Portekizliler, Prens Henrique döneminde başlattıkları keşif yolculuklarında nihayet hedefleri Hindistan'a ulaşmışlardır. Gama tarafından karaya gönderilen bir Portekizli, beraberinde Ceneviz ve İspanyol dilini konuşabilen iki Tunuslu ile geri döndüğü zaman Gama ile bu iki kişi arasında bir diyalog gerçekleşmiştir:

Sizi evinizden bu kadar uzağa getiren sebep nedir?

Biz buraya Hıristiyanları ve baharatı bulmak için geldik.

Neden Kastilya, Fransa ya da Venedik krallıkları buraya birilerini göndermedi?

Çünkü Portekiz Kralı, bunu başkalarının yapmasını istemedi.

O, doğru olanı yapmış.¹¹⁰

Bu diyalogun ardından Kaliküt hükümdarı Zamorin¹¹¹ Hindistan'daki en iyi ve en zengin kral olduğunu, onun şehrinde büyük ticaretler gerçekleştiğini burada rahat edeceklerini söyleyerek Portekizlileri rahatlatmıştır. Kaliküt, Hıristiyan nüfusu çoğunlukta olan bir yer olduğu için burada zorlukla karşılaşma ihtimali düşüktür. Kaliküt aynı zamanda zengin bir şehir ve ticaret merkezi konumundadır. Correa, ticaretin çoğunu elinde bulunduran Arapların Mekke'den Osmanlı Devleti'ne ve Avrupa'daki Hıristiyan ülkelere kadar uzanan güçlü bir ticaret ağına sahip

¹⁰⁸ Correa, **a.g.e.**, s.127.

¹⁰⁹ Gama'ya eşlik eden kılavuz hakkında çeşitli iddialar vardır. Alvaro Velho onun Hıristiyan olduğunu söylerken Barros ise Malemo Cana/ Canaqua adında Müslüman bir Güceratlı olduğunu söylemektedir. Malemo kelimesi Arapça'daki muallim kelimesinden gelirken Hintçede Kanaka, astrolog anlamına gelmektedir. Muallim ifadesinin kılavuz anlamında kullanıldığı bu isim, çoğu tarihçinin de savunduğuna göre Arap denizci Ahmed ibn Macid'tir. Velho tarafından Hıristiyan olduğu söylense de Güceratlı Müslüman bir kılavuz olduğu görüşü daha yaygındır. Velho, **a.g.e.**, s.45-46; Önalp, **a.g.e.**, s.21-22; Danvers, **a.g.e.**, s.48.

¹¹⁰ Velho, **a.g.e.**, s.48-49

¹¹¹ Bu isim kaynaklarda farklı şekilde yazılmıştır. Barros, Çamorj; Correa, Samori olarak yazarken Zamorin ve Kaliküt'te bilinen bir hanedan ailesine mensup Tamuri Rajah da kullanılan diğer isimlerdir. Velho, **a.g.e.**, 61.

olduklarını ifade etmektedir. Hindistan'ın tüm bölgelerinde kurdukları bu ağ, Portekizlilerin Hindistan'a gelmeleriyle zedelendiği gibi en çok zarar görenler de şüphesiz onlar olacaktır. Gama, Manuel tarafından gönderilen bir mektubu ulaştırmak istediği Kaliküt hükümdarına iki adamını yollayarak görüşme talep etmiştir. Valisi aracılığıyla bu isteği olumlu karşıladığını belirten kral ona ne istediğini sorduğunda:

Temsilcisi olduğum Portekiz kralı altmış yıl boyunca Hindistan'ı ve burada yaşayan Hıristiyan krallıklarını keşfetmek için her yıl düzenli olarak gemiler gönderiyor. Bunun sebebi altın veya gümüş gibi ürünler elde etmek değil, Hıristiyanlara ve yeni yerlere ulaşmaktır. Ancak her yıl ya da iki yılda bir gönderilen bu gemiler başarılı olamadan Portekiz'e geri dönüyorlar. Şu an kralımız olan Manuel, mutlak bir zafer istediği için ne olursa olsun Hıristiyan krallıklarını keşfetmeden dönmememi istedi

diyerek Manuel tarafından yazılan iki mektubu krala göndermiştir.¹¹² Zamorin, palmiye yaprağı üzerine istedikleri gibi ticaret yapabilecekleri, bu konuda güvenliklerini sağlanacağı mesajını yazarak Gama'ya ulaştırmıştır. Portekizliler ihtiyaçları olan baharatın bir bölümünü bu vesileyle temin edebilmişlerdir. Ancak Arap tüccarlar, ellerinde tuttıkları ticareti Avrupa'dan gelen Hıristiyan bir ülkenin ele geçirmeye çaişmasından endişelenmeye başlamışlardır. Kralı bu konu hakkında uarmaya gittikleri zaman Portekizlilerin şimdi birkaç gemi ile baharat ve ilaç temini için geldiklerini ancak ileride elde ettikleri bu ürünlerin daha fazlasını isteyeceklerinden büyük donanmalarla geleceklerini söyleyerek gemilerini yakarak onları öldürmesini istemişlerdir.¹¹³ Arap tüccarlar ile aralarında ticaret yüzünden

¹¹² Barros bu iki mektuptan birinin Portekizce diğerinin Arapça yazıldığını söylemektedir. Correa'nın anlattığına göre kral ne istediklerini sorduğu zaman Gama: "Birçok ülkenin yöneticisi olan zengin Portekiz kralı sizi bir kardeş gibi görerek karşılıklı ticaret yapmak istemektedir. Portekiz'den getirdiğimiz ürünleri, ülkemizde yetişmeyen bizim için önemli olan karabiber ve ilaç yapımı için gerekli diğer baharatlarla takas etmek istiyoruz" dedikten sonra kırmızı balmumu ile mühürlenmiş olan mektubu ve sonrasında iyi giyimli 12 adamıyla beraber içinde kırmızı ve sarı renkte olmak üzere kadife ve saten kumaşlar, şapka, ayna, el yıkama leğeni, şeker, yağ, bal gümüşten yapılan hediyeleri krala sunmak üzere göndermiştir. Hindistan'da bu ürünlerin çok daha kaliteli şekillerinin mevcut olduğunu söyleyen Zamorin, hediyeleri çok basit görmüştür. Correa, **a.g.e.**, s.172-174.

¹¹³ Arap tüccarlara göre Portekizlilerin geliş amacı ticaret değildir. Onlar, casus olarak gelip ticaretin nasıl işlediği hakkında bilgi toplayan savaşçılardır. İleride büyük bir donanma kurarak burayı işgal etmeye geleceklerini düşündüklerinden onları tehlike olarak görmüşlerdir. Danvers, **a.g.e.**, s.53.

sıkıntılar yaşanınca Zamorin, Portekizlilerden şüphelenmeye başlamış ve onları Portekiz'e geri göndermek istememiştir. Velho'nun anlattığına göre Tunuslu bir Arap'ın gemiye gelip onlara eğer kıyıya çıkarlarsa öldüreceklerini haber vermesi sonucu *Şimdi Portekiz'e gitsek de umut ediyoruz ki bu topraklara geri döndüğümüz zaman hırsız olup olmadığımızı o zaman anlayacaksınız* diyerek 23 Ağustos tarihinde Kaliküt'ten ayrılmak zorunda kalmışlardır.¹¹⁴ Şiddetli rüzgârın ardından 15 Eylül tarihinde Santa Maria Adaları'na ulaştıklarında burada bir padrao dikmişlerdir. Gemiler nihayet Kannur'a yaklaşmıştır. Kannur hâkimi Kaliküt'te olanları öğrenmiştir. Portekizlilerin kendi limanına gelmeleri durumunda güvenlikleri konusunda teminat vererek hediyeler göndermiştir.¹¹⁵ Kannur'dan Malindi'ye gitmek üzere yola çıksalar da rüzgâr nedeniyle ilk önce Angediva Adası'na uğrayarak burada birkaç gün geçirmek zorunda kalmışlardır. 8 Ocak 1499 tarihinde Malindi'ye geldikleri zaman Malindi hükümdarına Portekiz kralı adına bir mektup verip karşılıklı hediye alışverişi gerçekleştirdikten sonra bir padrao dikerek 20 Ocak tarihinde buradan ayrılmışlardır.¹¹⁶ Mombasa ve Zanzibar'ın yakınlarından geçerek Mozambik'e geldikleri zaman Gama, son padraosunu da burada dikmiştir.

Portekiz'e dönüş yolculuğu sırasında mürettebatın çoğu hastalıktan ölmüştür. Kardeşi Paulo'nun da Terceira yakınında ölmesiyle çok az sayıda mürettebatı kalan Gama, baharat ve değerli eşyalar yüklediği iki gemi ile beraber 1499 yılında Hindistan'a doğrudan gidebilecek yolu bularak Lizbon'a geri dönmüştür.¹¹⁷ Kalan mürettebatı ile beraber Lizbon'da büyük bir sevinçle karşılandığı sırada Gama'ya

¹¹⁴ Velho, **a.g.e.**, s.73.

¹¹⁵ Karşılıklı hediyeleşme sonucu Gama, Portekiz kralı adına bir anlaşma yapmak istediğini söyleyince bundan memnun kalan kral, Manuel'e götürmesi için değerli hediyeler takdim ederken Gama da Portekiz kralını temsilen Portekiz'den getirdiği bir kılıcı ona hediye ederek 20 Kasım tarihinde Kannur'dan ayrılmıştır. Danvers, **a.g.e.**, s.60-61.

¹¹⁶ Gama, Malindi hükümdarına burada bir padrao inşa etmek istediğini söylemiştir. Bu isteği kabul eden kral, Portekiz kralı ile arkadaşlığının bir nişanesi olarak Portekiz'e gitmek konusunda istekli olan bir adamını da Gama ile beraber göndermiştir. Velho, **a.g.e.**, s.89-90; Danvers ise Portekizlilerin Afrika sahillerine nasıl keşifler yaptığını öğrenmek için iki kişinin onlarla beraber Lizbon'a gelmeleri konusunda Gama'dan izin istediğini söylemektedir. (**a.g.e.**, s. 62.)

¹¹⁷ Önalp, **a.g.e.**, s.26. Gama'nın Portekiz'e döndüğü tarih kesin olarak belli değildir. Barros 29 Ağustos olduğunu söylerken Correa 18 Eylül olarak vermektedir. Bu konu hakkında kesin bir tarih söylenemese de Ağustos sonundan Eylülün 18'ine kadar olan dönem içinde geri dönmüştür. Velho, **a.g.e.**, 94.

ipek kaftan giydirilmiştir. Manuel, büyük Hindistan hedefinin kendi döneminde gerçekleştirilmesinden dolayı memnunluğunu dile getirmek için bu denizcileri hatta başta Vasco da Gama'nın abisi Paulo da Gama olmak üzere yolculukta ölenleri de ödüllendirmiştir.¹¹⁸

1.1.7 İslâm Coğrafyacılarının Keşiflerdeki Rolü

Avrupalılar Marco Polo ile beraber doğunun zenginliklerini merak etmeye başladıklarında, aralarında bu merakı bir adım öteye götürüp doğuya ulaşacak ilk devlet Portekiz olmuştur. Bilmedikleri denizlerde onlara rehberlik edecek kılavuzları o zamana kadar yazılan seyahatnameler, portolanlar ve mappa mundi haritaları ile Venedik ve Cenevizli tüccarlardan duydukları bilgiler ile sınırlıdır. Portekizlilerin bu bilinmeyi, yüzyıllar önce Arap tüccarlar tarafından keşfedilmiştir. Müslümanlar gerek ticaret için olsun gerekse Hac vazifelerini yerine getirmek için deniz yolunu devamlı kullanmaktadırlar. Her ne kadar yaptıkları gemiler Portekiz gemileriyle kıyaslandığı vakit daha dayanıksız olsa da okyanus koşulları, rüzgârın hangi mevsimde ne yönde eseceği gibi coğrafi konularda oldukça bilgilidirler. Ortaçağ'da Avrupa'da bilimsel faaliyetlerin gelişmelere açık yönü, yalnızca kilisenin kabul edebileceği ile sınırlıdır. Batlamyus'un Hint Okyanusu'nun kapalı bir denizden ibaret olduğunu söylemesiyle Avrupa halkının yüzyıllarca bu bilgiyi doğru kabul ettiği zaman dilimi içinde doğudaki Müslüman bilginler güneşin ve yıldızların uzaklığını hesap ederek okyanusta ticaret yapmaktadırlar. XI. yüzyılda yaşayan coğrafya, matematik, gök bilimi alanında önemli çalışmalar yapan El-Birûni genç yaşında enlem ölçmek için bir alet geliştirdiği sırada Avrupa'da, uzak denizlerde gemileri

¹¹⁸ Gama, kralın sarayına geldiği zaman yaptığı keşif hakkında rapor vermiştir. Paulo'nun ölümüne çok üzülüğünü söyleyen Manuel, tıpkı diğer ölenler gibi ona da hak ettiği ödülü vereceğini söylemiştir. Büyük kaptan Gama da her yıl düzenli şekilde ödenmek üzere 200 cruzadoya ek, getirdiği ganimetten pay olarak 2.000 cruzado ve iyi kalitede baharat-ilaç ile ödüllendirilmiştir. Nicolau Coelho, yolculukta bulunduğu her ay için 3.000 cruzado, iyi kalitede baharat ile Hindistan'a gidecek yeni donanmada kendisinin seçebileceği bir geminin kaptanlığı ile ödüllendirirken Paulo da Gama, Vasco da Gama'ya verilen ödüllerden zencefil taşımacılığı hariç diğerlerinin yarısı ve geri kalan mürettebat da iyi kalitede karabiber, tarçın, karanfil, zencefil, Hindistan ceviziyle mükâfatlandırılmıştır. Correa, **a.g.e.**, s. 168-274.

içine çeken cisimler olduğuna dair bir inanç mevcuttur.¹¹⁹ Henrique, 1415'te Septe'yi ele geçirdiği zaman Müslüman coğrafyacı ve bilim adamlarını Sagres'te açtığı denizcilik okuluna getirerek onlardan başta Gine olmak üzere Afrika'nın zengin altın bölgelerinin yerlerini öğrenmiş, yapacağı keşiflere de bu şekilde hazırlanmıştır.¹²⁰ Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nu aştığı ve Lizbon'a geri dönmeye çalıştığı sırada maruz kaldığı muson rüzgârları, gemilerine zarar vermekle kalmamış yolculuğunun da uzamasına sebep olmuştur.

Avrupa'da hazırlanan haritalar, keşiflerde kullanılmak üzere geliştirilen usturlap ve diğer denizcilik aletleri, bu okyanuslara yabancı olunduğu için etkisiz hale gelmiştir. Oysa bundan yüzyıllar önce Arap denizciler ticaret için okyanus şartlarına uygun gemiler ve aletler geliştirmiştir. Portekiz'in öncülüğünde başlayan coğrafi keşiflerle beraber Avrupa, doğunun teknoloji bakımından ne kadar ileri olduğunu görmüştür. Öyle ki Vasco da Gama'nın Malindi'de bulduğu kılavuzu¹²¹ ile arasında geçen görüşme, bunun delillerinden birisidir.¹²² Portekiz kaynaklarında Güceratlı Malemo Cana ya da Canaqua adıyla geçen kılavuzun İbn Macid olduğu birçok yazar tarafından teyit edilse de bunu doğrulamayan yazarlar da vardır. İlk olarak Kutbüddin el-Mekkî, el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-Osmânî adlı eserinde bu kılavuzun adının İbn Macid olduğunu belirtir:

Portekizliler Hindistan'ın garp sahiline doğru hareketten önce Afrika'nın şark sahilinde bulunurlarken mütemadiyen bu deniz hakkında malûmat elde etmeye uğraşıyorlardı. İşte tam bu sırada onlara Ahmed b. Macid adında mahir bir denizci, kılavuz olarak hizmet arz etti. Frenklerin amiral adındaki reisi onunla tanışmış ve İbn Macid ona deniz yolunu

¹¹⁹ Boorstin, **a.g.e.**, s.181.

¹²⁰ Hulusi Yavuz, "XVI. Yüzyıl İslâm Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri", **M.Ü.İ.F.D.**, C.3, İstanbul 1985, s.57.

¹²¹ O, Ummanlı denizci Şihâbüddin Ahmed b. Macid b. Muhammed b. Amr en-Necdî'dir.

¹²² Gama, tahtadan yapılan büyük bir usturlap ile güneşin yüksekliğini ölçmek için hazırlanan madenî bir başka usturlapı İbn Macid'e gösterdiği zaman O, bundan hiç etkilenmemiştir. Çünkü Müslüman kılavuzlardan bazıları Kızıldeniz'de güneş ve yıldızların yüksekliğini ölçmek için üç ya da dört köşeli pirinçten yapılmış daha gelişmiş bir alet kullanmaktaydılar. Kendisi de yolculukta başka yıldızları referans aldığı için mesafe ölçmek için kullandığı üç tablalı başka bir aleti getirip Gama'ya göstermiştir. Önalp, **a.g.e.**, s.22.

*tarif ederek Malindi'nin şimalinde sahile yaklaşmayın, dümeni açık denize çevirin, bu şekilde Hindistan'ın kıyısına yaklaşırsanız dalgalardan korunursunuz diyerek tavsiye verdi. Bu tavsiyeye uyan Portekiz gemilerinin pek çoğu batmaktan kurtularak pek çoğu Hindistan denizine ulaştı.*¹²³

İbn Dair ise: *Frenkler, istila etmek için en uygun yer olarak Hindistan'ı gördüler. Deniz yoluyla gittikleri için kendi aralarında ihtilafa düşüp çok zorluk çektiler. O adamın söylediği gibi gemilerini hareket ettirdiler ancak o şekilde Hindistan topraklarına girebildiler*

şeklinde bahsetmiştir.¹²⁴

Ortaçağ dünyasının kabullendiği, dünyanın güneyinde yeni yerleşim yerleri olmadığına dair inanç, İbn Macid tarafından reddedilmiştir. Hint Okyanusu ile Atlas Okyanusu'nun birbirleriyle bağlantılı olduğuna dair inancı, kendinden önceki âlim ve coğrafyacıların eserlerini inceleyip eksik yanları hakkında eleştiri yapmaktan çekinmemesi, Çinlilerin icat ettiği pusulaya ilk manyetik iğneyi yerleştirmesi ve Portekizlilere kılavuzluk ederek onları kısa sürede hedefledikleri Hindistan'a ulaştırması İbn Macid'in kendi döneminde ve sonrasında tanınmasında etkili olmuştur.¹²⁵ Denizcilik, ona babası ve dedesinden miras kalan bir meslektir. Bir çeşit aile geleneği ile başlayıp uzun yıllar devam ettiği mesleğinde ona göre üç çeşit denizci vardır: Başkalarının çalışmalarından yararlanıp onları takip edenler, ölümünden sonra da yüzyıllarca kullanılan icatlar geliştirenler ve son olarak gelecek nesiller için kaynak olması için eserler kaleme alanlar ki kendisini de bu grup içinde göstermektedir.¹²⁶ *Üç aslan* ya da *Üçler* olarak tabir ettiği Abbasiler döneminde

¹²³ İbn Macid'in Portekizlilere bilgi verirken sarhoş olduğunu söylemesi gerçek dışıdır. Portekiz kaynakları ise bu yardımın sebebi olarak Malemo Cana'nın Malindi kralını memnun etmek amacıyla Vasco da Gama'ya yardım edip Portekizlilere kılavuzluk etmeye karar verdiğini söylemektedir. Gabriel Ferrand, "Şihâbeddin", **İA.**, C.11, İstanbul 1979, s.520.

¹²⁴ Abdullah b. Salah İbn Dair, **el-Fütûhatü'l-Muradiyye fî'l-cihati'l-Yemâniyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa bölümü, nr: 979, vr.409a

¹²⁵ Sayyid Maqbul Ahmad, "İbn Macid", **DiA.**, İstanbul 1999, C.20, s.162.

¹²⁶ Gerald R. Tibbetts, "Arab Navigatin in the Indian Ocean before the Coming of the Portuguese", **The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, London 1981, s. 17.

yaşayan üç büyük denizci Leys b. Kehlân, Muhammed b. Şâdân ve Sahl b. Abân'ın eserlerinden faydalandığını, bu eserlerdeki yerleşim yerlerinin çoğunun zaman içinde yok olarak XV. yüzyıla intikal etmediğini belirterek düzeltmeler yaptığını, yeri geldiğinde gördüğü yanlışlıkları da eleştirdiğini söylemiştir.¹²⁷ Bu sınıflandırmadan anlaşıldığı üzere tecrübelerini kitap haline getiren İbn Macid, başta Portekizliler olmak üzere kendinden sonra gelecek birçok denizciye kaynak olan Hint Okyanusu ve Kızıldeniz hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği Kitâbü'l-Feva'id fi usûli ilmi'l-bahr ve'l-kavâ'id adlı bir eser kaleme almıştır.¹²⁸ Hayatı boyunca birçok eser kaleme alsada şüphesiz en çok bilineni 1490 yılında tamamladığı bu eserdir. Seydi Ali Reis Kitâb'ül-Muhit fi ilmi'l-eflak ve'l-ebhur eserinde İbn Macid'in Hind Okyanusu ve muson rüzgârları hakkında verdiği bilgilerden faydalandığını ifade etmektedir. Bilhassa Hind Okyanusu'nda etkili olup yaz ve kış mevsimlerinde değişiklik gösteren muson rüzgârlarının yönleri, Kızıldeniz tasviri hakkında verdiği bilgiler hiç şüphesiz dönemin şartlarına göre büyük başarı olarak adlandırılacağı gibi yeniçağda yazılan yelkencilik kitaplarının ilki de yine onun tarafından kaleme alınmıştır.¹²⁹ Bir diğer önemli kitabı 1462 yılında kaleme aldığı ve ilk eseri olan Hâviyetü'l-ihtişâr fi usûli 'ilmi'l-bihâr'dır. 11 bölümden oluşan eserde kılavuzlar için gerekli bilgiler ile ay, yıldız ve rüzgârın hareketleri; Hicaz, Yemen, Habeşistan, Sumatra, Somali, Arabistan'ın bazı kısımlarındaki deniz yollarının tarifi, Hindistan'ın batısındaki limanların tasviri ile Hind Okyanusu'ndan bahsetmektedir.¹³⁰

¹²⁷ Tibbetts, **a.g.e.**, s.38-39; İbn Macid'in eleştirdiği husus; bu üç denizcinin eserlerinin kendi tecrübelerine dayalı değil, daha önce yazılan bilgilerin derlenmiş hali olmasıdır. Kendisi bizzat tecrübelerini yazdığı için onları eleştirmiştir. Ferrand, **a.g.m.**, s.526.

¹²⁸ Denizciler için yazılmış en kapsamlı eserlerden biri olan bu kitapta yelkencilik ve kaptanlar için verilen bilgilerin yanı sıra rüzgâr, enlem, boylam, yıldızlarla ilgili coğrafi bilgiler de yer almaktadır. Ayrıca daha önce hiçbir denizcinin yapmadığı Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının tanımlamasını da yapmıştır. Ahmad, **a.g.m.**, s.162.

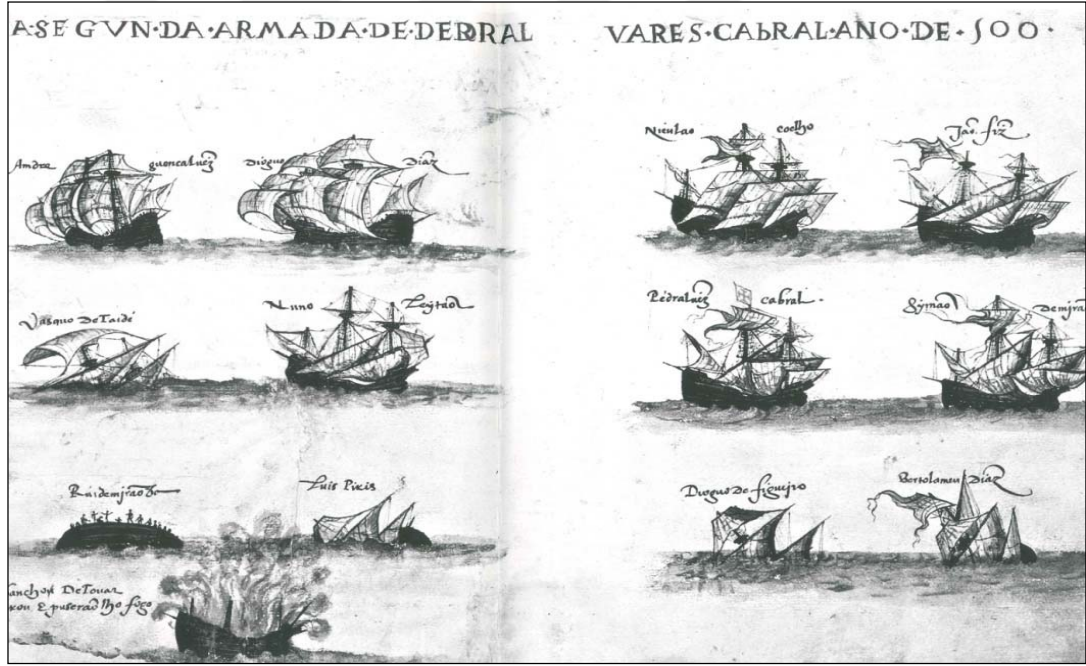
¹²⁹ Ferrand, **a.g.m.**, s.524.

¹³⁰ Ferrand, **a.g.m.**, s.522.

1.1.8. Portekiz ve Hindistan Sömürgeciliği

1.1.8.1. Pedro Alvarez Cabral'ın Hindistan Yolculuğu

Vasco da Gama, Hindistan limanlarında gözlemlediği ticaretin işleyişi ve bölgede yetiştirilen baharatın bilgisiyle beraber 1499 yılında Lizbon'a dönmüştür. 6 ay sonra Belem kıyısında 13 gemi, Hindistan'da yatırım yapmak için istekli Floransalı ve Cenevizli bankerler ile 1200 kişilik bir donanma hazır beklemektedir.¹³¹ 9 Mart 1500 tarihinde Pedro Alvarez Cabral komutasında Belem'den Kaliküt'e doğru yola çıkan donanma, Yeşil Burun Adaları'nda şiddetli rüzgâra maruz kalmıştır. Bu sırada Cabral, bilinmeyen bir yer olan Brezilya'yı keşfetmiştir.¹³²

Resim IV

Pedro Cabral'ın, bir kısmı batan gemilerini gösteren tasvir (John Francis Guilmartin, **Kalyonlar ve Kadırgalar**, çev: Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s.88-89.)

¹³¹ Crowley, a.g.e., s.85.

¹³² Brezilya'nın keşfedildiğini Manuel'e haber vermek amacıyla 1 Mayıs'ta Gaspar de Lemos'u bir gemi ile beraber Portekiz'e gönderir. Danvers, a.g.e., s.68.

Cabral denizci değil bir diplomattır. Bu nedenle onları Hindistan'a götürece kılavuz, Vasco da Gama'nın tecrübeleridir. Her ne kadar yolda karşılaşacakları rüzgârlar ve yönler hakkında bilgi alsalar da bu, Umman Denizi ve Kızıldeniz civarında donanmalarının fırtınaya yakalanmasına engel olamamıştır. 20 Temmuz tarihinde Mozambik'i buldukları sırada burada donanmalarını da tamir etmeye çalışmışlardır. Nihayet 26 Temmuz tarihinde Malindi'ye ulaştıklarında Manuel adına getirdikleri hediyeler ve mektubu Kilva'ya sunduktan sonra iki Güceratlı kılavuz ile beraber 7 Ağustos tarihinde Kaliküt'e gitmek üzere yola çıkıp yaklaşık 6 ay sonunda nihayet ulaşmışlardır.¹³³

Vasco da Gama, Kaliküt hâkimi Zamorin ile sorun yaşayarak Portekiz'e dönmüştür. Bu nedenle Cabral'ın Zamorin'e yaklaşımı dostça olmuştur. Portekizliler burada hem ticaret üssü kurmak hem de ticaret yapmak için Zamorin ile anlaşma yapmak istemekteydiler. Zamorin'in rızası alınsa da ticareti elinde bulunduran Arap tüccarlar Portekizlilere ürün verme konusunda istekli değillerdir. Öyle ki iki ay boyunca kıyıda kalan Portekiz gemilerinden yalnızca iki tanesi baharat yükleyebilmiştir. Zamorin'e bu durumu şikâyet edip düzeltilmesini istediklerinde ise O, buna pek istekli olmadığı için herhangi bir girişimde bulunmadığından Portekizliler 17 Kasım'da kıyıda bulunan bir Arap gemisini ele geçirmişlerdir.¹³⁴ Müslümanlar da karşı tepki olarak 54 Portekizliyi öldürünce Cabral, Zamorin'in bu olaylardan sonra kendisinden özür dilemesini beklemiştir. Ancak bir gün sonra, onun intikam hazırlığı içinde olduğunu düşünerek karşı atağa geçip 10 tane Müslüman gemisini yakalayıp içindeki tüccarları, şehirdeki insanların gözü önünde öldürmüştür.¹³⁵ Cabral büyük bir katliam yapıp devamında kıyıya da küçük toplarla ateş edip şehri iyice tahrip ettiği için Zamorin, şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Yolda ele geçirdiği iki gemiyi daha yakan Cabral, buradan ayrılarak Koçin limanına ulaşmıştır. Kaliküt'ün aksine Koçin Racası tarafından iyi karşılanmıştır. Kannur ve Hıristiyanların çoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinin hükümdarları, Portekizlileri

¹³³ Danvers, a.g.e.,s.69.

¹³⁴ Danvers, a.g.e. s.70.

¹³⁵ "Yaklaşık beş yüz ya da altı yüz adam ile yine onların başındaki yaklaşık yirmi ya da otuz tane tüccarı yakalayıp gemilerin içindekileri de ele geçirdik. Aynı zamanda üç tane fili öldürüp etlerini yiyerek gemilerden dokuz tanesini de ateşe verdik." Crowley, a.g.e. s.96

kendi limanlarına davet ederek onlarla ticaret yapmaktan memnun olacaklarını bildirdikleri zaman Zamorin'in yaklaşık 1500 kişilik bir donanma ile intikam almak üzere yola çıktığı haberini alan Cabral, baharat yüklü gemileriyle beraber Koçin'den ayrılarak Lizbon'a dönmek zorunda kalmıştır. O, Sofala'nın Afrika'daki altın ticareti açısından kilit bir nokta olduğu bilgisiyle, aynı donanmada yer alan Diogo Dias da Kızıldeniz'in ağız kısmını keşfederek geri dönmüştür.¹³⁶

1.1.8.2. Vasco da Gama'nın ikinci Hindistan Yolculuğu 1502

Zamorin ile ilişkilerin giderek bozulması Hindistan keşifleri açısından olumsuz etki oluşturduğu için Manuel, bu duruma son vermek amacıyla Joao de Nova kumandasında içinde hediyelerin de olduğu dört gemilik bir donanmayı Hindistan'a göndermeye karar vermiştir. 10 Nisan 1501 tarihinde Belem'den yola çıkan gemiler ilk önce yeni keşfedilmiş olan Santa Cruz Adası'na ulaşmışlardır. Angediva ve Kannur'dan sonra Koçin'e giderken Zamorin'e ait beş tanesi büyük olmak üzere on dört gemiyi batırarak Portekiz'e geri dönmüşlerdir. Cabral'ın ardından Joao de Nova'nın da Zamorin ile çatışması, Manuel'in Hindistan politikasında değişiklik yapmasına sebep olmuştur. Bu yeni politikaya göre artık haça tapanlar için, Müslümanların mallarına zarar verip ticaretlerine engel olmaya başlayacakları bir dönem başlayacaktır.¹³⁷ Portekiz, bu tarihten itibaren Hindistan'da kalıcı bir hâkimiyet kurmanın yollarını ararken Müslüman tüccarların bölgeden yok edilmesi için tüm çareleri deneyecektir. Bu yeni politikanın ilk kâşifi de daha önce Hindistan'a giden Vasco da Gama olacaktır. 25 Mart 1502 tarihinde altı tanesi büyük karavel olmak üzere toplam yirmi gemi ile yola çıkan Vasco da Gama ilk önce Mozambik'e daha sonra ise Afrika'nın güneybatısındaki Kilwa şehrine gelerek kral ile ticaret anlaşması yapmak istediğini belirtmiştir Çünkü bu bölgeyi ele geçirmek, ticari faaliyetler için önemli bir üs elde etmek demektir. Karşılıklı hediyeleşmelerin ardından Gama, anlaşma yaptıkları takdirde hiçbir şekilde zarar görmeyeceklerinin

¹³⁶ On üç gemi ile yola çıkan Cabral, yolda altı tanesini kaybettiği için geriye yedi gemiyle dönebilmiştir. Bu gemilerden beş tanesi baharat yüklü, iki tanesi ise boş dönmüştür. Crowley, a.g.e., s.98-99.

¹³⁷ Crowley, a.g.e. s.99

teminatını vermiştir. Daha önce Kaliküt'te olanları duyan Kilwa halkı Portekizlilerin büyük donanmasını görünce endişeye kapılsa da içlerinde, Portekiz gemilerine giderek Hıristiyanlığın nasıl bir din olduğunu öğrenmeye çalışan kadınlar da bulunmaktadır.¹³⁸ Gama, Kilwa'dan ayrılıp Malindi'ye gittiği zaman burada iyi karşılanarak yaklaşık üç gün Malindi hakiminin misafiri olmuştur. 18 Ağustos tarihinde yeniden yelken açtığı yolda, kendisinden sonra beş küçük gemi ile Hindistan'a gitmek üzere Portekiz'den yola çıkan oğlu Estevao da Gama ile karşılaşmıştır. Angediva'yı geçtikten sonra Hindistan'ın her bölgesine şeker, pirinç ve demir taşıma noktası olan önemli ticaret limanı Baticala'ya gelmişlerdir. Bu önemli ticaret üssünü kaybetmek istemeyen Portekizliler, Müslüman ve özellikle de Türkler aleyhine bir anlaşma imzalayarak buradan ayrılmışlardır. Anlaşmaya göre hiçbir Müslüman ticaret gemisi bu kıyılara girip baharat veya başka ürünlerin ticaretini yapmayacaktır. Anlaşmanın ardından Kannur'a giderken yolda Mekke'den gelen, içinde değerli ürünlerin olduğu bir gemiyle karşılaştıkları zaman Gama, eşyaları Portekiz gemilerine boşalttıktan sonra gemideki Müslümanların tümünün öldürülmesi emrini vermiştir. Her ne kadar direnseler de hepsi katledilip gemileri batırılmıştır.¹³⁹

Gama'nın Müslüman tüccarlar aleyhinde yürüttüğü faaliyetler, Kaliküt limanında demirleyen Müslüman gemilerini görünce artmaya başlamıştır. Öyle ki aralarında anlaşmazlık olan Zamorin'i bu nedenle azarlayan Gama, gemilerin kıyıda gönderilmesi için baskı yaptığı halde Zamorin, isteği yerine getirmemiştir. Bu nedenle şehri Gama tarafından bir gün boyunca bombalanmıştır. Zamorin ile Koçin racası arasındaki düşmanlıktan faydalanan Gama, Koçin ve Kannur'da ticarethane kurup burada kalacak kişilerin güvenliğini sağlamak amacıyla da 6 gemisini bırakarak 1 Ekim 1503 tarihinde yüklü bir ganimetle beraber Lizbon'a dönmüştür.¹⁴⁰ Başarılı bir yolculuk sonunda Portekiz'e dönen gemiciler ödüllendirilirken Gama, aynı zamanda Hind Denizi Amiralî unvanını almıştır.

¹³⁸ Correa, **a.g.e.**, s.300.

¹³⁹ Danvers, **a.g.e.**, s.82. Portekizlilerin Mekke'den gelen gemiler ve hacılara saldırmaya başlamaları, Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmelerindeki en büyük sebeplerden biri olacaktır.

¹⁴⁰ Önalp, **a.g.e.**, s.29.

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLAR VE HİND OKYANUSU

2.1. Memlûk-Portekiz Münasebetleri

Portekizlilerin okyanus ötesine düzenledikleri coğrafi keşiflerden önce Kızıldeniz ve Hind Okyanusu ticaret ağı, iki devletin kontrolündeydi: Venedik ve Memlûklar. Hindistan'dan yola çıkan baharat, ipek kumaş, altın ve gümüş gibi değerli eşyalar Kızıldeniz'e, oradan Venedikli tüccarlar vasıtasıyla da Avrupa'ya taşınmaktadır. Portekiz'in Hind Okyanusu'ndaki egemenliği o kadar artmıştı ki 1504 yılında Mısır'dan Venedik'e giden gemilerin hiçbiri baharat götürememiş, Venedik ise Portekiz tehdidine karşı Memlûklarla işbirliği yapmak isteyerek Akdeniz ile Kızıldeniz arasında bir kanal inşa etme fikrini tasarlamaya başlamıştır.¹⁴¹ Vasco da Gama'nın Ümit Burnu'nu aşarak Hind Okyanusu ticaretine ortak olması, Memlûk-Portekiz ve sonunda Osmanlı-Portekiz mücadelesinin başlamasına sebep olacaktır.

Portekiz ticaret hayatının şekillenmesi, Afrika'ya yapılan keşifler neticesinde gerçekleşmiştir. Afrika'ya giden kâşifler; mevsimlere göre rüzgârın esiş yönü, ticaret yolları, önemli limanlar gibi stratejik noktalar hakkında bilgiler toplayarak dönmektedirler. Portekizliler, Hürmüz'ü ele geçirseler de Aden'i bir türlü zapt edememişlerdir. Bunun aksine Güneydoğu Asya topraklarında daha başarılı olup Malaka, Endonezya'ya bağlı Maluku Adaları gibi çeşitli türlerde ürün yetişen yerlerde süper güç haline gelmiştir.

Portekiz İmparatorluğu iki ayrı şekilde kontrolü ele geçirmeyi hedeflemektedir: Birincisi; *Casa da India* adında Lizbon merkezli ve Asya'da Portekiz hâkimiyetini kurmaya yönelik bilhassa Malabar'dan karabiber, Seylan'dan tarçın, hindistan cevizi, zencefil, ipek, boraks, vernik gibi çeşitli alanlarda kullanılan ürünlerin yine Asya'dan temin edileceği ticari egemenliğe dayalı, ikincisi ise; *Estado da India* adı verilen Hindistan Goa merkezli kurulacak askeri destekli deniz

¹⁴¹ Maria Pia Pedani, "Osmanlılar ve Süveyş Kanalı'ndan Diu'ya; Venedikliler ve Osmanlılar (1502-1538)", *Uluslararası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu'nda Osmanlı Deniz Varlığı*, II. Oturum, İstanbul 2008, s.4.

imparatorluğu sayesinde Asya ticaret yollarının kontrolünü ele geçirmeye dayalı egemenlik.¹⁴² Estado da India, Ümit Burnu'ndan Kızıldeniz'e kadar olan Portekiz keşif ve fetihlerini tanımlayan bir ifadedir.¹⁴³ Portekiz gemileri Hindistan'daki baharatı Avrupa'ya taşırken bir taraftan da büyük risk altındadır. Çünkü her yıl düzenli şekilde Portekiz'den yola çıkan gemilerin çoğu Hindistan'a ulaşmadan kaybolmaktadır. Öyle ki 1500-1634 arasında gönderilen ticaret gemilerin %28'i okyanusta kaybolduğu gibi, bu yıllar arasında Hindistan'dan geriye dönebilen gemi sayısı ise yalnızca 470'tir.¹⁴⁴ Bu nedenle Portekizlilerin Asya ile Avrupa arasındaki ticareti tek başına idare etmesi çok uzun sürmemiştir.

2.1.1. Hind Ticaret Yolu Üzerinde Memlûk- Portekiz Mücadelesi

Vasco da Gama, ikinci Hindistan yolculuğundan başarılı şekilde geri döndükten sonra Portekiz'in Hindistan'da kuracağı sömürge imparatorluğunun basamakları yavaş yavaş yükselmeye başlamıştır. Değerli baharatları elde etme isteğinden, bu ürünlerin kaynağı olan topraklara sahip olma isteğine geçiş aşaması, Gama'nın Hindistan'dan ayrılmadan önce burada antrepolar kurmasıyla açıkça görülmektedir. Baharat ticaretinin merkezinde kalıp deniz ticaretinin zenginliğini gören Portekizlilerin Kızıldeniz ticaretini tekellerine almak istemeye çalışmaları ve bunun için katliamlara varacak faaliyetlerde bulunmalarıyla Memlûk-Portekiz ve ardından da yıllarca sürecek Osmanlı-Portekiz mücadelesi başlayacaktır.

Portekiz taraftarı olan Koçin Racası, Zamorin ile olan mücadelede Gama'nın yanında yer almıştır. Gama Portekiz'e döndüğü zaman Zamorin, bu işbirliğinin intikamını almak üzere 50.000 kişilik bir ordu ile Koçin'e saldırmıştır. Koçin'i Zamorin'in elinden kurtarmak üzere 6 Nisan tarihinde Afonso de Albuquerque'nin komutasında dokuz gemilik bir donanma yola çıkmıştır. Zamorin'in elinden Koçin'i kurtaran Albuquerque, aynı zamanda Portekiz'in Hind Okyanusu'ndaki ticaretini

¹⁴² Philip D. Curtin, **Cross-Kultural Trade in World History**, Cambridge University Press, London 1984, s. 141-142.

¹⁴³ Boxer, **a.g.e.**, s.40.

¹⁴⁴ Curtin, **a.g.e.**, s.142-143.

kontrol altına alıp kalıcı bir yerleşme sağlaması yönünde adım atarak burada bir kale inşa etmiştir.¹⁴⁵

Portekiz, Malabar kıyısında ticareti kontrol altına almak üzere yeni bir sisteme geçmiştir. *Cartaz* adını verdikleri bu yeni sistem ile gemiler ticaret yaparken Portekiz güvencesi altında olacak ve karşılığında da belli bir miktar vergi ödeyeceklerdir. Bu sisteme geçiş ile beraber güvenliğin sağlanması için Portekiz'den bölgeye kalıcı valiler atanmaya başlayacak ve Portekiz sömürge imparatorluğunun temelleri atılacaktır.¹⁴⁶

2.1.1.1 Hindistan'a Gönderilen İlk Genel Vali Francisco de Almeida'nın Faaliyetleri ve Chaul Savaşı (Mart 1508)

1505 yılında Lizbon'dan Hindistan'a gönderilen ilk genel vali Francisco de Almeida'nın görevi; Kızıldeniz'de ticaret yapan Müslüman gemilerin geçişini engellemektir. I. Manuel tarafından Almeida'ya gönderilen mektupta:

Kızıldeniz'in girişinde ya da yakınında bir kale kurulması gerekmektedir. Zira bu şekilde baharatların Mısır Sultanına ulaşamayacağından emin olabiliriz. Bu vesileyle Hindistan halkı da bizden başkalarıyla ticaret yapma fikrinden uzaklaşmış olacaktır. Hindistan'ın güneyinde bulunan gemilerimizi toplayıp Kızıldeniz'in girişine gitmen gerekmektedir.

demıştır.¹⁴⁷ Bu nedenle Malabar kıyısındaki altın ticareti hakkında yeterince bilgi sahibi olduktan sonra Angediva, Kannur, Kerala ve Koçin'de kale inşa ettirmiştir. Böylece ticareti daha yakından kontrol edebilecektir. Hindistan'dan Mısır'a uzanan baharat ve ipek ticareti nerdeyse durma noktasına gelmiştir. Portekiz'in ticaret yoluna dolayısıyla da Kızıldeniz'e hâkim olma çabalarına karşı Zamorin, kendisi gibi bu ticaret yolunun Portekizlilerin eline geçmesinden zarar görecektir olan Memlûk

¹⁴⁵ Muhammad Yakub Mughul, **Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, İstanbul 1974, s.31.

¹⁴⁶ Crowley, **a.g.e.**, s.119.

¹⁴⁷ Amin al-Tayyibî, al-Muvajaha al-Osmaniyye al-Burtugâliyye Fi'l Bahr al- Ahmer Fi' Nisf al-Avval min al- Karn as-Sâdis 'Ashar, **Arab Historical Reviews For Ottoman Studies**, S.2, 1990, s.167.

Devleti'nden yardım istemiştir. Zamorin'in talebinden önce Hürmüz'deki Müslüman yerleşim yerleri, Portekiz tarafından vergiye tâbi tutuldukları için kendilerini kurtarabilecek tek devlet olarak gördükleri Memlûklardan yardım talep etmişlerdir. 1507 yılında Cidde Valisi Emir Hüseyin, Kansu Gavri'nin tahsis ettiği 6 gemi ve yaklaşık 1500 kişilik bir donanmayla beraber Mayıs 1507 tarihinde Portekizlilerle mücadele etmek üzere Hindistan'a gönderilmiştir.¹⁴⁸

Kansu Gavri, bundan iki yıl önce Portekiz'in Kızıldeniz'de ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmaya başladığı dönemde, önlem olarak Emir Hüseyin komutasında bir grup askerini Cidde'de savunma amaçlı kaleler inşa etmeye göndermiştir. Portekizliler, Müslüman ticaret gemilerinin taşıdığı baharat ve değerli eşyalara el koyduktan sonra genellikle gemileri yaktığı için Mısır başta olmak üzere birçok bölgede ticaret neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu durum karşısında Kansu Gavri Osmanlı Devleti'nden yardım isteyince Kemal Reis komutasında içinde Süveyş'te inşa edilecek donanma için gerekli usta ve malzemelerin olduğu bir donanma Kahire'ye ulaşmıştır.¹⁴⁹ İbn İyâs: "*Tuzlu denizde Frenklerin Müslümanları rahatsız etmeleri artmıştı*" diyerek tehlikenin boyutuna vurgu yapmıştır.

Portekizlilere karşı Kahire'de yeni bir donanma inşa edilmesi kararı alan Kansu Gavri, Nisan 1508 tarihinde donanmanın komutasını da Emir Muhammed Bey'e vermiştir. Diğer taraftan Emir Hüseyin, gemilerin geçişi için uygun olmayan muson mevsiminin bitmesiyle Sevakin'i zapt ederek Aden'e ulaşınca vali Emir Mircan tarafından iyi karşılanıp gerekli teçhizatları sağladıktan sonra Gücerat'a bağlı önemli bir ticaret merkezi olan Diu'ya gelmiştir. O geldiğinde Zamorin'in donanması burada hazır beklemektedir. Almeida'nın oğlu Lourenço, Koçin'de bulunduğu sırada bu müttefiklikten haberdar olmuş ve Memlûkların Diu'da olduğunu öğrenene kadar karşısına büyük bir donanma çıkmayacağını, söylemlerin abartılı olduğunu düşünmüştür. Müslüman Gücerat Sutanlığı'na bağlı Diu, Kızıldeniz ticareti için

¹⁴⁸ Kovalam Madhava Panikkar, **Asia and Western Dominance: A Survey of the Vasco da Gama Epoch of Asian History 1498-1945**, Kuala Lumpur 1993, s.36-37; Robert Bertram Serjeant, **The Portuguese Off The South Arabian Coast Hadramî Chronicles**, Oxford: Clarendon Press, London 1963, s.43-44.

¹⁴⁹ İdris Bostan, "XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri", **Osmanlı'nın İzinde: Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı**, C.1, İstanbul 2013, s.331-332.

stratejik bir konumdadır. Diu'yu kaybetmek, ticaret yolunun kontrolünün Portekiz'e geçmesi demektir. Diu valisi Melik Ayaz, bu tehdide karşı donanması ile beraber Emir Hüseyin'e katılmıştır. Müslüman devletlerin müttefikliği karşısında Almeida, Lourenço'ya iki küçük karaka, üç karavel ve iki tane kalyonla beraber 500 asker göndermiştir. Melik Ayaz'ın küçük donanmasına ek olarak Emir Hüseyin'in kırk fusta, bir büyük kalyon ve dört karakadan oluşan kırk beş parçalık bir donanması vardır.¹⁵⁰ Emir Hüseyin, Portekiz'in bu zayıf donanmasını bir hamlede yerle bir edip Hind Okyanusu'nda tehdidi tamamen ortadan kaldıracaklarını, başta Koçin olmak üzere Portekiz'in ticaret üssü olarak kullandığı kaleleri de ele geçirebileceklerini düşünmektedir. Chaul (Şaul) denilen mevkiye Portekiz ile Memlûk-Gücerat kuvvetleri karşı karşıya gelmiştir. Büyük bir savaşın meydana geleceği açıktı ve bu durum, az sayıda olan Portekiz askerleri arasında endişeye sebep olmuştur. İlk aşamada iki taraf da galip gelememiştir. Emir Hüseyin'in donanması Portekiz'inkine oranla büyük olsa da Portekiz'in kullandığı topların atış gücü fazla olup aynı zamanda sıklıkla kullanılabilme özelliği sayesinde avantaj sağlamıştır. Çatışmada her iki taraf da ağır hasar görmüştür. Lourenço, Emir Hüseyin'in gemisini batırmak için eline geçen fırsatı kullanacağı esnada Melik Ayaz, gemileriyle beraber yardıma gelmiştir.¹⁵¹ Eşitlik halinde seyreden çatışma, Lourenço'nun öldürülmesi ile Müslümanların lehine sonuçlanmıştır. Kansu Gavri, galibiyet haberi ulaştırıldığı vakit o kadar memnun kalır ki üç gün boyunca kavsat¹⁵² çalınması için emir vermiştir.¹⁵³ Chaul Savaşı, Memlûklar ile Portekizliler arasındaki

¹⁵⁰ Crowley, a.g.e., s.179.

¹⁵¹ Melik Ayaz, savaş stratejisini iyi bilen biri olduğu için ne Memlûklar ne de Portekizliler ile arasının bozulmasını istememiştir. Savaşı bir müddet uzaktan takip ederek durumdan haberdar olmuştur. Ancak daha sonra Emir Hüseyin'e yardım etmesi, şüphesiz savaşın seyrini değiştirmiştir. Lourenço'nun gemisi ağır bir darbe aldıktan sonra kendisi de açılan ateş sonucu ölmüştür. Melik Ayaz, bir yıl sonra yapılacak Diu Savaşı'nda gizlice Portekizliler ile irtibat kurarak Memlûk donanmasının düzeni hakkında onlara bilgiler verecektir. Aynı zamanda Lourenço'nun ölümünü Francisco de Almeida'ya yazdığı bir taziye mektubu ile bildiren kişinin de Ayaz olduğu söylenmektedir. Mektubu aldıktan sonra Francisco'nun bir müddet kimseyle konuşmadığı ancak ardından süresi biten valilik görevine rağmen 18 gemilik bir donanma ile intikam almak için yola çıktığı bildirilmektedir. Önalp, a.g.e., s.62-66.

¹⁵² Arapça'da davul anlamına gelmektedir.

¹⁵³ Emir Hüseyin Frenklerle mücadele için takviye kuvvet istediği zaman Kansu Gavri, halk arasına inerek bazı tutukluların serbest bırakılmasını ve sefere katılmalarını emretmiştir. İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi ed-Duhûr**, C.4, Nşr: Muhammed Mustafa, Kahire 1982, s.142.

ilk büyük çatışma olarak gösterilebilir.¹⁵⁴ Savaş sonunda ölen kişi sayısı hakkındaki rakamlar, her iki tarafta farklı verilmiştir. Osmanlı hâkimiyetinin tahsis edilmesinden önce Memlûkların, Müslüman devletler kadar Hind Okyanusu'nda hüküm süren diğer devletler için de kurtarıcı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

2.1.1.2.Diu Muharebesi (3 Şubat 1509)

Chaul Savaşı'nda oğlunun öldürülmesi, Emir Hüseyin'in başarısı ve Portekiz'in yenilgisi nedeniyle intikam almak isteyen Almeida, yeni bir savaş için hazırlıklara başlamıştır. Almeida'nın ilk hedefi, Chaul Savaşı sırasında Memlûklara yardım eden Dabul halkının büyük bir kısmını katledip şehri yağmalayarak yakmak olmuştur.¹⁵⁵ Dabul, etrafı ağaçlarla korunan önemli bir ticaret şehridir. Almeida'nın intikam olarak burayı seçmesi tesadüf değildir. Neredeyse şehir halkının tamamını katlettikten sonra insanların yanı sıra hayvanları ve sahilde demirleyen dört büyük Gücerat ticaret gemisini de yakmış, Dabul'da büyük bir katliam gerçekleştirmiştir. 18 gemi ve 1200 kişilik birliği ile buradan ayrılıp Diu'ya geldiği esnada Emir Hüseyin de Kaliküt ve Gücerat destekli donanması ile hazır beklemektedir. Ancak bu defa Diu valisi Melik Ayaz'ın taraf değiştirerek Portekiz destekçisi olup Memlûk donanmasının durumu hakkında Almeida'ya bilgiler verdiği söylenmektedir.¹⁵⁶ Savaşın seyrini değiştiren kişi Melik Ayaz'dır. Müslüman tarihçiler onun Portekiz ile işbirliği yapmadığını, buna cesaret edemeyeceğini söylese de Portekiz kaynaklarına göre gizlice bilgiler verdiği aşikârdır.¹⁵⁷

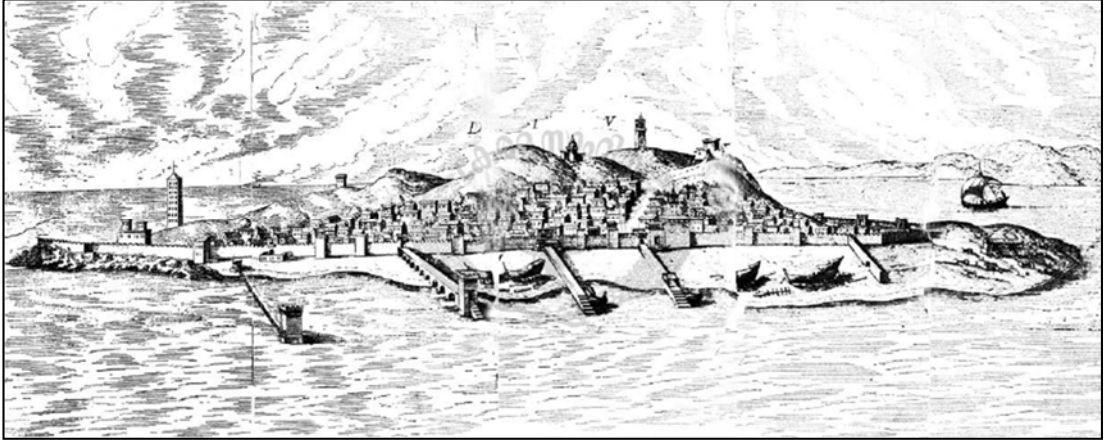
¹⁵⁴ Chaul Savaşı'nın tarihini Portekiz kaynakları 1508 olarak verirken Fevzi Kurtoglu, İkinci Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu bildiriye 10 Nisan 1507 olarak vermektedir. Muhammad Yakub Mughul, Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538 kitabında İbn İyas'ın Chaul Savaşı'ndan tafsilatlı olarak bahsetmemesine karşın savaşın 1508'de cereyan ettiğini söylediğini anlatmaktadır.

¹⁵⁵ Serjeant, **a.g.e.**, s.44.

¹⁵⁶ Bunun karşılığında Almeida, Melik Ayaz'a bir mektup göndermiştir: "Ben, genel vali olarak saygıdeğer Melik Ayaz'a, oğlumu Chaul'da öldüren kişileri bulmak için Diu'ya gelmek üzere yolda olduğumu bildiriyorum. Tanrı'nın yardımı ile onlardan ve onlara yardım edenlerden intikam almak üzere geliyorum. Sana tüm bunları, dikkatli olup onları elinden kaçırmaman için anlatıyorum. Şu anda Mumbai'deyim. Mektubu sana ulaştıracak kişi de zaten bunu söyleyecektir." Crowley, **a.g.e.**, s.200.

¹⁵⁷ Mughul, **a.g.e.**, s.45.

2 Şubat tarihinde Portekiz donanması Diu sahilinde gemilerin nasıl yerleştirileceği konusunda planlar yaparken Emir Hüseyin de başta Melik Ayaz olmak üzere komutanlarıyla beraber gemilerin mevzileri hakkında görüşmeler yapmıştır. Büyük bir kadirga önden giderek Portekiz gemilerine ateş açarken diğer gemiler de arkasından iki taraflı olarak ateş edeceklerdir. Daha sonra büyük gemiler geri çekilince, Portekiz gemileri yandan abluka altına alınacaktır. Yalnızca gemilere değil, kalelere de toplar yerleştiren Emir Hüseyin, Portekiz gemileri yaklaştığı sırada top ateşiyle destek sağlayabilecektir. Planı, Melik Ayaz'ın gemileri yardımıyla başarılı olabileceken Ayaz bu planı tasvip etmemektedir. Çünkü olası bir saldırıda ilk olarak kendi gemilerinin öne sürüleceğini öğrendiği için onları geri çekme emri vermiştir.¹⁵⁸ 3 Şubat sabahı başlayan savaş, çok ağır şekilde cereyan etmiştir. Portekiz gemileri Memlûk gemilerini teker teker batırırken, Ayaz'ın yardıma gelmeyeceğini anlayan Emir Hüseyin, çareyi Gücerat sultanına sığınmakta bulmuştur. Savaşın sonuçları çok ağır olmuştur. Her iki tarafın verdiği bilgiler farklı olsa da Portekiz'in Memlûklardan daha az zayıt vermiş olduğu bilgisi gerçeğe daha yakındır.

Resim V

Diu (Danvers, a.g.e., s.400-401.)

¹⁵⁸ Melik Ayaz, Chaul Savaşı'nda olduğu gibi Diu'da da arka planda kalıp her iki tarafla da arasını bozmamayı tercih etmiştir. Chaul Savaşı sırasında gemilerinin bir kısmı zarar görüp askerleri ölen Emir Hüseyin'in, Ayaz'ın desteği olmadan bu savaşı kazanması mümkün değildir. Üstelik onun Portekizlilerle işbirliği içinde olduğu herkes tarafından duyulmuştur. Önalp, a.g.e., s.71.

Memlûk donanmasının büyük bir bölümü Türklerden oluşmaktadır. Genellikle Anadolu'nun güney kesimlerinden getirilen bu gemiciler, Portekiz'in Hind Okyanusu'ndaki faaliyetlerini yakından takip eden II. Bayezid tarafından Kansu Gavri'ye yardım amacıyla gönderilmiştir.¹⁵⁹ Yine Portekiz kaynaklarından Castanheda 4000'den fazla kayıp olduğunu söylerken Barros, kayıp sayısını 1500 olarak nakletmektedir. Farklı Portekiz kaynaklarına göre 130 Güceratlının yanında sayısız Kalikütlü ölmüştür. Diu yenilgisinin ertesi günü, beyaz bayraklı bir gemi ile Almeida'ya bir ulak gönderen Melik Ayaz, kayıtsız şartsız şekilde Diu'yu onlara teslim edeceğini bildirirken altın ve yemek göndermeyi de ihmal etmemiştir. Ancak Almeida, elindeki gücün yetersizliği nedeniyle Diu'da kalıcı olabileceğini düşünmemiş ve savaştan kaçarak hayatta kalan Memlûk ve Türk askerlerinin kendisine verilmesini isteyerek aynı zamanda 300.000 altın da talep etmiştir. Onun asıl amacı intikam olup, Müslüman ticaretine darbe vurmaktır. Memlûk askerleri ve talep ettiği altını Ayaz sayesinde ele geçiren Almeida, bu askerlere türlü işkenceler yaparak intikamını almış vaziyette Koçin'e gitmek üzere Diu'dan ayrılmıştır.¹⁶⁰

Francisco de Almeida üç yıl ile sınırlı olan valilik görevini aşmış olmasına rağmen, yeni vali Afonso de Albuquerque'ye görevi henüz teslim etmemiştir. Koçin'e ulaştığı sırada görevi hala teslim etmediği için aralarında anlaşmazlık çıkınca Albuquerque'yi, Kannur'da koşulları iyi olmayan bir kaleye hapsedmek üzere göndermiştir. Bu durum Portekiz'de duyulduğunda kasım ayında Fernando Coutinho komutasında bir donanma Albuquerque'yi kurtarıp valilik görevini teslim etmek üzere Hindistan'a gelince Almeida, gemileri ve beraberindeki 50 kişi ile beraber Koçin'den ayrılıp Lizbon'a giderken yolda öldürülmüştür.¹⁶¹

Memlûkların yenilmesiyle Kızıldeniz'de Portekiz baskısı artmaya başlamıştır. Süveyş'te bir donanma inşa edilmesi elzem hale gelmiştir. 1508 yılında Kahire'de kurulması planlanan donanmanın mesuliyeti Emir Muhammed'e verilmiştir. Bir yıl aradan sonra 16 Ekim 1509 Perşembe günü İskenderiye'den gelen habere göre Emir

¹⁵⁹ Fevzi Kurtoğlu, "XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", **İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937**, İstanbul 1943, s.916-917.

¹⁶⁰ Önalp, **a.g.e.**, s.73-74.

¹⁶¹ Crowley, **a.g.e.**, s.213.

Muhammed, gemi inşası için gerekli keresteleri almak üzere el-Cûn'a giderken yolda Portekizlilerin, Müslüman tüccarları rahatsız ettiğini görünce onlarla mücadele edip çoğunu öldürdükten sonra kalan 50 kişiyi esir alarak yaklaşık 100.000 dinar değerindeki ganimetlere de el koymuştur.¹⁶²

2.1.1.3. Afonso de Albuquerque'nin Faaliyetleri

Portekiz sömürge imparatorluğunun kurulmasında önemli etkiye sahip Afonso de Albuquerque, Portekiz'in Hindistan'daki ikinci genel valisi olarak göreve başlamıştır. 1506 yılında Tristao Cunha komutası altında ikinci kaptan olarak Kızıldeniz ticaretini kontrol altına almak üzere Hindistan'a geldiği için bu topraklar hakkında bilgi sahibidir. Albuquerque, *Estado da India* adıyla Hindistan'da kurulacak Portekiz sömürge devletinin temellerini atmak için Hürmüz Adası'nı ele geçirmekle görevlendirilmiştir. Joao da Barros'a göre Estado da India'nın iki temel amacı vardır: Müslümanlarla savaşmak ve kâfirlerle ticaret yapmak.¹⁶³

Venedik ve Mısır vasıtasıyla Portekiz'e baharat temin etme faaliyetleri artık bitme noktasına gelmiş ve Portekiz, herhangi bir aracı devlet olmadan direkt Hindistan ile ticaret yapmaya başlamıştır. Yeni politika gereğince Albuquerque, 1507 yılında Sokotra'yı Araplardan alarak Umman boyunca yer alan Kalhat, Kuryat, Maskat, Şûr ve Horfekan şehirlerini ele geçirip Portekiz sömürge imparatorluğunun temellerini atmaya başlamıştır.¹⁶⁴ 26 Eylül 1507 tarihinde Horfekan'dan ayrılıp Hürmüz'e geldiği zaman, Müslüman donanması ile karşı karşıya gelerek üstünlük sağlamıştır. Ancak donanması zayıf olduğu için Hürmüz'den gelen anlaşma teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Anlaşmaya göre Portekiz yıllık 15.000 tutarında vergi alırken, ticari gemileri de vergiden muaf tutulacaktır. Aynı zamanda Portekiz yetkililerinin haberi olmadan Hürmüz'de herhangi bir faaliyette bulunulmaması, adada bir Portekiz kalesi inşa edilmesi de şartlar arasındadır. Kale inşa edilmesi fikri,

¹⁶² İbn İyas, bu esirlerden beş tanesinin daha sonra Müslüman olduğunu söylemektedir. (a.g.e., s. 163-164.)

¹⁶³ Newitt, a.g.e., s.67.

¹⁶⁴ Önalp, a.g.e., s.32.

zaman kaybı olduğu gerekçesi ile askerler arasında tepkiye yol açmıştır. Albuquerque, Arap körfezini tamamen elde etmenin yolunun Hürmüz'den geçtiğinin farkındadır. Hind ticaret yolu Kızıldeniz'den geçtiği için bu güzergâh boyunca önemli ticaret şehirleri birer birer Portekiz hâkimiyetine girerken Albuquerque, Aden'i ele geçirdikten sonra Cidde'yi tahrip edip Memlûk donanmasını yakması yönünde emir almıştır.¹⁶⁵

Portekizliler, Aden'i en önemli ticaret üssü yapmak istemektedir. Müslüman gemilerin geçişini engellemek üzere başta Babülmendeb olmak üzere Araplara ait geçitleri kapatmak için çaba sarf etmişlerdir.¹⁶⁶ Nihayet Albuquerque, 24 gemi ve 1000'i Hindistan yerlisi olmak üzere 1700 kişilik bir donanma ile Şubat 1513 tarihinde Aden'e ulaşmıştır. Ancak Emir Mircan ve yerli halkın şehri savunması karşısında başarısız olunca, kıyıda 40 gemiyi yakarak buradan ayrılıp Kameran Adası'na gitmiştir.¹⁶⁷ Portekizliler, su temini için gittikleri Kameran'da bir kale inşa ederek yeni bir ticaret üssü elde etmişlerdir. Kızıldeniz'deki Portekiz varlığı artık sadece yağmalama ile sınırlı kalmayıp kalıcı hale gelmeye başlamıştır. Yaptıkları keşifler ve edindikleri bilgilere göre strateji belirleyen Portekizliler, Kızıldeniz'e nasıl hâkim olabileceklerinin kesin yollarını bulmuşlardır. Ancak Aden, bir türlü ele geçirilememektedir. Albuquerque, başarısız girişiminin ardından Kızıldeniz'e gitmek üzere ayrıldığı vakit yolda karşılaştığı Timoja adındaki Hindu korsandan Goa hakkında bilgiler öğrenmeye çalışmıştır. Timoja'nın söylediğine göre Goa'da yaklaşık 4000 Türk ve Horasanlı ile birlikte çok sayıda Mağrîbi asker bulunmaktadır.¹⁶⁸

Goa, Arap ülkelerinden getirilen atların ticaretinin yapıldığı önemli bir merkezdir. İklimi ve konumu da elverişli olduğu için üs olarak kullanılmıştır. Timoja, Goa'yı ele geçirmek için Dekkan Sultanlığı ile mücadele edilmesi

¹⁶⁵ Salih Özbaran, **Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.114.

¹⁶⁶ Ebtisam Al-Gerafi, **Beylerbeyi Hasan Paşa Döneminde Yemen İdaresi 1580-1604**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora tezi, İstanbul 2015, s.18.

¹⁶⁷ Özbaran, **a.g.e.**, s.114-115, Gerafi, **a.g.e.**, s.18.

¹⁶⁸ **The Commentaries Of The Great Afonso Dalboquerque, Second viceroy of India from the Portuguese Edition of 1774**, çev: Walter de Gray Birch, C.3, Hakluyt Society, London 1875, s.3

gerektiğini anlatmıştır. Goa'da o sırada Âdilşâhîler¹⁶⁹ Türk devleti hüküm sürmektedir. Kurucu Yusuf Adil Şâh'ın o vakitler bir isyanı bastırmak için şehir dışında olması, Goa'yı savunmasız bırakmıştır. Portekizliler Goa için *Golden Goa* tabirini kullanıyordu. Çünkü Hindistan'ın en stratejik konumlarından birinde bulunmaktadır. Hind Müslümanlarının hac yolculuğunun başlangıç noktası olduğu için de ayrıca önem taşımıştır. Yusuf Adil Şâh, Goa'nın Portekizliler tarafından ele geçirildiğini öğrendiği vakit geri dönüp şehri tekrar alsa da, çıkan bir isyanı bastırmak üzere gittiği sırada Albuquerque, Goa'yı ikinci defa ele geçirmiştir.¹⁷⁰ Bu, aynı zamanda büyük bir kıyımın da başlangıcı olmuştur. Müslüman halktan ziyade Goa nüfusunun çoğu, Müslümanları sevmeyen Hindulardan oluşmaktadır. Hindu ve Brahmanları sağ bırakırken Müslüman halkın çoğunluğunu diri diri yakan Albuquerque'nin, şehri alması zor olmamıştır. Portekiz tarihinin en kan dökücü yöneticileri arasında olan Albuquerque, aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu 6000 kişiyi katlederken askerlerinin dört gün boyunca aralıksız savaşarak bu sonuca ulaştığından övgüyle bahsetmektedir. Bununla kalmayıp başta camiler olmak üzere Müslümanlara ait tüm yapıları da yıktıktan sonra hedeflerine doğru büyük bir başarıya ulaştıklarını söylemektedir.¹⁷¹ İtalyan tüccar Piero Strozzi¹⁷² katliamı şöyle anlatmaktadır: *Hiçbir Müslüman, şehirden kaçmayı başaramadı. Erkekler, hamile kadınlar ve henüz kundakta olan bebeklerin hepsi öldürüldükten sonra timsahlara atılıyordu. Bir hafta boyunca nehirde sadece kan aktı. Albuquerque, aralarında güzel ve beyaz tenli olan birkaç Müslüman kadını, bu katliamın dışında tutmuştur. Çünkü*

¹⁶⁹ Hindistan'ın Bîcâpûr bölgesinde yer alan bu Türk devleti, Behmenî Devleti'nde valilik görevine kadar yükselen Yusuf Âdil Han tarafından Behmenîlerin çöküşünün ardından 1489 yılında kurulmuştur. Behmenîlerin çöküşünde etkisi olduğu söylenen Yusuf Âdil Han, aynı zamanda Hindistan'da Şîf mezhebini seçen ilk Türk hükümdar olmuştur. Bu kararı Sünnîler tarafından tepkiyle karşılanmış, oğlunun tahta geçtiği sırada ise Sünnîlik tekrar resmi mezhep olarak varlığını sürdürmeye başlamıştır. Erdoğan Merçil, "Âdilşâhîler", *DiA.*, C.1., İstanbul 1988, s.384-385.

¹⁷⁰ Radhika Seshan, "Merchants, Warriors, Nobles: The Turks And India 16th- Early 18th", **Uluslar arası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013**, TTK, Ankara 2014, s.108.

¹⁷¹ Fabio Baladez, **The Image of the Turks and Muslims in the Sixteenth Century Portuguese Chronicles**, Doktora Tezi, İstanbul 2015, s.23.

¹⁷² İtalya'da nüfuzlu bir tüccar ailesine mensup olup, genç yaşında okyanus ticaretine yönelmiştir. Bu kararı ailesi tarafından olumlu karşılanmasa da O, Portekiz keşiflerine katılarak Hindistan'da ticaret yapma imkânı elde eder. Yolculuk sırasında gemisi ile beraber Portekiz'in Goa'yı ele geçirmesine yardım ettiği için Hind Okyanusu'nda baharat ve değerli mücevher ticareti yapma fırsatı edinmiştir. Christopher Friedrichs, **The Early Modern City 1450-1750**, New York 2013, s.109.

uygulayacağı yeni yöntemle Müslüman kadınlar ile yerliler arasından seçecekleri Hindu kadınlar, Portekizli askerlerle evlendirilecek ve bölgedeki Portekiz nüfusu arttırılacaktır. *Casado* adını verdikleri bu evli erkekler aynı zamanda ekonomik olarak devlet tarafından desteklenmişlerdir. Öyle ki iki ay içinde 200 evlilik gerçekleşince Portekizlilerin Goa'da nüfusu, tüm Hindistan'da ise nüfuzu artmaya başlamıştır.¹⁷³

Resim VI

Goa, Hindistan (Boxer, a.g.e., s.198-199.)

Albuquerque, 4 ay Goa'da kaldıktan sonra Nisan 1511 tarihinde buradan ayrılarak Malaka'ya doğru yola çıkmıştır. Malaka; Hind ve Pasifik Okyanusu'ndan

¹⁷³ Crowley, a.g.e., s.254

Çin Denizi'ne kadar geniş bir ticaret ağının ortasında yer almaktadır. Tome Pires adlı Portekizli tüccar: *Malaka, güneşin gözü olarak tasvir ediliyor. O kadar büyük ve kârlı bir şehir ki insanlar onun değerini asla tahmin edemezler. Mısır'dan Goa'ya, Hürmüz'den Kamboçya'ya, Çin'e kadar pek çok kişinin ticaret için uğradığı bu şehirde 84 farklı dil duyabilmeniz mümkün.*¹⁷⁴ diyerek Malaka'nın önemine vurgu yapmıştır. Müslümanların yönettiği Malaka'da ilk çarpışmada Portekizliler fillere karşılaşıncaya geri çekilseler de Ağustos 1511 tarihinde ikinci mücadelede şehri ele geçirmişlerdir.

Resim VII

Malaka'nın Gaspar Correa tarafından yapılan tasviri (Crowley, a.g.e., s.260.)

Albuquerque 10 Eylül 1512 tarihinde 16 gemiden oluşan donanmasına Goa'da 4 gemi daha ekleyerek Türkleri takip etmek üzere yola çıkıp Kannur'a geldiği sırada, yaklaşmakta oldukları yönünde haber alınca kontrol amaçlı iki gemi göndermiştir. Ancak Aden civarından gelen ve içinde Memlûkların bulunduğu bir

¹⁷⁴ Crowley, a.g.e., s.256.

gemiye zapt ettiği zaman onlardan, o yıl içinde Hindistan'a hiçbir Türk gelmeyeceğini öğrenmiştir.¹⁷⁵

Diu Savaşı sonunda Goa'da yeniden asker toplayıp mücadele etme niyetinde olan Emir Hüseyin ise, Goa'nın Albuquerque tarafından ele geçirildiğini öğrenince 8 Aralık 1512 tarihinde Kahire'ye dönmüştür. Albuquerque, Goa'da kaldığı 1513 kışı boyunca Hindistan'a giriş için son hamle olarak gördüğü Kızıldeniz'i ele geçirmek için yeni bir savaş hazırlıklarına başlamıştır. Kızıldeniz'i almak, Memlûk baharat ticaretini yok etmek olduğu kadar Venedik'in de okyanus ticareti ile olan bağı tamamen ortadan kaldırmak demektir.

Albuquerque, 7 Şubat 1513 tarihinde yaklaşık 1700'i Portekizli ve 800'ü Malabar ile Hindistan'ın güneyindeki Kannada'dan olan askerlerden oluşan donanmanın kaptanlarını bir araya getirerek Kızıldeniz'e girişin anahtarı olan Aden'in alınması gerektiği konusunda onları cesaretlendirmeye çalışmıştır.¹⁷⁶ İlk olarak Kızıldeniz'deki Babülmendep Boğazı'na ulaşmıştır. 22 Nisan 1513 tarihinde Aden önüne geldiğinde burayı: *İki ya da üç yılda bir yağmur yağmış gibi kurak, mor kayalıkları olan, ağaçlardan yoksun, sönmüş bir volkanla çevrili, içinde minareler yükselen, güneş vurduğu zaman büyüleyici bir hal alan beyaz evlerle ve limanı tamamen gemilerle dolu bir yer* şeklinde tasvir etmiştir.¹⁷⁷ Aden'den Cidde'ye, Mekke'ye, Süveyş'e ve boğaz içindeki diğer bölgelere ticaret yapmak mümkündür. Mısır'dan, Cidde'den, Hindistan ve birçok bölgeden şehre gelip yerleşen çok sayıda tüccar olduğu için başlangıçta nüfusu az olan şehir, zamanla gelişmeye başlamıştır.¹⁷⁸

Aden sahillerinde Portekiz gemilerini gören vali Emir Mircan onlara neden geldiklerini ve donanmalarının Aden önlerinde ne işi olduğunu sormak için bir haberci göndermiştir. Albuquerque, Portekiz donanmasının kaptanı ve genel vali olduğunu, Türklerin peşinden geldiklerini ancak onları bulamadıklarını, Mısır

¹⁷⁵ **The Commentaries Of The ...**, C.III. s.210-211.

¹⁷⁶ **The Commentaries of The ...**, C.IV., s.1-2.

¹⁷⁷ Crowley, **a.g.e.**, s.288

¹⁷⁸ **The Commentaries of The ...**, C.IV., s.14.

sultanının Portekizlilerle savaşmak üzere bir donanma hazırlığı içinde olduğu yönünde haberler aldıklarını bildirmiştir.¹⁷⁹ Emir Mircan onlara koyun, limon ve portakal göndererek başka istekleri olup olmadığını sorduğu vakit Portekizliler; şehrin kapılarının açılmasını, gemileri ve bayraklarıyla beraber içeri girmek istediklerini söylemişlerdir.¹⁸⁰

Resim VIII

Gaspar Correa'nın çizimiyle Albuquerque'nun Aden Kuşatması (Crowley, a.g.e., s.290.)

Emir Mircan'ın Portekiz hâkimiyetini kabul edip Aden'i onlara teslim etmesini isteyen Albuquerque, Süveys'te Memmlûklar tarafından inşa edilen donanma hakkında da bilgi almaya çalışmıştır. Ancak aldığı olumsuz yanıt karşısında şehri kuşatmak için plan yapmaya başlamıştır. Kurak bir iklimi olan Aden'in etrafı da çöllerle kaplı olduğu için yanlış yapılan bir plan neticesinde su kıtlığı ile karşılaşılabilirdi. Şehrin etrafındaki surlar geniş ve olabildiğine uzundur. Askerler tırmanarak surları aşmaya çalıştılsa da başarılı olamamışlardır. Gemilerden inip

¹⁷⁹ The Commentaries of The ..., C.IV., s.8-9.

¹⁸⁰ The Commentaries of The ..., C.IV., s.9.

kayıklarla şehrin etrafına gelen askerlerin bir kısmı, yanlarında getirdikleri merdivenler vasıtasıyla şehre girince Emir Hüseyin'i yaralayarak bazı askerleri de öldürmüşlerdir.¹⁸¹

Askerler arasında baş gösteren disiplinsizlik ve Aden halkı ile Emir Mircan'ın başarılı savunma harekâtı neticesinde Aden alınamamış, Portekizliler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Albuquerque, gemileri ağır silahlar ile doldurup, surları da toplarla döverek yeniden mücadele etmek istemiştir. Ancak muson mevsiminin başlamak üzere olduğunun da farkındadır. Memlûkların Kızıldeniz'deki varlığını bitirmek üzere Hürmüz'e giderken Aden sahilindeki 40 gemiyi yaktıktan sonra Kameran Adası'na giderek birkaç gün burada kalmıştır.¹⁸²

Resim IX

Hürmüz Adası (<http://www.colonialvoyage.com>)

Albuquerque, dünyada yaşanılabilir en rahat ve zengin yer olarak tasvir ettiği Kameran Adası'nı işgal ederek burada kale inşa etmiştir. Kızıldeniz'deki

¹⁸¹ *The Commentaries of The ...*, C.IV., s.19.

¹⁸² Serjeant, *a.g.e.*, s.47.

stratejik tüm yollar ve şehirleri öğrendikten sonra ticaret yollarını ele geçirip tüccar ve hacı gemilerine zarar verip kimi zaman da onları yakması sonucu Müslüman devletlerin kendisine karşı birleştiğinin farkındadır. Ancak Kızıldeniz’de yaptıkları tahribatla birlikte başta Mısır’da olmak üzere Mekke, Medine ve birçok merkezde baş gösteren yiyecek sıkıntısının Memlûk otoritesini sarstığını da bilmektedir. Albuquerque’nin en büyük hedeflerinden biri de Mekke ve Medine’ye bilhassa Hz. Muhammed (S.a.v)’in mezarına zarar vermektir. Manuel, Albuquerque’ye gönderdiği mektuplarda iki önemli nokta için vurgu yapmaktadır: Birincisi; Kızıldeniz’e girmek için Aden’de bir kale yapmak, ikincisi; Hürmüz’ü ele geçirerek Şah İsmail’in buradaki hakimiyetine son vermek.¹⁸³ Ancak yaklaşan muson mevsimi nedeniyle bu hedefini ertelemek zorunda kalıp Goa’aya giderken, yolda Aden’i yeniden tahrip etmiştir. Albuquerque, Reis Hamid’in Hürmüz’deki Portekiz kalesini ele geçirdiğini ve 500 asker ile birlikte Hürmüz’de olduğu yönünde haberler alınca Hürmüz’e doğru yol almıştır.¹⁸⁴

Aden’i ele geçiremeyen Albuquerque 27 gemi ile birlikte 700’ü Malabarlı, 1500’ü Portekizli askerlerden oluşan donanması ile birlikte Mart 1515 tarihinde Hürmüz önlerine gelip 1 Nisan 1515 tarihinde ele geçirerek Basra Körfezi’ni de hâkimiyeti altına almıştır.¹⁸⁵ Albuquerque, Portekiz’in Hindistan’daki bölgesel hâkimiyetini yükseltmek için bazı önemli noktalar olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunlar: Osmanlılardan önce Aden’i ele geçirerek Mekke yolunun kontrolünü ele geçirmek, Hürmüz’ü alarak hâkimiyeti en üst noktaya çıkarmak, Diu ve Goa vasıtasıyla Hindistan’ın diğer bölgelerine egemen olmak.¹⁸⁶

Hindistan ve Kızıldeniz’in üç önemli kilit noktası olan Goa, Malaka ve 1515 yılında ise Hürmüz’ü ele geçiren Portekizliler, bu vesileyle Kızıldeniz-Hind arasındaki ticareti de ele geçirmiştir.¹⁸⁷ Aden hâkimi, Hürmüz’ü ele geçiren

¹⁸³ **The Commentaries of The ...**, C.IV, s.134.

¹⁸⁴ **The Commentaries of The ...**, C.IV, s.136.

¹⁸⁵ Marco Ramerini, **The Portuguese On The Persian Gulf And On The Arabian Peninsula**, <http://www.colonialvoyage.com/portuguese-persian-gulf-arabian-peninsula>.

¹⁸⁶ **The Commentaries of The ...**, C.IV., s.24.

¹⁸⁷ Boxer, **a.g.e.**, s.47.

Portekizlilerin Kızıldeniz'den içeri girerek Mekke'ye giden hac yolunu kapatmaya çalışacaklarını, bu nedenle sultanının liman ve diğer bölgelerde güvenliği sağlaması için haber göndermiştir.¹⁸⁸

Portekizlilerin faaliyetleri yalnızca Müslüman tüccarları değil, Hindistan'dan Kızıldeniz'e gelip buradan ürün temin eden Venedik'i de olumsuz etkilemiştir.¹⁸⁹ Albuquerque: *Memlûklardan Malaka'yı aldığımız zaman, Mekke ve Kahire arasındaki bağlantı tamamen kopup bu iki şehir harap hale gelince, Venedikli tüccarların baharatı Portekiz'e gelip buradan temin etme dışında bir şansları kalmayacak demıştır.*¹⁹⁰

Albuquerque'nin 1515 yılında Hürmüz'ü ikinci defa ele geçirmesiyle Portekizliler, Umman ve Hürmüz'den geçerek Yemen sahillerine kadar ulaşmışlardır.¹⁹¹ Yemen sultanı bu durumda Memlûklara başvurarak yardım talep etmiştir. Portekiz'in Hind Okyanusu'ndaki egemenliği ve Kızıldeniz'i tehdit etmeye başlaması karşısında Memlûk gücü yetersiz kalınca, Portekiz karşısında Müslümanları koruyabilecek tek güç olan Osmanlı Devleti'nden yardım talepleri artacak ve nihayetinde Kızıldeniz-Hind uzantısında Osmanlı-Portekiz mücadelesi başlayacaktır.

2.2. Osmanlı- Memlûk Münasebetleri

2.2.1. İlk Osmanlı – Memlûk Münasebetleri

Osmanlıların Gaza ve Cihad gayesi adı altında küçük bir beylikten devlet haline gelene kadar gerçekleştirdiği tüm fetih ve faaliyetler, Müslüman devletlerin hâmesi konumunda olan Memlûklar tarafından da yakından takip edilmiştir. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan temaslar başlangıçta dostane olsa da

¹⁸⁸ **The Commentaries of The ...**, C.IV, s.25.

¹⁸⁹ Portekiz'in Hind ticaretine verdiği zarar neticesinde 1515 yılında İskenderiye Limanı'nda ticaret durma noktasına gelmiş, üç yıl boyunca hiçbir Venedik gemisi de bu limana gelmemiştir. Özbaran, **a.g.t.**, s.22.

¹⁹⁰ Abbas Hamdani, "Yeni Hindistan Yolu ve Amerika'nın Keşfine Osmanlıların Cevabı", çev: Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.3., Samsun 1988, s.242.

¹⁹¹ İbn Dair, **a.g.e.**, vr:409a.

Osmanlıların sınırlarını genişletip Memlûklar ile komşu olmaya başlamasıyla iki devlet karşı karşıya gelmeye başlayacak ve neticede Memlûk toprakları fethedilecektir. Memlûk tarihçisi Makrîzî¹⁹², es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk'ta: "Hicri 760'da İbn Osman'ın elçileri geldi ve Mevred el-ceş yoluyla büyük meydana indirildiler." diyerek ilk siyasi münasebetlerin 1358 yılında Orhan Bey tarafından Kahire'ye gönderilen elçiler vasıtasıyla gerçekleştirildiğini söylemektedir.¹⁹³ Germiyanoglu Süleyman Şah'ın kızı ile Yıldırım Bayezid'in 1381 yılında yapılan düğünü için Sultan Berkuk tarafından gönderilen hediyeleri Bursa'ya getiren Memlûk elçilerine, diğer yabancı elçilerden daha fazla önem verilmiştir.¹⁹⁴ İki devlet arasında elçi kabulleri ve hediyeleşmeler Yıldırım Bayezid'in saltanat devrinde de devam etmiştir.¹⁹⁵

Osmanlılar henüz yeni devlet haline gelmiştir. Siyasi ve ekonomik açıdan kendisinden üstün olan Memlûk devleti ile rekabet edebilecek bir konumda değildir. Bu durum aynı zamanda iki tarafın birbirine gönderdiği hediyeler için de geçerlidir. Ancak artan fetihlerden ele geçirilen silahların bir çeşit güç sembolü olarak Memlûklara gönderilmesi, dengelerin değişmeye başladığının göstergesidir.¹⁹⁶ İki devletin dostluk şeklinde seyreden münasebetleri ilk olarak Yıldırım Bayezid'in Memlûkardan Malatya'yı isteyip olumsuz yanıt aldıktan sonra sefer düzenleyerek ele

¹⁹² Lübnan'ın Makârize bölgesinden Mısır'a göç eden bir aileden geldiği için Makrîzî ismiyle tanınmaktadır. 1364 veya 1365 yılında Kahire'de doğan Muhammed el-Makrîzî; tarih, edebiyat ve İslâmî ilimlerle ilgili yaklaşık 600 hocadan ders almış olup bilhassa İbn Haldûn'un öğretilerinden ve Mukaddime'sinden etkilenmiştir. Mısır'da hüküm süren hanedanlar, iktisadi ve sosyal hayat, İslam tarihi gibi pek çok alanda eserleri olan Ortaçağ tarihinin önemli tarihçilerindendir. Eymen Fuâd es-Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, C.27, Ankara 2003, s.448-450.

¹⁹³ Cüneyt Kanat, "Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci", C.21/1 *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 2006, s.124; Kanat, "Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'undaki Osmanlılar İle İlgili Kayıtlar", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.4, İzmir 2000, s.227.

¹⁹⁴ Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar*, çev: Zeynep Rona, İstanbul 2016, s.104.

¹⁹⁵ Makrîzî: "794 Rebi'ülevvel (Ocak-Şubat 1392) ayında Emir Hüsameddîn Hasan el-Kuckûni, Bayezid b. Osman için hazırlanmış armağan ile birlikte Rûm memleketine gitti. Zilkade 795 (Eylül-Ekim 1393)'te Bayezid Bey'in elçileri, Emir Hüsameddîn Hasan el-Kuckûni ile beraber geldiler. İçinde beyaz atmaca da olan değerli hediyeler getirdikleri vakit, İbn Osman'ın hastalığı için tabip istediler. Bunun üzerine tabip Şemseddîn Muhammed es-Sagîr hastalık için gerekli ilaçlarla beraber gönderildi." Kanat, *Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'undaki Osmanlılar İle İlgili Kayıtlar*, s.227.

¹⁹⁶ Muslu, *a.g.e.*, s.66-67.

geçirmesiyle bozulmuştur.¹⁹⁷ Ancak tüm bu hadiselerden sonra baş gösteren Timur tehdidi, iki devletin arasını yeniden düzeltmiştir. Çünkü Timur, Osmanlılar kadar Memlûkların da Anadolu'daki varlığını tehdit etmeye başlamıştır. 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid, Timur'a esir düşünce Osmanlı Devleti'nde Fetret Devri yaşanmıştır. Ankara Savaşı'yla güç kaybeden Osmanlı Devleti, kendi içinde siyasi çatışmalar yaşarken aynı zamanda toprakları da savunmasız kalmıştır. II.Murad döneminde Karamanoğulları Beyliği alınca bu durum yeniden iki tarafı karşı karşıya getirmiştir. Aynı zamanda Dulkadıroğlu Nasırüddin Mehmed ve isyan eden Memlûk beyi Canbay Sofi'nin II. Murad tarafından himaye edilmesiyle bozulan münasebetler, kısa süre sonra Memlûk Sultanı Melik Eşref Barsbay'ın yardım istemesiyle düzelmiş, II.Murad'ın Varna Savaşı'nda elde ettiklerinin bir bölümünü Mısır'a göndermesiyle daha fazla pekişmeye başlamıştır.¹⁹⁸

Fatih Sultan Mehmed devrine kadar husumetler genellikle kısa süreli seyrederken, bu dönemden itibaren Memlûk-Osmanlı mücadelesinin ciddi boyutlara ulaştığını görmekteyiz. Avrupa'da Sırp, Arnavut ve Macarlarla yapılan mücadelelerin yanında Anadolu beyliklerini kendi topraklarına katan Osmanlı Devleti'nin statüsü, Memlûklar nezdinde de değişmeye başlamıştır. Öyle ki Anadolu'daki Osmanlı varlığının kabulü, Memlûkların gönderdiği mektuplarda açıkça görülmektedir. Sultan Barsbay'ın, II. Murad'a el-Makarr el-Kerîm diye hitap etmesinin yanında el-Kebîrî, el-Mücâhidî, Mukaddemü'l asâkir, Müşeyyidü'l-memâlik gibi unvanlar da Osmanlı sultanlarına hitap edilmiş olup sultan ifadesinin doğrudan kullanılmaması, Memlûkların statü olarak hala kendinden güçlü bir devleti kabul etmediğinin göstergesidir.¹⁹⁹

İstanbul'un 1453 yılındaki fethi Müslümanların Hıristiyanlara karşı gerçekleştirdiği büyük bir başarı olduğu için İslam dünyasında da büyük yankı uyandırmıştır. Memlûklara saygısıyla beraber gücünü de ispat etmek isteyen Fatih

¹⁹⁷ Makrîzî: "Hicri 802 (1399-1400)'de İbn Osman'ın Malatya'ya gidip orayı kuşattığı haberleri geldi. Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin katledildiği zaman Sivas halkı, Bayezid b. Osman'ı yardıma çağırınca çok sayıda askerle beraber Sivas'a gidip orayı alıp oğlu Süleyman'ı da orada bıraktı." Kanat, **a.g.e.**, s.230-231.

¹⁹⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.188.

¹⁹⁹ Muslu, **a.g.e.**, s.127.

Sultan Mehmed, Molla Gürani'ye yazdırdığı fetihnâme'yi elçi Emir Cemâleddin Yusuf el-Kabûni vasıtasıyla 4 Kasım 1453 tarihinde yeni Memlûk sultanı Nasır Aynal el-Ecrûd'a göndermiştir.²⁰⁰

Diplomaside Aynal ile kurulan münasebetler olumlu seyrederken ondan sonra tahta geçen Melik Zâhir Hoşkadem döneminde ise neredeyse tümüyle kötüye gitmeye başlamıştır. Bu durum, sınırlarını genişletmenin verdiği egemenlik anlayışıyla hareket etmeye başlayan Fatih ile ihmalkâr tavırlar sergileyen Hoşkadem'in elçi heyetlerine de yansımıştır.

Trabzon'u ele geçiren Fatih, Bizans'ı Anadolu'dan tamamen atmıştır. Müslümanlar için önemli bir hadise olması nedeniyle pek çok devlet elçi tebriklerini sunup hediyeler takdim etse de Memlûklar, elçilerini geç göndermiştir. Fatih Sultan Mehmed'in gönderdiği bir elçinin Memlûk sarayında usullere göre karşılanmayıp aşağılanmasının ardından Dulkadiroğulları beyliğindeki taht mücadelesinde iki hükümdarın farklı adayları destekleyip tahta çıkarmak istemesiyle iki devletin arasını yeniden açılmıştır. Dulkadir Beyi Süleyman Şah öldükten sonra yerine geçen Melik Arslan, 1465 yılının Ekim ayında bir Cuma vakti öldürülmüştür.²⁰¹

Hoşkadem'in saltanatının son döneminde İslam dünyasında siyasi rekabette dengelerin değiştiğine dair önemli bir olay gerçekleşmiştir. Hacca giden bir kişi²⁰², yol üzerindeki su kuyularının bakımsız hallerini görünce döndüğü vakit bu durumu Fatih Sultan Mehmed'e şikâyet etmiştir. Fatih, kuyuların tamiri için bir vakıf kurmayı ve orada yaşayan Arapların bu kuyuları su ile doldurmaları karşılığı kendilerine para göndermeyi uygun bularak Mısır beylerbeyine: *Saltanat naipleri ve*

²⁰⁰ Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'le Çağdaş Bir Memlûklu Sultanı Aynal el- Ecrûd", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S.23, İstanbul 1969, s.38; Memlûk sultanı, Celâleddin el-Kâbunî başkanlığındaki elçilik heyetinin geçtiği yerleri süsletirken aynı zamanda Kahire'de günlerce süren kutlamaları izleyen elçilik heyetine de eşlik etmiştir. Muslu, **a.g.e.**, s.151-152.

²⁰¹ Şehabettin Tekindağ, Melik Arslan'ın, kardeşi Şahbudâk tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Ancak Hadîdî şöyle anlatmıştır: "Gelip konu piyâde bir müsafir... Meğer cumada fırsat buldu pür-kin, Şehid etti Melik Arslan'ı bî-dîn..."; Hadîdî, **Tevârih-i Âl-i Osman**, haz: Nejdet Öztürk, İ.Ü.E.F. Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 1986, s.288. Melik Arslan'ın bir Memlûk casusu tarafından öldürüldüğü ihtimali ağır basmaktadır. Muslu, **a.g.e.**, s.167.

²⁰² Şehabettin Tekindağ, bu kişinin o yıl hacdan dönen Molla Gürânî olma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemektedir. Tekindağ, **a.g.m.**, s.77.

Mısır hâkimleri! Bu gönderdiğim kimselere kuyuların imarı için yardım ediniz şeklinde imalı bir mektup göndermiştir.²⁰³ Ancak bunu duyan ve Osmanlı Devleti ile arasında sorunlar olan Karamanoğlu İbrahim Bey, olayı Mısır'a farklı şekilde yansıtmıştır. Gönderdiği elçi, Fatih'in su kuyusunu bahane edip Mekke sultanına çok miktarda para gönderdiğini ve Mısır'a düşman olduğunu söylediği vakit Hoşkadem, elçiye inanarak kuyu yapımı için gelen kişilere engel olup:

*Osman'ın oğlu ne kişidür
Bizim Mülkümüz almak ne işidür
Hazinemiz bizim andan dahi çok
Bizim tamir-i mülke acimiz yok
Varun din kim bizi kosın dilinden
Ve ger ne eylesün ne gelse elinden*

dedikten sonra hakaret edencesine onları Mısır'dan göndermiştir.²⁰⁴ Fatih, Müslüman devletleri korumada Mısır'ın yetersiz olduğunu, iki devlet arasında gönderilen elçiler vasıtasıyla da devamlı vurgulanmaktadır. 1459-60 yıllarında Hoşkadem'e gönderilen mektupta önceki geleneklerden farklı olarak kuralları yok saymak suretiyle Mısır sultanına *Sultan-ı Haremeyn* yerine *Hâdim-i Haremeyn* şeklinde hitap edilmiştir. Elçinin Kahire'deki Mısır beyleri tarafından kurallara uygun karşılanmayışı ile beraber Hoşkadem'in huzurunda yeri öpmeyişi²⁰⁵, yer öpmeye değil, hükümdarının selamını getirmek için geldiğini söylemesi hakaretlere maruz kalmasıyla sonuçlanmış, o da İstanbul'a dönünce olup biteni padişaha anlatmıştır.²⁰⁶ Memlûkların bu tavrına karşılık Fatih, Mısır'dan gelen elçiyi iyi karşılayıp hediyeler vererek ihya etmiştir. Ancak ardından Mısır'ın, kanun ve gelenek bilmeyen biri tarafından yönetilmesine hayıflanarak Hoşkadem'in saltanatını eleştirmiştir. Elçiden

²⁰³ Âşıkpaşazade, **Osmanoğullarının Tarihi**, haz: Kemal Yavuz, K Kitaplığı, M.A. Yekta Saraç, İstanbul 2003, s.301.

²⁰⁴ Hadîdî, **a.g.e.**, s.287.

²⁰⁵ Memlûk geleneklerine göre sultanın huzuruna çıkan elçiler, yeri öperlerdi.

²⁰⁶ Âşıkpaşazade, **a.g.e.**, s.302-303.

duydukları karşısında Fatih'i zehirlemek üzere İstanbul'a adamlar gönderse de başarılı olamayıp padişahın daha fazla tepkisini çekmiştir.²⁰⁷

Memlûklar ile Osmanlılar arasında çözülemeyen Dulkadiroğulları meselesi, yeni Memlûk hükümdarı Kayıtbay ile Fatih Sultan Mehmed arasında da devam etmiştir. Kayıtbay'ın saltanatında Osmanlılarla yapılan savaş Osmanlı destekli Şahsuvar ile mücadele eden Kayıtbay, 1468 yılında ordusunun yine Şahsuvar tarafından bozguna uğratılmasıyla beraber akıbetinden endişelenerek Osmanlı Devleti ile arasını düzeltmek için elçi göndermeye başlamıştır. Osmanlılarla yaptığı bu mücadelede Kayıtbay toplam 1.000.000 dinar harcama yapmıştır.²⁰⁸ Şahbudak, Memlûklar tarafından desteklenirken, kardeşi Şahsuvar da Osmanlılar ve diğer beyler tarafından desteklenmiştir.²⁰⁹

Karamanoğlu Pîr Ahmed, Osmanlı himayesinde olup desteklenmesine rağmen Venedik ve Akkoyunlular ile anlaşarak Osmanlı'nın karşısında olmuştur ki onu destekleyenlerden biri de Memlûk hükümdarı Kayıtbay'dır.²¹⁰ Fatih Sultan Mehmed'i karşısına aldığı vakit hezimete uğrayacağını düşünen Kayıtbay, Karamanoğullarını desteklemekten vazgeçerek Fatih'in de Şahsuvar üzerinden desteğini çekmesini sağlamaya çalışmıştır. Nihayetinde desteksiz kalan Şahsuvar, 1470-71 tarihinde Memlûk komutanı Yaşbak Min Mehdi tarafından bozguna uğratılınca Kayseri'deki Zamantı Kalesi'ne sığınır, Kayıtbay tarafından kendisine bir zarar gelmeyeceği sözünü alarak teslim olsa da Kayıtbay bu sözünden vazgeçerek Ağustos 1472 yılında Şahsuvar'ı öldürmüştür.²¹¹

²⁰⁷ Âşıkpaşazade, **a.g.e.**, s.303-304.

²⁰⁸ Altan Çetin, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, Eren Yayınları, İstanbul 2007, s.200.

²⁰⁹ Şehabettin Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S.30, İstanbul 1976, s.78-79.

²¹⁰ Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S.25, İstanbul 1971, s.30-31.

²¹¹ Muslu, **a.g.e.**, s.171-172.

2.2.2. II. Bayezid Dönemi

Fatih Sultan Mehmed'in fetihleri ve başarısı yalnız Anadolu ve civarıyla sınırlı olmayıp, Hindistan'daki Müslüman devletler tarafından da duyulmuştur. Muhyiddin Çelebi, Gücerat Sultanı Mahmud Şah'ın gönderdiği hediyelere teşekkür amaçlı elçi olarak Hindistan'a gönderilmiştir. Ancak Hindistan'dan, kendisine eşlik eden Hintli elçiyle beraber dönerken yolda Fatih Sultan Mehmed'in vefat ettiği haberini almıştır. Yanında getirdiği tüm hediyeler Cidde'deki Memlûk naibi tarafından elinden alındığı gibi, hediyeler arasında bulunan değerli taşlardan yapılan bir hançeri de Kayıtbay, kendisi için almıştır.²¹² Fatih Sultan Mehmed'in vefat haberinin ardından bir kargaşa ortamı olduğunu söyleyen Tursun Bey, durumu şu şekilde ifade etmektedir: ... *Sultan Mehmed tâbe serâhü aradan gitmek ile hâl-i ra'yyet ü asker sefîne-i bî- lenger gibi mevc-i fiten arasında muztaribü'l-hâl oldu ve eyyâm-ı fetret çakmağından hâl-i enâm kavına şerer-i şirret saçıldı, bâb-ı zamân-ı her ü merc açıldı.*²¹³

Bayezid'in tahta geçmesiyle gasp edilen hediyelerin iki devlet arasında yeni bir husumete sebep olmasını istemeyen yeni sultan el-Eşref Seyfeddîn Kayıtbay, hediyeleri II. Bayezid'e göndermiştir.²¹⁴ Fatih'in vefatıyla sadrazam Karamanî Mehmed Paşa tarafından tahta geçmesini istediği Sultan Cem'e, haber verilmiştir. Aynı şekilde haber gönderdiği yeniçeri destekli Sultan Bayezid, Cem'e gönderilen ulağın yolda öldürülmesi neticesinde ondan önce İstanbul'a gelip tahta oturmuş, Sultan Cem ise babasının vefat haberini bu şekilde öğrenmiştir.²¹⁵ Taht için mücadele eden Cem, Bursa'yı kuşatmak üzere yola çıktığı vakit bu haber İstanbul'da duyulmuş, Bayezid'in emri ile Ayas Paşa komutasındaki iki bin asker Bursa'ya doğru yola çıkmıştır. Mudanya cihetinden Bursa'ya bir ordunun gelme üzere olduğu, Sultan Cem tarafından duyulmuştur. Yeniçerilerin İstanbul'daki uygunsuz tavırları

²¹² Selahattin Tansel, **Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966, s.93.

²¹³ II. Bayezid, Fatih'in ölüm haberini aldığı vakit Anadolu'da bulunduğu için kendisi gelene kadar yerine geçici olarak İstanbul'da olan oğlu Şehzade Korkud'un geçmesini istemiştir. Bu durum, Korkud'un yeni padişah olarak tahta geçtiği şeklinde diğer ülkelere yayılmıştır. Tursun Bey, **Târîh-i Ebû'l-Feth**, hazırlayan: Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977, s.189-190.

²¹⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.189-190.

²¹⁵ Uğur Yılmaz, **Kayıtbay Zamanında (1468-1496) Memlûk-Osmanlı İlişkileri**, Yüksekisans Tezi, İstanbul 2005, s.51.

ve başıboşluklarını duyan Bursa halkı, kendilerine de yeniçeriler tarafından bir zarar geleceği endişesiyle onların Bursa'ya girmesine engel olup, Cem'in savaşı kazanmasını sağlamışlardır.²¹⁶ Yapılan savaşta Bayezid'in ordusu yenilirken Ayas Paşa ve yeniçerilerin çoğu da zincirlenerek esir edilmiştir. Bursa'yı kuşatan Sultan Cem, hükümdarlığını ilan ederek adına hutbe okutup para bastırarak 18 gün boyunca bu şekilde yaşarken Bursa halkı da onun hâkimiyetini kabul etmiştir.²¹⁷ Ordusuyla beraber Cem üzerine yürüdüğü vakit iki taraf, Yenişehir ovasında karşı karşıya gelmişlerdir. 20 Haziran 1481 tarihinde gerçekleşen savaşta Sultan Cem yenilerek önce Karaman'a ardından Konya ve aynı yıl içinde de Kahire'ye sığınmıştır.²¹⁸

Sultan Cem'in muhafaza edilmesi, Osmanlı-Memlûk arasını yeniden bozmuştur. II. Bayezid döneminin kilit noktası olan Cem Sultan'ın Memlûklara sığınması, Kayıtbay'ın Osmanlı karşısındaki gücünü arttırmıştır. Kahire'de padişah gibi ağırlanan Sultan Cem, büyük ilgi ve hürmet görmesinin yanında, tımar olarak da Antakya'ya sahip olmuştur.²¹⁹ Kayıtbay'ın Sultan Cem ile yakından ilgilenmesi, şüphesiz Osmanlıların sınırlarını genişletmesine engel olup II. Bayezid'i zor durumda bırakma amaçlıdır. Bayezid dönemi iç karışıklığın olduğu ve fetihlerin neredeyse durduğu bir dönemdir. Kayıtbay'ın Cem Sultan'ı himaye etmesi, Bayezid ile arasında krize yol açmıştır. Karamanoğlu Kasım Bey kendisiyle beraber yeniçerilerin de Bayezid'i değil de Sultan Cem'i hükümdar olarak görmek istediklerini söyleyerek yeni bir mücadele konusunda Cem'i desteklemekteydiler. Bayezid'in geldiği haberini alan Cem, Karaman'a geçip ardından Tarsus'a gelerek Süleyman Ağa'yı, hediyelerle beraber Rodos Bey'ine göndererek gemi talep etmiştir. Kendisine tâbî olanlarla beraber Temmuz 1482 tarihinde Tarsus'tan Rodos'a gitmek üzere gemiye binmiştir.²²⁰

²¹⁶ Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Solakzâde Tarihi, 1068/1658, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1297, s. 274.

²¹⁷ İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, haz: Ahmet Uğur, TTK, Ankara 1997, s.11-12., Solakzâde, **a.g.e.**, s.370-371.

²¹⁸ Hadîdî, **a.g.e.**, s.313.

²¹⁹ Tansel, **a.g.e.**, s.94; Hadîdî, "Cem'e sultan-ı Mısır itmedi râğbet, kapusunda anun bulmadı izzet." diyerek Sultan Cem'in Mısır'da râğbet görmediğini ve iyi karşılanmadığını belirtir. (**a.g.e.**, s.313.)

²²⁰ Hadîdî, Cem'in Rodos'tan ayrılışının 1481'de gerçekleştiğini söylemektedir. (**a.g.e.**, s.314.)

Osmanlılar ile Memlûklar arasındaki bu ortam, Dulkadiroğulları'nın Osmanlı tarafından desteklenmesiyle devam etmiştir. Dulkadiroğlu Alâüddeve, kızıyla evli olan Bayezid'in hâkimiyetini tanıdığını söyleyerek onun yardımıyla Malatya'ya gelip Memlûklara savaş açmıştır. Osmanlı Devleti'nin Dulkadiroğulları'na destek olması, Kayıtbay'ı endişelendirmişti ki ardından en iyi devlet adamlarından olan Canibeg'i, savaş koşullarında da olsa elçi olarak göndermiştir. 1485-1490 yıllarında istikrarlı biçimde devam eden Memlûk-Osmanlı savaşı, Bayezid'in Ramazanoğulları Beyliği'ne sınır olup Adana'ya sefer düzenlemesi, Memlûkların ise burayı Osmanlı'dan geri alması şeklinde başlamıştır. Akabinde Anadolu beylerbeyi, aynı zamanda Bayezid'in damadı olan Hersekzâde Ahmed Paşa komutasında bir donanma, Adana'nın alınması için gönderildiğinde Ayas Kalesi'ni zapt edip Trablus taraflarını da tahrip etmiştir.²²¹ Ancak 15 Mart 1486 tarihinde Memlûk komutanı Emir Özbek tarafından esir alınıp Kahire'ye götürülmüştür.²²²

2.2.2.1. Portekiz'e Karşı Memlûkların Osmanlı Devleti'nden Yardım

Talebi

Albuquerque; Diu, Goa ve Malaka gibi önemli ticaret üslerini alarak Müslüman ticaretine darbe vurmaya başladığı sırada Manuel; Mekke, Medine ve Mısır arasındaki yolları tamamen kesip Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırmasını istemektedir. Çünkü bu, Kudüs'e giden yolun açılması demektir. Kızıldeniz'de ve Hind Okyanusu'nda artık Müslüman tüccar ve hacıların güvenliği yoktu. Öyle ki Müslüman tüccarlar, Portekizli yetkililerden *cartaz* adındaki ruhsatlı belgeyi almadan ticaret yapamaz olmuşlardır.²²³ Müslümanların hâmilğini üstelenen Memlûk Devleti, Portekiz ile mücadele edebilecek güçte olmadığı gibi, herhangi bir deniz savaşına tek başına girebilecek bir donanmaya da sahip değildir. 1507 yılında Osmanlı Devleti'nden yardım istedikleri vakit, Kemal Reis²²⁴ komutasında Süveyş'te

²²¹ Tursun Bey, **a.g.e.**, s.211.

²²² Osmanlı Devleti ile barış yapmak isteyen Kayıtbay, daha sonra Ahmed Paşa'yı hediyelerle beraber geri göndermiştir. Muslu, **a.g.e.**, s.186.

²²³ Al-Tayyibî, **a.g.m.**, s.165-166.

²²⁴ İbn İyas, Kemal Reis ilk defa Mısır'a geldiği zaman onun hakkında şunları söylemiştir: "19 Cemaziyelevvel 913'te İbn Osman cemaatine bağlı Kemal Reis diye birisi gelmiş. Gece-gündüz

donanma inşası için gerekli teçhizat kendilerine gönderilmiştir. Donanma için gerekli kereste temini için görevlendirilen Emir Muhammed de o sıradada Portekizlilerden ganimet kazanarak Kahire'ye dönmüştür. Ancak Portekiz tehdidini ortadan kaldırmak için daha büyük ordu ve daha fazla asker gerekmektedir. Chaul ve Diu savaşları sırasında Melik Ayaz'ın sergilediği tutum nedeniyle zor durumda kalan Kansu Gavri, çareyi Osmanlı Devleti'nden yardım istemekte bulmuştur. Bir taraftan da başta Gücerat hâkimi Mahmud Şah olmak üzere Hindistan'da hüküm süren birkaç hükümdar Kansu Gavri'ye gelerek Portekizlilere karşı yeni sefer düzenlemesini istemişlerdir. Çünkü Emir Hüseyin'i yendikleri günden itibaren Portekizliler, Hindistan'ın tamamını ele geçirebileceklerini düşünmeye başlamıştır.²²⁵ Joao de Barros'un anlattığını göre Memlûklar yeni kuracakları donanma için ilk önce Portekizlilerin Hind ticaretini ele geçirmesiyle kendileri kadar zarar görecektir olan Venedik'ten yardım talep etmiştir.²²⁶ Venedik'in bunu kabul etmemesi sonucu Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir. Kansu Gavri, elçi Emir Alan Divitdâr'ı İstanbul'a, II. Bayezid'den yardım istemek üzere göndermiştir. Aldığı olumlu cevapla birlikte 17 Haziran 1510 tarihinde Kahire'ye dönmesinin ardından Osmanlı Devleti, Memlûklara yardım amaçlı büyük bir donanmayı dört ay içinde hazırlamıştır

İlk olarak 26 Eylül 1507 tarihinde Kahire'ye yardım götürülen Kemal Reis, ikinci defa yine aynı görevi üstlenerek yaklaşık otuz gemi ile beraber yola çıkmışsa da Ekim 1510 tarihinde donanmasının fırtınaya yakalanması sonucu hayatını kaybetmiştir.²²⁷ Fırtınadan sağ olarak kurtulan malzeme yüklü gemilerden bazıları, Yunus el-Adilî tarafından Ocak ayında Kahire'ye getirilmiştir.²²⁸

Frenklerle mücadele etmekten bıkmaz, sıkılmaz. Hatta Frenkler ondan rahatsız olmuşlar. O geldiği vakit Sultan bizzat kendisi karşılayıp ikramda bulundu. Mısır'da kısa bir süre kaldıktan sonra memleketine döndü." (a.g.e., s.119.)

²²⁵ İbn İyas, a.g.e., s.182.

²²⁶ Muhammad Yakub Mughul, Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı-Müslüman Hind Siyasetleri 1517-1538, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C.6, İstanbul 1975, s.39.

²²⁷ Bostan, "Kemal Reis", **DiA.**, C.25, Ankara 2002, s.227.

²²⁸ Kansu Gavri, Kahire kalesine götürülen 300 tüfek, 2000 gemi küreği, gemi halatı, barut, ok ve gemi yapımında kullanılan çeşitli malzemeler için para gönderse de II. Bayezid, bu yardımı karşılıksız yaptığını söyleyerek parayı geri göndermiştir. Mughul, "Portekiz Tehlikesi Karşısında...", s.39; Bostan, "XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de ...", s.334.

21 Haziran 1510 tarihinde ise Emir Muhammed, Hindistan'a yönlendirilecek donanmanın hazırlıklarını kontrol etmek için yola çıkmıştır. 15 Eylül 1510 Pazar günü Tarblus Naibi'nden Mısır'a bir haber gelmiştir:

Emir Muhammed, kereste temini için gittiği sırada Ayas Kalesi civarında Rodos Şövalyeleri ile karşı karşıya gelir. Çatışma sırasında askerlerin bir kısmı kaçarken, Emir Muhammed ve yanında kalan diğer askerleri öldürdükten sonra 18 gemi silah ve mühimmat dolu ganimeti ele geçirdiler.”²²⁹ İbn İyas: “İşte bu yıl Frenklerin şerri o kadar fazla arttı ki Bahr-ı Rûm ve Bahr-ı Hind'deki tüm insanlara rahatsızlık vermeye başladılar. Artık onları, Allah'a havale ediyorum

diyerek Portekiz tehdidinin ne boyuta ulaştığını anlatmaktadır.²³⁰ Osmanlı Devleti, Portekiz ile mücadelesi konusunda Memlûk Devleti ile yakından ilgilenmiştir. II. Bayezid, 14 Şubat 1511 tarihinde Kansu Gavri'ye bir mektup göndererek Kemal Reis'in gemisinin yolda battığını ve bu haberin kendisine ulaşip ulaşmadığını sormuştur.²³¹

II. Bayezid, saltanatının son dönemindeki karışıklığa kadar Portekiz baskısı altındaki Memlûklara yardım göndererek olası bir Memlûk-Safevi ittifakı ihtimaline karşı, Memlûkları kendi tarafında tutmaya çalışmıştır. Anadolu'da Şah İsmail destekli meydana gelen Şahkulu isyanı, 1511 yılının sonlarına doğru bastırılabilmiştir. İlk olarak Cem Sultan'ın önce Memlûklara sığınıp ardından Mekke'ye gidip hacı olduktan sonra tekrar Kahire'ye dönüp ardından Rodos şövalyelerine sığınması, Şahkulu isyanı ve Safevilerle gerçekleştirilen mücadelelere ek olarak şehzadeleri arasındaki taht mücadeleleri, Bayezid'in otoritesini iyice zayıflatmıştır. Şehzade Selim Kefe'de, Şehzade Ahmed Amasya'da ve Şehzade Korkud da Manisa'da tahta geçmek için ordu toplarken yeniçeriler de bu kargaşadan faydalanarak Venedik balyoslarından haraç almaya başlamışlardır.²³² Asayişin

²²⁹ İbn İyas, Sultanın bu haberi duyunca üzüntüsünden iki gün boyunca yemek yiyemediğini söylemiştir. (a.g.e., s.191-192.)

²³⁰ İbn İyas, bu aylarda Sultana sadece kötü haberler geldiğini söylemektedir. (a.g.e., s.192.)

²³¹ İbn İyas, a.g.e., s.202-203.

²³² Palmira Brummett, **Osmanlı Denizgücü**, çev: Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.110-111.

bozulmaya başladığı bu dönemde Bayezid'in otoritesine karşı gelmeye başlayan yeniçerilerin desteği, üç şehzade için de önem arz etmiştir. Şah İsmail'in kızı ile evlenen Şehzade Ahmed de Safeviler tarafından desteklenmiştir. Şehzade Selim, babası Bayezid tarafından herhangi bir oğlunu veliaht olarak göstermeyeceğine, hepsine eşit muamele edeceğine dair bir ahidnâme almıştır. Devlet ricalinin çoğu Şehzade Ahmed'in veliaht olmasını istedikleri gibi Selim aleyhtarlığı yapılarak tahtı ele geçirmek istediği konusunda Bayezid'i kışkırtmaktaydılar. Bayezid, verdiği ahidnâmeye sadık kalmayarak yerine Şehzade Ahmed'in hükümdar olmasını istediğini söyleyince Selim, 3 Ağustos 1511 tarihinde Karıştıran Ovası'nda babasının ordusunun olduğu yere 40.000 kişilik bir birlik ile gelse de mağlup olmuştur.²³³ Ancak yeniçeriler Selim taraftarıdır. Şehzade Ahmed'in hükümdarlığına mani oldukları gibi Bayezid'in, Selim'i veliaht olarak bırakmasında de etkili olmuşlardır. Nihayetinde tahtı bırakan Bayezid'in yerine 1512'de yeni hükümdar olarak Sultan Selim geçmiştir.

2.2.3. Yavuz Sultan Selim Dönemi

Kansu Gavri, Süveyş'te kurulan yeni donanması için gerekli malzemeleri temin etmek üzere yeniden Bayezid'e elçi göndermiştir. Nisan 1512 tarihinde Reis Hâmid el-Mağribî'nin elçi olarak İstanbul'a gönderilmesinden ardından Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği haberi gelmiştir.²³⁴ Bayezid'den sonra yerine geçen Sultan Selim, babası gibi Memlûklara yardım etmiştir. Reis Hâmid; yanında top, bakır, halat ve ahşap gibi donanma yapımında kullanılan malzemelerle beraber 27 Kasım 1512 tarihinde Kahire'ye dönmüştür.²³⁵

2.2.3.1. Selman Reis'in Süveyş Kaptanlığı ve Faaliyetleri

Osmanlıların desteği ile inşa edilmeye başlanan Süveyş'teki donanmanın başına Selman Reis getirilmiştir. Hind Harekâtı adı altında Memlûk ve Osmanlılara

²³³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.242.

²³⁴ Bostan, a.g.m., s.335.

²³⁵ Kurtoğlu, a.g.m., s.917.0

ek olarak Türkmen devletleri ve Mağrip'den gelen 6000 kişilik ordunun komutasına getirilen Emir Hüseyin, Selman Reis ile beraber Kızıldeniz ve Hind Okyanusu'ndaki Portekiz tehdidini ortadan kaldırmak için çıktıkları seferde ilk olarak herhangi bir saldırıya karşı güvenliği sağlamak üzere 1511 tarihinde Cidde'ye gelip şehrin etrafını surla çevirmiştir.²³⁶ Portekizlilerin Aden'e saldırıp Sevâkin ve Kameran Adası'nı ele geçirip Hürmüz'ü kapattığını duyan Mekke Emiri Eş-Şerif Berekât, önde gelen Memlûklularla beraber olası bir Portekiz saldırısına karşı şehri savunmak üzere Cidde'ye hareket etmiştir.²³⁷ Portekiz saldırılarını duyan Kansu Gavri, Haziran/ Temmuz 1513 tarihinde geçici olarak Emir Hoşkadem'i, Cidde'ye gönderilen ekibin başına getirdikten sonra Yemen'e saldıran Portekizlileri nasıl engelleyeceklerine dair bir müzakere gerçekleştirmiştir.²³⁸ Eylül/Ekim 1513 tarihinde Kızıldeniz'de 20 Portekiz gemisinin serbest şekilde dolaşmaya başlaması, Kansu Gavri'nin Süveys'e doğru hareket edeceği şeklindeki söylemleri arttırmıştır.²³⁹ Bu durumun oluşmasında, Portekizlilerin Hürmüz'de bir kale inşa etmesine yardım eden Şah İsmail'in büyük etkisi vardır.²⁴⁰ Portekizlilerle dostluk kurmak isteyen Şah İsmail, dört maddeden oluşan bir anlaşma teklif etmiştir. Buna göre; İran ile Hürmüz arasındaki ticaret Şah İsmail'e ait olacak, Şah'ın gemilerinin Bahreyn ve Katif'e geçişi konusunda Portekizliler yardım edecek, Portekiz donanması Şah İsmail'i destekleyerek Guardare²⁴¹'yi almasını sağlayacak ve son olarak da Hindistan'da İranlı tüccarların rahatça ticaret yapabileceği bir liman ile Hürmüz'de bir ticaret üssü kurulacaktır.²⁴² Portekiz ise Safevi ordusunun yardımıyla bölgedeki Arapları bertaraf edecektir. Portekiz deniz kuvvetleri ile Safevi kara kuvvetleri birlikte hareket ederek Memlûk ve Osmanlı ordusunu bozguna uğratacaklarını düşünmüşlerdir.²⁴³

²³⁶ Gerafi, **a.g.t.**, s.20-21.

²³⁷ İbn İyas, **a.g.e.**, s.307.

²³⁸ Halk arasında Kansu Gavri'nin, bir sefer hazırlığı içinde olduğu ve dört gruptan müteşekkil bir ordunun hazırlanması için emir verdiği konuşulmaktadır. İbn İyas, **a.g.e.**, s.308.

²³⁹ İbn İyas, **a.g.e.**, s.331.

²⁴⁰ **The Commentaries of The ...**, C.IV, s.77.

²⁴¹ Hürmüz krallığına ait bir bölge.

²⁴² **The Commentaries of The ...**, C.IV, s.153-154.

²⁴³ Brummet, **a.g.e.**, s.71.

Albuquerque'ye göre Şah İsmail eğer gerçekten bir dostluk kurmak istiyorsa Portekiz'e bir elçi göndermeli, elçisinin Portekiz gemileriyle rahat bir şekilde gideceği konusunda da endişe etmemelidir. Çünkü Portekiz kral ve kraliçesi de Şah İsmail gibi Afrika ve Hindistan'da bulunan Memlûklar ile beraber Osmanlı sultanına karşıdır.²⁴⁴ Bu nedenle iki devlet ortak bir paydada birleşmiştir. Kızıldeniz ve Basra Körfezi ticaretini ele geçirerek ekonomik, Mekke'yi alarak da siyasi üstünlük sağlamak Safeviler kadar Portekizlilerin de hedefidir.

Portekizlilerin Hind Okyanusu'ndaki tüccarlara zarar vermelerinden dolayı yaklaşık altı yıl boyunca hiçbir ticari gemi bu limana gelmemiş, Şubat/Mart 1514 tarihinde aynı şekilde Dimyat ciheti de zarar görmüş olup ticaret durma noktasına gelmiştir.²⁴⁵ Kansu Gavri'nin Süveys'te hazırlanan donanmayı teftiş etmek üzere 29 Mart 1514 tarihinde çıktığı yolculuğu üç gün sürmüş, Selman Reis ve yanındaki 2000 denizci tarafından karşılandığı vakit Selman Reis'e 1000 dinar verip kırmızı kadife bir hil'at giydirmiş, diğer denizci ve donanma işçilerine de hil'at vererek onları taltif etmiştir.²⁴⁶ Aynı yıl Cidde nâibi Emir Hüseyin, Portekizlilerin Kameran'ı ele geçirdikten sonra Hindistan'ın diğer bölgelerini hatta Cidde'yi ele geçirebileceklerinden endişelendiği için Kansu Gavri'ye haber göndererek acilen yardım istemiştir. Bunun üzerine Gavri, 24 Haziran 1515 tarihinde yaklaşık 600 kişiden oluşan Memlûk askerlerinin Hindistan'a gönderilmesine karar vererek bu ordunun Süveys'te Selman Reis'in 20 gemiden oluşan donanmasına katılması ve sefer için gerekli tüm teçhizatların hazırlanması için emir vermiştir.²⁴⁷ Nihayet 20 Ağustos 1515 Pazartesi günü Kansu Gavri, Hindistan'a gidecek orduyu Kahire'de denetledikten sonra donanmanın başına Selman Reis'i tayin ederken ona yeniden kırmızı kadife bir hil'at giydirip ikinci komutanlığa ise Yeşbeg'i getirip 6000 kişiden oluşan bu donanmayı Kahire'den Hind üzerine göndermiştir.²⁴⁸ İlk olarak Gücerat Hâkimi Muzaffer Şah'a yardım etmek ve Portekizlileri Hind Okyanusu'ndan uzaklaştırmak amacıyla anlaşma yapmak üzere Diu Limanı'na gelseler de

²⁴⁴ **The Commentaries of The ...**, C.IV, s.176.

²⁴⁵ İbn İyas, **a.g.e.**, s.359; Bostan, **a.g.m.**, s.336-337.

²⁴⁶ Bostan, **a.g.m.**, s.337.

²⁴⁷ İbn İyas, **a.g.e.**, s.383-458.

²⁴⁸ İbn İyas, **a.g.e.**, s.466-467; Kansu Gavri, her askere de 50 dinar vermiştir. Bostan, **a.g.m.**, s.338.

Goa(Güvve) Kalesi'nin Portekizlilerin hâkimiyetinde olup asker ve topraklarla korunduğunu görünce kaleyi alamayıp su temini için Yemen'e dönüp Kameran Adası'na gelmişlerdir.²⁴⁹

Yemen'de hüküm süren Tahirîler Hanedanlığı, 1509 yılında Memlûkların yenilgiye uğradığı Diu Savaşı'ndan sonra artan Portekiz saldırılarına karşı Gücerat Sultanı gibi Kansu Gavri'den yardım talep etmiş, herhangi bir deniz harekâtı olduğu vakit yardımda bulunacağını beyan etmiştir. Âmir b. Tahir, 1513 yılında Aden'de bir Memlûk üssü kurulması için izin vermiş olsa da geçen süre içinde yardımın geç gelmesiyle beraber iktidarının Memlûk tehdidi altına gireceğinden endişelenmesi neticesinde Memlûklara yardım etmekten vazgeçmiştir.²⁵⁰ Selman Reis ve Hüseyin Bey, Kameran'da buldukları sırada 5 ay içinde bir kale inşa ederek ağır top ve bazı cephanelikleri burada muhafaza etmek için bıraktıktan sonra Tahirî sultanının daha önce yardım etmek için verdiği söze istinaden elçi göndererek kendisinden erzak talep etmişlerdir.²⁵¹ Memlûk ordusunun Kameran'da kale inşa edip Portekiz üzerine sefere çıkacağını duyan Luhayye şeyhi Ebû Bekr ibn Makbûl ez-Zeylâ'î, Memlûkların tarafına geçmiş ve Luhayye civarındaki camilerde Memlûklar adına hutbeler okunmaya başlamıştır.²⁵² Hüseyin Kürdî ilk olarak Yemen'in Hudeyde şehrini top ateşine tuttuktan sonra Zeydîlerden bir grup Kameran Adası'na giderek Hüseyin Kürdî'ye, Memlûklara biat ettiklerini söyleyip bağlılıklarının nişânesi olarak da vergi vermişlerdir.²⁵³ Zeydîlerin Âmir b. Tahir ile arası iyi değildir. Bazı Yemen kabileleri de Memlûklara biat etmiştir. Âmir, Yemen'in istila edilmesinden korktuğu için kardeşi Abdülmelik'i Zebîd'e göndermiştir. Hüseyin Kürdî de yanında Memlûklara biat eden Luhayye şeyhi Ebu Bekr ez-Zeylâ'î ve askerleriyle beraber 20 Haziran 1516 Cuma günü Zebîd'e ulaşmıştır. Büyük bir çatışmanın ardından Memlûk ordusu şehri ele geçirdikten sonra Hüseyin Kürdî burada 27 gün kalıp

²⁴⁹ İdris Bostan, "Selman Reis", *DiA*, C.34, İstanbul 2009, s.444.

²⁵⁰ Gerafi, *a.g.t.*, s.21-22.

²⁵¹ İbn İyas, *a.g.e.*, C.5, s.83. Bostan, "Selman Reis", s.444.

²⁵² Ahmed Râşid Paşa, *Yemen ve San'a Tarihi*, haz: Güllü Yıldız, Filiz Diğiroğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2015, s.16.

²⁵³ Ahmed Râşid Paşa, *a.g.e.*, s.17.

ganimetleriyle beraber şehirden ayrılarak Emir Barsbay'ı burada bırakmıştır.²⁵⁴ 21 Temmuz 1516 tarihinde Zebîd'in alınmasıyla Selman Reis ve Hüseyin Kürdî, 22 kadirga ve üç barçadan meydana gelen donanmalarının hazırlıklarını tamamladıktan sonra 2 Ağustos 1516 tarihinde Aden'e ulaşmışlardır. O esnada Hindistan'a gitmek üzere kıyıda henüz ayrılan ticaret gemileri olduğu haberini alan Emir Hüseyin, Selman Reis'i bu gemilerin arkasından göndermiştir. Selman Reis, gemilere kendi kaptan ve reislerini yerleştirerek, Aden'in artık Kansu Gavri'nin hâkimiyeti altında olduğunu haber veren bir mektupla beraber gemileri Gücerat sultanı Muzaffer Şah'a göndermiştir.²⁵⁵ Aden valisi Emir Mircan, içi asker ve mühimmat dolu Aden Kalesi'ni iyi korumaktadır. Sira Kalesi'nin altında yerleşmiş olan Memlûk ordusu kaleyi top ateşine tutmuş olmasına rağmen başarılı olamamıştır. Çatışma sırasında birçok Memlûk askeri ölürken Selman Reis de üç yerinden yaralanmıştır.²⁵⁶ Memlûkların geri çekilmesiyle, Yemen askerleri de şehre geri dönmüştür. Selman Reis, Sira Kalesi'ni alıp oradan Aden'i top ateşine tutarak şehre girip tahrip etse de Yemen askeri tarafından tekrar geri püskürtülmüştür.²⁵⁷ Selman Reis, 10 Ağustos 1516 tarihinde Aden'den ayrılarak Zeyla Limanı'na gelip gemilere hububat takviyesi yapıp gerekli teçhizatları tamamladıktan sonra Muha, Kameran ve Luhayye'ye uğrayarak Cidde'ye gitmiştir.²⁵⁸ Memlûk Sultanı Barsbay, Cidde'nin ticari önemini kavradığı 1425 yılında Mekke'ye sefer düzenlemiş ve ardından da Cidde'de bir garnizon kurmuştur. Cidde Limanı'na her yıl gelen Hind ticaret gemisi sayısı artınca Barsbay burayı Kızıldeniz ticaretinin geçiş noktası haline getirip yüklü vergiler

²⁵⁴ Hulusi Yavuz, **Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi**, C.1, TTK Yayınları, Ankara 2003, s.LXXVII.

²⁵⁵ Ahmed Râşid Paşa, **a.g.e.**, s.19.

²⁵⁶ Bostan, "**Selman Reis**", s.444; Yavuz, **a.g.e.**, s.LXXVII.

²⁵⁷ Âmir, Memlûk saldırısını duyunca kardeşi Abdülmelik'i yardımcı kuvvetlerle beraber Aden'e göndermiştir Bunun üzerine Selman Reis ve Hüseyin Kürdî, Aden kuşatmasını kaldırarak geri çekilmiştir. Ahmed Râşid Paşa, **a.g.e.**, s.20; Salih Özbaran, Aden kuşatmasının başarısız olmasında Selman Reis ve Hüseyin Kürdî arasındaki rekabetin rol oynadığı söylemektedir. (**a.g.e.**, s.116.)

²⁵⁸ Gerafi, **a.g.t.**, s.23.

almaya başlamıştır.²⁵⁹ Portekizlilerin Cidde önlerine kadar gelmesi, şüphesiz Kızıldeniz ticaretini sekteye uğratacaktır.

2.2.3.2. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı Fethi

2.2.3.2.1. Fethin Sebepleri

Sultan Selim'in tahta geçtiği 1512 yılı, aynı zamanda taht mücadelesinin de devam ettiği dönemdir. Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmed ile Ahmed'in oğulları arasında hükümdarlık için mücadeleler devam etmiştir. Korkut, Anadolu'da istediği sancağın kendisine verilip kimsenin müdahale etmemesi ve gerektiğinde kendisine İstanbul'dan para yardımı gönderilmesi karşılığında Selim'e karşı isyan etmeyeceğini beyan edip Manisa'ya dönmüştür.²⁶⁰ Selim'in hükümdarlığını kabul etmeyen Şehzade Ahmed ise Konya'ya gittikten sonra burada kardeşine karşı bir ordu hazırlayarak hükümdarlığını kabul ettirmek için çabalamaktadır. Öyle ki oğullarından Alaeddin'i Bursa'yı işgal etmesi için gönderirken diğer oğlu Murad ise Amasya'da Şah İsmail'in Şiiliği yaymak üzere gönderdiği Nur Ali Halife'nin etkisinde kalıp hükümdarlık için heves etmeye başlamıştır.²⁶¹ Bu olaylar karşısında Selim'in tavrı net olmuş ve tehdit olarak gördüğü kardeşleri Korkut, Ahmed ile şehzadeleri ve ölen kardeşlerinin oğullarını öldürmüştür.

Selim'in kardeşleri ile olan taht mücadelesi ve tahtı ele geçirdikten sonra devam eden iç çekişme ortamı, Safeviler ve Memlûklar lehine olduğu için Şah İsmail ve Kansu Gavri tarafından yakından takip edilmektedir. Şehzade Ahmed'i destekleyen Şah İsmail, aynı zamanda Amasya, Çorum ve Sivas gibi Anadolu'nun merkezindeki halkı kışkırtarak Şiilik propagandası yaparken, Şehzade Ahmed ve onun oğlu Murad'ı türlü aldatmacalarla tesiri altına almıştır. Şehzade Murad yaklaşık üç-dört yıl Şah İsmail'in yanında ikamet etmiştir.²⁶² Safevilerin isyan çıkarmaya

²⁵⁹ 1432 yılında limana iki Çin yelkenlisi gelerek yük boşaltımı yapmıştır. Peter Malcolm Holt, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, çev: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.189.

²⁶⁰ Yılmaz Öztuna, **Yavuz Sutan Selim**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s.47-48.

²⁶¹ Feridun Emecen, **Zamanın İskender'i, Şarkın Fatih: Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s.71-72.

²⁶² Solakzâde, **a.g.e.**, s.357.

teşvik edici hareketleri, Anadolu'da köylerini terk eden halkın Şah İsmail'in yanına gitmesi ve bazı Türkmen beylerinin yine Şah İsmail'in etkisinde kalarak onu desteklemeleri, Selim'in Safeviler üzerine sefere çıkmasında etkili olmuştur.²⁶³ Selim, İran üzerine çıkacağı sefer için oğlu Süleyman'ı Manisa'dan getirtip yerine vekil tayin ederek 20 Mart 1514 tarihinde Edirne'den yola çıktıktan sonra 20 Nisan tarihinde Üsküdar'a ulaşmış ve burada devlet erkânı tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Selim seferden önce Şah İsmail'e son bir uyarı olması için Nişancı Tâcizâde'ye bir mektup yazdırarak ona, doğru yolu bulması için bir fırsat tanıdığını söylerken diğer taraftan da davranışlarını kati suretle eleştirip onu dinden çıkan biri olarak tanımlamıştır: *Kim İslamiyet'ten başka bir dine yönelirse onunki kabul edilmeyecek, o kişi ahirette kaybedenler arasındadır. Adaletsizlik ve zulüm kapılarını Müslümanların yüzüne açıp zındıklık yapıyorsun...*²⁶⁴ 23 Ağustos 1514 tarihinde Çaldıran Ovası'nda meydana gelen savaşta Osmanlı ordusu Safeviler'i bozguna uğrattığı gibi Şah İsmail'in karısı Taçlı Hatun'u da ele geçirmiş, Şah İsmail ise kolundan yara alsa da Tebriz'e kaçmayı başarmıştır.²⁶⁵

Sultan Selim, öncelikli hedefi olan Şah İsmail'i bertaraf etmeden önce Safeviler üzerine yapacağı muharebe için Memlûkların yardımını talep etmiş ancak Kansu Gavri, tarafsız kalmayı tercih ederek yalnızca tedbir amaçlı Halep'te bir ordu bulundurmayı tercih etmiştir. Kansu Gavri, taht mücadelesi sırasında Selim'den kaçan Şehzade Ahmed'in oğulları Süleyman ve Alaeddin'i Mısır'da muhafaza etmişse de iki şehzade yakalandıkları veba sonucu 1513 yılında ölmüştür.²⁶⁶

Osmanlı-Memlûk çatışmasında kilit nokta olan Dulkadıroğulları meselesi, Sultan Selim döneminde de devam etmiştir. Alaüddevle'nin Şah İsmail ile gizli bir ittifak yaptığı düşüncesinde olan Selim, Alaüddevle'yi de Şah İsmail üzerine yapacağı Çaldıran Seferi'ne katılması için davet etmiş ve yaşlılığını bahane eden Alaüddevle bu teklifi reddedip savaş vakti savunmasız kalan Osmanlı köylerine

²⁶³ Emecen, **a.g.e.**, s.87.

²⁶⁴ Celalzâde Mustafa, **Selimnâme**, haz: Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s.362-364.

²⁶⁵ Solakzâde, **a.g.e.**, s.369-370.

²⁶⁶ Şehzade Ahmed'in Kasım adındaki oğlu ise Kansu Gavri tarafından gizlice Kahire'ye getirilmiştir. Emecen, **a.g.e.**, s.190.

baskınlar düzenlemiştir.²⁶⁷ Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı dönüşü Dulkadıroğlu meselesini tamamen ortadan kaldırmak için Memlûkların öldürdüğü Şahsuvar'ın oğlu Ali Bey'e Çaldıran Savaşı sırasında gösterdiği başarılarından dolayı Kayseri ve Bozok sancaklarını tahsis edince Alaüddevle endişeye kapılarak Kansu Gavri'ye bu durumu şikâyet etmiş ama Selim, Dulkadıroğulları üzerine sefer düzenleyip beyliği kendi topraklarına katmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilerleyişi, Kansu Gavri'yi de endişelendirmiştir. Sultan Selim'e bir elçi göndererek Ali Bey'in elinden Kayseri ve Bozok sancaklarını almasını isteyince Selim, Alaüddevle'nin hâkimiyetindeki Dulkadıroğlu Beyliği'ni alıp Ali Bey'e vereceğini söyleyerek Hadım Sinan Paşa komutasında 40.000 kişilik bir orduyu Alaüddevle üzerine göndermiş, meydana gelen Göksun Savaşı'nda Alaüddevle mağlup olup dört oğluyla beraber kaçtığı Turna Dağı'nda yakalanarak öldürülmüştür.²⁶⁸

Çaldıran Savaşı'ndan kaçan Şah İsmail, Kansu Gavri'ye bir mektup göndererek Çaldıran'da başına gelenlerin şüphesiz kısa süre sonra Memlûkların da başına gelebilecek bir vaka olduğunu, eğer Sultan Selim yeniden bir ordu ile gelirse Mısır devleti tarafından kendisine haber verilmesini ve herhangi bir saldırı durumunda askerleri ile hazır olduğunu söylemiştir.²⁶⁹ Sultan Selim'in fetihleri Memlûk sınırına dayandığı için Kansu Gavri, bir sonraki hedefin kendi toprakları olacağını düşünmüştür. Memlûk topraklarında Kansu Gavri'nin ülkeyi yönetemediğine dair hoşnutsuzluklar baş göstermiştir. Öyle ki Mısır'daki ulema, gelen elçiler vasıtasıyla Sultan Selim'e gizlice mektup göndererek Mısır'ı fethetmesi için istekte bulunmuştur. Halep'teki Hanefî, Şafi, Maliki ve Hanbeli mezheplerine mensup kadılar, Yavuz Sultan Selim'e bir mektup göndererek Memlûkların istedikleri her konuya müdahale ettiklerini, bu nedenle Halep'te asayişin kalmadığını ve şariat hükümlerinin yerine getirilmediğini ifade ederek Selim'in Mısır'ı fethederek kendilerini kurtarmalarını talep etmişlerdir.²⁷⁰ Portekizlilerin Hürmüz'e kadar uzanan fetihleri, Kızıldeniz ticaretini elinde tutan Memlûklar açısından büyük

²⁶⁷ Selahattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, TTK Yayınları, Ankara 2016, s.126.

²⁶⁸ Yaşar Yücel, Ali Sevim, **Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni**, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.125.

²⁶⁹ Bu mektuplaşma Yavuz tarafından duyulmuştur. Celalzâde, **a.g.e.**, s.403.

²⁷⁰ Tansel, **a.g.e.**, s.144-146.

bir yıkım olmuş, Müslüman devletler ve Haremeyn (Mekke ve Medine) Portekiz tehdidi altına girmiştir. Halkın ve ulemanın çoğunluğunun da Kansu Gavri'nin yönetiminden hoşnut olmaması, Sultan Selim'i Mısır üzerine sefere yönlendiren etkenler arasında yer almaktadır.

Kansu Gavri'nin yaptığı hazırlıklar, Halep Beylerbeyi Hayır Bey tarafından Sultan Selim'e bildirilmiştir. Hayır Bey, Kansu Gavri ile arasındaki sorunlardan dolayı ölüm korkusu yaşadığı için Osmanlı Devleti ile arasını iyi tutmaya çalışmıştır.

Kansu Gavri, sınır boylarında olası bir taarruza karşı önlemler almaya başlayarak bunu Sultan Selim'den gizli tutmaya çalışsa da Selim, casusları vasıtasıyla Kansu Gavri'nin her adımını yakından takip etmiştir. İki devlet de planlarını gizli gerçekleştirmeye çalışmıştır. Haliç Tersanesi'nde gemi inşasına ağırlık verilmiş, 1515 yılında Amasra ve Bartın'dan 10 kadirga, Sinop'tan 10 top gemisi ile 5 kadirga ve civar yerlerden çeşitli kadirga ve mavna tipi gemiler getirilmeye başlanmıştır.²⁷¹ Aynı zamanda Arabistan ve İran tarafına yapılacak herhangi bir yolculuk ile ticaret faaliyetlerine de yasak konulmuştur. Bu durumdan haberdar olan Kansu Gavri, daha önce Şah İsmail'in kendisine gönderdiği mektupta söylediklerinin gerçekleşmek üzere olduğunu düşünerek Şubat 1516 tarihinde Sultan Selim'e *Oğlum* şeklinde hitap eden bir mektup göndererek üzüntüsünü ifade edince Sultan Selim, Mısır'a düzenleyeceği seferin hazırlıklarını gizli tutarak Çaldıran'dan kaçan Şah İsmail tehdidini tamamen bertaraf etmek amaçlı İran'a ikinci bir sefer düzenleyeceğini söylemiştir.²⁷²

Kansu Gavri tedbiri elden bırakmamak amacıyla 20.000 kişilik ordusuyla yanında Abbasi Halifesi Mütevekkil Alallah, Şehzade Ahmed'in oğlu Kasım, önemli devlet adamları ve dört mezhebe mensup kadılar ile beraber 11 Temmuz 1516 tarihinde Halep'e gitmiştir.²⁷³

²⁷¹ Emecen, **a.g.e.**, s.200.

²⁷² Tansel, **a.g.e.**, s.152.; Herhangi bir şüpheye mahal vermemek adına Şubat 1516 tarihinde Kansu Gavri'ye :“Sen benim pederimsin. Fitne yapan Alaüddeve'nin memleketine ancak senin iznin sayesinde girdim. Onun yerine tayin edilen Şahsuvarzade hoşunuza giderse yerinde bırakınız, gitmezse değiştiriniz. Alaüddeve'den aldığım toprakları size iade ediyorum. Sultan başka ne isterse onu yaparım.” şeklinde bir mektup göndererek niyetini gizlemeye çalıştığı gibi hediyeler de göndermiştir. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.280-281.

²⁷³ Emecen, **a.g.e.**, s.202.

Rumeli Kazaskeri Zeyrekzâde Mevlana Rüknüddin ile Karaca Paşa, Yavuz Sultan Selim tarafından Kansu Gavri'ye elçi olarak gönderildikleri için Sultan, henüz Halep'e gelmeden oraya ulaşmışlardır. Zeyrekzâde, yanlarında getirdikleri mektubu takdim ettiği vakit Sultan tarafından iyi karşılanmıştır. Ancak mektubun içeriği, Sultan Selim'in Mısır üzerine sefer düzenleyeceği hissiyatını verdiği için Kansu Gavri elçilere kötü davranrsa da bazı emirlerin elçileri öldürmesi teklifine, Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğu haberini alınca karşı gelmiş ve bir süreliğine iki elçiyi hapsedtikten sonra serbest bırakmıştır.²⁷⁴

Kansu Gavri, Osmanlı elçilerini serbest bırakmadan önce Osmanlı Devleti'ne son defa bir elçi göndermeye karar vermiştir. Emir Moğulbay, yanında süslü silahlar kuşanan 10 askerle birlikte Malatya'ya Osmanlı ordusunun bulunduğu yere bir mektup getirmiş; mektupta Kansu Gavri sulh istediğini, kan dökülmesi taraftarı olmadığını, Şah İsmail konusunda kindar davranmaması gerektiğini, Maraş ve Elbistan'ın kendisine iade edilip ordunun buradan ayrılmasını istemiştir.²⁷⁵ Zeyrekzâde ve Karaca Paşa serbest bırakıldıktan sonra Bucakdere'ye, Sultan Selim'in yanına gelerek Memlûk sultanı tarafından kendilerine yapılan muameleyi anlatmışlardır. Bu durum karşısında öfkelenen Sultan Selim, 10 Memlûk elçisini öldürttükten sonra Moğulbay'ın saçını ve sakalını tıraş ettirip yağlı bir çuval giydirerek uyuz bir eşeğin sırtında Kansu Gavri'ye göndermiştir.²⁷⁶

2.2.3.2.2. Mercidâbık Savaşı (24 Ağustos 1516)

Sinan Paşa, Kansu Gavri'nin büyük bir ordu ile beraber Kahire'den ayrıldığını tüm ayrıntılarıyla beraber Sultan Selim'e anlatmıştır. İki devlet arasında devam eden mektuplaşmalarda Sultan Selim ısrarla Memlûk üzerine seferin söz konusu olmadığını vurgulasa da Kansu Gavri buna inanmayarak 8 Ağustos 1516 tarihinde Sultan Selim üzerine sefer ilan etmiştir.²⁷⁷

²⁷⁴ Solakzâde, **a.g.e.**, s.385-386.

²⁷⁵ Emecen, **a.g.e.**, s.210.

²⁷⁶ Muhammed Harb, **I. Selim'in Mısır Seferi Hakkında İbn İyas'da Mevcut Haberlerin Selimnamelerle Mukayesesi (XVI. Asır Osmanlı-Memlûk Kaynakları Hakkında Bir Tetkik)**, İ.Ü.E.F. Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsü Doktora Tezi, İstanbul 1980, s.28.

²⁷⁷ Tansel, **a.g.e.**, s.165.

Yavuz Sultan Selim, artık elzem hale gelen Memlûk meselesi için ulemadan fetva almıştır. Önceden nişancı olup sonra vezir olan Hocaoğlu Mehmed Paşa: *Bize lazım olan devletimizin kötülüğünü isteyenlere kılıç vurup karşılarında sedd-i İskender gibi durmaktır.*” şeklindedir fikrini beyan edince Sultan Selim : *Berhudar ol! Bizim dâhi gönlümüzden bu geçer demiştir.*²⁷⁸ Matrakçı Nasuh: *Kızılbaş taifesine muâvenet ve muzâharet eyleyenler, onlardan eşedd olduğuna ashâb-ı ilm fetva verdiler* diyerek Kayseri cihetinde bulunduğu sırada ulemadan fetvalar alındığını anlatmaktadır.²⁷⁹

Osmanlı ordusu 18 Ağustos 1516 tarihinde Antep’te Merzuman Çayı’nın etrafına geldiği vakit Antep emiri Yunus Bey, Sultan Selim’e itaat ettiğini söyleyerek kalesinin anahtarını ona takdim ettikten sonra 20 Ağustos tarihinde Antep’e giren ordunun komutanları akşam namazı vaktine kadar savaşın planlarını yapmıştır.²⁸⁰ Antep Kalesi civarında üç gün konaklayan ordu, Kansu Gavri’nin Hz. Davud’un mezarının olduğu Mecidabık’ta savaş pozisyonu olarak beklediğini, Halep’ten gelen bir casus vasıtasıyla öğrenmiştir.²⁸¹ Celalzâde; 24 Recep 922 (23 Ağustos 1516) günü Telli Habeş denilen yerde ertesi gün savaş yapılacağı için askerlerin uyumadığını ve geceyi at üstünde geçirdiklerini söylerken savaş sabahı olan 24 Ağustos 1516 Pazar günü Sultan Selim’in sabah güneşiyle atına binerek Hz. Davud’un mezarının etrafında toplanan Kansu Gavri ve ordusu üzerine hareket ettiğini söylemektedir.²⁸²

Mecidabık’ta karşı karşıya gelen iki ordu sayıca birbirinden üstün değildir. Ancak Osmanlı ordusu tertip ve düzen ile ateşli silahlar açısından daha iyi konumda iken Memlûklar süvari ağırlıklı, klasik savaş teçhizatlarıyla donanmış bir orduya sahiptir. Osmanlı Devleti’nin, 2000 civarında tüfekli yeniçeri birliği ve toplar ile savaş meydanına gelmesini beklenmemiştir.²⁸³ Top arabaları, orduyu rüzgâra karşı

²⁷⁸ Solakzâde, **a.g.e.**, s.384-385.

²⁷⁹ Emecen, **a.g.e.**, s.209.

²⁸⁰ Haydar Çelebi, **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, haz: Yavuz Senemoğlu, Tercüman Gazetesi, s.99.

²⁸¹ Emecen, **a.g.e.**, s.213.

²⁸² Celalzâde, **a.g.e.**, s.416-417.

²⁸³ Emecen, **a.g.e.**, s.216-217.

korumak için bir set, kale görevi görmüştür.²⁸⁴ Yaklaşık 50-60 bin civarında olan Osmanlı ordusunun sağ kanadı Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa komutasında olup Dulkadır beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey ve yine Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa da bu tarafta mücadele ederken; Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa sol kanadın komutanı olup yanında Diyarbakır beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa ve Amasya beylerbeyi yer almaktadır.²⁸⁵ Memlûk ordusunun sağ kanadında Halep naibi Hayırbey, sol kanadında ise Şam valisi Sibay'ın komutasındaki birlikler ile beraber İskenderiye, Kudüs, Nablus, Hicaz gibi civar bölgelerden gelen askerler bulunmaktadır.²⁸⁶ Her iki ordu sayıca neredeyse birbirine eşit olup yaklaşık 50-60 bin kişiden oluşmaktadır. 24 Ağustos 1516 günü ilk saldırı Memlûk süvarilerinin Osmanlı topçu birliklerini dağıtma amacıyla kenar bölgelerden saldırılarıyla başlamış olup Osmanlı toplarının onları geri püskürtme ateşleriyle devam etmiştir. Sağ ve sol kanattaki birlikler bu ilk çarpışmada zayıf düşünce Sinan Paşa komutasındaki birlik sağ kanada, Yunus Paşa'nın komutasındaki birlikler de sol kanada olmak üzere takviye kuvvetler gönderilmiştir.²⁸⁷ Sultan Selim de bizzat savaş meydanında: *Asker, şehid olursak ahrette saadet bizimdir. Eğer düşmanı yenersek dünyada devlet bizimdir* diyerek orduya cesaret vermiş ve ikinci vaktine kadar yoğun geçen çarpışmalar neticesinde savaş, Osmanlı ordusunun galibiyeti ile sonuçlanmıştır.²⁸⁸ Osmanlı ordusunun yoğun top ateşleri neticesinde Memlûk ordusunda çözümler başlamıştır. Hayırbey, Halep'e kaçmayı başardıysa da Şam valisi Sibay, onun kadar şanslı olamamış ve birlikleriyle beraber savaş alanından kaçmaya çalışırken öldürülmüştür.²⁸⁹ Kansu Gavri'nin ölüm şekli konusunda ise kaynaklarda farklı bilgiler verilmiştir.²⁹⁰ Hayırbey, daha önce Osmanlı Devleti ile

²⁸⁴ **Adâ'i-yi Şirâzî ve Selimnâmesi**, haz: Abdüsselam Bilgen, TTK, Ankara 2007, s.147.

²⁸⁵ Tansel, **a.g.e.**, s.169-170.

²⁸⁶ Solakzâde, **a.g.e.**, s.387.

²⁸⁷ Emecen, **a.g.e.**, s.220.

²⁸⁸ Haydar Çelebi, **a.g.e.**, s.187.

²⁸⁹ Emecen, **a.g.e.**, s.226.

²⁹⁰ Sultan, kulağına isabet edip kulak zarını patlatan bir taş nedeniyle bilincini kaybedince bir yakını vasıtasıyla savaş alanından abdest alma bahanesi ile çıkıp seccadesinin üzerinde vefat etmiştir. Hoca **Tacü't-Tevarih**, C.4., Ankara 1992, s.287.; "Tüfekle ağır yaralanan Kansu Gavri'nin, yenilen ordusunu da görünce canını ve malını Sultan Selim'in atının ayağına toprağına hibe etti." Celalzâde, **a.g.e.**,

olan münasebetlerinden dolayı Sultan Selim tarafından bağışlanmış olup Köstendil sancağına tayin edilmiştir. Ardından Halep'e yönelen padişah, halk tarafından coşkuyla karşılanmış olup Halep valisi tarafından kalenin anahtarı kendisine sunulmuştur.²⁹¹ Memlûk idaresindeki bölgelerin çoğu, Osmanlı hâkimiyetini istedikleri için Sultan Selim, gittiği yerlerde büyük coşkuyla karşılanmıştır.

2.2.3.2.3. Ridaniye Savaşı (22 Ocak 1517)

Mercidabık'ta kazanılan zaferin ardından Sultan Selim, Kahire'den gelen haberleri takip etmek için bir müddet bekleme kararı almıştır. Ancak Hayırbey, geri döndüğü takdirde Memlûk ordusunun fethedilen yerleri geri alacağını söyleyerek sefere teşvik etmeye çalışmıştır.²⁹²

Kansu Gavri, Halep'e gelmeden önce yerine vekil olarak Tomanbay'ı bırakmıştır. Abbasi Halifesi Mütevekkil, Kansu Gavri ile beraber Halep'e gittiği için savaştan kaçanlar Kahire'ye ulaştıklarında halifenin vekili olan el-Müstamsik Billah'tan aldıkları fetva ile Tomanbay'ı yeni Memlûk sultanı ilan etmişlerdir.²⁹³

Sultan Selim, Memlûklar tarafından Tomanbay'ın hükümdar olarak seçildiğini öğrenince sefer için hazırlıklara başlamıştır. Öncelikli olarak Canberdi Gazali'ye bir mektup göndererek onu kendi tarafına çekmek için çabalamıştır. Kansu Gavri'nin ölümüyle hükümdar olmak isteyenlerden biri de Canberdi Gazali'dir. Mercidabık Savaşı sırasında Hayırbey ile beraber Osmanlı Devleti'ne Memlûk ordusu ve Kansu Gavri hakkında bilgiler getirdikleri için ülkelerinde hain olarak görülmüşlerdir. Savaş sırasında kaçıp Şam'a gelen Memlûklar, aralarından bir kişiyi seçip tahta çıkarmak niyetindedir. Canberdi Gazali ve Emir Allan da hükümdar

s.418.; Şükrî, Kansu Gavri'nin Emir Allân ve Akbay-i Tavîl ile beraber savaş alanından kaçtığı vakit yolda su kenarında bilincini kaybederek attan düştüğünü ve o sırada Akbay tarafından başının kesildiğini söylemektedir. Şâhî Tarihi'nde ise sultanın attan düştükten sonra onu orada bırakırlarsa Osmanlıların öldüreceği düşüncesiyle Akbay tarafından başının kesilip vücudunun da bir kuyuya atıldığı; Mağlubiyeti gördüğü zaman atının üzerinde iken su içip ardından düşerek ölmesi, ordudan kaçtığı sırada atının tökezlemesi sonucu öldüğü, su kenarında seccadesi üstünde ölü bulunduğu sırada başının kesilip Sultan Selim'e getirildiği gibi çeşitli rivayetler mevcuttur. Tansel, **a.g.e.**, s.174-175.

²⁹¹ Adâ'i-i Şirâzî, **a.g.e.**, s.153-154.

²⁹² Emecen, **a.g.e.**, s.232-235.

²⁹³ Emecen, **a.g.e.**, s.235.

olmak isteyen kişiler arasındadır. Ancak yeni hükümdarın başkent Kahire’de seçilmesinin daha uygun olacağı söyleyen Emir Allan ile hemfikir olan çoğunluk Kahire’ye doğru yola çıkınca Canberdi Gazali bu durumdan memnun kalmamıştır.²⁹⁴

Bu nedenle Sultan Selim, Canberdi Gazali’ye:

...İzzet sahibi kardeşiniz Hayırbey ile Hama Ulubey’i Korkmazoğlu Mehmed Bey’in anlatımlarıyla sizin iyi niyetli olduğunuzu anlayıp, daha önce vezirlerim tarafından size gönderilen mektuplara güzel bir cevabınız gelmedi. Emrim ulaştığı zaman gerekli olgunluğu gösterip hemen gelip itaat etmez, fitne çıkarıp düşmanlık yolunda devam ederseniz Mısır’ı fethettikten sonra ceza ve idamıyla yok olursunuz...

şeklinde bir mektup göndererek kendisine itaat etmediği takdirde ordusu ile onun üzerine yürüyeceğini söylemiştir.²⁹⁵

Osmanlı Devleti’nin yeni bir sefer için yeterli teçhizat ve askerinin olmadığı, Mısır gibi etrafı çöllerle kaplı bir bölgenin geçilmesinin imkânsız olduğu düşüncesinde olan devlet adamlarının bir bölümü, padişahın Mısır seferinden vazgeçmesini istemiştir. Ancak Memlûk emirlerinin kendi aralarında anlaşmazlık içinde olması nedeniyle onları rahat bir şekilde bertaraf edeceğini düşünen Sultan Selim, hazırlıklara devam etmiştir.²⁹⁶ Yavuz, seferden önce Tomanbay’a son bir fırsat tanıdığını göstermek amacıyla Çerkes Murad Bey ile beraber bir mektup göndermiştir:

...Çerkesleri hedef almak hiçbir zaman aklımdan geçmedi. Gavri, boş hayallere kapıldığı için sonu hüsrân oldu. Onun sonuna bakarak kendi durumunu düşünerek bizim adımıza hutbe okutup bizim yolumuza yönel. Eğer buyruğa uyarasan taç ve mühür elde edersin Ancak bizimle mücadeleye kalkışırsan, keskin kılıcım ile sen ve askerlerinin kanı Nil Nehri’nde kıpkırmızı akar.²⁹⁷

²⁹⁴ Emecen, a.g.e., s.232.

²⁹⁵ Celalzâde, a.g.e., s.424.

²⁹⁶ Emecen, a.g.e., s.236.

²⁹⁷ Adâ’i-yi Şirazî, a.g.e., s.159.

Sultan Selim Kansu Gavri'ye gönderdiği mektuptaki gibi Tomanbay'a da İran üzerine sefere gideceğini, kendisine itaat etmesi durumunda Gazze'den itibaren Mısır topraklarını ona bırakacağını söylemiştir. Bu arada Mehmed Bey ve yanında gelen elçiler Osmanlı Devleti'nin boyunduruğu altına girmeyi istemeyen Memlûk emirlerinden biri olan Emir Allan tarafından öldürüldülmüştür.²⁹⁸ Tomanbay, devlet erkânını toplayıp Sultan Selim'in gönderdiği mektup ile ilgili görüşlerini aldığı zaman çoğu Selim'in isteklerine rıza göstermeyip: *Hazine, kılıç, mülk açısından bizim gibi kimse yokken böylesine bir makam ve kutluluğa sahip olan biz neden kulluk edelim?*" şeklinde sitemde bulunmuştur.²⁹⁹ Tomanbay, Selim ile anlaşma taraftarıdır. Ancak toplantıdaki emirlerin çoğu, Osmanlı ordularının çölü geçerek Kahire'ye ulaşmasının imkânsız olduğunu düşünüp teçhizat bakımından da onlardan üstün olduklarını söyleyerek savaşmayı tercih etmiştir. 10.000 Memlûk askeri, Canberdi Gazali'nin komutası altında Osmanlı askerlerinin Kahire'ye girişini engelleyip geri püskürtmek için hazırlanan öncü birlik Gazze'ye geldiği vakit Sinan Paşa komutasındaki 4.000 kişilik birlik ile 21 Aralık 1516 tarihinde Han Yunus mevkiinde karşı karşıya gelmiştir.³⁰⁰ Osmanlı ordusu top ve tüfek bakımından donanımlı olduğu için Gazali'nin birliğini kısa sürede yenerek Kahire'ye gidecek yolu açmıştır. 8 Ocak tarihinde Sinan Paşa ve 6000 kişiden oluşan birliği keşif amacıyla gönderildikten sonra ertesi gün, sefere çıkılmasını uygun görmeyip diğer beyleri de bu konuda kışkırtan Hüseyin Paşa, idam edilmiştir.

Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğu, casusları tarafından Tomanbay'a haber verildiği için Adiliyye bölgesinde hendekler kazılarak yanına toplar dizilmiş ve yabancı topçular getirilmiştir.³⁰¹ Yaklaşık 20.000 kişiden oluşan Memlûk ordusu, Ridaniye mevkiinde Osmanlı askerlerini tuzağa düşürmeyi beklerken Osmanlı

²⁹⁸ Tansel, **a.g.e.**, s.191-192; Tomanbay'ın mektuptaki nasihatlere sinirlenip elçileri öldürttüğü de söylenmektedir. **Anonim Tevârih-i Âli Osman**, haz: Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, İstanbul 1992, s.137.

²⁹⁹ Adâ'i-yi Şirâzî, **a.g.e.**, s.161.

³⁰⁰ Emecen, **a.g.e.**, s.241-242.

³⁰¹ Çetin, "İbn Haldun'da Memlûk Askeri Teşkilatı", **Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Tarih Ve Medeniyetler Tarihi Ankara 2007**, C.1, Ankara 2012, s.919

ordusu plan değişikliği yaparak dağ etrafından dolaşarak geçmeyi kararlaştırmıştır.³⁰² Memlûk ordusu bu plan değişikliğinden son anda haberdar olduğu için kuvvetlerinin yerini değiştirmek mümkün olmamıştır.

Ridaniye yakınlarındaki Birketü'l-Hac adlı mevkiye gelen Osmanlı ordusunun merkezinde Sadrazam Sinan Paşa, sağ kanadında Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa ve sol kanadında ise Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinan Paşa komutasındaki birliklerden müteşekkil 20.000 kişilik Osmanlı ordusu ile Memlûk ordusu 22 Ocak 1517 tarihinde karşı karşıya gelmiştir.³⁰³ Beklemediği yönden Osmanlı taarruzuna maruz kalan Memlûk ordusu büyük bir bozguna uğratılmıştır.

Mercidabık Savaşı'ndan farklı olarak Memlûk ordusu Ridaniye'de top kullanmış olsa da bu durum savaşın seyrini değiştirmede etkili olamamıştır. Tomanbay, yenilginin ardından Said taraflarına kaçtığı için Kahire, Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Bu durumu hazmedemeyen Memlûk asker ve emirleri, padişahı öldürerek Kahire'yi tekrar ele geçirmeye çalışmıştır. Bu nedenle 27 Ocak tarihinde padişahın otağının etrafını kuşatarak onu öldürmeyi planlamışlardır. Ancak bu plan, daha önce Hoşkadem ve Ebu Hamra tarafından Osmanlılara bildirildiği için Tomanbay komutası altında 7.000 kişilik ordu Kahire'ye girerek hendekler kazmış ve bir sokak savaşı gerçekleşmiştir.³⁰⁴ Tomanbay ve Memlûk askerleri, kendilerine yardım eden halk ile beraber Kahire'yi yeniden ele geçirmiştir. 30 Ocak tarihinde padişah, ordusu ile Rumeyle Meydanı'na geldiği vakit savaşın seyrinde rol oynayan halk ve askerleri yoğun top ateşiyile geri püskürttüğü gibi Tomanbay'ın da kılık değiştirerek Kahire'den kaçmasına sebep olmuştur.³⁰⁵ Kahire baskınının sonucunda şehirde sükûnet sağlanamadığı gibi Sultan Selim, bu direnişte rol oynayanları ele geçirerek öldürmüştür.³⁰⁶ Tomanbay ise itaat edeceğini beyan ederek yeni bir ordu hazırlığı içine girmiştir. Ancak Cânım Seyfi Bey ve Ebû Hamza gibi ileri gelen Memlûklular, Osmanlı'ya karşı direnişin mümkün olmayacağını anlayıp taraf

³⁰² Şükrî-i Bitisî, **Selimnâme**, haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Basımevi, Kayseri 1997, s.272.

³⁰³ Tansel, **a.g.e.**, s.205-206.

³⁰⁴ Emecen, **a.g.e.**, s.276.;Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı...", s.36.

³⁰⁵ Emecen, **a.g.e.**, s.281-282.

³⁰⁶ Tansel, **a.g.e.**, s.218.

değiştirerek Osmanlı saflarına geçince, Tomanbay'ın bu planını Sultan Selim'e anlatmışlardır.³⁰⁷ Sultan Selim ordusu ile beraber Nil Nehri'ne doğru ilerlediği için İskenderiye'ye kaçmaya çalışan Tomanbay, nehre atlayıp onu geçmeyi hedeflese de yakalanmıştır.³⁰⁸

Tomanbay yakalanıp Kahire'ye getirildiği sırada halk onu desteklemeye devam etmiştir. Sultan Selim Tomanbay'ı öldürmek istemese de Canberdi Gazali ve Hayırbey'in beyanlarının etkisinde kalmış, tekrar ihanet edeceği endişesiyle de idamına karar vermiştir.³⁰⁹

Osmanlı Devleti Memlûklara son verirken Suriye, Hicaz, Filistin ve güneyde Sevakin'e kadar sınırlarını genişletmekle kalmamış aynı zamanda hilafeti olarak İslâm dünyasının yeni koruyuculuğunu üstlenmiştir.³¹⁰

Selman Reis, 13 Nisan 1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'a çağırıldığı vakit Cidde'de bulunmaktadır. Ancak aldığı hükme rağmen hemen Cidde'den ayrılamamıştır. Bunun sebeplerini ve Cidde mevkiinde yaşanan olayları 17 Nisan 1517 (25 Rebiülevvel 923) tarihinde Sultan Selim'e gönderdiği raporda beyan etmiştir.³¹¹

³⁰⁷ Tansel, **a.g.e.**, s.221.

³⁰⁸ Adâ'i-i Şirâzi, **a.g.e.**, s.200-202.; İbn İyas, Tomanbay'ın idamını şu şekilde anlatmıştır: "Tomanbay, Zuveyle Kapısı'na getirilinceye kadar yolda toplanan halkı selamladıktan sonra onlardan kendisi için Fatiha okumalarını istemişti. İdam edileceği ip, asıldığı zaman iki defa kopmuş ve yere düşmüştü. Ancak üçüncü defa astıklarında vefat etti." Holt, **a.g.e.**, s.204.

³⁰⁹ Babüzzüveyle'de idam edilen Tomanbay, üç gün burada kalmıştır. Emecen, **a.g.e.**, s.297-298.

³¹⁰ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.292.

³¹¹ ... Hünkar hazretleri hükmünde acil gelmemi buyurmuş. Emrine uyup önce Süleyman Reis'i gönderip durumumuzu bildirdikten sonra biz de 13 Nisanda yola çıkacakken Cidde Limanı'na gelen bir Arap, 32 geminin limana girmek için çabaladığını söylemeden evvel Türkî Yusuf isminde biri de 45 parçalık gemi gördüğünü ve aynı niyetle limana yaklaştıklarını haber verdi. Aynı haber Şerif Berekât'a da ulaşınca ailesini de alarak Cidde'den kaçtığını, aynı zamanda Hüseyin Bey halka zulüm yaptığı gerekçesiyle Şerif Berakât tarafından mallarına el konulup denize atılarak öldürüldü. Şerif Berekât Medine Bey'inden iki bin eşrefi almakla beraber yine pek çok kimseden bin, beş yüz şeklinde zorla eşrefi alarak halka zulmetti. Bunun üzerine Müslümanlar bize gelip yardım istediklerinde ben dahi ona, hünkarımızın bu zulmü kabul etmeyeceğini söylediğim vakit ileri geri konuştu. Kafir gelmeden evvel buğdayın tulumu 20 eşrefiye iken bu haberin duyulmasıyla aynı gün 30'a, ertesi gün 40'a ve günden güne artarak devam etti. Rüzgar esmediği için kafir, iskeleye yavaşladıktan sonra Babü'l-Mendeb'e giderek orada 13 gemisini bırakıp kale inşa etmeye başladı. Kalan gemilerle beraber Kameran'a gidip oradan Cidde'ye gelmeye niyet etmişlerdir. Bunu duyan ahali de kafir geldi, sen nereye gidersen, gidersen onlara mukavemet edecek kimse kalmaz, memleket harap olur dedikleri için Bayezid Reis'i devlet eşğine gönderip halimizi bildirdik. Kafir 18 Nisan günü 30 gemi ile Cidde Limanı'na geldiği gün 6 kadirga, 2 kayık ve 4 gemiyi yaktı. Biz, elimizden geldiğince top ateşine

Albuquerque'den sonra yerine gelen yeni vali Lopo Soares; Aralarında 10 yelkenli gemi, 8 kadirga da olan 37³¹² parçalık bir donanma ve yaklaşık 3000 kişilik bir birlik ile Sevakin'de kale inşa etmek ve Memlûk donanmasını yok etmek amacıyla Kızıldeniz üzerine bir sefer gerçekleştirdiği vakit Selman Reis tarafından Cidde'ye giremeden geri püskürtülmüş, birkaç gemi ve yaklaşık 800 askerini de Cidde Savaşı'nda kaybetmiştir.³¹³ Lopo Soares, bu başarısızlığın ardından Kameran Adası'na gidip üç ay burada kaldığı süre içinde de yiyecek sıkıntısıyla karşılaşmış ve askerlerinin çoğunu kaybedince Haziran 1517 tarihinde Zeyla'yı tahrip edip yaktıktan sonra Hindistan'a geri dönmüştür.³¹⁴ Kameran'da karşılaştıkları sıkıntılar nedeniyle Soares, Arabistan kıyılarına yiyecek temini için 17 kişilik mürettebatı olan bir gemi gönderdiği sırada bu gemi Selman Reis tarafından Luhayye tarafında ele geçirilmiş olup Sultan Selim'e gönderilmiştir.³¹⁵ Soares'in Cidde kuşatmasında, Albuquerque'nin 10 yıl önce gerçekleştirdiği Hürmüz seferinden daha az strateji uygulanmıştır. Ancak iki kuşatma arasında önemli farklılıklar vardır. Albuquerque'nin düşmanları o dönemde ne kaynak açısından çok ileridir ne de büyük teknolojik gelişmeler kullanmışlardır. Karşısındaki donanma daha az ve teknolojik açıdan da çok iyi değildir. Bu nedenle Hürmüz'ün ele geçirilmesi daha kolay olmuştur.³¹⁶

Ridaniye Seferi'nin ardından 15 Şubat tarihinde Kahire'ye giren Sultan Selim, Mısır'ı fethettiğine dair fetihnameler gönderip yeni düzenlemeler yaparak atamalar gerçekleştirmiştir. Sultan Selim Mısır'da düzeni sağlamak adına bir müddet burada kalmayı tercih ettiği sırada, 6 Temmuz tarihinde Mekke Şerifi Emir

tutarak iskeleden çıkarttık. Aralarından kaçıp gelen birisi Aden'de kendilerine yiyecek verilerek Cidde'nin boş olduğu ve orayı fethetmeleri için yanlarına dört kılavuz verildiğini söyledi." Mughul, "Portekizlilerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", **Belgeler**, C.2, S.3-4, Ankara 1965, s.37-47.; Tekindağ, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arızası", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.9, İstanbul 1968, s.77-80.

³¹² Selman Reis, bu gemilerin sayısını 30 olarak vermiştir.

³¹³ Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.116-117.

³¹⁴ Serjeant, **a.g.e.**, s.17-18.

³¹⁵ Serjeant, **a.g.e.**, s.51; Mughul, **Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, Fetih Yayınevi, İstanbul 1974, s.79-80.

³¹⁶ Guilmartin, **Gunpowder and Galleys: Changing Technology And Mediterranean Warfare At Aea In The 16th Century**, Naval Institute Press, Cammbridge 2004, s.29.

Berekât'ın yanında hediyeler ve Kâbe'nin anahtarlarını getiren oğlu Ebu Nüme'y'i huzuruna kabul edip Haremeyn'in düzeninin Memlûklar devrindeki gibi devam edeceğini söylemiştir.³¹⁷

Selman Reis, raporunda belirttiği sebeplerden dolayı Kahire'ye, 22 Ağustos 1517 tarihinde ulaşabilmiştir. Mısır'a yüklü ganimet ve Cidde'de yaptığı savaş sonunda ele geçirdiği esirler ile gelse de Hüseyin Bey'in ölümünden sorumlu tutulması, Aden emiri Emir Mircan'ın, padişaha Emir Hüseyin ve Selman Reis'i şikâyet eden mektup göndermesi gibi nedenlerle Hayır Bey tarafından hapsedilmiştir.³¹⁸ Emir Hüseyin ve Selman Reis arasındaki husumet, Kansu Gavri tarafından Selman Reis'e donanma kaptanlığının verildiği döneme kadar uzanmaktadır. Selman Reis'in Zebid'i ele geçirdikten sonra zenginleştiği ancak askerlerin yeterli ganimet alamadığını vurgulayan Emir Hüseyin, Sultan hakkında çıkan söylentileri teyit etmek üzere iyi gemileri yanına alıp askerleri de Cidde'ye gitmeye ikna etmiştir. Bunu duyan Selman Reis Cidde'ye geldiğinde şehre girmesi Emir Hüseyin tarafından engellenince Mekke Emiri Berekât bu anlaşmazlığa son vermiştir. Şehre giren Selman Reis, isyan ettiği gerekçesiyle Emir Hüseyin'i tutuklatıp padişaha göndermek üzere bir gemiye bindirdikten sonra geminin kaptanından yolda boynuna bir taş bağlayarak denize atmasını istemiştir.³¹⁹ İbn İyas: *Cidde Naibi, Cidde Limanı'na gelen tüccarlardan %10 vergi aldığı için limanda ticaret bitti* diyerek Hüseyin Kürdî'nin Cidde'ye gelen gemilerden yüklü vergi aldığını söylemiştir.³²⁰ Cidde Savaşı'nda yenilen Portekiz donanması, 1518 yılında Antonio de Saldanha komutasında 10 gemiyle beraber yeniden Kızıldeniz sahillerinde görülmeye başladığında Kızıldeniz-Hindistan arasında ticaret yapan Müslüman gemilerini içlerindeki baharat ile beraber yakmıştır.³²¹

³¹⁷ Emecen, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.226.

³¹⁸ Bostan, "**XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de ...**", s.340-341.

³¹⁹ Önalp, **a.g.e.**, s. 85-87; Daha önce Cidde Naibliği yapan Hüseyin Kürdî'nin Cidde'de sur inşa ettiği dönemde halktan zorla malzeme alarak onları inşaatta çalışmaya zorlaması nedeniyle Emir Berekât tarafından idam edildiği de rivayet edilmektedir. Yavuz, **Kâbe ve Haremeyn için Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti:1517-1571**, Serbest Matbaası, İstanbul 1984, s.40-41.

³²⁰ İbn İyas, **a.g.e.**, C.5, s.90.

³²¹ Özbaran, **Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013, s.141.

Yavuz Sultan Selim'in verdiği hüküm gereğince 10 Mayıs 1518'de İstanbul'a gönderilen Selman Reis, 1519 yılı içinde Portekizlilere karşı 30 kadırğa hazırlanması için görevlendirilip sonra 3000 kişiden oluşan birliği ve gemi inşasında gerekli olan kereste gibi malzemeler ve savaş gereçlerinin olduğu 12 gemi ile beraber İskenderiye'ye gitmiştir.³²² Selman Reis, İstanbul'daki hazırlıklar sırasında olduğu gibi Süveyş'te kurulacak tersanede kapudan olarak gemilerin yapımını titizlikle kontrol etmiştir.

Portekiz'in yeni genel valisi Diogo Lopes de Sequeira, 1520 yılında 24 gemi ve yaklaşık 3000 kişiden oluşan bir donanma ile Kızıldeniz'e girmiş olsa da asıl hedefi olan Cidde'de bulunan Osmanlı gemilerine şiddetli rüzgârdan dolayı ulaşamamıştır. Buna ek olarak Afrika kıyısındaki Massava'da inşa edeceği kale için malzeme taşıyan gemi fırtınadan dolayı batmıştır.³²³ Sequeira, Hıristiyanlığın doğudaki en büyük temsilcisi olarak gördükleri Hıristiyan Habeşistan kralına bir elçi göndermiştir. De Liema adlı elçi iki devletin ittifakı halinde Müslümanların Kızıldeniz ve Haremeyn'deki varlığının sona erdirilmesinin, Habeşistan'da kurulacak bir Portekiz üssü ile mümkün olacağını söylemiştir. Habeşistan'ın bu ittifaktan sağlayacağı kazanç ise, zengin Portekizlilerin desteği ile devletlerini güçlendirme ve engel niteliği taşıyan Müslüman devletlerini bertaraf etmek olacaktır.³²⁴

³²² Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.124-125.

³²³ Henrique döneminden itibaren Hindistan'a ulaşma hedefleri olan Portekizliler, Manuel döneminde bu hedeflerini büyük ölçüde tamamlamış olmalarının yanında Kızıldeniz'e de girerek başta Memlûklar olmak üzere Müslüman tüccarlara ve ticarete zarar vermeye başlamışlardır. Hindistan'a gelen genel valiler, özellikle burada kaleler inşa etmek suretiyle kalıcı olarak yerleşmeye başlamışlardır. Ancak Manuel'den sonra 1512 tarihinde tahta geçen III.Joao, her yıl yüklü masrafa neden olan Hindistan ve Kızıldeniz politikasında değişikliğe giderek artık bu bölgelere keşif veya üs kurmak için gidilmesini yasaklamıştır. Bunun yerine daha az masraflı olan, belli bir konumdaki Müslüman ticaret gemileri üzerine gidilmesine karar vermiştir. Önalp, **a.g.e.**, s.94-95.

³²⁴ Gerafi, **a.g.t.**, s.28. Elçi De Liema, 1923'e kadar Habeşistan'da kalmıştır. **Orhonlu**, **a.g.e.**, s.8.

Resim X

1519 yılında Kızıldeniz sahillerinde Osmanlı ve Portekiz gemileri (“XVI. Yüzyıl Sonlarından XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Kızıldeniz’de Osmanlı Donanması”, **Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, İstanbul 2009, s.214.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ VE HİND OKYANUSU

3.1. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı Kızıldeniz Ve Hind Okyanusu Siyaseti

II. Bayezid döneminde Memlûkların yardım isteği karşısında önce Kemal Reis, daha sonra ise Süveyş Kaptanlığı görevine getirilecek Selman Reis, Portekiz tehdidi karşısında Mısır'a gönderilmiş, Yavuz Sultan Selim'in saltanatının ilk yıllarında da Memlûklara gereken bahrî yardım yapılmıştır.

Selman Reis ve Hüseyin Kürdî, Kansu Gavri'nin emri altında Portekiz donanmasını geri püskürtmek amacıyla Hind üzerine gönderilmiş ve Selman Reis, Süveyş'te hazırlanan 50 kadırgalık donanmanın başına getirilmiştir. Nitekim kendisi 1517 tarihinde Sultan Selim tarafından Mısır'a çağırılıp ardından İstanbul'a gönderilerek donanma hazırlıklarında bulunmuştur.

Mısır'ın alınmasıyla beraber İslam ülkelerinin koruyucusu haline gelen Osmanlı Devleti, Kızıldeniz ve Hind Okyanusu'nda tahribatlar gerçekleştiren Portekizlilerle doğrudan mücadele etmeye başlamıştır. Zira 1525 tarihli bir belgede: *Diu benderi ki Hind'in evvel benderidir. Andan aşağı iki günlük yerde bir kal'a binâ idüp iki yıldan beru içinde yüz nefer kâfiri vardır... Kelliküt dimekle meşhur yerde bir kal'a binâ idüb içinde üç yüz mikdarı kâfiri vardır...*denilerek Portekiz'in Hindistan'daki varlığına dikkat çekilmiştir.³²⁵ Osmanlılar, Portekizlilerin Batı Afrika'dan dolaşıp büyük zahmetler çekerek Hindistan topraklarına ulaştıklarını duymuşlardır. Tarih-i Hind-i Garbî adlı eserde; Portekizlilere müdahale edilmezse Hicaz'a kadar ilerleyecekleri, Süveyş'te hazırlanan gemileri komuta edecek güçlü bir komutan vasıtasıyla Hindistan'a yapılacak seferlerde büyük kazanımlar elde edilebileceği ve Portekizlilerin de bölgeden kovulabileceğine vurgu yapılmaktadır.³²⁶

3.1.1. Selman Reis ve 10 Şaban 931(2 Haziran 1525) Tarihli Lâyihası

³²⁵ TSMA D.9632, vr:6a; 1525 yılına ait bu belge, 2014 yılında Uğur Demir tarafından neşredilmiştir.

³²⁶ Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırmalar Merkezi Vakfı, İstanbul 1999, s.51-55.

Selman Reis ve Hüseyin Kürdî, Kansu Gavri'nin emriyle Portekizlilerin Hind Okyanusu'ndaki varlığını sonlandırmak üzere görevlendirildiklerinde Amir b. Tahir, daha önce gerekli yardımı sağlayacağına dair teminat vermiş ancak daha sonra bundan vazgeçmiştir. Bu sebeple Zebîd şehri ele geçirilmiş ve 1516 yılında Hüseyin Kürdî, Emir Barsbay'ı burada vekâleten bırakmıştır. Ancak Barsbay, Bedeviler tarafından öldürülmeden evvel Hüseyin Kürdî'nin kölesi olan Emir İskender'i naiplik görevine getirdiği için Yemen'deki Çerkes topluluğu bu defa 19 Temmuz 1517 tarihinde Zebîd'de Emir İskender'in etrafında toplanmaya başlamış ve o sırada Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethedildiği haberi ulaşmıştır.³²⁷

Memlûkların yıkılmasıyla Yemen'de ortaya çıkan siyasi boşluk; iktidara gelmek için çabalayan Çerkesler, Tahirî Sultanlığı'nın veliahtları ve Zeydîler arasında mücadelelere sebep olmuştur. Portekizlilerin bu karışıklığı fırsat bilip Kızıldeniz ve Haremeyn'de Müslümanlara vereceği zararları önlemek amacıyla Osmanlı Devleti tarafından bazı önlemler alınmaya başlanmıştır.³²⁸ Zeydî imamı olan Şerefüddin Yahya, karışıklıktan faydalanarak San'a'yı işgal ettiği sırada Emir İskender Osmanlılara bağlılığını beyan edip padişah adına hutbe okutunca, Mısır Valisi Hayırbey tarafından görevine devam etmesine müsaade edilmiş ve bu durum Yemen'de Osmanlı hâkimiyetinin ilk belirtisi olmuştur.³²⁹ Ancak Yavuz Sultan Selim'in vefatıyla Emir İskender, daha önce kabul ettiği Osmanlı egemenliğinden vazgeçmiştir. Yemen'deki bu belirsiz ortamı ortadan kaldırmak amacıyla Mısır Valisi Hayırbey tarafından Yemen'e gönderilen Cidde Bey'i Rûmi Hüseyin, kuvvetlerinin yetersizliği nedeniyle Cidde'ye geri döndüğü sırada yerine bıraktığı Sultan Selim'in yeniçerilerinden Kemal Bey, 1520 yılında Emir İskender'i öldürerek Zebîd'de yeniden Osmanlı egemenliğini tahsis etmiş, Kanuni Sultan Süleyman adına hutbe okutup kendi adına da bir cami yaptırdıktan sonra Zebîd'de leventler tarafından öldürülmüştür.³³⁰ Leventlerin Yemen'deki nüfuzu artmaya başlayınca idareyi de tamamen ele geçirmek için Kemal Bey'i öldürdükten sonra yerine yine

³²⁷ Yavuz, **a.g.e.**, s.LXXVIII.

³²⁸ Gerafi, **a.g.t.**, s.24.

³²⁹ Yavuz, **Kâbe ve Haremeyn İçin...**, s.41.

³³⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s.LXXIX.

kendileri gibi bir levent olan İskender Karamanî'yi getirip Kanuni Sultan Süleyman adına okuttukları hutbeden sonra ikinci bir hutbeyi de İskender Karamanî adına okutmuşlardır.³³¹

Yemen'deki siyasi huzursuzluklar devam ettiği sırada Selman Reis, 1523 yılında Mısır Valisi Ahmed Paşa'ya daha önce gittiği Yemen hakkında bilgiler vermiş ve ardından kendisine Rumî Hüseyin ile beraber yeniden Yemen üzerine gitme görevi verilmiştir.³³² Sefer için hazırlanan Selman Reis ve Rumî Hüseyin öncelikle Süveyş'e giderek donanmalarına katılan levendlerle beraber Cidde'ye gelmiş ve burada savaş için gerekli barut, top gibi malzemeleri aldıktan sonra gemilerle oradan ayrılmışlardır. Yolda iken Kameran Adası'nın Portekizliler tarafından ele geçirildiği görülünce Selman Reis, birkaç gemi ile adaya çıkarak Portekizlilerin çoğunu öldürüp bir kısmını da esir almış, ardından buraya kendi leventlerini yerleştirmiştir.³³³ Ardından Rûmî Hüseyin ile beraber Yemen'e gittiğinde Zebîd'in yeni hakimi olan Karamanî İskender'e bir mektup göndererek Osmanlı Devleti'ne itaat etmesini istediği vakit İskender buna olumlu yaklaşmış ancak kendisine bağlı levendlerin karşı çıkması nedeniyle teklifi kabul edememiştir. Bu nedenle Selman Reis daha önce Yemen'e geldiğinde Câzan, Yâfi ve Mehre şeyhleriyle tanıştığı için onlara da mektup göndererek yardım talep etmiştir. Şeyhlerden gelen yardımla beraber Selman Reis ve askerleri Zebîd'e gidereken Rûmî Hüseyin Bey ise gemilerin yanında bırakılmıştır. Zebîd'de yapılan mücadelede Karamanî İskender'in mağlup olan levendlerinin sığındığı kale Selman Reis tarafından kuşatıldığı için İskender, itaat etmeyi kabul etmiş ancak Câzan Şeyhinin bu itaate karşı çıkmasıyla Selman Reis ile yeniden bir mücadele yaşanmıştır. Neticede Zebîd'i ele geçiren Selman Reis, Mayıs 1524 tarihinde şehri Rûmî Hüseyin'e bırakmıştır. Aynı yıl isyan eden Mısır Valisi Ahmed Paşa sorununu

³³¹ Mughul, **a.g.e.**, s.88.

³³² Bostan, "Selman Reis", **DİA.**, s.445.

³³³ Orhonlu, **a.g.e.**, s.12; Bostan, "**XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de...**", s.341-342.

çözmek için Makbul İbrahim Paşa'nın Kahire'ye geldiğini haber aldığı vakit ise Mısır'a doğru yola çıkmıştır.³³⁴

2 Nisan 1525 tarihinde Mısır'a ulaşan İbrahim Paşa, fethin ardından getirilen Osmanlı kanunlarının ülkede aksaklıklara neden olması sebebiyle bazı değişiklikler yapıp, Memlûklar devrinde sürdürülen kanunların yeniden devam edilmesini sağlamıştır.³³⁵ Selman Reis, Mısır'da bulunan İbrahim Paşa ile iki defa görüşme fırsatı bulmuştur. İlk olarak Yemen'den döndükten sonra Yemen ve Kızıldeniz ile ilgili birtakım tavsiyelerde bulunduğu İbrahim Paşa tarafından iyi karşılanarak yeniden Yemen cihetine gönderilmiştir. Selman Reis, İbrahim Paşa ile görüştüğü sırada Rûmî Hüseyin Bey'in, asi olan leventlerle baş edemeyeceğini ve Yemen'in idaresinde zorlanacağını ima etse de İbrahim Paşa, herhangi bir karışıklığa sebep olmaması için Hüseyin Bey'i görevinden almamıştır. Karışıklık içindeki Yemen'de yeniden düzeni kuran Rûmî Hüseyin Bey, hastalanıp vefat etmeden önce kendisinden sonra yerine Mustafa Bey'in geçmesini vasiyet edince bu durum Selman Reis tarafından hoş karşılanmamış ve Selman Reis Mısır'a geri dönmüştür.³³⁶

Osmanlı Devleti'nin Süveyş'te inşa etmeye başladığı donanma, Portekizlilerin Kızıldeniz politikası önünde büyük engel teşkil etmektedir. Aynı zamanda Müslüman tüccarlar ile kutsal şehirler Mekke ve Medine üzerindeki Portekiz baskısı giderek artmaya başlamıştır. Öyle ki 1523 tarihinde Luiz de Menezes komutasında Hindistan'dan Somali'nin kuzey burnu olan Guardafui'ye gelen donanma 5 Müslüman gemisini ele geçirdikten sonra bunlardan 4 tanesini yakıp, Şihr şehrine giderek yağmalamıştır.³³⁷ Portekizlilerin Şihr'e 14 gemi ile gelip gemileri yaktıktan sonra Şihr Hâkimi Emir Mutran b. Mansur'u ve beraberinde birçok kişiyi katletmişlerdir.³³⁸

³³⁴ Selman Reis'in Zebîd'i aldığı sırada halka zulmettiği ve bu nedenle halk tarafından istenmediği, şehrin yönetimini de Rûmî Hüseyin'e devrettiği söylenmektedir. Mughul, **a.g.e.**, s.91; 1524'te İstanbul'dan gemiyle ayrılan İbrahim Paşa'nın yanında kılavuz olarak Pîri Reis de bulunmaktadır. Fuad Ezgü, "**Pîri Reis**", İA., C.9., İstanbul 1988. s.562.

³³⁵ Orhonlu, **a.g.e.**, s.12.

³³⁶ Bostan, "**XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de...**", s.342.

³³⁷ Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.126.

³³⁸ Serjeant, **a.g.e.**, s.53.

Selman Reis Yemen'den dönüşünün ardından ikinci defa Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşme imkânı bularak Osmanlı Devleti'nin Hind Okyanusu siyasetine yön verecek olan 10 Şaban 931 (2 Haziran 1525) tarihli bir layiha sunmuştur. 1511 tarihinde Memlûkların hizmetinde Kızıldeniz'de Portekizlilerle mücadele ederken, zengin Hind Okyanusu ticaretinin Portekiz kontrolünde olduğunu fark etmiş ve sunduğu raporda tüm tecrübelerini anlatarak bilhassa Hind ciheti ile Cidde'de bulunan donanma hakkında fikirlerini söyleyip Yemen'in fethini de teşvik edici bilgiler vermiştir.³³⁹ Birinci elden kaynak olması bakımından önem taşıyan bu layihasını İbrahim Paşa Mısır'dan ayrılmadan 12 gün önce takdim etmiştir.³⁴⁰

Selman Reis, Kızıldeniz ve Hind cihetine yerleşen Portekizlilerin faaliyetleri hakkında özet bir rapor sunarken, eldeki donanma ile Portekiz varlığını tamamen bitirmenin de mümkün olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında Portekiz tehdidi altındaki tüccarlar, hacılar ve Hıristiyan Habeşistan Devleti'nin zulmü altında kalan Müslüman halkın Osmanlı Devleti gibi bir kurtarıcıya ihtiyacı olduğunu, Yemen gibi karışıklık içindeki zengin bir bölgenin de fethedilmesi gerektiğini söylemektedir. Selman Reis'in anlattıkları ve tavsiyeleri, İbrahim Paşa'yı bir donanma hazırlatarak Süveyş üzerine göndermeye sevk etmiştir. Mısır'da bulunan Türklerden 4000 kişilik bir birlik oluşturan İbrahim Paşa, Selman Reis'i donanma kapudanı ve Hayreddin Bey'i de serdar tayin etmiştir.³⁴¹ Selman Reis ve Hayreddin Bey 1526 Haziran ayının sonlarına doğru (Ramazan 932) Cidde'ye ulaştıklarında Mekke'nin yeni Emiri Şerif Berekât'ın oğlu Ebu Nüme olmuş, asayiş bozukluğu ve kıtlıkla sonuçlanan *Kaht-ı Selman* adında zorlu bir dönem baş göstermiştir.³⁴² Ebu Nüme, başlangıçta bu kargaşa ortamının oluşmasına sebep olsa da durumu kontrol altına almaya başlamış

³³⁹ Giancarlo Casale, **The Ottoman Age of Exploration**, Oxford University Press, New York 2010, s.39.

³⁴⁰ **TSMA Eski E.6455, Yeni Dosya No 750/82** olan bu layihanın yapılan çeşitli neşirlerinden birkaçı şunlardır: Fevzi Kurdoğlu, "Meşhur Türk Amiralisi Selman Reis'in Layihası", *Deniz Mecmuası*, 47/336, İstanbul 1934, s.67-73; Salih Özbaran, **Bir Korsan Denizcinin Gözlemleri ve Raporu (1525): Osmanlılar ve Hint Okyanusu**, Toplumsal Tarih, S.215, İstanbul 2011, s.36-43; Umman'da Kapaşan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz, İstanbul 2013, s.46-58; Konca Siyahi, **Selman Reis**, İ.Ü.E.F. Tarih Bölümü Bitirme Tezi, İstanbul 1963.

³⁴¹ Bostan, "**Selman Reis**", s.445.

³⁴² Bu dönemde Selman Reis Cidde gelirlerinin yarısına el koymuş, levent ve Araplar da tüccarları gasp etmeye başlamıştır. Bostan, "**XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de....**", s.343.

ve Hayreddin Bey'den leventlerini zapt etmesini talep etmiştir. Leventlerini kontrol altına alan Hayreddin Bey, Hac fârizasını yerine getirme maksadıyla Selman Reis ve levendlerle beraber 12 Eylül 1526 tarihinde Mekke'ye geldiğinde bu kalabalık grup, halk ve Ebu Nümeý tarafından korkuya sebep olmuş, Ebu Nümeý o yıl Arafat'a kendisi gidemeyip kardeşini göndermiştir.³⁴³ Hac görevini yerine getiren Selman Reis ve Hayreddin Bey, Cidde'ye geçip gemilerin bakımını yaptırıp Eylül 1527 tarihinde Yemen'e ulaşmışlardır.

Hüseyin Rûmi'den sonra yerine Mustafa Bey geçmiştir. Selman Reis Yemen'e geldiği sırada Emir Mustafa'ya elçi göndererek Yemen'in idaresinin Kanuni tarafından Hayreddin Hamza'ya verildiğini, bu nedenle idareyi teslim etmesini istemiştir. Ancak Emir Mustafa buna karşı çıktığı için Selman Reis ile aralarında çatışma meydana gelmiştir.³⁴⁴ Kameran Adası ve Aden'de meydana gelen mücadelelerde Emir Mustafa'nın ordusu yenilmiş ve Emir Mustafa Aden'e kaçmıştır. Selman Reis Zebîd'i ele geçirip Emir Yunus'u da yönetici tayin ettikten sonra Ta'iz şehrini de zapt etmiştir. Emir Mustafa'nın peşinden giden Selman Reis, Eylül 1527'nin sonlarına doğru Aden'de yapılan savaşta Emir Mustafa'yı öldürerek başının derisini yüzdürüp içine saman koydurmak suretiyle ibret alınması için Zebîd'de büyük bir kapıya astırmıştır.³⁴⁵

Yemen'in yeniden Osmanlı egemenliğine geçmesiyle Selman Reis ve levendleri Kameran Adası'na giderek adada gemi inşaatı ve imar faaliyetleri ile meşgulken Portekizlilerin hareketlerini yakından takip etmek amacıyla bir üs inşa etmiş ve 1528 tarihinde 7 Portekiz gemisini ele geçirerek 4 tanesini de batırmıştır.³⁴⁶ O sırada Hayreddin Bey de Yemen'de bulunmaktadır. Aralarındaki rekabetin de verdiği etkiyle Hayreddin Bey, Selman Reis'in halka kötü davranıp zulmettiğini söyleyerek yanındaki leventlerle beraber Eylül 1528 tarihinde öldürtmüştür.³⁴⁷

³⁴³ Konca Siyahi, **Selman Reis**, İ.Ü.E.F. Tarih Bölümü Bitirme Tezi, İstanbul 1963, s.17.

³⁴⁴ Yavuz, **Yemen'de Osmanlı ...**, s.LXXXII.

³⁴⁵ Bostan, "**XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz...**", s.343.

³⁴⁶ Gerafi, **a.g.t.**, s31.

³⁴⁷ Hayreddin Bey, Yemen hâkimi olarak ilan edimesine rağmen gemilere refakat etmek üzere bırakılmış, Selman Reis ise savaşa gitmiştir. Bu durum, aralarında rekabet oluşmasını tetiklemiştir. Bostan, "**Selman Reis**", s.446; Yakub Mughul, Selman Reis'in satranç oynadığı sırada Hayreddin Bey'in hilesi ile öldürüldüğünü söylemektedir. (**a.g.e.**, s.101.)

Selman Reis; gözlem, deneyim ve tahminlerini anlattığı layihasında Osmanlı Devleti'nin Hind siyasetine yön vermiştir. Aynı zamanda Yemen'de Osmanlı idaresini tahsis edip kimi zaman zorla da olsa bölgede düzeni sağlamıştır. Katip Çelebi Selman Reis'in Yemen'e gönderilmesi hususunu şöyle nakletmektedir: *1525-26 senesinde Sultan Süleyman Han, Selman Reis nâm korsanı ol tarafa kapudan ve serdar 20 pare kadirga ile bender-i Süveyş'ten diyâr-ı Yemen'e gönderdiler.*³⁴⁸ Selman Reis'in Portekizlilerle yapılacak olan mücadelede aktif rol oynayacakken öldürülmesi, şüphesiz büyük bir kayıp olmuştur. İbrahim Paşa'nın emriyle gittiği Yemen'de öldürülünceye kadar Portekizlileri bertaraf etmek için çabalamıştır.

3.1.2. Mustafa Bayram'ın Faaliyetleri ve Hindistan Seferi (1531)

Selman Reis'in yeğeni Mustafa Bayram, dayısının öldürüldüğünü öğrenince bir ordu ve Hoca Sefer ile beraber Zebîd'e giderek Hayreddin Bey'i öldürüp intikam almıştır. Ardından Yemen'in idaresini almış ancak bir müddet sonra bundan vazgeçerek Kameran Adası'na gitmiştir. Bu sırada Portekizlilerin Kızıldeniz'de yeniden faal duruma geçtikleri gözlemlenmiştir. 1528 yılının sonlarında Kızıldeniz'e gelen Portekiz donanması 8 büyük ticaret gemisi ve 44 küçük baharat yüklü gemiyi birkaç hafta içinde ele geçirmiştir.³⁴⁹ Ertesi yıl Eitor da Sylveira komutasındaki Portekiz donanması, Müslümanları Kızıldeniz'den atmak ve Yemen sahillerine ulaşmak amacıyla öncelikle Şihr'e gitmiş ardından Mustafa Bayram'ın bulunduğu Kameran Adası'na ulaşmıştır. Portekiz donanmasının gelmekte olduğu haberini alan Mustafa Bayram, Aden'e yapmayı düşündüğü kuşatmayı kaldırarak Şihr'e gitmiş ve Aden emiri de Osmanlılardan korktuğu için Portekizlilerle anlaşma yapmak zorunda kalmıştır.³⁵⁰ Anlaşmaya göre Aden hâkimi her yıl Portekizlilere 10.000 eşrefi altını

³⁴⁸ Selman Reis, Aden ve Yemen cihetine ulaştığında bazı yerleri talan ettiği için bölgedeki Araplar ile önde gelen şeyhler korkuya kapılarak çeşitli hediyeler gönderip vergi vermeyi kabul etmiştir. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar Fî Esfârî'l-Bihâr*, haz: İdris Bostan, **Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008**, s.78.

³⁴⁹ Casale, **a.g.e.**, s.46.

³⁵⁰ Mughul, **Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı- Müslüman Hind Siyasetleri 1517-1938**, s.42.

verecek böylece Portekizliler, Aden yetkisindeki tüm gemilerin Mekke yönünde ilerlemesini engellemiş olacaktır.³⁵¹

Mustafa Bayram ve Hoca Sefer, 28 Ağustos 1530 tarihinde Şihr'den Hindistan'a gitmek üzere ayrıldılarsa da Muson rüzgârlarından dolayı geri dönmek zorunda kalmış, bu süre zarfında Yukarı Vadi Hadramut'ta meydana gelen savaşlarda Sultan için 100 asker bırakmışlardır.³⁵² Portekizlilerin yaklaşmakta olduğu haberini alan Mustafa Bayram, Hindistan'a doğru yola çıkarken Hoca Sefer'i burada bırakmış ve iki gün sonra bir Portekiz gurabı ile birçok gemi Diu'dan Şihr'e ulaşmıştır. Hoca Sefer ve Türklerden oluşan bir grup, Portekizlilerle yaptıkları mücadeleyi kazanarak gemilerinden bazılarını el koymuştur.

Hindistan'daki Gücerat Sultanlığı, Muzaffer Şah'tan sonra yerine geçen oğlu Bahadır Şah tarafından yönetilmektedir. Portekizliler, Mustafa Bayram'ın Diu'ya ulaşmasından birkaç gün önce Nuno da Cunha komutasında büyük bir saldırı düzenlemişlerdir. Osmanlıları kendi topraklarında görmek Bahadır Şah'ı mutlu ettiği için Mustafa Bayram'a Rûmî Han, Hoca Sefer Selmanî'ye ise Hüdavend Han unvanlarını vermiştir. Melik Ayaz'ın oğlu Melik Togan, idarecisi olduğu Diu'da Mustafa Bayram'ı, 600'ü Türk ve yüzlercesi Arap olan askerlerini de kabul edip, Portekizlilere karşı Osmanlı-Gücerat kuvvetlerini birleştirmeyi hedeflemiştir.³⁵³ Mustafa Bayram, Bahadır Şah tarafından Diu'nun yöneticisi ilan edilmiştir. Aldığı görev neticesinde Diu'da Portekiz'e karşı hazırlıklar gerçekleştirdiği için Nuno da Cunha komutasındaki Portekiz donanmasını büyük bozguna uğratmış, Tarihü's-Şihr'de verilen bilgilere göre 1531 Şubatı'nın sonlarında meydana gelen bu savaşta 1500 Portekizli öldürülmüş, 40 yelkenli gemi batırılıp 20 tanesi de ele geçirilmiştir.³⁵⁴

Mustafa Bayram'ın Diu'da Nuno da Cunha komutasındaki Portekiz filosunu bozguna uğratmasıyla Gücerat Sultanlığı'nın dolayısıyla Bahadır Şah'ın saygınlığı

³⁵¹ Aynı zamanda Sylveira, 40 Portekizliyi de Aden'de bırakmıştır. Casale, **a.g.e.**, s.46; Yakub Mughul, 30 Portekizli olduğunu söylemektedir. (**a.g.e.**, s.103.)

³⁵² Serjeant, **a.g.e.**, s.57.

³⁵³ Casale, **a.g.e.**, s.47-48.

³⁵⁴ Mughul, "Türk Amiralî Emir Mustafa İbn Behram Bey'in Hindistan Seferi (1531)", **İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.4-5, İstanbul 1973-1974, s.252.

artmıştır. Ancak ardından Bahadır Şah ve Delhi Sultanlığı arasında, bir asinin Bahadır Şah tarafından korunması nedeniyle sorunlar çıkmıştır. Delhi hâkimi Hümayûn, o sırada Çitor'da yaptığı savaşta büyük ganimetler ele geçirip Mandasor Kalesi'ne, Mustafa Bayram'ın olduğu yere geldiği zaman Hümayûn, ordusu ile Bahadır Şah üzerine yürümeye hazırdır. Hümayûn, Bahadır Şah'ın ordusuna gidecek olan tüm erzak yollarını kestiği için orduda baş gösteren kıtlık çözülmelere neden olmuş ve Bahadır Şah 25 Nisan 1535 tarihinde savaş alanından kaçmıştır.³⁵⁵ Mustafa Bayram ise Hümayûn tarafından iyi karşılandıktan sonra onun tarafına geçmiştir. Hümayûn, kaçan Gücerat hâkiminin peşinden yola çıkmıştır. Bunu haber alan Bahadır Şah, kıyıda Portekizlilerle mücadele etmek üzere hazır bulunan yaklaşık 100 gemilik donanmayı Hümayûn'un ele geçirmesinden korktuğu için yakmıştır.³⁵⁶

Hümayûn tarafından öldürülen Mustafa Bayram, Selman Reis'in intikamını almak üzere sefere çıktıysa da Osmanlı Devleti'nin Hind Okyanusu'nda Portekizlilerle yaptığı mücadelede önemli rol oynamıştır.

3.1.3. Bahadır Şah'ın Portekizlilerle Anlaşması ve Öldürülmesi

Bahadır Şah, veziri Âsaf Han vasıtasıyla haremi ve hazinesini Mekke'ye gönderip kendisi de Diu'ya gitmiştir. Hümayûn tarafından ele geçirilen topraklarını geri almak için ise Portekizlilerle ittifak yoluna girmiş, 25 Ekim 1535 tarihinde Diu'ya gelen Portekiz genel valisi Nuno da Cunha ve Bahadır Şah arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre; Portekizliler Diu'da bir kale inşa edecekler ancak bu topraklar hakkında herhangi bir hak talep etmeyecek, Gücerat topraklarını geri alması için Bahadır Şah'a yardım edip gerektiğinde donanmaları ile onu destekleyeceklerdir.³⁵⁷ Ancak Portekizlilerin niyeti bölgeye tamamen yerleşmektir. Hümayûn ise ülkesindeki bir isyandan dolayı geri çekilmiştir. Topraklarını geri almak için Portekizlilere ihtiyacı kalmayan Bahadır Şah, Portekizlilerin amacının Diu'ya kalıcı yerleşmek olduğunu anlamış ve yaptığı anlaşmadan pişman olmuştur.

³⁵⁵ Mughul, a.g.e., s.109-110.

³⁵⁶ Mustafa Bayram, Hümayûn adına Lahor Kalesi'ni kuşattıktan sonra kaleyi kendisi için istemiş ancak Hümayûn, kaleyi kardeşinin hâkimiyetine vermiştir. Bu duruma bozulan Emir Mustafa, kendisinden memnun olmayan bazı yöneticilerin de kışkırtmasıyla Hümayûn tarafından zehirletilerek öldürülmüştür. Önalp, a.g.e., s.118-120.

³⁵⁷ Mughul, a.g.e., s.113-114.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmek zorunda kalan Bahadır Şah, Kanuni Sultan Süleyman'a bir nâme göndererek kendisine yardım ettiği koşulda asker ve gemiler için gerekli tüm masrafların, Mekke'ye gönderdiği kendi hazinesinden karşılanmasını söylemiş ve bu nâme, Portekizliler tarafından duyulmuştur.³⁵⁸ Portekizlilerin Diu'daki varlığından pişman olan Bahadır Şah, kale mevzusunu konuşmak üzere Nuno da Cunha'yı davet etmiş ancak Portekiz valisi, kendisine tuzak kurulacağını duyup hastalık bahanesi ile bu davete katılmayarak gemisinde kalmıştır. Bahadır Şah'ın kendisini esir alıp Kanuni Sultan Süleyman'a göndereceği endişesine kapılan Nuno da Cunha da Bahadır Şah'ı tuzağa düşürmek istemiş ve nihayetinde de amacına ulaşmıştır. Bahadır Şah, Nuno da Cunha'nın hastalığını duyup ziyarete gittiği zaman tuzağa düşüreceğini anlayıp kendi gemisine binerek uzaklaşmak istemişse de 13 Şubat 1537 tarihinde yolda öldürülmüştür.³⁵⁹

Bahadır Şah ölmeden önce topraklarını Hümayûn'dan geri almıştır. Ancak bu defa Portekizlileri Diu'dan uzaklaştırmak için Osmanlı Devleti gibi güçlü bir devletten yardım istemiştir. Bunu iç mesele olarak gören Kanuni Sultan Süleyman başlangıçta konuya dâhil olmak istemese de Portekiz'in Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hindistan'a kadar uzanan ve Müslümanlara zarar veren faaliyetleri karşısında kayıtsız kalamamıştır. O sırada Mısır Beylerbeyi olan Hadım Süleyman Paşa'yı bir donanma ile beraber yardım etmek üzere Hindistan'a gönderdiyse de Bahadır Şah, bu yardım ulaşmadan önce öldürülmüştür. Bahadır Şah yerine Gücerat'ta padişahlığını ilan eden Mirza Muhammed Han, kendisini destekleyen Portekizlilerle anlaşma yoluna gitmiştir. Ancak Gücerat'ın ileri gelenleri, Muhammed Mirza'nın hükümdarlığını kabul etmeyerek onu tahttan indirip yerine Nisan 1538 tarihinde Bahadır Şah'ın yeğeni olan Mahmud Şah'ı getirmişlerdir.³⁶⁰

³⁵⁸ Bahadır Şah, kendisine yardım ulaşmadan Portekizliler tarafından öldürüldüğü için 300 sandık gümüş ve gümüşten oluşan hazinesi Hadım Süleyman Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.392.

³⁵⁹ Mughul, **Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı- Müslüman Hind Siyasetleri 1517-1938**, s.43.

³⁶⁰ Mughul, **a.g.m.**, s.44.

3.1.4. Hadım Süleyman Paşa'nın Hindistan Seferi (1538)

Ahmed Paşa'nın Mısır'daki isyanını bastırıp, asayişini yeniden sağlayan İbrahim Paşa, 1525 yılında Mısır'dan ayrılmadan önce Hadım Süleyman Paşa'yı Mısır Beylerbeyi ilan etmiştir. Mısır'ın Memlûklar dönemindeki düzenini yeniden sağlayan Süleyman Paşa, Selman Reis'in Süveyş tersanesindeki icraatlarını geliştirmek için İstanbul'dan yardım talep etmiştir. Donanma kurulması için gerekli olan teçhizatlardan çivi, yelken bezi, gemi çadırı, kürek, demir, çivi, Selanik çukası ve tüm bunları götürecektir gemi ile marangoz, demirci, kürek yontucu ve diğer görevlilere verilen iki aylık ücretle beraber Eylül 1530 ile Temmuz 1531 arasında Süveyş'te inşa edilen donanma için 1.996.733 akçe ayrılmıştır.³⁶¹

Hind Okyanusu'nda Portekiz'e yeni bir rakip devlet oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'deki tersane hazırlığı, Portekizliler tarafından yakından takip edilip Venedik'ten Lizbon'a düzenli olarak haberler gönderilmiştir. Pero Caraldo, 24 Kasım 1531'de III. Joao'ya gönderdiği mektupta:

*Venedik'te aldığımız haberlere göre İskenderiye'de bulunan biri; Süveyş, İskenderiye ve Reşit'te 40 tane büyük ve 10 tane küçük kadirga, 20 büyük ve 10 küçük futsa yapıldığını ve bunlar için yaklaşık 3000 kişinin çalıştığını üstelik padişahın da bu donanma hazırlığı için gerekli tüm yelken bezi, halat, kereste, top ve mühimmatın yanında bolca erzak ile 3000 de yeniçeri gönderdiğini anlatmaktadır. Donanma hazır olur olmaz Osmanlı padişahı, Portekizliler nerede olursa olsun onların peşlerinden gidecektir.*³⁶²

demiştir.

Kanuni'nin emri ile Süveyş'te 80 gemiden oluşacak bir donanma inşasına başlanmıştır. Ancak Kanuni doğuda Safeviler ve batıda da Şarlken ile mücadele halinde olduğu için Hind Okyanusu'nda Portekizliler üzerine yapılacak sefer ertelenmiştir. Kanuni, Alman Seferi'nde olduğu yıl Süveyş'teki top ve mühimmat Akdeniz'e taşınırken Süleyman Paşa da Safeviler ile yapılacak İrakeyn Seferi'ne katılmak için Mısır hazinesi ile beraber ülkeden ayrılmıştır.³⁶³ Şubat 1535 tarihinde Mısır'dan ayrılmak zorunda kalan Süleyman Paşa'nın yerine yeni beylerbeyi olarak

³⁶¹ Bostan, "XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de...", s.344-345.

³⁶² Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, S.31, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s.96.

³⁶³ Özbaran, a.g.t., s.44.

Hüsrev Paşa atanmış ve Süleyman Paşa'nın 10 yıl süren ilk beylerbeylik dönemi bitmiştir.

25 Ekim 1536 tarihinde Hadım Süleyman Paşa yeniden Mısır Beylerbeyliği'ne getirildiğinde Hindistan seferi için 25 tanesi sıralı 49 kadirgaya ek olarak 7 kadirga 1 karaka, 6 pergendeden oluşan donanma 22 Haziran 1538 tarihinde Süveyş'ten Tur'a giderek daha önce buraya gönderilen 30 hassa donanma gemisini de alarak 90'dan fazla gemi ile beraber Hindistan'a doğru yola çıkmıştır.³⁶⁴ Donanma; Korondil, Tur, Cidde, Zebid ve Kameran hattından geçerek Aden'e ulaştığında Süleyman Paşa, Aden emiri Davud'u öldürerek bir gemi direğine asmış ve Portekizlilerin de almak için büyük uğraşlar verdiği Hind ticareti için kilit nokta olan Aden'i Osmanlı hâkimiyeti altına alarak Behram Bey'i de sancakbeyi olarak atamıştır.³⁶⁵

4 Eylül 1538 başlarında okyanustaki zorlu muson iklimi koşulları altında 19 günlük yolculuğunu tamamlayan Osmanlı donanması nihayet Hindistan kıyılarına ulaşıp herhangi bir zorlukla karşılaşmadan Gogala adlı Türk köyü ile Kat Kalesi'ni ele geçirmiştir.³⁶⁶ Gücerat hâkimi Mahmud Şah'dan yardım talep edilmiş ancak Portekizlilere yakınlığı ile bilinen Mahmud Şah, Portekizlilere yardım amaçlı 5000

³⁶⁴ Barros'un söylediğine göre donanma 72 gemiden oluşup içinde 1500 yeniçeri, 2000 okçu, 500 Memlûklu ile Anadolu ve civarından toplanan 3000 kişi bulunmaktadır. Kale dövmek için büyük topların yanı sıra Behram Bey gibi tecrübeli denizciler de bu donanma içindedir. Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.134; Galata ve İskenderiye'de demirli olan Venedik gemilerinden alınan tayfalar, kürekçi olarak zorla alınıp Süveyş'e, Osmanlı donanmasında Hind Seferi'nde hizmet etmek için gönderilmişti. Bu kürekçilerden biri, kürekçi olarak katıldığı Hind Seferi'ni seyahatnamesinde anlatmış ve bu seyahatname, 1545 yılında Venedik'te basılmıştır. Herbert Melzig, **Büyük Türk Hindistan Kapılarında Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Seferi**, Selami Sertoğlu Kitabevi, İstanbul, s.44-45; Cengiz Orhonlu, donanmadaki gemi sayısını 74 olarak vermektedir. Orhonlu, **Habeş Eyaleti**, s.16; Rüstem Paşa Tarihi'nde Süleyman Paşa'nın birçok asker ve 70 gemi ile Hindistan'a gittiği söylenmektedir. Rüstem Paşa, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/ M.1299-1561)**, çev: Göker İnan, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s.205.

³⁶⁵ Orhonlu, **a.g.e.**, s.17-18; Diu kuşatmasının başarısız olma nedenlerinden birisi de Aden hâkimi Davud'un hile ile öldürülmesini öğrenen Hind devletlerinin Süleyman Paşa'ya cephe alarak yardım etmekten imtina etmeleridir. Büyük bir Portekiz filosunun da gelmek üzere olduğunun duyulması ile Süleyman Paşa, kuşatmayı kaldırmıştır. Gerafi, **a.g.t.**, s.35; Ferhad isimli elçiyi Osmanlılara itaat etmesi için bir ferman ile beraber Âmir b. Dâvud'a gönderen Süleyman Paşa, elçisinin 4 gün boyunca kale dışında bekletildiğini öğrendiği vakit Aden'e gelmiş ve Dâvud ile beraber üç vezirini de kale kapısına asarak öldürtmüştür. Yavuz, **a.g.e.**, s.LXXXV.

³⁶⁶ Orhonlu, **Habeş Eyaleti**, s.18.

kişi göndermiştir. Diu'daki Portekizli komutan Antonio de Silveria, Osmanlı donanmasının geldiğini görünce Goa'daki Portekiz kuvvetlerinden yardım talep etmiş ve kendisine 600 yerli köle gönderilmiştir.³⁶⁷ Diu'da Osmanlı'nın yoğun top ateşine karşı tüm şehir halkı birlik olup büyük bir savunma göstermiştir. Osmanlı kuvvetleri Diu'yu ele geçireme de Venedik ticaret gemilerinden ele geçirdikleri kişileri gemilerinde kürekçi yapıp gücünü göstermiş ve Aden'i ele geçirmiştir. Süleyman Paşa, Kanuni'ye gönderdiği raporda: *...Aden beyünün niyeti ve kastı kafir ile bir olmak imiş hatta yakın zamanda kafirden kendisine bir kayık gelmiş...* diyerek Amir b. Davud'un Portekizlilerle işbirliği halinde olduğuna ve Osmanlı hakimiyetine karşı olduğuna vurgu yaparak Aden'i ele geçirmesinde haklı olduğunu, şehri aldıktan sonra da tüm camilerde padişah adına hutbe okuttuğunu bildirmektedir.³⁶⁸

Askerler arasında baş gösteren açlık ve düzensizlik, Mahmud Şah'ın yanıtıcı yardım politikaları nedeniyle Diu Seferi sonuçsuz kalmıştır. Lizbon'a gönderilen raporlarda bu durumdan sıklıkla bahsedilmektedir. 21 Kasım 1538 tarihinde Goa'dan III. Joao'ya bir mektup gönderen Francisco Pereira, Süleyman Paşa'nın hain Hind devletlerinden herhangi bir yardım alamadığı için muhasarayı kaldırmak zorunda kaldığını ifade etmektedir.³⁶⁹ Diu'da beklediği yardımı alamayan Süleyman Paşa, bir Portekiz donanmasının da yaklaştığı haberini aldığı zaman kuşatmayı kaldırarak 6 Kasım 1538 tarihinde Diu önlerinden ayrılmıştır.

Süleyman Paşa, Şihr Hakimi Bedr et-Tuveyrik'e 25 Ağustos 1537 tarihinde elçi ile beraber mektup ve hil'at göndererek itaat etmesini istemiştir. Sultan Bedr, Osmanlı'ya itaat ederek değerli elmas ve hediyeler göndermiştir. Şihr hâkimi, yıllık 10.000 eşrefî altın vergi ödemeyi kabul ederken Süleyman Paşa tarafından Şihr'den Duhar'a kadar olan yerlerin yönetimi de vali sıfatıyla Sultan Bedr'e verilmiştir.³⁷⁰ Yemen sahillerinde önce Aden, ardından Şihr'de Osmanlı egemenliği başlamış, Şihr

³⁶⁷ Melzig, **a.g.e.**, s.50.

³⁶⁸ Kurtoğlu, "Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Planı", **Bellekten**, C.4, S.13, Ankara 1940, s.65-69.

³⁶⁹ Melzig, **a.g.e.**, s.68.

³⁷⁰ Orhonlu, **a.g.e.**, s.19.

hâkimi bir taraftan Osmanlı hâkimiyetini kabul ederken diğer taraftan Portekizlilerle anlaşma imzalamıştır.³⁷¹

Süleyman Paşa, Şihr dönüşü yeniden Aden'e ve ardından Muha iskelesine gitmiştir. Diu kuşatmasından istediği sonucu alamayan Süleyman Paşa, Yemen sahillerinde fetihler yapmaya başlamıştır. Bundan sonraki hedefi Zebîd'i almak olan Paşa, Nahuda Ahmed yönetimindeki Zebîd'e elçi ile beraber hil'at, sancak ve beylerbeylik beratı göndererek itaat ettiği takdirde Yemen'e nâib yapacağını bildirmiştir. Ancak Zebîd hâkimi elçiyi huzuruna kabul dahi etmemiştir. Süleyman Paşa, kethüdası Süleyman Ağa'yı 20 asker ile beraber Nahuda'ya göndererek itaat ettiği takdirde Zebîd'in yönetiminin yine kendisinde kalacağını söylemiştir. Nihayetinde 100.000 akçe vergi vermeyi kabul eden Nahuda, Osmanlı birlikleri ayrıldıktan sonra anlaşmayı bozup Aden Kalesi'ni de alacağını söylemiş, Süleyman Paşa da bunu duymuştur. Kameran'da gemilerin hazırlıklarını tamamladıktan sonra 24 Şubat 1539 tarihinde Zebîd'e girerek Nahuda Ahmed'i idam ettirip padişah adına hutbe okutmuştur.³⁷² Süleyman Paşa, Yemen'de başlayan Osmanlı hâkimiyetinin düzenini sağlamak için Bıyıklı Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa'yı Yemen Beylerbeyi olarak atamıştır.³⁷³

Yemen sahillerinde Osmanlı hâkimiyetinin tahsis edilmeye başlaması, Aden gibi büyük bir ticaret şehrinin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ve Osmanlıların Diu'yu ele geçirme çabalarının intikamını almak gibi sebeplerle Portekizliler, yeni bir donanma hazırlığı içine girmişlerdir. Portekiz gemileri okyanus şartlarına dayanıklı olsa da Osmanlı kadırgaları, Diu önlerine kadar gelmeyi başarmıştır. Hindistan'daki Portekiz ticareti tehlikeye girerken III. Joao'ya her yıl Venedik'teki casuslarından, Kanuni'nin Portekiz'in Hindistan'daki varlığını yok etmek için güçlü bir donanma hazırlığı içinde olduğuna dair bilgiler gelmektedir. Joao de Castro, III. Joao'nun kardeşi Dom Luis'e gönderdiği mektupta Portekiz gemilerinin artık eskidiğini, yeni bir savaş durumunda başarısız olacağını ve Hindistan'da yalnızca

³⁷¹ Joseph Chelhod, "Les Portugais Au Yemen, D'apres Les Sources Arabes", *Journal Asiatique*, C.CCLXXXIII/1, Portugal 1995, s.18.

³⁷² Yavuz, **a.g.e.**, s.LXXXVII.

³⁷³ Orhonlu, **a.g.e.**, s.20.

2000 civarında Portekiz askeri kaldığı için en ufak bir saldırıda Portekiz varlığının tamamen silineceğini anlatmıştır.³⁷⁴

Hindistan'daki Portekiz genel valisi Estevo da Gama, 1 Ocak 1541 tarihinde 84 parça gemi ve 2300 kişilik birlik ile beraber olası Osmanlı saldırısı karşısında Hindistan kıyılarında inşa ettikleri kaleleri sağlamlaştırmak ve Kızıldeniz'de bulunan Osmanlı donanmasını yok etmek üzere Süveyş'e doğru sefere çıkmıştır.³⁷⁵ Massava, Sevvakin, Kuseyr ve Tur'a uğrayan donanma sonunda Süveyş önlerine gelmiştir. Ancak sonuç Portekizlilerin beklediği şekilde olmamıştır. Çünkü Osmanlılar Kızıldeniz'deki limanlarda serbestçe dolaşmaya başlamıştır. Sevvakin, Tur ve Massava gibi önemli ticaret noktalarından geçen Portekizliler bu duruma bizzat şahit olmuş ve Süveyş'te kendilerini bekleyen Osmanlı donanmasına karşı herhangi bir saldırıda bulunamayacaklarını anlayınca 28 Nisan 1541 tarihinde geri çekilmek zorunda kalmışlardır.³⁷⁶

Portekizliler, 1541 yılındaki başarısızlığın ardından Osmanlı Devleti ile barış münasebetleri içine girmeye başlamıştır. Çünkü Kızıldeniz'de Osmanlıları yenmek artık mümkün görünmemektedir. Venedik ve İstanbul'da bulunan Portekiz casusu Duarte Catanho, Kanuni'nin yıllık 250.000 kg karabiber talebi karşılığında Hind sularında 5-15 yıllık bir süreçte Portekizlilerle mücadele etmeyeceğini üstelik onlara 3.800 tona yakın buğday temin edeceğini söylemiştir.³⁷⁷ III. Joao, 1538 Diu Seferi sırasında Duarte Catanho'yu Kanuni'ye göndererek Osmanlıların Hind Okyanusu'nda donanma inşa etmemesini ve kendilerine yaklaşık 7.000 ton buğday vermeleri gibi Osmanlı aleyhine şartlar taşıyan bir anlaşma önermiştir.³⁷⁸ Kanuni'nin bu anlaşmayı kabul etmesi mümkün değildir. Zira Osmanlılar, o dönemde Hind Okyanusu'nda Portekizlilerden daha üstün ve donanımlıydılar. Portekiz'in bu

³⁷⁴ Portekiz'in yeni hedefi Süveyş tersanesinde inşa edilen gemileri yakarak Osmanlıları Kızıldeniz ve Hind sularından göndermektir. Bu nedenle 1440 yılında Fernao Farto, Antonio Caralho ve Vasco da Cunha, kısa süreli aralıklarla Kızıldeniz'e, Osmanlı donanması hakkında bilgi alınmak üzere gönderilmiştir. Antonio Caralho, Aden civarında bir Osmanlı kadırgasını ele geçirip yakmış, aynı zamanda bir esirden de Osmanlıların Süveyş'te büyük donanma inşa ettiklerini öğrenmiştir. Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.136.

³⁷⁵ Özbaran, **a.g.e.**, s.137.

³⁷⁶ Orhonlu, **a.g.e.**, s.20-21.

³⁷⁷ Özbaran, **a.g.e.**, s.139-140.

³⁷⁸ Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.140.

tutumu, başarısız sonuçlanan kuşatmalarını kâra dönüştürmeye yönelik çabalardan oluşmaktadır. Ancak Kanuni, 31 Ocak 1541 tarihinde gönderdiği mektupta 4000 kantar civarında baharatın yanında Şihr, Aden, Zeyla bölgesinde tüccarların rahatça ticaret yapabilecekleri bir ortam olmasını ve buğday talebinin de takas şeklinde değil, satış şeklinde karşılanacağını bildirmektedir.³⁷⁹ Ancak iki taraf arasında bu konuda bir mutabakat sağlanamamıştır. Joao taleplerinde ısrar ederken Kanuni de aynı şekilde 28 Mayıs 1542 tarihinde gönderdiği mektupta 4000 kantarlık baharat talebini yineleyerek Portekizlilerin Şihr, Aden, Zebîd, Sevvakin ile Habeşistan'ın diğer limanlarına gitmemeleri koşuluyla barış yapacağını ve Joao'nun 8 ay içinde kendisine haber vermesini istemiştir.³⁸⁰

Portekiz'in barış teşebbüsleri, 1543 yılında Markodani komutasındaki Portekiz donanmasının Aden, Cidde, Zebîd kıyılarını tahrip etmesine kadar kısa süreli devam etmiştir. Aden Sancakbeyi Abdurrahman Bey, Markodani'yi yenerek esir almış ve İstanbul'a göndermiştir.³⁸¹ Portekizlilerin Cidde'yi işgal etmek üzere geldiğini hacda iken öğrenen Mekke Şerifi Ebu Nüme, haccını yarıda bırakıp Portekizlilerle mücadele etmeye gitmiş ve onları Cidde'den geri püskürtmüştür.³⁸²

3.1.5. Osmanlı Devleti'nin Habeş'e Yardım Göndermesi

Portekizliler Hind seferine çıktıkları günden itibaren Hıristiyan Habeş kralına ulaşıp onunla beraber Müslümanları bozguna uğratmayı hedeflemiştir. Kızıldeniz'i geçtikleri takdirde bu hedeflerine yaklaşabileceklerdir. Ancak Habeş'teki Müslüman Osmanlılar da Portekizlilerin Kızıldeniz'den geçerek Habeş ile herhangi bir bağ kurmasını engellemeye çalışmışlardır. Habeş'deki Müslüman Harar Emirliği ile Hıristiyan Habeşliler arasında anlaşmazlıklar meydana gelmeye başlamış ve Solak (Gran) lakablı Ahmed ibn İbrahim, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir.

³⁷⁹ Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.140.

³⁸⁰ Özbaran, **a.g.t**, s.141.

³⁸¹ 1544'te yeniden barış yapmak üzere bir Portekiz elçisi İstanbul'a gelmiş, tekrardan barış sağlanmıştır. Bostan, "**XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de...**", s.347-348.

³⁸² Tarig Mohamed Nour, **XVI. Yüzyıl'da Osmanlı İdaresinde Cidde**, İ.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.,s.16.

Osmanlılar, Habeş'teki bu karışıklıktan haberdardır. Zebîd'deki görevlilerden düzenli olarak bu güney eyaleti hakkında bilgiler alınmaktadır.

1541 yılında Zebîd Beylerbeyi Neşşar Mustafa Paşa tarafından Habeş'e 10 top ve topu kullanacak 900 topçu gönderildiği sırada Hıristiyan Habeş kralı da Portekiz'in Goa temsilcisinden yardım istemiş ve Estevao da Gama, 1541 yılında Süveys üzerine çıktığı seferde Christovao da Gama'yı da 400 asker ile birlikte Hıristiyan Habeş kralı Glavdevos'a yardıma göndermiştir.³⁸³ 28 Ağustos 1542 tarihinde meydana gelen savaşta Osmanlı topçu birliği ve askerlerinin desteği sayesinde Ahmed galib gelerek esir aldığı 12 Portekiz askeri ile savaş meydanında öldürdüğü Christovao da Gama'nın başını Zebîd'e göndermiştir.³⁸⁴ Portekiz tehlikesi olmasaydı Osmanlılar Habeş'e gitmeyecektir.

3.1.6. Yemen'de Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulmaya Başlaması ve İlk Beylerbeylik Dönemi

Aden, Şihr ve Zebîd'i alan Osmanlılar Yemen'de düzeni sağlamak amacıyla yönetici olarak Mustafa Bey'i görevlendirmiştir. Bir yıl sonra görevden alınan Mustafa Bey'in yerine 1540 yılında Yemen'in ilk resmi beylerbeyi unvanını alan Mustafa Paşa (Neşşar) getirilmiştir. Neşşar unvanı; Hacca gidenleri rahatsız eden çeteler ve eşkıyalara karşı çok katı olup yakaladıklarını derhal öldürmesi nedeniyle verilmiştir. Ancak Mustafa Paşa'nın halka karşı tutumu iyi olmuş ve 5 yıllık Beylerbeylik döneminde Yemen'de yeniden düzen sağlanmıştır.³⁸⁵

Mustafa Paşa'nın 1545 yılında görevden alınmasıyla yerine yeni beylerbeyi olarak Üveys Paşa getirilmiştir. Ancak çok geçmeden Yemen'de karışıklıklar baş göstermiştir. Zira Osmanlı nüfuzu, Yemen'in bütün topraklarına hakim olamamıştır. Yemen'deki karışıklık ortamı nedeniyle Osmanlılar, asıl hedefleri olan Portekizlileri bölgeden uzaklaştırmak için fırsat bulamayacak hale gelmiştir. Üstelik bazı Yemen

³⁸³ Orhonlu, a.g.e., 25-28.

³⁸⁴ Harar Hakimi Ahmed'in başarısı, bir yıl sonra 21 Şubat 1543 tarihinde Glavdevos ile yapılan savaşta kaybetmesine kadar sürmüştür. Glavdevos, yanında bulunan 120 Portekiz askeri ile beraber Ahmed'i yenerek öldürmüştü ve ailesi ile beraber askerleri de rehin almıştır. Orhonlu, a.g.e., s.23-29.

³⁸⁵ Yavuz, a.g.e., s.XCVI-XCVII.

valileri, Osmanlılara karşı Portekizlilerle işbirliği yapmıştır. Ali el-Bedevi, Portekizlilerin yardımıyla 1546 yılında Aden'i ele geçirmiştir.³⁸⁶

Halkın bir bölümü Zeydî Şerefüddîn'e bağlılığını bildirmiş ancak onun yaşlanarak yerine küçük oğlu Şemsüddîn'i veliaht tayin etmesiyle diğer oğlu Mutahhar, Üveys Paşa ile anlaşmış, ona itaat edeceğini bildirmiştir. Üveys Paşa ise Mutahhar'ın yardımı ile Taiz'i ele geçirmiş ve San'a fethine gittiği sırada orduda meydana gelen isyan sonucu 1547 tarihinde öldürülmüştür.³⁸⁷ Yeni beylerbeyi Ferhad Paşa göreve geldiği sırada Aden'de meydana gelen karışıklıklarla mücadele etmiş ve ardından Özdemir Paşa, 1549 yılında beylerbeyi olarak Yemen'e atanmıştır. Yemen'de meydana gelen isyanı yatıştırıp otorite boşluğunu ortadan kaldıran ve Üveys Paşa'nın fetihlerine kaldığı yerden devam eden Özdemir Paşa, 1555 tarihine kadar devam eden görevi sırasında San'a, Sade, Cazan'a kadar olan bölgeleri fethetmiştir.³⁸⁸ Onun beylerbeyliği döneminde Yemen'deki isyanlar durmuş ve şehir imar edilmiştir. Ancak Yemen Osmanlı idaresine geçtiği dönemden itibaren devamlı isyanlara maruz kalmış ve Yemen idarecileri ile Zeydîler arasında çoğu zaman rekabet meydana gelmiştir.

3.1.7. Pîri Reis'in Hind Kapudanlığına Getirilmesi ve Faaliyetleri

Ferhad Paşa, kısa süren Hind Kapudanlığı görevinden 1547 yılında Yemen Beylerbeyliği'ne terfi etmiştir. Onun yerine Hind Kapudanı olan Pîri Reis, Aden'i ele geçiren Ali b. Süleyman'dan şehri geri almakla görevlendirilmiştir. 29 Ekim 1547 tarihinde 60 gemiyle beraber ilk önce Muha'ya gelerek Ferhad Paşa'nın kendisine tahsis ettiği 5 gemi ile beraber yola çıkarak 18 Kasım 1548 tarihinde Aden'e ulaşmıştır.³⁸⁹ Aden'in eski yöneticisi Kasım Bey, Aden ve civarını iyi bildiği için bir ordu ile beraber karadan Aden üzerine yürüyünce Ali b. Süleyman bozguna uğratarak öldürülmüş ve askerler de kale içlerine sığınmıştır. Bu arada Pîri Reis de

³⁸⁶ Yûsuf Guanme, "ad- Dawr al-Othmanî fî lb'âd al-Khatar al-Ûrûbî (al-Burtugâlî) 'an al-Bahr al-Ahmar fî'l Qarn as-Sâdis 'Ashar", **Arab Historical Review For Ottoman Studies**, S.9-10, 1994, s.236.

³⁸⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.395.

³⁸⁸ Gerafi, **a.g.t.**, s.43.

³⁸⁹ Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", **Bellekten**, C.XXXIV, S.134, Ankara 1970, s.237; Bostan, "Pîri Reis", **DİA**, c.34, İstanbul 2007, s.284.

denizden Aden kuşatmasına başlamıştır. Üstelik Aden civarında dolaşmakta olan üç Portekiz gemisi Zeyla'ya kadar takip edilip ele geçirildiklerinde her birinin içinde bulunan 40 kişi esir alınarak kürekçi yapılmış ve gemilerdeki ganimetlere el konulduktan sonra üç gemi de yakılmıştır.³⁹⁰ Portekiz gemilerinin Ali b. Süleyman'a yardım için Aden çevresine gelmiş olma ihtimalleri yüksektir. Çünkü onun ölümü ile yerine geçen oğlu Muhammed b. Ali, Aden'i yeniden ele geçirmek için Portekizlilerden yardım talep etmiştir. Ancak Osmanlı gemileri de Aden önlerine geldiği için Portekizliler başarısız olacaklarını anlayınca geri dönmüşlerdir. Dik bir tepe üzerinde kurulan Aden şehrinin kuşatılması, coğrafi açıdan zordu. Pîrî Reis'in komutası altındaki donanma, zorlu koşullar altında 18 gün boyunca şehri top ateşine tutmuş ve 12 Şubat 1549 tarihinde Aden ele geçirilerek camilerinde Kanuni adına hutbe okutulmuştur.³⁹¹

3.1.8. Basra'nın Fethi (25 Aralık 1546)

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1535 yılında Bağdat'ı fethinden bir yıl önce Tebriz İbrahim Paşa tarafından ele geçirilmiş ve Osmanlılar, sınırlarını Basra yönünde genişletmeye başlamıştır. Basra'da Osmanlı hâkimiyetinin tahsis edildiği ve hutbe okunduğu 1538 yılından sonra başta Cezayir olmak üzere pek çok yerde Osmanlı varlığı sevinçle karşılanmıştır. Ancak Basra'nın yeni hâkimi olan Şeyh Yahya, kendisi gibi Osmanlıların bölgedeki varlığından rahatsız olanlarla beraber Osmanlı egemenliğini kabul etmediğini söylemiştir. Üstelik Şeyh Yahya, Osmanlıları Basra'da görmektense Portekizlilerle anlaşma yapmayı tercih etmiştir.³⁹² Bağdat Beylerbeyi olan Ayas Paşa da Cezayir Bey'i Ali ibn Uleyyan'a bir mektup göndererek Kanuni tarafından Basra ile Hürmüz'ü fethedip Portekizlileri Hindistan'dan göndermekle görevlendirildiğini ve bunun için gerekli teçhizatlarla sahip olduğu için Basra'nın fethi sırasında kendisine yardım etmesini istemiştir.

³⁹⁰ Rüstem Paşa Tarihi, a.g.t., s.282.

³⁹¹ Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", s.239.

³⁹² Basra'da Osmanlı varlığını arttırmak amacıyla bir kale inşasına karar verilmiştir. Hürrem Bey, 1545'te bu görev için Zekiye'ye gitmiştir. Şeyh Yahya, Hürmüz valisi Dom Luis Falcao'ya bir mektup göndererek Osmanlıların Kurna'da bir kale inşa etmeye geleceklerini, bu durum iki devletin de aleyhine olduğu için beraber hareket etmelerinin elzem olduğuna vurgu yapmıştır. Özbaran, Yemen'den Basra'ya, s.148-149.

Ancak Cezayir Beyi bu durumu Portekizlilere haber vererek onları uyarsa da Ayas Paşa, 25 Aralık 1546 tarihinde Basra'yı ele geçirmiştir.³⁹³ Burada beylerbeylik kuran Ayas Paşa, Bilal Mehmed Paşa'yı da Basra Beylerbeyi olarak atadıktan sonra Bağdat'a geri dönmüştür.³⁹⁴

3.1.9. Hürmüz Kuşatması (1552)

Basra'nın fethi ile beraber Osmanlı Devleti güney sınırlarını genişleterek Kızıldeniz ve Basra olmak üzere iki yönden okyanus ticaretiyle bağlantı kurmaya başlamıştır. Osmanlı'nın bu faaliyetleri Portekiz'in Hindistan'daki varlığını tehdit ettiği için Hindistan'dan Lizbon'a düzenli olarak Osmanlıların faaliyetleri hakkında raporlar gönderilmiştir. 25 Kasım 1550 tarihinde Hürmüz'ün Portekiz valisi Dom Alvaro de Noronha, III. Joao'ya bir mektup göndererek Osmanlı faaliyetleri hakkında haber vermiştir. Kızıldeniz'e giden Gonçalo Vaz Coutinho, Osmanlıların donanma hazırlığı içinde olduğunu ve Eylül'de, kendileriyle savaşmak üzere Hürmüz'e geleceğini öğrenmiştir. Aynı zamanda Basra'ya kadar ulaşan Osmanlıların yaklaşık olarak 2000 kişi olduğunu ve Şattularab'da bulunan el-Kurna'da bir kale inşa ettiklerini ve Bahreyn hâkimi tarafından kendisine gönderilen habere göre Osmanlıların Katif'i işgal ettiğini bildirmiştir.³⁹⁵

³⁹³ Özbaran, a.g.e, s.149-150.

³⁹⁴ Basra'yı fethinden dolayı Ayas Paşa'ya 200.000 akçe tahsis edilmiştir. Özbaran, **Ottoman Expansion Towards The Indian Ocean In The 16th Century**, Istanbul Bilgi University Press, İstanbul 2009, s.98.

³⁹⁵ Özbaran, "Two Letters of Dom Alvaro de Noronha from Hormuz", **İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s.292.

Resim XI

Maskat (“Yeni Portekiz ve İspanyol Kaynaklarına Göre 1554’te Türkler Ve Portekizliler Arasında Geçen Deniz Savaşı”, **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu’nda Osmanlı Varlığı, III. Oturum**, İstanbul 2008, s.39.)

Osmanlı Devleti’nin 1550’de Lahsa, ardından da Katif’i ele geçirmesi ile okyanustaki varlığı tehlikeye giren Portekizliler, bir sonraki hedefin Hürmüz olacağından endişelenerek Basra ve Bahreyn’de Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Portekizlilerin bu faaliyetlerini durdurmak adına Pîrî Reis yeniden göreve getirilerek Nisan 1552 tarihinde 30 gemi ile birlikte yola çıkıp önce Aden, ardından Şahr’e uğramış ve nihayetinde Maskat önlerine kadar gelmiştir. Pîrî Reis ve Mehmed Bey, Maskat Kalesi’ni yaklaşık bir hafta boyunca kuşatıp ele geçirip yağmalamış ve kaledeki Portekizlileri kovmuştur.³⁹⁶ Kaleyi korumakla görevli Joao de Lisboa ve 60 Portekizli’yi³⁹⁷, esir alıp kaledeki ganimetlere el

³⁹⁶ Guanme, **a.g.m.**, s.173.

³⁹⁷ İdris Bostan ve Cengiz Orhonlu, esir alınan Portekizli sayısının 128 olduğunu söylemektedir. Bostan, “**Pîrî Reis**”, s.285; Orhonlu, **Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis**”, s.243.

koyduktan sonra burada herhangi bir kuvvet bırakmadan Maskat'tan ayrılmışlardır.³⁹⁸

Maskat kuşatmasının ardından 28 gemi ve 850 kişilik birlik ile beraber Hürmüz'e ulaşan Pîrî Reis, karadan ve denizden uzun süre yoğun top ateşine tuttuğu Hürmüz'ün birçok bölümünü ele geçirse de Portekiz'in Hürmüz yöneticisi Dom Alvaro de Noronha ve 900 askeri tarafından teslim edilmeyen kale, günlerce süren muhasaraya rağmen alınamamıştır.³⁹⁹ Çünkü Portekizlilerin sığındıkları kalenin içinde kendilerine aylarca yetecek kadar erzak ve cephanelik mevcuttur. Kalenin top atışlarına rağmen alınamaması, askerler arasında huzursuzluğa sebep olmuştur. Pîrî Reis, Hürmüz Kalesi'nin alınamayacağını üstelik kaledekilere Portekiz yardımı gelebileceğini ve herhangi bir donanma geldiği halde başarısız olabileceğini düşündüğü için kuşatmayı kaldırarak Basra'ya gitmiş ve daha sonra öğrendiğine göre kendisi Hürmüz'den ayrıldıktan sonra Portekiz donanması yardım için Hürmüz önlerine gelmiştir.⁴⁰⁰ Osmanlıların Hürmüz'ü top ateşi altına tuttıkları 4. gün, Alvaro de Noronha, Goa'da bulunan Portekiz genel valisinden yardım istemek üzere bir gemi göndermiş, gemi Goa'ya haber ulaştırdıktan sonra içlerinde 50'şer asker bulunan iki gemi Hürmüz'e doğru yola çıkmıştır.⁴⁰¹

Pîrî Reis, Hürmüz kalesini ele geçiremeyip Portekiz donanmasının yardım için geleceği endişesini taşıdığı için beraberinde bulunan üç gemi ile Hürmüz'den ayrılarak Basra'ya doğru yola çıkmıştır. Alvaro de Noronha, kuşatmanın ardından 31 Ekim 1552 tarihinde Goa'daki Portekiz genel valisine gönderdiği mektupta eğer Pîrî Reis ve askerlerinin yoğun top ateşi devam etmiş olsaydı kesinlikle Hürmüz'ü ele geçirmiş olacaklarını, ancak kaleyi çok iyi savunan Portekiz askerleri sayesinde daha fazla dayanamayan ve savaş malzemeleri azalan Türklerin bir gemilerinin de Babülmendeb'den geçerek batması yüzünden kuşatmanın kaldırıldığını anlatmaktadır.⁴⁰²

³⁹⁸ Özbaran, **Umman'da Kapışan İmparatorluklar**, s.222.

³⁹⁹ Orhonlu, **"Piri Reis ve Hint Kaptanlığı"**, s.243-244.

⁴⁰⁰ Bostan, **"Pîrî Reis"**, s.285.

⁴⁰¹ Önalp, **"Piri Reis'in Hürmüz Seferi ve İdamı Hakkında Türk ve Portekizli Tarihçilerin Düşünceleri"** **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.29, S.47, Ankara 2010, s.10.

⁴⁰² Özbaran, **"Two Letters of Dom Alvaro de Noronha from Hormuz"**, s.292.

Maskat'ta ele geçirilen Portekizli komutandan alınan bilgilere göre büyük bir Portekiz filosu Hürmüz'e doğru harekete geçmiştir. Pîrî Reis, Basra Körfezi'nin Portekiz gemileri tarafından kuşatılması durumunda Süveyş'e geçmenin zor olacağını düşünmüş olacak ki yalnızca 3 gemi ile beraber yola devam etmiştir. Ancak bu gemilerden bir tanesi Bahreyn civarında parçalandığı için yalnızca 2 gemi ile beraber Süveyş'e ulaşıp oradan Kahire'ye geçen Pîrî Reis Hürmüz'den ayrılırken Basra Beylerbeyi Kubad Paşa'yı durumdan haberdar etmiştir. Kubad Paşa da Mısır Beylerbeyi'ne yazdığı bir mektupta Pîrî Reis'in donanmayı Basra'da bırakarak kaçtığını söylemiştir. Pîrî Reis Mısır'a gelmeden evvel Kubad Paşa, Hürmüz'de yağmalarda bulunup ganimet elde ettiği ve aldığı rüşvet nedeniyle kuşatmayı kaldırıp donanmayı da Hürmüz'de bırakarak oradan ayrıldığı şeklinde yayılan ithamların kurbanı olmuştur.⁴⁰³ Bununla beraber Kubad Paşa, Pîrî Reis'in yalnızca 3 gemi ile Basra'dan ayrıldığını ve Portekizlilerin Hürmüz ile Babülmendeb bölgesinde olduğunu İstanbul'a da haber vermiştir.⁴⁰⁴ Mısır beylerbeyi tarafından tutuklanan Pîrî Reis, Kanuni'nin emri ile Mısır'da idam edilmiştir.

Hürmüz, Basra Körfezi ve Hind Okyanusu'nda Osmanlı hâkimiyetinin kalıcılığını sağlamak için kilit noktadadır. Aynı şekilde Portekizlilerin de burayı kaybettikleri takdirde Hind Okyanusu ile bağlantıları kalmayacaktır. Bu nedenle Portekiz gemileri, Hürmüz'ü kaybetmemek için iyi korumak zorundadır. Kubad Paşa'nın, Pîrî Reis'in emirlere uymadığı ve itiaat etmeyerek Hürmüz'ü kaybetmeye neden olduğu şeklindeki kışkırtmaları, büyük bir denizcinin yargılanmadan öldürülmesine neden olmuştur.

Pîrî Reis'in 1553 yılındaki ölümünün ardından Katif Sancakbeyi olan Murad Bey 1554 yılında Mısır Kapudanı olarak Basra'da kalan donanmayı Süveyş'e getirmekle görevlendirilmiştir.⁴⁰⁵ Osmanlı gemileri, Hürmüz Adası'na yirmi mil uzaktadır. Diogo de Noronha komutasındaki Portekiz donanması, Osmanlı gemilerini top ateşine tutmaya başlasalar da rüzgârın azlığı, iki donanmanın birbirine çok fazla

⁴⁰³ Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", s.245; Bostan, "Pîrî Reis", s.285.

⁴⁰⁴ Önalp, a.g.e., s.267.

⁴⁰⁵ Dejanirah Couto, "Yeni Portekiz ve İspanyol Kaynaklarına Göre 1554'te Türkler Ve Portekizliler Arasında Geçen Deniz Savaşı", **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu'nda Osmanlı Varlığı**, III. Oturum, İstanbul 2008, s.32.

yaklaşmasına izin vermemiştir. 2 Eylül 1553 günü meydana gelen savaşa Osmanlılar avantajlı olarak başlamış, Gonçalo Pereira Marramaque'nun gemisi 120 kişilik mürettebatı ile beraber sürüklenecek Osmanlı kadirgalarının menziline girmiş ve geminin kaptanı öldürülmüştür.⁴⁰⁶ Rüzgârla beraber Portekiz gemileri de Murad Bey'in kadirgalarını takibe başlamıştır. Nihayetinde kadirgaların kuşattığı Marramaque kalyonuna ulaşan Portekiz gemileri 3 Osmanlı kadirgasını da tahrip ettiği için Murad Bey, Basra'ya geri dönmeye başlamıştır. Noronha ve gemileri, rüzgârdan dolayı zaman zaman mesafeyi ayarlayamadıkları halde Şatttularab'ın girişine kadar Murad Bey'i takip ettikten sonra Ekim sonlarında Hürmüz'e geri dönmüştür. Noronha; Basra'dan gelen Yahudi, Ermeni ve Müslüman tüccarlardan duyduğuna göre Murad Bey 62 önemli kaptanını ve 40 tane de levendi bu savaşta kaybetmiştir.⁴⁰⁷

3.1.10. Seydi Ali Reis'in Kapudanlığı

Basra'da kalan Osmanlı donanması, Mısır Kapudanı Murad Bey'in başarısız olması neticesinde Süveyş'e getirilememiştir. Onun yerine 2 Aralık 1553 tarihinde göreve getirilen Seydi Ali Reis, donanmayı almak üzere 3 Şubat 1554 tarihinde Basra'ya ulaşmıştır.⁴⁰⁸ 4 Şubat günü Mısır Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya kendisine verilen fermanı göstererek Basra'daki 15 gemiyi teslim aldıktan sonra gemilerin tamiri için yaklaşık 5 ay burada kalmıştır.⁴⁰⁹ Mustafa Paşa, Hürmüz'ü geçene kadar kendilerine refakat eden Şerif adlı kılavuz ile beraber Katif'e uğradıktan sonra Bahreyn'e geçmiştir. Bahreyn Hâkimi Murad'a sorduklarında "deryada kâfir yoktur" şeklinde cevap alınca Portekizlilerin burada olmadığını öğrenmişlerdir.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Couto, "Murâd Bey, Seydî Ali Reîs and He Warfare Aganist The Portuguese (1553-1554): New Insights on Original Iberian Accounts", **Uluslar arası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu**, İstanbul 2013, s.189.

⁴⁰⁷ Yine aynı tüccarlardan öğrendiğine göre Basra Beylerbeyi Kubad Paşa, başarısız olan Murad Bey'in Basra'ya girişini bir hafta yasaklayarak onu şehrin dışında tutmuştur. Noronha, Murad Bey'in donanmasının çeşitli milletlerden askerlerle beraber 600 yeniçeri ve levendlerden oluştuğunu söylemektedir. Couto, **a.g.m.**, s.193.

⁴⁰⁸ Mahmut Ak, "Seydi Ali Reis", **DİA.**, C.37, İstanbul 2009, s.21.

⁴⁰⁹ Seydi Ali Reis, **Mir'atü'l-Memalik**, nşr: Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, Derssadet 1895, s.16.

⁴¹⁰ Hürmüz'deki çoğu adaya gittikleri halde Portekiz gemileri hakkında haber alamadıklarını söylemektedir. Seydi Ali Reis, **a.g.e.**, s.19.

Nihayetinde Hürmüz'ü geçip 9 Ağustos 1554 tarihinde Horfekan'a ulaştıklarında beklemedikleri şekilde 25 Portekiz gemisiyle karşılaştıkları zaman iki donanma arasında çok şiddetli cereyan eden çatışmada bir Portekiz kalyonu batırılmış ve akşam geç saatlere kadar devam eden mücadele sonunda Portekiz donanması Lima Körfezi'ne çekilmiştir.⁴¹¹ Ancak 25 Ağustos günü Maskat'ta, belki de XVI. yüzyılda Hind sularında Osmanlı ile Portekiz kuvvetleri arasındaki en büyük çatışma meydana gelmiştir.⁴¹² Seydi Ali Reis: *Merhum Hayreddin Paşa ile Andrea Doria ve Cend Dal cenklerinde olub nu mertebe gemi savaşı görülmemiştir* diyerek savaşın şiddetini anlatmıştır.

Seydi Ali Reis, sağlam kalan gemilerle beraber Kirman'a, ardından Caş, Mekran, Bender-i Şehba ve yanlarında bulunan kılavuz ile beraber Gevadir topraklarına ulaştığında buranın hâkimi olan Melik Celaledin tarafından iyi karşılanmıştır. Melik Celaledin, Osmanlı'ya bağlılığını beyan ettiği gibi Osmanlı askerleri için erzak gemileri hazırlamış ancak bu gemiler, donanmaya yetişememiştir.⁴¹³

Gevadir'den sonra Yemen'e, Umman'da Re'sül-had ve sonunda Gücerat sahilinde Demen'e giden donanma, artık Portekizlilere çok yakındır. Gemiler, uzun ve zorlu okyanus şartlarına elverişli olmadığı için zarar görmüştür. Üstelik bir Portekiz gemisi de Seydi Ali Reis'i takip etmektedir. Bu nedenle zarar görüp batan gemilerin teçhizatları güvenlik açısından Demen Bey'ine bırakılmıştır. Seydi Ali Reis Sûret'e geldiğinde Gücerat hâkimi tarafından istenen 200 askeri kendisine tahsis etmiş ve bu sırada kendisini takip eden 87 gemiden oluşan Portekiz donanması ile yaklaşık iki ay boyunca çatışma halinde kalmıştır.⁴¹⁴

⁴¹¹ Portekiz donanması 4 barça, 3 kalyon, 6 karavel ve 12 gurabdan oluşmaktadır. Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.161.

⁴¹² Savaşta kayıplar, Portekiz ve Osmanlı kaynaklarında farklı verilmiştir. Portekiz donanması 12 barça ve 22 grabdan oluşan donanma ile Maskat önlerine gelmiştir. Her iki tarafın belgelerinin ortak söylemine göre bir Portekiz bir tane de Osmanlı gemisi savaş sırasında yanmıştır. Gemilerden bazıları da tahrip edildiği için bırakılmıştır. Couto, **"Yeni Portekiz ve İspanyol Kaynaklarına Göre 1554'te Türkler Ve Portekizliler Arasında Geçen Deniz Savaşı"**, s.32-42; Seydi Ali Reis Mir'atü'l-Memalik'te, 11 Portekiz gemisinin batırıldığını, buna karşılık yalnızca bir tane Portekiz gemisinin yakıldığını söylemektedir. Seydi Ali Reis, **a.g.e.**, s.20.

⁴¹³ Seydi Ali Reis, **a.g.e.**, s.22.

⁴¹⁴ Osmanlı kadirgaları yıprandığı için tamir edebilecek konumda değillerdir. Bu nedenle hepsini Gücerat Hâkimine sattıktan sonra parayı da İstanbul'a gönderen Seydi Ali Reis, yanında kalan 50

Resim XII

Seydi Ali Reis ile Portekiz donanmasının 1548 tarihli savaşını gösteren tasvir (“XVI. Yüzyıl Sonlarından XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Kızıldeniz’de Osmanlı Donanması”, **Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, İstanbul 2009, s.217.)

3.1.11. Sefer Reis’in Portekizlilerle Mücadelesi

28 Aralık 1544 tarihli bir hükme göre Sefer Reis, komutasına verilen 5 gemi ile beraber Süveyş’ten Cidde, Yemen, Massava, Sevakin taraflarına gönderilmiştir.⁴¹⁵ Hind Okyanusu’nda bulunduğu sırada Portekiz gemilerini ve faaliyetlerini yakından takip edip Osmanlıların Hind sularında başarısız olmasının yanlış strateji yani

levendle beraber 26 Kasım’da Ahmedabad’a, ve ardından yaptığı uzun yolculuk sonucunda Mart 1557 tarihinde İstanbul’a ulaşarak o dönemde Edirne’de bulunan Kanuni’nin yanına giderek başından geçenleri ve yaptıklarını anlatmıştır. Ancak uzun süre dönmediği için ölmüş olduğu şeklinde haberler yayılmış ve yeni Mısır Kapudanı, Kurdoğlu olmuştur. Ak, **a.g.m**, s.22.

⁴¹⁵ TSMA H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, neş: Halil Sahillioğlu, h.119.

Akdeniz’de uygulanan sistemin okyanusa uygun olmadığı ve kendinden önce Hind Okyanusu’na gönderilen reislerin yanlış strateji uyguladıkları kanaatine varmıştır. Herhangi bir kaleyi kuşatma altına alarak saldırmak ya da gemileri kale kuşatması için gerekli teçhizatlarla doldurmak gibi stratejilerin aksine, Portekizlileri bertaraf etmenin yolunun yalnızca gemilerine saldırı düzenlemekten geçtiğine inanmaktadır.⁴¹⁶

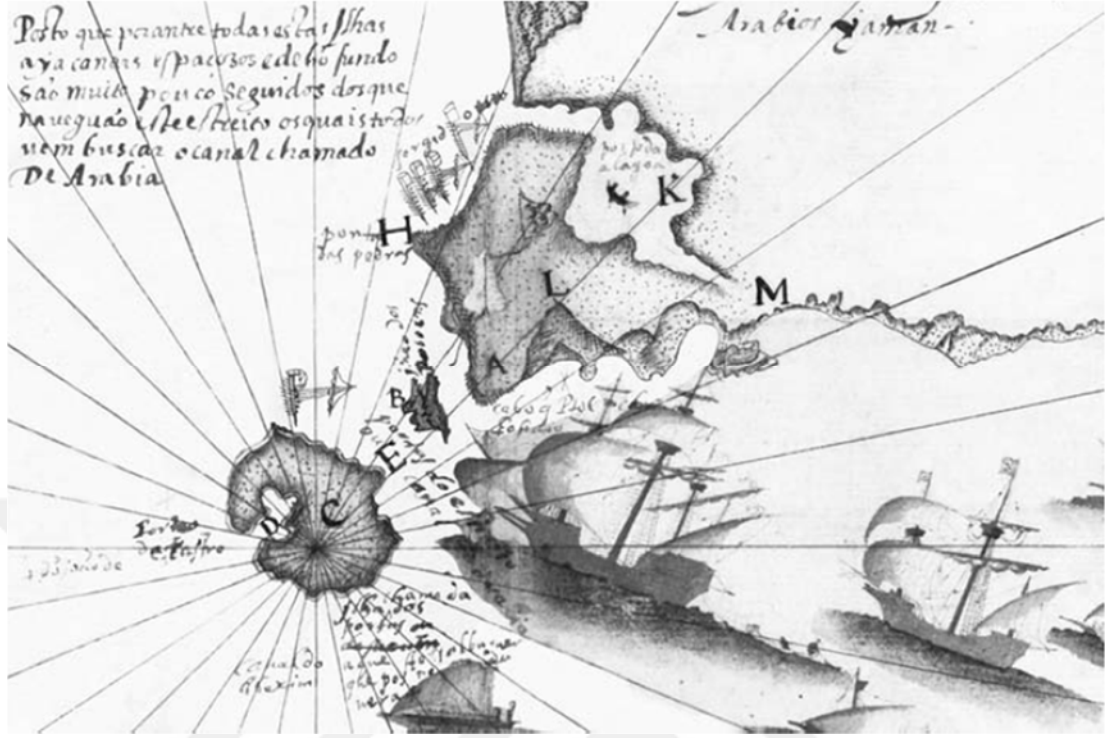
Sefer Reis, Hind Okyanusu’nda mevsimlik değişen muson rüzgârlarına göre hareket edip genellikle yaz sonunda Portekiz gemilerini takip etmiştir. Portekiz gemileri yelkenli oldukları için üzerlerinde rüzgâr yaptırımı çok fazladır. Sefer Reis ise bulunduğu Muha iskelesinden ayrılınca rüzgâr yönünü genellikle hesapladığı için, kürekli gemilerinin de yardımıyla rahatça Muha’ya geri dönüp Portekiz gemilerinin kendisini takip etmesini de imkânsız hale getirmiştir.

1554 yaz mevsiminde Seydi Ali Reis Basra’ya yelken açtığı zaman Sefer Reis de Semiz Ali Paşa’nın emriyle, Seydi Ali Reis’in donanmasının Basra’dan Kızıldeniz’e güvenli şekilde götürülmesi hususunda ona refakat etmesi için emir almıştır.⁴¹⁷ Sefer Reis, birini 3 yıl önce Portekizli Luiz Figueira’dan ele geçirdiği toplam 4 gemi ile beraber, Seydi Ali Reis’in 6 kadırgasını ele geçiren Portekiz donanmasının peşinden gitmeye karar vermiştir. Daha önce uyguladığı taktikler neticesinde Portekiz gemilerine yakalanmadan onlarla mücadele ettiği için Portekizli kronik yazarı Diogo do Couto; Sefer Reis’in denizler hakkında çok fazla bilgi sahibi olan bir korsan olduğunu ve Portekiz donanmasının tüm zayıf yönlerini saptadığını, donanmanın peşinden Diu’ya kadar gitmeye cesaret ettiğini söylemektedir.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Casale, “Sefer Reis: Osmanlı Okyanus Savaşlarının Yenilikçi İsmi”, **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu’nda Osmanlı Deniz Varlığı**, V. Oturum, s.6.

⁴¹⁷ Casale, **a.g.e.**, s.102.

⁴¹⁸ Casale, **a.g.e.**, s.103.

Resim XIII

1541 yılında Muha (Casale, **a.g.e.**, s.107.)

Portekizliler, Seydi Ali Reis komutasındaki gemilerden 6 tanesini ele geçirdikleri gibi kalanları da kullanılmayacak şekilde harap hale getirmişlerdir. Sefer Reis'in amacı sadece Portekiz gemilerini kuşatarak onları yıpratmaktır. Donanmanın peşinden Diu'ya kadar giderek herhangi bir zarar görmeden 4'ü ticaret 1'i de savaş gemisi olmak üzere 5 Portekiz gemisini ele geçirerek 160.000 cruzado değerinde ganimet kazanmıştır.⁴¹⁹

Hind Okyanusu'da Portekizlilere karşı faaliyetlerine devam eden Sefer Reis, 1556 yılında iki Portekiz gemisini Chaul civarında ele geçirip 1558 yılında Muha Limanı'na 20 gemiyle gelen Portekiz donanmasını geri püskürtmüş ve 1560 yılında

⁴¹⁹ Sefer Reis'in 4 gemi ile kazandığı bu başarı, o döneme kadar Osmanlıların Hind sularında kazandığı en büyük zaferdir. Nitekim yine Portekiz kaynaklarından öğrendiğimize göre bu ganimetten 20.000 cruzadoyu Kanuni'ye hediye olarak gönderen Sefer Reis, istediği Hind Kapudanlığı görevine getirilmeyi ummuştur. Ardından Mısır valisine de gönderdiği hediyelere karşılık 5 kadırğa talep etmiştir. Ancak bu büyük başarısına rağmen iki isteği de kabul edilmeyip yalnızca verilen iki gemi ile yetinmek zorunda kalmıştır. Casale, **a.g.m.**, s.7-8.

bir tanesi büyük bir savaş gemisi olmakla beraber iki Portekiz gemisini daha zaptetmiştir.⁴²⁰ Bu başarısı neticesinde 20 Nisan 1560 tarihinde Süveyş Kapudanlığı'na getirilmiştir.⁴²¹ Bu göreviyle eş zamanda tersanede hummalı gemi yapım çalışmaları başlamıştır. Sefer Reis, 1561 yılında ise 3 kadırğa ile takip ettiği 25 Portekiz gemisine yakalanmadan geri dönmeyi başarabilecek kadar Portekiz stratejisini çözebilmiş biridir.⁴²² Portekizlilere darbe vurabilmenin yolunun ancak gemilerine zarar vermekten geçtiğini bilmektedir.

Portekiz saldırıları, Sefer Reis'in kapudanlık döneminde Süveyş'te yeni bir donanmanın inşa sürecinde etkili olmuştur. Hürmüz'den Yemen'e içinde 300 kişinin olduğu iki başarda gönderildiği gibi, olası bir Portekiz baskınına karşı acilen bir donanma inşa edilmesine dair Mısır beylerbeyine emir gönderilmiştir.⁴²³ Portekiz gemilerinin Müslüman tüccar gemilerini Hind Okyanusu'nda rahatsız etmesi sebebiyle Süveyş kapudanı unvanlı Sefer Reis 10 gemi ile beraber Süveyş'ten yola çıkarak Mısır'da bir müddet donanmasının eksikliklerini tamamlamak üzere bekledikten sonra her gemiye 25 kürekçi ile 25 okçu alarak mevsimin uygun olduğu zamanda Aden'e gitmek üzere yola çıkmıştır.⁴²⁴ 23 Nisan 1565 tarihinde öncelikle Süveyş'ten Muha'ya gelerek burada bir gün kalan donanma, daha sonra Aden'e gitmiştir. Ardından Afrika kıyılarında Portekizlileri aramak üzere keşfe çıkan Sefer Reis, 29 Mayıs 1565 tarihinde belki de o zamana kadar planladığı seferlerden en farklı olanına hazırlandığı sırada vefat etmiştir.⁴²⁵

3.1.12. Habeş Beylerbeyliği'nin Kurulması

1550'li yılların başından itibaren Avrupa'da kendini hissettiren maden buhranı ve altın talebinin üst seviyeye ulaşması, Osmanlı Devleti'nde de önlemler alınmasına

⁴²⁰ Casale, "Sefer Reis: Osmanlı Okyanus Savaşlarının Yenilikçi İsmi", s.9.

⁴²¹ Bostan, "XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de ...", s.350.

⁴²² Michel Tuchscherer, "16. Yüzyılda ve 17. Yüzyılın Başlarında Kızıldeniz ve Aden Körfezi Bölgesinde Osmanlıların Denizcilik Faaliyetleri", **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu'nda Osmanlı Deniz Varlığı**, V. Oturum, s.11.

⁴²³ BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, h.550.

⁴²⁴ BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, h.256.

⁴²⁵ Serjeant, **a.g.e.**, s.110-111.

sebeup olmuştur. Öyle ki 1555 yılına kadar altın ile gümüş ve bunlardan yapılan ürünlerin ithali yasaklanırken yeni altın kaynakları aramaya yönelen devlet, Habeş'in zengin maden rezervine sahip olmasını fırsata çevirmek için burayı fethederek beylerbeylik kurmayı hedeflemiştir.⁴²⁶ Bu kararın alınmasında Özdemir Paşa'nın yönlendirmeleri etkili olmuştur. Çünkü Habeş, altın rezervinin yanında Portekiz'in Hind ticaret yolundaki egemenliğini bitirmek için büyük bir fırsattır. Habeş seferi için Özdemir Paşa'nın serdarlığında ve Mısır'da yürütülen hazırlıklara göre yaklaşık 4000 asker toplanması gerekmektedir. Ancak gönüllülerden alınması planlanan 3000 kişi, daha önce bilmedikleri bir yer olan Habeş'e gitme konusunda istekli olmadıkları için 1555 yılında karadan ve Nil Nehri'nden olmak üzere iki koldan çıkılan ancak sıcak yaz koşulları ile karadan gönderilen askerlerin gönülsüz tavırları nedeniyle bozulan disiplin, ilk seferde başarısızlığa neden olsa da Süveys'ten çıkılarak yapılan ikinci sefer neticesinde 5 Temmuz 1555 tarihinde Habeş Beylerbeyliği kurularak Özdemir Paşa da beylerbeyi olarak göreve getirilmiştir.⁴²⁷ Habeş, Hıristiyan nüfusu çoğunlukta olup yine Portekizlilerle işbirliği halinde Hıristiyan bir kral tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle Habeş topraklarının tümünü fethetmek üzere 1555 yılında Massava'ya bir birlik gönderilmiş ve 1557 yılında fethedilmiştir. Özdemir Paşa'nın Habeş'te yaptığı fetihler artmış ve bununla beraber pek çok Hıristiyan da Müslüman olmuştur. 1559 yılında fethettiği Debarva'da kale ve cami yaparak imar ettikten sonra 1560 yılında vefat edince yerine oğlu Osman Paşa, 1561 yılında Habeş Beylerbeyi olarak atanmıştır.⁴²⁸ 1543-1585 yılları arasında Osmanlı Devleti sadece Portekizlilerle değil, Yemen'deki iç karışıklarla da mücadele ettiği için bu durumu fırsata dönüştüren Portekizliler, Habeşistan'ı işgal etmeye başlamıştır.⁴²⁹

⁴²⁶ Orhonlu, a.g.e., s. 31-32.

⁴²⁷ Kenan Ziya Taş, "Özdemir Paşa", **I. Uluslar arası Osmanlı'nın Birinci Hâkimiyet Döneminde (M.1517-1635) Yemen Sempozyumu Bildirileri 12-15 Mart 2015 Uşak**, İzmir 2016, s.7.

⁴²⁸ Orhonlu, "Habeş Eyaleti", **DİA.**, C.14, İstanbul 1996, s.365.

⁴²⁹ Guanme, a.g.m., s.237.

3.1.13 Bahreyn Seferi (1559)

Lahsa Hâkimi Mustafa Paşa kendi iradesi ile 70 barça, 2 kadirga ve bir savaş gemisinden oluşan 73 parçadan müteşekkil donanmasıyla 1559'da Bahreyn üzerine yapılacak seferde ilk önce 2 Temmuz 1559 tarihinde Menama adındaki kaleyi ele geçirmeye çalışmış ancak ada yöneticisi Murad Reis'in 400 askeri kaleyi iyi savunarak Osmanlı askerlerini geri püskürtmüştür.⁴³⁰ Osmanlıların bu teşebbüsü Portekizliler tarafından duyulunca Hürmüz'den yola çıkan 22 gurabdan oluşan Portekiz donanmasından 10 gemi Basra tarafına gidince diğer gemileri takip etmek üzere Mustafa Paşa tarafından görevlendirilen Mehmed Bey, Basra'dan 2 kadirga ile beraber Portekiz gurablarını takip etse de sonuca ulaşamamıştır.⁴³¹ Portekiz gurablarından bir tanesi bu durumu fırsat bilerek Bahreyn kıyısına gelip Osmanlı erzak kadirgalarını ateşe vermiştir. Ardından takviye kuvvetlerle Bahreyn kıyılarına ulaşan Portekizli komutan Alvaro de Silveira komutasındaki donanma, 9 Temmuz 1559 tarihinde yanaştığı Bahreyn limanında, su takviyesi için bulunan Mehmed Bey'i öldürerek iki kadirgasını içindeki askerlerle beraber zapt etmiştir.⁴³² Gemileri Portekizlilerin eline geçen Mustafa Paşa, olası bir Portekiz saldırısına açık konumdaydı. Bu nedenle bir Bey ile beraberinde Bağdat'tan getirilen askerleri, Portekizlileri gözetlemekle görevlendirirken kendisi de kaleyi kuşatmaya çalışmış ancak tüm çabalara rağmen kale yine alınamayınca Mustafa Paşa, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır.⁴³³

Alvaro de Silveira, Murad Reis'in 300 askeri ile bölgede önemli biri olan Rehaloğlu'nun birliğini birleştirerek Mustafa Paşa'nın ordusuna baskın yaptığı için ordu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak o sırada Osmanlılar lehine bir durum oluşmuş ve Mustafa Paşa'nın görevlendirdiği sancakbeyi ve askerleri, ani bir

⁴³⁰ Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.163-164.

⁴³¹ Orhonlu, "1559 Bahreyn Seferi'ne Aid Bir Rapor", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, C.17, S.22, İstanbul 1968, s.2.

⁴³² Özbaran, **a.g.e.**, s.164-165.

⁴³³ İsmi geçen Bey, Topkapı Sarayı Arşivi'nde H.966 tarihli bir vesikanın yazarı olup Bahreyn Seferi hakkında bilgiler vermektedir. Bu zat, Lahsa'da bir yere tayin olduğu için gideceği yere ulaşım hususunda Lahsa Beylerbeyi Mustafa Paşa'dan yardım talep etmiş, Mustafa Paşa da Bahreyn'i fethetmeye gideceğini, fetihten sonra atandığı yere ulaşabileceğini bildirmiştir. Orhonlu, "**1559 Bahreyn Seferi'ne Aid Bir Rapor**", s.2.

baskınla 70 Portekizli'yi öldürüp 30'unu rehin alıp Silveira'yı da öldürmüştür.⁴³⁴ Osmanlılar beklenmedik şekilde başarı elde etmişlerse de gemilerine el konulduğu için bölgeden ayrılmak için tek çare olarak Murad Reis ile anlaşma yapmaya karar vermişlerdir. 240.000 akçe ve 35 at karşılığı anlaşmaya varılmak üzereyken Hürmüz'deki Portekiz temsilcisinin buna karşı çıkarak Bahreyn'e gelmesinden dolayı anlaşma yapılamamıştı. Murad Reis, Portekiz temsilcisi ve Mustafa Paşa'nın gönderdiği elçi arasında bir anlaşmaya varılmaya çalışılsa da netice elde edilemeyince Osmanlı Devleti resmi olarak olaya müdahale etmek zorunda kalmıştır.⁴³⁵ Birkaç başarısız barış girişimin ardından Osmanlılar, arabulucular vasıtasıyla Portekizli esirleri iade etmeyi ve Portekizlilere sefer sırasında ele geçirdikleri toplar ile 12.000 cruzado vermeyi kabul etmiş, Portekiz valisi Antoa de Noronha da bunun karşılığında Türk askerlerinin güvenli şekilde Katif'e gönderilmelerini sağlamıştır.⁴³⁶ Osmanlıların Bahreyn'de tutsak kalması Portekizlilerin lehine bir durum olsa da Noronha, yaklaşmakta olan mevsimin hastalık getireceği endişesine kapıldığı için anlaşmayı kabul etmiştir. Mustafa Paşa habersiz yaptığı bu kuşatma neticesinde Lahsa Beylerbeyliği görevinden alınmış ve yerine Musul Beyi olan Murad Bey tayin edilmiştir.⁴³⁷ İki taraf arasında anlaşma sağlanmış olsa da 17 Ağustos 1560 tarihli bir hükümde ifade edildiğine göre Murat Bey, bazı Portekiz gemilerinin Lahsa civarında dolaştıklarını haber verince bölgeye birkaç ayda bir gemi gönderilerek teftiş yapılmasına karar verilmiştir.⁴³⁸

3.1.14. Osmanlı-Portekiz Barış Teşebbüsleri

Portekizlilerin Hind sularındaki Müslüman tüccarlara yönelik faaliyetlerinin devam etmesi üzerine 10 Kasım 1564 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından Portekiz Kralı Dom Sebatıyan'a bir nâme gönderilerek Portekizlilerin Hind sularındaki hacı ve tüccarları rahatsız ettikleri, eğer barış yapmak istiyorlarsa bu

⁴³⁴ Özbaran, **Yemen'den Basra'ya**, s.165.

⁴³⁵ Murad Reis, Kanuni'nin kendisine verilen ahidnâmeye sadık kalmadığını söyleyince Mustafa Paşa, bu seferi bağımsız olarak tertiplemediğini söyler. Orhonlu, **"1559 Bahreyn Seferi'ne Aid Bir Rapor"**, s.4.

⁴³⁶ Özbaran, **a.g.e.**, s.170.

⁴³⁷ BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, h.364-367.

⁴³⁸ BOA, **3 Numaralı Mühimme Defteri**, h.1446.

faaliyetlerine bir an önce son vermeleri gerektiğine, eğer böyle bir niyetleri yoksa da karşılığını alacakları şeklinde bir nâme gönderilmiştir.⁴³⁹ Portekizliler, iki devlet arasında birbirlerinin sınırlarına zarar vermemek adına barış yapmak üzere İstanbul'a bir elçi göndermeye karar vermişlerdir. Portekiz; elçinin bazı sebeplerden dolayı İstanbul'a geç ulaşacağı ancak bu durumun barıştan vazgeçildiği anlamına gelmediği şeklinde bir mektubu önceden göndererek barışta kararlı olduklarını belli etmiştir. Kanuni ise 25 Ağustos 1565 tarihinde Portekiz kralına bir nâme göndererek mektubunun kendisine ulaştığını, Portekiz elçisinin gelip resmi olarak barış teşebbüsünde bulunacağı süreye kadar Portekizlilerin Hind sularında ve Cezayir'de barışı gölgeye düşürecek herhangi olumsuz bir faaliyette bulunmamalarını, aynı şekilde o civardaki yöneticilere de bu konuda uyarı yapıldığı, elçinin de acilen gelmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁴⁰

3.2. II. Selim Dönemi Osmanlı-Portekiz İlişkileri

3.2.1. Açe'ye Yardım Gönderilmesi

Portekiz baskılarıyla tek başına mücadele edemeyen Açe⁴⁴¹ Sultanı Alaaddin Riayet Şah, dönemin en güçlü Müslüman devleti olan Osmanlılardan yardım talep etmiştir. 1565 tarihinde veziri Hüseyin ile Kanuni'ye gönderdiği mektupta Portekizlilerin artan saldırılarına karşı tek başına mücadele edemediğini, hacca gidenlerin Portekiz saldırılarına maruz kaldığını, Müslüman tüccarlara zarar verip gemileri ele geçirdikten sonra onları öldürdüklerini, üstelik Mekke-Açe arasında birbirleriyle bağlantılı olan binlerce ada arasındaki geçitlerin hepsinin Portekizliler tarafından ele geçirildiğini, maden bakımından zengin olan bu bölgedeki altın ve

⁴³⁹ BOA, **6 Numaralı Mühimme Defteri**, h.355; Portekizlilerin barış taraftarı olup herhangi bir olumsuz faaliyette bulunmadıkları, üstelik bu huzur ortamı nedeniyle halkın dua ettiği şeklinde Basra Beylerbeyi'nden İstanbul'a bilgi verilmiştir. Bostan, "**XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de...**", s.350-351.

⁴⁴⁰ BOA, **5 Numaralı Mühimme Defteri**, h.161.

⁴⁴¹ Sumatra Adası'nın kuzeyindeki Açe, Endonezya sınırları içindedir. Batısında Hind Okyanusu, kuzeyinde de Malaka Boğazı bulunduğu için jeopolitik açıdan öncemli bir konumdadır. Baharatlardan özellikle biberin Hind Okyanusu'nda en fazla yetiştiği yerlerden biri Açe'dir. Aynı zamanda maden yatakları bakımından da zengin olan Açe'nin ticaret yolları üstünde olması, tarih boyunca devamlı istilalara maruz kalmasına sebep olmuştur.

gümüşe de el koyduklarını söylemiştir.⁴⁴² Sumatra'nın olduğu kadar Asya'nın da en büyük baharat üreticilerinden ve antrepolarından olan Açe, Portekiz'in yeni baharat kaynağıdır.

Açe Sultanlığı daha önce de Osmanlılardan yardım talep ettiğinde Lütfi Bey, yardım için bölgeye gönderilmiştir. Bölge hakkında da bilgi sahibi olduğu için yardım için yeniden gönderilmesi, ayrıca kale ve gemi yapımında bilgili kişilerle beraber top da Şah'ın talepleri arasındadır.⁴⁴³ Osmanlı Devleti, Açe'ye 1565 tarihinden önce de yardım göndermiştir. Silah ve kullanmayı öğretebilecek uzman talep etmek üzere iki Açe elçisi İstanbul'a geldikten sonra Lütfi Bey ile beraberinde bir topçu birliği Açe'ye gönderilmiştir.⁴⁴⁴

1539 yılında Malaka'da bulunan bir Portekizli; Açe Devleti'nden Osmanlılara bir gemi biber gittiğini ve aynı gemi ile Osmanlı ülkesinden Açe'ye silah gönderildiğini, Açelilerin Portekizlilerle yaptığı mücadeleler sırasında Türk askerlerinin de bulunduğunu anlatmıştır.⁴⁴⁵

21 Eylül 1567 tarihli mühimme kaydına göre II. Selim, Süveyş'ten Açe'ye gönderilecek 15 kadirga, 2 barça, yeteri kadar asker ve gerekli teçhizatlardan oluşan yardım donanmasının başına Kurdoğlu Hızır Reis'i tayin etmiştir.⁴⁴⁶ Açe'ye gönderilecek askerlerin bir yıllık ulufelerinin Hızır Reis'e verilmesi, gemilere top ve silahların yüklenmesi, erzaklar için yer bulunmazsa barçalara konulmasını ve bu

⁴⁴² Razaulhak Şah, "Açe Padişahı Sultan Alaaddin'in Kanuni'ye Mektubu", Ankara **Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.8, Ankara 1967., s.374-376.

⁴⁴³ Mektup İstanbul'a ulaştığında Kanuni, Zigetvar Seferi'ndeydi. Mektup kendisine ulaşmadan vefat ettiği için Açe'den beklenen yardım, yerine geçen oğlu II. Selim tarafından gönderilecektir. Abdulkadir Gerçeksever, "Portekiz'in Hint Okyanusu'ndaki Faaliyetlerine Karşı, Osmanlı Devleti Tarafından Açe ve Gucerat Sultanlıklarının Desteklenmesi", **2.Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslar arası Sempozyumu**, Bodrum 2013, s.555-556.

⁴⁴⁴ Tuchscherer, **a.g.m.**, 15-16.

⁴⁴⁵ Emine Dingeeç, "XVI. Yüzyıl'da Osmanlı-Açe İlişkileri", **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature And History of Turkish or Turkic**, S.5, Ankara 2010, s.966.

⁴⁴⁶ II. Selim, askerlerin Hızır Reis'e, Hızır Reis'in de Alaaddin Şah tarafından verilecek emirlere itaat edip karşı çıkmamasını söylemiştir. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, h.233,236.

barçalara Açe dönüşünde baharat yüklenmesi için emir verilmiştir.⁴⁴⁷ Ancak tüm hazırlıklar, Yemen’de meydana gelen bir isyan neticesinde ertelenmiştir.⁴⁴⁸

3.2.2. Yemen İsyanı

Yemen’de artan fetihler sınırların genişlemesine ve tek bir yöneticinin yetersiz kalmasına sebep olmaya başlamıştır. Bu duruma fetihnâmesinde vurgu yapan Özdemir Paşa, Yemen’in Zebîd, San’a ve Taiz olmak üzere 3 beylerbeyliğe bölünmesini teklif etmiştir.⁴⁴⁹

Rıdvan Paşa 1564 yılında Yemen Beylerbeyliğine tayin olunca kendinden önceki Beylerbeyi Murad Paşa’nın Yemen’i iyi yönetmediğini, gereksiz vergiler aldığını İstanbul’a bildirince Mahmud Paşa da Yemen’in büyüklüğüne vurgu yaparak iki eyalet halinde yönetilmesini teklif etmiştir. Neticede Yemen; Yemen ve San’a adında iki eyalete bölünerek San’a beylerbeyliğine Rıdvan Paşa, Zebîd merkezli Yemen eyaletinin beylerbeyliğine de Murad Paşa getirilmiştir.⁴⁵⁰ Ancak bu durum asker ve halk arasında ikileme neden olmuş ve iki yönetici arasında seçim yapılmaya başlanmıştır. O dönemde Zeydîler’i güçlendirecek bir olay meydana gelmiştir. Rıdvan Paşa’nın ağır vergiler alması nedeniyle halk, Zeydî Mutahhar’a şikâyette bulunmuştur. Mutahhar ise Rıdvan Paşa’ya vergiler konusunda kolaylık sağlamazsa Murad Paşa’yı bu durumdan haberdar edeceğini söylemiş ancak Rıdvan Paşa geri adım atmadığı için Mutahhar tarafından cesaretlendirilen halk isyan ederek vergi toplayan kişiyi öldürmüş ve ayaklanmıştır.⁴⁵¹

Sinan Paşa’nın istikrarı yeniden sağladığı dönemden önce Osmanlılar, 1567 yılında Aden’i ele geçiren Zeydîler üzerine sefer düzenlemeye karar vermiştir. İki koldan yapılacak olan sefer karadan Memi Bey, denizden de Kurdoğlu Hızır Reis

⁴⁴⁷ BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, h.234; Hızır Reis Açe’de Portekizlilerle mücadele etmek üzere karaya çıktığı zaman ani bir Portekiz baskınına önlemek amacıyla Süveyş Kapudanı olan Murad Bey, gemilerin yanında kalmakla görevlendirilmiştir. BOA, **7 Numaralı Mühimme Defteri**, h.586.

⁴⁴⁸ Yemen isyanından dolayı Açe’ye gönderilen yardım kısıtlı olduğu gibi zamanında da ulaşamamıştır. Bu yardım filosu, iki gemi ile içinde topçu ve imalatçıların da bulunduğu 500 kişiden oluşmaktadır. Tuchscherer, **a.g.m.**, s.16.

⁴⁴⁹ Gerafi, **a.g.t.**, s.158.

⁴⁵⁰ Yavuz, **a.g.e.**, s.CXIII-CXIV.

⁴⁵¹ Yavuz, **a.g.e.**, s. CXVI.

tarafından yürütülecektir. II. Selim, Sinan Paşa'yı Aden'i yeniden fethetmesi için görevlendirdiğinde Sinan Paşa; böyle bir teşebbüs olduğu takdirde Zeydîler'in Aden'i Portekizlilere teslim edeceğini, Mekke ve Medine'nin bundan olumsuz etkileneceğini söyleyerek sefer fikrinin uygun olmadığına kanaat getirmiştir. Gerçekten de Osmanlı donanması Aden'de görülünce Portekizlilerden yardım istenmiş ve 20 Portekiz gemisi Aden Limanı'na gelmiştir.⁴⁵² Yemen'de meydana gelen bu karşılık ortamında iki beylerbeyi birbirini suçlamış ve isyan büyüyünce 1569 tarihinde Sinan Paşa Yemen'e gelerek karışıklığa son vermiş, Aden'i yeniden ele geçirerek yönetimi birleştirmiştir.⁴⁵³

Hind sularındaki hacı ve tüccarların sürekli Portekiz saldırılarına maruz kalmasından dolayı Akdeniz-Süveyş Denizi hattında açılması planlanan bir kanal için deniz koşullarının uygun olup olmadığı, eğer mümkünse kanal açıldığı takdirde buradan aynı anda geçebilecek gemi sayısı, kanalın uzunluğu gibi teknik konularda mühendisler tarafından bir rapor hazırlanarak İstanbul'a gönderilmesi için 16 Ocak 1568 tarihinde Mısır Beylerbeyliği'ne bir ferman gönderilmiştir.⁴⁵⁴ Bu kanalın açılmak istenmesinde Hind Okyanusu'nda Portekizlilerle mücadele etmek için Süveyş'te hazırlanan gemilerin yetersiz kalması etkili olmuştur.

3.3. III. Murad Dönemi Osmanlı- Portekiz İlişkileri

3.3.1 Vadi's-Sebil (Kasrû'l-Kebir) Savaşı 4 Ağustos 1578

Fas hükümdarı II. Muhammed, 1554 yılında Cezayir Beylerbeyi Salih Paşa tarafından yenilgiye uğratılmış ve Salih Paşa'nın Cezayir'e dönmesiyle Fas şehrini geri almıştır. Onun ölümüyle tahta oğlu I. Abdullah, 1574 yılında ise Abdullah'ın oğlu III. Muhammed el-Mütevekkil geçmiştir.⁴⁵⁵ Portekiz tafatarı olan III. Muhammed'e karşı amcaları Ahmed el- Mansûr ve Ebû Mervân Abdülmelik ise Osmanlı taraftarıdır. Üstelik Cezayir'de bulunan Abdülmelik 1569 yılında İstanbul'a

⁴⁵² Hızır Reis 12 gemisi ile Portekizliler üzerine gidince başarısız olan Portekiz donanması geri dönmek zorunda kalmış ve Memi Bey'in kara ordusu da yardıma gelince 13 Mayıs 1569'da Aden yeniden fethedilmiştir. Yavuz, **a.g.e.**, s.CXLI- CXLII.

⁴⁵³ Gerafi, **a.g.t.**, s.160.

⁴⁵⁴ Bostan, "XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de ...", s.354; Tuchscherer, **a.g.m.**, s.18.

⁴⁵⁵ Önalp, **a.g.e.**, s.341.

giderek III. Murad'a bağılığını bildirmiş ve kardeşleriyle arasındaki husumete son verilmesi için padişahıtan yardım talep etmiştir. Cezayir'de kaldığı süre içinde buradaki Türkler hakkında bilgi sahibi olan Abdülmelik aynı zamanda Murad Reis'in kızıyla evlenmiştir.⁴⁵⁶ İspanya'nın ele geçirdiği Tunus, 1574 yılında Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra Kuzey Afrika topraklarındaki Hıristiyanları bölgeden uzaklaştırmanın gerekli olduğunu vurgulayan Kılıç Ali Paşa, III. Murad'a Fas'ın fethedilmesi gerektiğini bildirmiş, Tunus'un alınması sırasında yararlılık gösteren Abdülmelik ve kardeşinin Fas'ta sevilen insanlar olduğu da göz önüne alındığında Abdülmelik'in tahta geçirilmesi hususunda Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa'ya ferman gönderilmiştir.⁴⁵⁷ Osmanlı askerlerinin yardımı ve Muhammed'in ordusunun bir bölümünün karşı tarafa geçmesiyle Abdülmelik 1576 yılında tahtı kolayca ele geçirmiş, Muhammed ise Marakeş'e kaçmıştır.⁴⁵⁸ Muhammed, tahtı tekrar ele geçirmek için önce İspanya kralı II. Philippe (Filipe)'den yardım talep etmiş ancak umduğu desteği bulamayınca Portekiz kralı Dom Sebastiyân'a başvurmuştur.

Portekiz, Fas'a 1415 yılında Septe'yi ele geçirerek ulaşmış ve Cebelitarık Boğazı'nın hakimiyetini ellerinde tutacak ikinci bir hamle olarak da Tanca'yı işgal etmiştir. Katolik Sebastiyân, Osmanlıların Kuzey Afrika'da kurmaya çalıştığı hâkimiyetin zararlarını düşünerek bir Haçlı birliği kurulması taraftarıdır. Çünkü Kuzey Afrika toprakları Müslüman Osmanlıların eline geçmeye başlamıştır. İnebahtı'tan sonra Osmanlılara ikinci bir yenilgi yaşatmak için çabalayan genç yaştaiki Sebastiyân, bu hırsınının kurbanı olacak ve Portekiz'i büyük bir yenilgiye uğratacaktır.

Muhammed el-Mütevekkil'in yardım isteği, Portekiz'in Fas'ı ele geçirme hedefi için büyük bir fırsattır. Ancak Portekiz tek başına bir seferi karşılayabilecek güçte değildir. Sebastiyân, İspanyol kralı II. Philippe tarafından bu savaşın yanlış bir karar olduğu konusunda uyarılmasına rağmen ikna edilememiştir.⁴⁵⁹ Philippe, olası bir savaş durumunda Portekiz'e yapılacak yardımın, İspanya hazinesini

⁴⁵⁶ Ceran, **Fas Tarihi**, TTK., Ankara 2012, s.467-470.

⁴⁵⁷ Ceran, **a.g.e.**, s.470-471.

⁴⁵⁸ Ceran, **a.g.e.**, s.476-477.

⁴⁵⁹ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, s.354-355.

boşaltacağından endişelenmektedir. Abdülmelik'i dolayısıyla da Osmanlı Devleti'ni karşısına almak istememesi de bir diğer etkidir. Sebastiyân'ı bu teşebbüsünden vazgeçirmeye ikna edenlerden biri de Abdülmelik'tir. Birkaç defa Portekiz kralına mektup göndererek savaştan vazgeçirmeye çalışmış, 22 Temmuz 1578 tarihinde gönderdiği mektupta ise Tanca'daki Portekiz valisini öldüren Muhammed'in güvenilmeyen biri olduğuna vurgu yapmıştır.⁴⁶⁰ Ancak yine de Muhammed'in, tahtı ele geçirdiği zaman Sebastiyân'a pay vereceğini beyan etmesi, Portekiz'den Fas'a yardım gönderilmesini cazip kılmıştır.

Savaş hazırlıklarının başlamasıyla beraber Abdülmelik ve Sebastiyân, ordularını şekillendirmeye başlamıştır. Abdülmelik, Portekiz donanmasının Cadiz Limanı'nda ve 12 Temmuz'da ise Arzila'da olduğunu öğrendiğinde asker toplamak için süre kazanmıştır.⁴⁶¹ Portekiz ve Mağrib ordusunun sayıları hakkında kesin bilgiler bulunmamakla beraber Portekiz'in yaklaşık 25.000, Osmanlı destekli Mağrib askerlerinin ise 30.000-33.000 arası olması muhtemeldir.⁴⁶²

Ordu komutanları, Portekizli devlet adamları, İspanya kralı dahil pek çok kişi, Sebastiyân'ı savaştan vazgeçirmek için çabalasa da Sebastiyân, savaşmakta ısrarlıdır. Almanya, Hollanda gibi farklı iklimlerden gelen askerlerin bir bölümü, Afrika iklimine ayak uyduramamış, askerler arasında ortaya çıkan açlık ve hastalık gibi nedenlerle pek çok kişi de ölmüştür.⁴⁶³

4 Ağustos 1578 tarihinde Vâdilmehâzin bölgesinde cereyan eden savaşa hasta olduğu halde katılan Abdülmelik, orduyu kardeşi Ahmed'in sorumluluğuna vermiştir. Portekiz'in büyük bir ordu ile geleceğine dair yayılan haberlerin aksine ordunun bir bölümü yolda telef olmuş, Sebastiyân'ın ordusu bir saat içinde yenilmiştir.⁴⁶⁴ Sebastiyân ve Muhammed savaş meydanından kaçarken nehirde

⁴⁶⁰ Ceran, **a.g.e.**, s.509.

⁴⁶¹ Braudel, **a.g.e.**, s.355.

⁴⁶² İtalya'dan 900, Kastilya'dan 3.500, Almanya'dan 3.000 ve savaş taraftarı olmadığı halde yardım için 3.000 kişi gönderen İspanyollarla beraber Portekiz ordusu yaklaşık 24.000 kişiden oluşmaktadır. Önalp, **a.g.e.**, 342; 12.000 Portekizli'nin yanında içinde Hollanda askerlerinin de olduğu 3.000 kişilik Alman ordusu, 2.000 İspanyol, 600 İtalyan ve diğer askerlerle beraber yaklaşık 25.000 kişilik bir ordu mevcuttur. Ceran, **a.g.e.**, s. 514-515.

⁴⁶³ Ceran, **a.g.e.**, s.521.

⁴⁶⁴ Önalp, **a.g.e.**, s.343.

boğularak, Abdülmelik ise hastalığı sebebiyle aynı gün ölmüştür. Yenileceklerini anlayan Portekiz askerlerinin büyük çoğunluğu, kaçmaya çalıştıkları köprüünün Abdülmelik tarafından yıktırılması sonucu nehirde boğulmuşlardır.⁴⁶⁵

Savaşın sonuçları büyük yankı uyandırmıştır. Savaş alanından kaçmaya çalışan askerleri taşıyan gemilerin bir kısmı Sinan Reis tarafından durdurulmuş, 500 kişi de esir edilmiştir.⁴⁶⁶ Portekiz Devleti ise büyük bir buhran dönemine girmiştir. Savaş için yeterli mali kaynak olmamasına rağmen savaştaki yenilgi, tüm ganimetin Abdülmelik'in ardından Osmanlı Devleti'nden alınan onayla beraber tahta, kardeşi Ahmed geçmiştir. Sebastian'ın ölümüyle ise yerine amcası Enrique geçmiştir. İspanya hükümdarı II. Philippe ise bu durumdan istifade ederek annesi tarafından Portekiz tahtında hak iddia etmeye başlamış ve 1580 yılında Portekiz'i, İspanya hâkimiyeti altına alınca okyanus ötesi faaliyetlerin sekteye uğramasına sebep olmuştur.⁴⁶⁷

3.3.2. Mîr Ali Bey'in Maskat ve Afrika Seferleri

Hasan Paşa'nın Yemen'deki beylerbeyliği döneminin ikinci yılı olan 1581'de Portekiz donanması yeniden Kızıldeniz'de görülmeye başlamıştır. Hasan Paşa, Mîr Ali Bey'i 3 kadirga ile beraber Maskat'ta bulunan Portekizliler üzerine göndermiştir. Maskat'ta yaklaşık 100 Portekizli yaşarken resmi olarak hiçbir Portekizlinin görevli bulunmaması, şehrin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesini kolaylaştırmış, burada yaşayan halk da diğer Arap şehirlerine kaçmıştır.⁴⁶⁸ Ali Bey, uyguladığı politika sayesinde şehri 6 gün boyunca yağmalayarak ele geçirmiş ve 3 Portekiz kalyonu ve ganimetle beraber Muha'ya dönmüştür.⁴⁶⁹ Mîr Ali Bey'in Maskat'ı yağmaladığı haberi Hürmüz komutanı Gonçalo de Meneses'e ulaşınca Luis de Almeida komutasında bir kadirga, iki fusta, içinde yaklaşık 400 asker olan iki ticaret gemisini

⁴⁶⁵ Ceran, a.g.e., s. 527-529.

⁴⁶⁶ Önalp, a.g.e., s.244.

⁴⁶⁷ Önalp, a.g.e., s.345.

⁴⁶⁸ Rui Manuel Loureiro, "16. Yüzyıl'ın Sonlarına 17. Yüzyıl'ın Başlarına Ait Portekiz Kayıtlarında Bahsedilen Osmanlı-Portekiz İlişkileri", **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu'nda Osmanlı Deniz Varlığı**, III. Oturum, s.9

⁴⁶⁹ Casale, The Ottoman Age Of Exploration: Srices, maps and Conquest in the Sixteenth Century Indian Ocean, **Harvard Universty Doktora Tezi**, s.246.

4 Ekim 1581 tarihinde Ali Bey'in peşinden göndermiştir. Almeida, Resü'l-had'e kadar takip ettiği Ali Bey'e yetişemediği için geri dönmüştür.⁴⁷⁰

Mîr Ali Bey, Batı Afrika kıyılarını Osmanlı egemenliğine alıp Portekizlileri bölgeden uzaklaştırmak için iki kadirga ve 150 asker ile beraber 1585 yılının sonlarında Muha'dan yelken açsa yolda bir gemisinin su alıp geri dönmek zorunda kalmasıyla geriye bir gemi ve 80 kişi ile beraber Batı Afrika sahillerine ulaşmıştır.⁴⁷¹ Ali Bey 1585 yılında Malindi hakkında bilgi toplamak ve bölgede kale inşası için uygun bir yer bulmanın yanı sıra kendilerine yardım edecek doğu Afrika sahillerindeki devletlere ulaşmak üzere görevlendirilmiştir.⁴⁷² İlk olarak Mogadishu (Mogadişu)'ya ulaşan Ali Bey bu limanda iyi karşılanmıştır. Halk, Osmanlı hakimiyetini kabul ettiği gibi Mogadishu hakimi tarafından Ali Bey'e Afrika'da yapacağı keşiflerde kullanması için para ve yolda kılavuzluk yapması için rehberler tahsis edilmiştir.⁴⁷³ Ali Bey Swahili⁴⁷⁴ sahillerindeki Brava, Jugo ve Pate'de de aynı şekilde zorluk çekmeden hâkimiyet kurmayı başarmıştır. Bu sahiller ticaret için önemli olduğu kadar Süveyş tersanesinde inşa edilecek gemiler için de iyi kalitede kereste temin edilecek yerlerdir.⁴⁷⁵ Lamu Adası'nda Portekiz'den gelen yaklaşık 40 kişilik bir grubun olduğu gemi, Ali Bey tarafından kuşatılınca geminin kaptanı Roque de Brito teslim olmayı kabul etmeyerek savaşmayı tercih etse de neticede gemideki tüm Portekizliler esir edilip köleler ve değerli baharatlarla beraber 40.000 cruzado da ele geçirilmiştir.⁴⁷⁶ Ali Bey, Afrika sahillerindeki ilerleyişi sırasında Chaul'den gelen bir Portekiz gemisini de ele geçirerek mürettebatı esir almıştır.

Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa, çıkan isyanları yatıştırmakla mücadele ederken diğer taraftan da Portekizlilerin faaliyetleri hakkında haber almak için gözcü göndermiştir. Portekizliler, Hasan Paşa'nın onları takip etmesinden haberdar

⁴⁷⁰ Önalp, **a.g.e.**, s.249-350.

⁴⁷¹ Casale, **The Ottoman Age of Exploration**, s.165.

⁴⁷² Loureiro, **a.g.m.**, s.10.

⁴⁷³ Casale, **a.g.e.**, s.165.

⁴⁷⁴ Özellikle Kenya, Mozambik, Tanzanya ve Zanzibar ile Pate gibi bazı Hind adalarını kapsayan Afrika sahillerine verilen isim.

⁴⁷⁵ Loureiro, **a.g.m.**, s.9.

⁴⁷⁶ Önalp, **a.g.e.**, s.352.

oldukları gibi kendileri de Osmanlı faaliyetlerini öğrenmek adına devamlı casuslar göndermekteydiler. Portekiz'den ve Hindistan'dan toplanan askerler Yemen sahillerini, bilhassa önemli bir üs olan Aden'i ele geçirmek için çabalamıştır. Babülmendeb'i geçen Portekizliler Mart/Nisan 1585 tarihinde Kameran Adası'na ulaşınca Osmanlı askerleri tarafından bozguna uğratılmıştır.⁴⁷⁷ Kaçmaya çalışan Portekizliler Babülmendeb'e kadar takip edildiği için bir kısmı batan gemilerin içinde kalarak boğulmuş, diğerleri de esir edilmiştir. Bu esirler ve Portekiz komutanının başı, 21 Şubat 1586 tarihinde III. Murad'a gönderilmiştir.⁴⁷⁸ Hasan Paşa, esirlere adaletli ve merhametli davranmıştır. Üstelik bazı esirler fidye karşılığı serbest bırakılmıştır. Ancak geriye kalan Portekizliler, 27 Haziran 1586 tarihinde Aden'i ele geçirmeye, Sira halkını öldürmeye başlamıştır.⁴⁷⁹ Aden ve civarındaki kaleler, kuşatmaya dayanıklı olduğu için Portekizliler başarısız olunca kaçmaya başlamış ve gemileri, ganimetlerle beraber ele geçirilmiştir.⁴⁸⁰

Mîr Ali Bey, içinde kendisine ait bir kadirga ve Portekizlilerden ele geçirdiği 23 gemi ile beraber 20 Portekiz teknesini ele geçirmiş ve Portekiz hâkimiyetinde olan Melindi hariç Swahili sahillerinde dolaşarak gemilerindeki altın, kehribar, demir ve kölelerle beraber yaz musonlarından önce Muha'ya ulaşmıştır.⁴⁸¹

Mombasa'da bir Osmanlı kalesi inşa etme hedefi olan Ali Bey'in Moha'ya, yanında bir Mombasalı ile dönmesi Goa'da duyulunca 1587 yılının başlarında Afonso de Melo komutasında 18 gemiden oluşan bir donanma Mombasa'da tahribatlar gerçekleştirmiş, orada yaşayan Müslüman halk, Osmanlılardan yardım istemiştir.⁴⁸² Portekiz tehdidinin yeniden başlaması üzerine Yemen sahillerini korumak amacıyla 11 Aralık 1587 tarihinde Mısır'dan Yemen'e 3 gemi gönderilmesi

⁴⁷⁷ İbn Dair, **a.g.e.**, vr.410b; Francisco Rodrigues da Silveira adlı Portekizli asker Kameran'da yaşadıkları bozgunun nedenini; Portekiz donanmasının yıllarca Kızıldeniz'e uğramadığı için rüzgâr koşulları ve gidilecek limanlar konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmamalarına yormaktadır. Loureiro, **a.g.m.**, s.10.

⁴⁷⁸ İbn Dair, **a.g.e.**, vr.410a.

⁴⁷⁹ Aden yakınlarında denizde yer alan bir yer kale. İbn Dair, **a.g.e.**, vr.410a.

⁴⁸⁰ İbn Dair, **a.g.e.**, vr.410a.

⁴⁸¹ Ali Bey Moha'ya döndüğünde yanında Mombasa, Pate ve Kenya'ya bağlı Kilifi'den getirdiği elçiler de yanında bulunmaktadır. Casale, **a.g.e.**, s.166.

⁴⁸² Önalp, **a.g.e.**, s.359.

istenmiştir.⁴⁸³ Müslümanların yardım talebi ve Portekizlileri uzaklaştırma amacıyla beraber ilk Afrika keşfinde alamadığı Malindi'yi ele geçirme isteği, Mîr Ali Bey'in yeniden Afrika kıyılarına gitmesine sebep olmuştur. 5 gemi, yaklaşık 300 asker ve çok sayıda topçu birliği ile beraber yola çıkan Ali Bey, ilk seferinde olduğu gibi ilk önce Mogadishu'ya gitmiştir.⁴⁸⁴

Portekiz Hindistan'ı, Osmanlı faaliyetlerini yakından takip ettiği için Mîr Ali Bey'in hazırlığından haberdar olmuştur. Tome de Sousa Coutinho, 11'i savaş gemisi olan yaklaşık 20 gemi ve 900'den fazla askerden oluşan birliği ile 5 Mart 1589 tarihinde Mombasa'ya ulaşmıştır.⁴⁸⁵

Mombasa'daki Osmalı kalesinin inşası tamamlandığı için Mîr Ali Bey tarafından getirilen topçular kaleye yerleştirilmiştir. Ancak Portekiz gemilerinden açılan ateş sonucu Osmanlı birlikleri dağılmaya başlayınca pek çok kişi öldürülmüş ve Zimba yerlileri ile beraber hareket eden Portekizlilere karşı daha fazla direnemeyen Ali Bey ve beraberindekiler, esir alınmıştır.⁴⁸⁶

Mombasa'dan Portekizlilerle barış yapmak üzere teklif gittiği sırada Sousa, Türklerin teslim edilmesi koşuluyla barış olacağını söylemiştir. Sonuca ulaşamayınca Mombasa, Portekizliler tarafından yağmalanarak tahrip edilmeye başlanmıştır. Ancak bu savaşı diğerlerinden farklı kılan bir durum söz konusuydu: İnsan yiyen Zimba yerlileri. Mîr Ali Bey ile beraber 30 askeri ve Mombasalılarla beraber pek çok kişi teslim olmadıkları takdirde Zimba yerlilerinin saldırısına uğrayacaklarını bildikleri için teslim olmuşlardır. Arap ve Türk esirleri gemilerinde kürekçi yapan Portekizliler, bir sonraki muson mevsiminde Goa'ya gönderdikleri Mîr Ali Bey'e iyi davranmış, 1589 yılında ise Lizbon'a göndermişlerdir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Gerafi, **a.g.t.**, s.258.

⁴⁸⁴ Casale, **a.g.e.**, s.174.

⁴⁸⁵ Casale, **aynı eser**, s.175.

⁴⁸⁶ Loureiro, **a.g.m.**, s.12.

⁴⁸⁷ Ali Bey, kendi iradesi ile daha sonra Hıristiyan olmuştur. Casale, **a.g.e.**, s.176; Loureiro, **a.g.m.**, s.12.

1589 başarısızlığının ardından Hind Okyanusu'nda kurulmaya çalışılan egemenlik yavaş yavaş sonlanırken Osmanlı donanması, herhangi bir rakibinin olmadığı Kızıldeniz sahilerine geri çekilmiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁸ Tuchscherer, "XVI. Yüzyıl Sonlarından XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Kızıldeniz'de Osmanlı Donanması", **Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, İstanbul 2009, s.214.

SONUÇ

Coğrafi Keşifler dönemi, Portekizlilerin önce Afrika ardından da Hindistan'a ulaşmasını sağlayarak XVI. yüzyılda Hind Okyanusu'nda mevcut olan güç dengelerini değiştirmiştir. Bu keşiflerin başlamasında şüphesiz pek çok etken rol oynamıştır. Ortaçağ Avrupası'nın skolastik düşünceden sıyrılarak aydınlanma yaşamaya başladığı, pek çok dilde çeviriler yapıp kitaplar basıldığı bu dönemde denizcilik alanında da büyük gelişmeler olmuştur. Jeopolitik konumunun elverişliliği ve İspanya'nın iç karışıklıkla mücadele etmesi, Portekiz'i rakipsiz bırakarak keşiflere öncülük etmesini sağlamıştır. Venedikli ve Cenevizli tüccarlar vasıtasıyla Asya'dan Avrupa'ya taşınan baharat ve değerli ürünler pahalıya satıldığı için Portekizliler, doğrudan bu ürünlerin kaynağı olan topraklara ulaşmış, XV. yüzyıl boyunca pek çok kâşif Afrika sahillerini keşfedip yerlilerle irtibat kurarak geri dönmüştür.

Portekiz, yeni kıtalar keşfetme konusunda belki de en hırslı hükümdarlara sahiptir. Okyanus ötesi yolculukların destekleyicisi olan *denizci* lakaplı Prens Henrique'nun Sagres'te kurduğu okul, bilinmeyen denizlerde seyahat edecek gemicileri yetiştirerek Ortaçağ Avrupası'nın zihninde var olan batıl inançları yok etmede büyük bir adım olmuştur. Henrique'nun başlattığı Portekiz keşifleri, yeğeni Afonso ve ardından 1481 yılında yerine geçen oğlu II. Joao devrinde büyük gelişme kaydetmiştir. Joao, Hindistan'da kalıcı olmak için ticaret yollarının kontrolünü ele geçirmeyi hedeflemektedir. Bartolomeu Dias, Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a gitmenin yolunu bularak Portekiz'e dönmüştür.

Hıristiyanlığı tüm dünyaya yayma amacını da taşıyan Portekizliler Afrika'da gittikleri yerlere *padrao* adında taştan yaptıkları haçları dikerek misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Hindistan'ın baharatına, Gine'nin zengin altın rezervine ve Etiyopya'da yaşadığına inandıkları tüm Hıristiyanların kurtarıcısı olarak gördükleri doğunun efsanevi lideri Prester John'a ulaşmayı başarmışlardır. Ancak Prester John'un, tahmin edildiği şekilde çok güçlü bir lider olmadığı, Etiyopya'ya gönderilen kâşif Pero de Covilha tarafından öğrenilmişse de ülkesine geri dönememesi nedeniyle Joao, bu durumdan haberdar olamamıştır.

I. Manuel döneminin kâşiflerinden olan Vasco da Gama, 1497-1499'da gerçekleştirdiği yolculuğu neticesinde Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan

topraklarına adım atmıştır. Bu tarihten itibaren Hindistan'daki Portekiz varlığı Hindistan-Portekiz hattında baharat yüklü gemileri taşımaya yönelik olsa da zamanla baharatın kaynağı olan toprakları ele geçirme isteği ağır basmıştır. Bununla beraber XVI. yüzyılda ilk olarak Hind Okyanusu ardından da Kızıldeniz'de bir rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır. Bu ortama Osmanlı Devleti'nin de dâhil olmaya başlamasıyla beraber güç dengeleri değişmiş, yüzyıl sonuna kadar iki devlet arasında sürekli çatışmalar meydana gelmiştir.

Portekizliler *Estado da India* adı altında Hindistan Goa'da bir Portekiz devleti kurmayı hedefleyip önemli ticaret limanlarını ele geçirerek ticaret yolunu kontrol altına almak için mücadele etmiştir. Bunu yaparken de bölgeye 3 yıl boyunca görev yapacak valiler atayarak yerleşimleri kalıcı hale getirmeye çalışmışlardır. Bilhassa Afonso de Albuquerque döneminde Portekizlilerin Hindistan'daki hakimiyeti artmıştır. Bu durum Arap tüccarların yanı sıra bölgede hüküm süren Hind devletleri arasında huzursuzluğa sebep olduğu için Memlûklardan yardım talep edilmiştir. Memlûk Sultanı Kansu Gavri, 1505 yılında Cidde'de kaleler yaptırarak önlemler almaya başlamıştır. Zira Cidde limanı, stratejik bir konumda yer aldığı için Portekizlilerin eline geçtiği takdirde Müslümanlar büyük tehdit altına girecektir.

Memlûklar ile Portekizlilerin karşı karşıya geldiği ilk büyük mücadele olan 1508 yılındaki Chaul Savaşı'nın ardından iki ülke arasında devamlı mücadeleler yaşanmıştır. Portekiz'in Hindistan'daki ikinci ve en etkili genel valisi Afonso de Albuquerque'nin üç yıl süren görevi sırasında Müslümanlar büyük katliamlara uğramıştır. Öyle ki Goa'nın ele geçirildiği dönemde görgü tanığı olan yabancı tüccarlar, Albuquerque'nin yaptığı katliam ve yıkımın şiddetini nehirde akan kanı tasvir ederek anlatmışlardır. Albuquerque, Lizbon'dan aldığı emir doğrultusunda hırslı bir şekilde mücadelesine devam edip Aden, Hürmüz ve neticede Hz. Muhammed'in kabrine ulaşarak tahrip etme niyetindedir. Aden, muhkem olması nedeniyle bir türlü alınamamış ancak Goa, Malaka ve neticede Kızıldeniz ticaret yollarının ehemmiyetli bir noktası olan Hürmüz, 1515 yılında Portekizlilerin eline geçmiştir. Bu, Kızıldeniz-Hind ticaret ağının kontrolünün kısmen de olsa Portekiz hakimiyetine girmesi demektir.

Memlûklar, Portekizlilerle mücadele etme noktasında bahri açıdan yeterli değildir. Bu sebeple münasebetlerinin kimi zaman dostane, kimi zaman ise mücadele

halinde seyrettiği Osmanlı Devleti'nden 1507 yılında yardım talep etmişlerdir. Bir deniz imparatorluğu olan Portekiz ile mücadele etmek için Süveyş'te büyük bir donanma inşa edilmesinin zaruriliği nedeniyle II. Bayezid, Kemal Reis ile beraber gemi yapımı için gerekli teçhizatları, Kansu Gavri'ye göndermiştir. Memlûklar ikinci defa yardım talep ettikleri vakit ise Selman Reis, Süveyş'teki donanmanın başına getirilerek Kansu Gavri'nin emriyle Memlûk askerleri ile beraber Portekizlilerle mücadele etmek üzere Hindistan'a gönderilmiştir.

Dulkadıroğulları meselesi, 1514 yılında Çaldıran'da bozguna uğratılan Şah İsmail ile Kansu Gavri arasında meydana gelen Osmanlı aleyhine yakınlaşma, Memlûkların Müslümanları ve kutsal Mekke ve Medine'yi korumada yetersiz kalması, halkının bir bölümünün Memlûk yönetiminden şikâyetçi olup Osmanlı yönetimini isteyip desteklemesi, Osmanlı elçilerinin gördüğü kötü muamele, artan Portekiz baskısı gibi nedenlerle Yavuz Sultan Selim Mısır seferine çıkmaya karar vermiştir. Neticede 1516 Mercidabık, ardından 1517'de Ridaniye Seferi ile Memlûk Devleti'ni tarihten silen Sultan Selim aynı zamanda hilafetin Osmanlılara geçmesiyle Müslüman devletlerin yeni hâmisi olmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle beraber Portekizlilerle mücadele farklı bir boyut kazanmış olup Kanuni Sultan Süleyman döneminde artmıştır. Portekizlilerle mücadele etmek üzere Süveyş Kaptanlığı göreviyle Hind cihetine gönderilen Selman Reis, Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunduğu 1525 tarihli layihada kıymetli bilgiler vererek tavsiyelerini sunmuştur. Portekizlilerin, Hindistan'daki Kaliküt, Goa, Diu, Koçin gibi şehirlerde kurduğu hâkimiyet sayesinde Hind ticaret yolunun hâkimiyetini ele geçirdiklerini ve Hürmüz sayesinde Kızıldeniz'i kontrol altına almaya çalıştıklarından bahsederek alınması gereken tedbirlerden bahsetmiştir. 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa'nın Diu'ya gerçekleştirdiği Hind seferi başarısızlıkla sonuçlansa da Portekizliler için Osmanlılar, büyük bir tehdit olmuştur. 1541 yılında gerçekleştirilen başarısız Kızıldeniz girişiminin ardından Portekizliler, artık bölgenin tek hâkim gücü olmadıklarının farkına vararak Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna girmeye çalışmışlardır.

Yemen ve Basra'nın fethinden sonra sınırlarını güney yönünde genişleten Osmanlı Devleti, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nden ticaret yollarını kontrol altına almaya başlamıştır. Aden, Zebîd, Şihr gibi Yemen'in önemli ticaret merkezleri

Osmanlı hâkimiyetindedir. Portekizliler arasında bir sonraki hedefin Hürmüz olacağı endişesi hâkimken Hind Kapudâni Pîri Reis, 1552 yılında 30 gemiden oluşan büyük bir donanma ile Maskat önlerine gelmiştir. Ancak Maskat'ın ardından Alvaro de Noronha tarafından korunan Hürmüz Kalesi'ne ulaşıldığında aynı başarı elde edilememiştir. Goa'dan takviye kuvvet geleceği haberini öğrenen Pîri Reis, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalırken bu kararının aynı zamanda idamına sebep olacağından habersizdir.

Yüzyılın en şiddetli Osmanlı-Portekiz mücadelelerinden biri, Basra'da Pîri Reis tarafından bırakılan donanmayı almak üzere görevlendirilen Seydi Ali Reis ile Portekiz kuvvetleri arasında 1554 yılında meydana gelmiştir. Kalıcı bir başarı sağlamanın yolunun düşman gemilerini tahrip etmekten geçtiğine inanan ve 1560 yılında getirildiği Süveyş Kaptanlığı görevine kadar hâkimiyetine verilen birkaç kadirga ile Portekiz gemilerine vur-kaç taktiği uygulayan Sefer Reis, şüphesiz o döneme kadarki reisler arasında en farklı politikayı uygulayan olmuştur.

II. Selim döneminde Portekiz baskısı altındaki Açe Sultanlığı'nın Osmanlı Devleti'nden yardım talebi, Müslüman tüccar ve hacıların sürekli tehdit altında olması nedeniyle Akdeniz-Süveyş hattında bir kanal açılması gündeme gelmişse de Yemen'de meydana gelen isyan nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

III. Murad'ın saltanat yıllarında yüzyıl başındaki gücü ve etkisi kalmayan bir Portekiz Devleti ile karşılaşmaktayız. XV. yüzyılın başında Septe'yi ele geçiren Portekizlilerin Fas üzerindeki emelleri XVI. yüzyılda da devam etmiştir. Genç, hırslı ve macera arayışı içinde olan hükümdar Dom Sebastiyân'ın Fas hükümdarı III. Muhammed ile birlik olarak Osmanlı destekli Ebû Mervân Abdülmelik ile karşı karşıya geldiği 4 Ağustos 1578 tarihli Vadi's-Sebil Savaşı büyük bir hezimetle sonuçlanmıştır. Portekiz ordusu bir saat içinde yenilirken Sebastiyân ve III. Muhammed de nehirde boğularak ölmüştür. Bu tarihten itibaren İspanya Kralı II. Philippe, akrabalık ilişkisi nedeniyle Portekiz tahtında hak iddia etmeye başlamış ve Portekiz'in deniz aşırı faaliyetleri durma noktasına gelerek İspanya kontrolüne geçmiştir.

XVI. yüzyılın son Osmanlı-Portekiz mücadeleleri, Mîr Ali Bey'in 1581 yılında Maskat'a gönderilmesiyle devam etmiştir. Maskat'ı yağmaladıktan sonra

1585 yılında Batı Afrika sahillerine giderek bölgedeki Portekiz hakimiyetini bitirmeye çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI

Topkapı Sarayı Arşivi

- TSMA Eski E.6455, Yeni Dosya No 750/82
- TSMA D. 9632

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- 3 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm Numaraları: 364-367, 550, 1446.
- 5 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm Numaraları: 161.
- 6 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm Numaraları: 256, 355.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm Numaraları: 233, 234, 236, 586.

KAYNAK ESERLER

Abdullah b. Salah İbn Dair: **el-Fütûhatü'l-Muradiyye fi'l-cihati'l Yemâniyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa bölümü, nr: 979.

Alvaro Velho, **A Journal of the First Voyage of Vasco Da Gama 1497-1499**, Hakluyt Society, London 1898.

İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr fi Vekâi ed-Duhûr**, C.4, Nşr: Muhammed Mustafa, Kahire 1982.

Anonim Tevârih-i Âli Osman, haz: Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, S.24, İstanbul 1992.

Adâ'i-yi Şirâzî ve Selimnâmesi, haz: Abdüsselam Bilgen, TTK, Ankara 2007.

- Ahmed Râşid Paşa, **Yemen ve San'a Tarihi**, haz: Güllü Yıldız, Filiz Dıġıroġlu, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2015.
- Âşıkpaşazade, **Osmanoġullarının Tarihi**, haz: Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- Celalzâde Mustafa, **Selimmâme**, haz. Ahmet Uġur, Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.
- Gaspar Correa, **The Three Voyages of Vasco da Gama and His Viceroyalty: from the Lendas da India of Gaspar Correa**, Hakluyt Society, London 1869.
- Gomes Eanes de Zurara, **The Chronicle of the Discovery and Conquest of Guinea 1410-1473** , çev: Charles Raymond Beazley, C.2., London 1896.
- _____ , **The Voyages of Cadamosto and Other Documents on Western Africa in the Second Half of the Fifteenth Century**, çev: Gerald Roe Crone, Hakluyt Society, London1937.
- Hadîdî, **Tevârih-i Âl-i Osman**, haz: Nejdet Öztürk, İ.Ü.E.F. Ortaçaġ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 1986.
- Haydar Çelebi, **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, haz: Yavuz Senemoġlu, Tercüman Gazetesi.
- İbn İyâs, **Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi ed-Duhûr**, C.4, Nşr: Muhammed Mustafa, Kahire 1982.
- _____ , C.5
- İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osmân**, VIII. Defter, haz: Ahmet Uġur, TTK, Ankara 1997.
- Seydi Ali Reis, **Mir'atü'l-Memalik**, nşr: Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, Derssadet 1895.

Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, **Târîh-i Solakzade**, 1068/1658, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1297.

Şükrî-i Bitisî, **Selimmâme**, haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniversitesi Basımevi, Kayseri 1997.

The Commentaries Of The Great Afonso Dalboquerque, Second viceroy of India from the Portuguese Edition of 1774, çev: Walter de Gray Birch, C.3, Hakluyt Society, London 1875.

_____, C.4.
Tursun Bey, **Târîh-i Ebû'l-Feth**, hazırlayan: Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977.

Zurara, **Chronicle of the Discovery and Conquest of Guiene**, çev: Beazley, Printed for the Hakluyt Society, London 1899.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AFYONCU, Erhan, **“Süleyman Paşa, Hadım”**, DİA., C.38, İstanbul 2010, s.96-98.

AHMAD, Sayyid Maqbul, **“İbn Macid”**, DİA., C.20, İstanbul 1999, s.162-163.

AL- GERAfİ, Ebtisam, **Beylerbeyi Hasan Paşa Döneminde Yemen İdaresi 1580-1604**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora tezi, İstanbul 2015.

AL-TAYYİBİ, Amin, **Al-Muvajaha al-Osmaniyye al-Burtugâliyye Fi'l Bahr al- Ahmer Fi' Nisf al-Avval min al- Karn as-Sâdis 'Ashar**, **Arab Historical Reviews For Ottoman Studies**, S.2, 1990, s.165-175.

- AK, Mahmut, “**Seydi Ali Reis**”, DİA, İstanbul 2009, s.21-24.
- ARMESTO, Felibe Fernandez, **The World a History**, New Jersey: Tufts University, Pearson Education, 2007.
- ARNOLD, David, **Coğrafi Keşifler Tarihi**, çev: Osman Bahadır, İstanbul 1995.
- AXELSON, Eric, “Prince Henry the Navigator and the Discovery of the Sea Route to India”, **The Geographical Journal**, Blackwell Publishing on Behalf of The Royal Geographical Society(with dte Institute of British Geographers), New York 1961, s.10-157.
- BALADEZ, Fabio, **The Image of the Turks and Muslims in the Sixteenth Century Portuguese Chronicles**, Doktora Tezi, İstanbul 2015.
- BAYDAR, Zerrin, **Marco Polo ve Seyahatnamesi ya da Dünyanın Marco Polo Tarafından Hikâye Edilişi**, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, C.3, S.8, İstanbul 2004.
- BEAZLEY, Charles Raymond, **Prince Henry the Navigator The Hero of Portugal and Of Modern Discovery 1394-1460**, London 1895.
- BOSTAN, İdris , “**Selman Reis**”, DİA., C.34, İstanbul 2009, s.444-446.
- _____, “**Kemal Reis**”, DİA., C.25, Ankara 2002, s. 226-227.
- _____, “**XVI. Yüzyıl’da Kızıldeniz’de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri**”, Osmanlı’nın İzinde: Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı, C.1, İstanbul 2013, s.331-357.
- _____, **Kâtip Çelebi, Tuhfetü’l-Kibar Fî Esfâri’l-Bihâr**, haz: İdris Bostan, Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008.

- BOXER, Charles Ralph, **The Portuguese Seaborne Empire 1415-1825**, The History of Human Society, London 1969.
- BOORSTIN, Daniel Joseph, **Keşifler ve Buluşlar**, çev: Fatoş Dilber, İş Bankası Yayınları, Ankara 1996.
- BRAUDEL, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, C.1 İstanbul 1989.
- BRUMMETT, Palmira, **Osmanlı Denizgücü**, çev: Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- BUSK, Mary Margaret, **“The History of Spain and Portugal from B.C. 1000 to A.D. 1814”**, London 1833.
- _____, **Gunpowder and Galleys: Changing Technology And Mediterranean Warfare At Aea In The 16th Century**, Naval Institute Press, Cammbridge 2004.
- CARIM, Fuad, **Marco Polo ve İbn Batuta Yazdıklarının çoğu Türk’lerle ilgili dünyanın en önemli iki seyyahı**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.
- CASALE, Giancarlo, **The Ottoman Age of Exploration**, Oxford University Press, New York 2010.
- _____, **“Sefer Reis: Osmanlı Okyanus Savaşlarının Yenilikçi İsmi”**, **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu’nda Osmanlı Deniz Varlığı**, İstanbul 2008, V. Oturum, s.3-10.
- CERAN, İsmail, **“Merînîler Devleti”**, **The Journal Of Academic Social Science Studies**, C. 6, 2013, s.223-268.
- CHELHOD, Joseph, **“Les Portugais Au Yemen, D’apres Les Sources Arabes”**, **Journal Asiatique**, C.CCLXXXIII/1, Portuga1995, s.1-18.
- CLARKE, James Stanier, **The Progress of Maritime Discovery, from the Earliest Period to the Close of the Eighteenth Century, Forming an Extensive System of Hydrography**, London 1803.

- COUTO, Dejanirah, “Murâd Bey, Seydî Ali Reîs and He Warfare Aganist The Portuguese (1553-1554): New Insights on Original Iberian Accounts”, **Uluslar arası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu**, İstanbul 2013, s.185-216.
- _____, “Yeni Portekiz ve İspanyol Kaynaklarına Göre 1554’te Türkler Ve Portekizliler Arasında Geçen Deniz Savaşı”, **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu’nda Osmanlı Varlığı**, III. Oturum, İstanbul 2008, s.32-42.
- CRONE, Gerald Roe, **Maps and Their Makers: An Introduction to the History of Cartography**, Hutchinson University Library Hutchinson House, London 1953.
- _____, The Voyages Of Cadamosto “**Joao de Barros, Decades of Asia**”, London 1937, s.115.
- CROWLEY, Roger, **Conquerors: How Portugal Forget the First Global Empire**, New York 2015.
- CURTIN, Philip D., **Cross-Kultural Trade in World History**, Cambridge University Press, London 1984.
- ÇETİN, Altan, **Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat**, Eren Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, “İbn Haldun’da Memlûk Askeri Teşkilatı”, **Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Tarih Ve Medeniyetler Tarihi Ankara 2007**, C.1, Ankara 2012, s.913-924.
- DANVERS, Frederick Charles, **The Portuguese in India Being A History Of The Rise And Decline Of Their Eastern Empire**, C.1, London 1894.
- DİNGEÇ, Emine, “XVI. Yüzyıl’da Osmanlı-Açe İlişkileri”, **Turkish Studies İnternational Periodical For The Languages Literature And History of Turkish or Turkic**, S.5, Ankara 2010, s.954-973.

- DISNEY, Anthony Rendell, **A History of Portugal and the Portuguese Empire**, C.2, Cambridge University Press, U.S, 2009.
- DURANT, Will, **The Reformation: A History of European Civilization from Wyclif to Calvin: 1300-1564**, C.6, New York 1957.
- EMECEN, Feridun, **Zamanın İskender'i, Şarkın Fatih: Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- ES-SEYYİD, Eymen Fuâd, "Makrîzî", **DİA.**, C.27, Ankara 2003, s.448-451.
- FERRAND, Gabriel, "Şihâbeddin", **İA.**, C.11, İstanbul 1979, s.519-529.
- FRIEDRICHS, Christopher, **The Early Modern City 1450-1750**, New York 2013.
- GUANME, Yûsuf, "ad- Dawr al-Othmanî fi Ib'âd al-Khatar al-Ûrûbî (al-Burtugâlî) 'an al-Bahr al-Ahmar fi'l Qarn as-Sâdis 'Ashar", **Arab Historical Review For Ottoman Studies**, S.9-10, 1994.
- GUILMARTIN, John Francis, **Kalyonlar ve Kadırgalar**, çev: Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- GUPTA, Deepika- Bruce Bleakly, Rajinder Gupta, "Dragon's blood: Botany, Chemistry And Therapeutic Uses", **Journal of Ethnopharmacology**, C.115., s.361-380.
- HAMDANİ, Abbas, "Yeni Hindistan Yolu ve Amerika'nın Keşfine Osmanlıların Cevabı", çev: Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.3, Samsun 1988, s.239-252.
- HARB, Muhammed, **I. Selim'in Mısır Seferi Hakkında İbn İyas'da Mevcut Haberlerin Selimnamelerle Mukayesesi (XVI. Asır Osmanlı-Memluklu Kaynakları**

- Hakkında Bir Tetkik), İ.Ü.E.F. Tarih Bölümü**
Yeniçağ Tarihi Kürsüsü Doktora Tezi, İstanbul 1980.
- HOLT, Peter Malcolm, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu,**
çev: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
İstanbul 1999.
- İNAN, Göker, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/ M.1299-1561),**
Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
2011.
- KANAT, Cüneyt, “Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim
Süreci”, C.21/1 **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri**
Dergisi, İzmir 2006, s.123-134.
- _____, “Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'undaki Osmanlılar İle
İlgili Kayıtlar”, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası**
İncelemeleri Dergisi C.4, İzmir 2000, s.225-256.
- KURTOĞLU, Fevzi, “XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve
Portekizliler”, **İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25**
Eylül 1937, İstanbul 1943, s.911-923.
- _____, “Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın
Muhasara Planı”, **Bellekten**, C.4, S.13, Ankara 1940,
s.53-87.
- KÜÇÜKKALAY, Mesud, **Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler: Avrupa ve Osmanlı**
Devleti, Konya 2001.
- LAMBELET, Jean Christian-Ana Cristina Molina, Gustav Dax, Lisa Pachinger,
Sebastian Trischak, **The Economic History Of Portugal**, HEC Lausanne,
2003.
- LEWIS, Bernard, **Çatışan Kùltürler Keşifler Çağında Hıristiyanlar,**
Müslümanlar, Yahudiler, çev: Nurettin Elhüseyni,
Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

LOUREIRO, Rui Manuel, “16. Yüzyıl’ın Sonlarına 17. Yüzyıl’ın Başlarına Ait Portekiz Kayıtlarında Bahsedilen Osmanlı-Portekiz İlişkileri”, **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu’nda Osmanlı Deniz Varlığı**, III. Oturum, İstanbul 2008, s.3-14.

MAJOR, Richard Henry, **India in the Fifteenth Century Being A Collection Of Narratives Of Voyages To India In The Century Preceding The Portuguese Discovery Of The Cape Of Good Hope**, The Islamic World in Foreign Travel Accounts, C.6, Hakluyt Society, London 1994.

MARTINS, Joaquim Pedro Oliveira, **The Golden Age of Prince Henry the Navigator**, çev: James Johnston Abraham, Edward Reynolds, Chapman and Hall, London 1914.

MELZIG, Herbert, **Büyük Türk Hindistan Kapılarında Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa’nın Hint Seferi**, Selami Sertoğlu Kitabevi, İstanbul.

MERÇİL, Erdoğan, “Âdilşâhîler”, DİA., C.1., İstanbul 1988, s.384-386.

MUGHUL, Muhammad Yakub, “Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlı- Müslüman Hind Siyasetleri 1517-1938”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C.6, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1975, s.37-46.

_____, “Portekizlilerle Kızıldeniz’de Mücadele ve Hicaz’da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika”, **Belgeler**, C.2, S.3-4, Ankara 1965, s.37-48.

_____, **Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, Fetih Yayınevi, İstanbul 1974.

- _____,
“Türk Amirali Emir Mustafa İbn Behram Bey’in Hindistan Seferi (1531)”, **İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.4-5, İstanbul 1974, s.247-262.
- MURPHEY, Rhoads,
“Ottoman Naval Preparations During The Period Of Selim’s Egyptian Campaign of 1515 to 1518: An Assessment of the Planning, Execution and Aftermath Phase of The Ottoman Conquest of Syria and Egypt”, **Uluslar arası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26—29 Eylül 2013/İstanbul**”, TTK, Ankara 2014, s.73-87.
- MUSLU, Cihan Yüksel,
Osmanlılar ve Memluklar, çev: Zeynep Rona, İstanbul 2016.
- NEWITT, Malyn,
A History Of Portuguese Overseas Expansion 1400-1668, New York and London 2005.
- _____,
“**Prince Henry and Origins of European Expansion, An Expanding World Historiography of Europeans in Africa and Asia 1450-1800**”, düz: Anthony Disney, Ashgate Variorum C.4, 1995.
- NOUR, Mohamed Tarıg,
XVI. Yüzyıl’da Osmanlı İdaresinde Cidde, İ.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- O’DOHERTY, Marianne,
“**Fra Mauro’s World Map (c.1448-1449): Mapping, Mediation and the Indian Ocean World**”, Wasafiri: International Contemporary Writing, İngiltere 2011. s.30-36.
- ÖNALP, Ertuğrul,
Osmanlı’nın Güney Seferleri 16. Yüzyılda Hint Okyanusu’nda Türk-Portekiz Mücadelesi, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- _____,
“Piri Reis’in Hürmüz Seferi ve İdamı Hakkındaki Türk ve Portekizli Tarihçilerin Düşünceleri”, **Ankara**

- Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.29, S.47, Ankara 2010, s.1-21.
- ÖZBARAN, Salih, **Umman'da Kapaşan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013.
- _____, **Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu: XVI. Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri**, Doçentlik Tezi, İstanbul 1977.
- _____, **Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.114.
- _____, **Ottoman Expansion Towards The Indian Ocean In The 16th Century**, Istanbul Bilgi University Press, İstanbul 2009.
- _____, "Two Letters of Dom Alvaro de Noronha from Hormuz", **İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Matbaası**, İstanbul 1978, s.241-292.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S.31, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s.65-146.
- ÖZDEMİR, Mehmet, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.36., Ankara 1997, s.233-254.
- ÖZGÜÇ, Nazmiye – TÜMERTEKİN Erol, **Coğrafya: geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar**, Çantay Kitabevi, İstanbul 2000, s.38.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Yavuz Sutan Selim**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s.47-48.
- PANIKKAR, Kovalam Madhava, **Asia and Western Dominance: A Survey of the Vasco da Gama Epoch of Asian History 1498-1945**, Kuala Lumpur 1993.

- PEDANİ, Maria Pia, “Osmanlılar ve Süveyş Kanalı’ndan Diu’ya; Venedikliler ve Osmanlılar (1502-1538), **Uluslararası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu’nda Osmanlı Deniz Varlığı**, II. Oturum, İstanbul 2008, s.3-9.
- RIFFENBURGH, Beau, **Antik dönemden günümüze haritacılar**, çev: Çağlar Sunay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, **Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 tarihli ve E-12321 numaralı mühimme defteri**, IRCICA, İstanbul 2002.
- SERJEANT, Robert Bertram, **The Portuguese Off The South Arabian Coast Hadramî Chronicles**, Oxford: Clarendon Press, London 1963.
- SESHAN, Radhika, “Merchants, Warriors, Nobles: The Turks And India 16th- Early 18th”, **Uluslar arası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013**, TTK, Ankara 2014, s.103-110.
- SESLİKAYA, Ali, **Yavuz Sultan Selim’in Sefer Menzılâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzılâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme**, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014.
- SIRMA, İhsan Süreyya, **Osmanlı Devleti’nin Yıkılışı’nda Yemen İsyancıları**, Zafer Matbaası, İstanbul 1980.
- SİYAHİ, Konca, **Selman Reis**, İ.Ü.E.F. Tarih Bölümü Bitirme Tezi, İstanbul 1963.
- TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Fatih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münasebetleri”, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S.30, İstanbul 1976.
- _____ , “Süveyş’te Türkler ve Selman Reis’in Arzısı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.9, İstanbul 1968, s.77-80.

- _____, “Fatih’le Çağdaş Bir Memlûklu Sultanı Aynal el-Ecrûd”, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, S.23, İstanbul 1969, s.35-50.
- _____, “**Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış**”, İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, S.25, İstanbul 1971, s.30-31.
- TANSEL, Selahattin, **Sultan II. Bayezid’in Siyasi Hayatı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966.
- TAŞ, Kenan Ziya, “Özdemir Paşa”, **I. Uluslar arası Osmanlı’nın Birinci Hâkimiyet Döneminde (M.1517-1635) Yemen Sempozyumu Bildirileri 12-15 Mart 2015 Uşak**, İzmir 2016, s.1-9.
- TIBBETS, Gerald R., “Arab Navigatin in the Indian Ocean before the Coming of the Portuguese”, **The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, London 1981.
- TUCHSCHERER, Michel, “16. Yüzyılda ve 17. Yüzyılın Başlarında Kızıldeniz ve Aden Körfezi Bölgesinde Osmanlıların Denizcilik Faaliyetleri”, **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16. Ve 17. Yüzyıllarda Hint Okyanusu’nda Osmanlı Deniz Varlığı**, V. Oturum, s.11-20.
- _____, “XVI. Yüzyıl Sonlarından XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Kızıldeniz’de Osmanlı Donanması”, **Türk Denizcilik Tarihi**, C.1, İstanbul 2009, s.213-223.
- UĞUR, Yılmaz, **Kayıtbay Zamanında (1468-1496) Memlûk-Osmanlı İlişkileri**, Yüksek lisans Tezi, İstanbul 2005.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.2., TTK, Ankara 2011.
- ÜLKEKUL Cevat, “Osmanlı Süveyş Kaptanlığı ve Selman Reis”, **Uluslar arası Türk Deniz Gücü Tarihi Sempozyumu 16’ncı ve 17’nci Yüzyıllarda Hint Okyanusunda Osmanlı Deniz Varlığı**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul 2008, s.IV-40-72.

WATTS, Pauline Moffitt, **Prophecy and Discoverey: On the Spiritual Origins of Christopher Colombus’s “Enterprise of the Indies”**, The American Historicak Review, sayı:90, New York 1985.

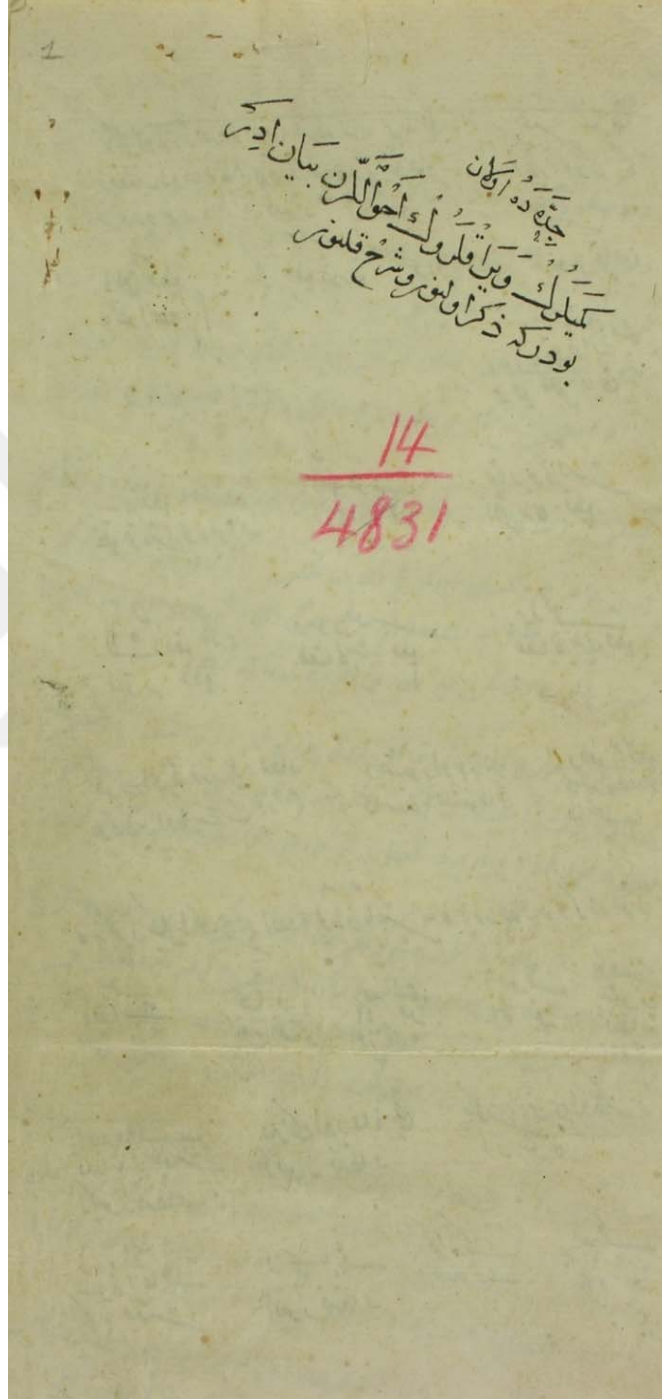
WHITEWAY, Richard Stephen, **The Rise of Portuguese Power in India 1497-1550**, London 1967.

YAVUZ, Hulusi, “XVI. Yüzyıl İslâm Dünyasında Osmanlı-Portekiz Mücadelesinin Sebepleri”, **M.Ü.İ.F.D.**, C.3, İstanbul 1985, s.49-77.

_____, **Yemen’de Osmanlı İdaresi ve Rumûzî Tarihi**, C.1, TTK Yayınları, Ankara 2003.

YÜCEL, Yaşar-Ali SEVİM, **Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni**, TTK Yayınları, Ankara 1991.

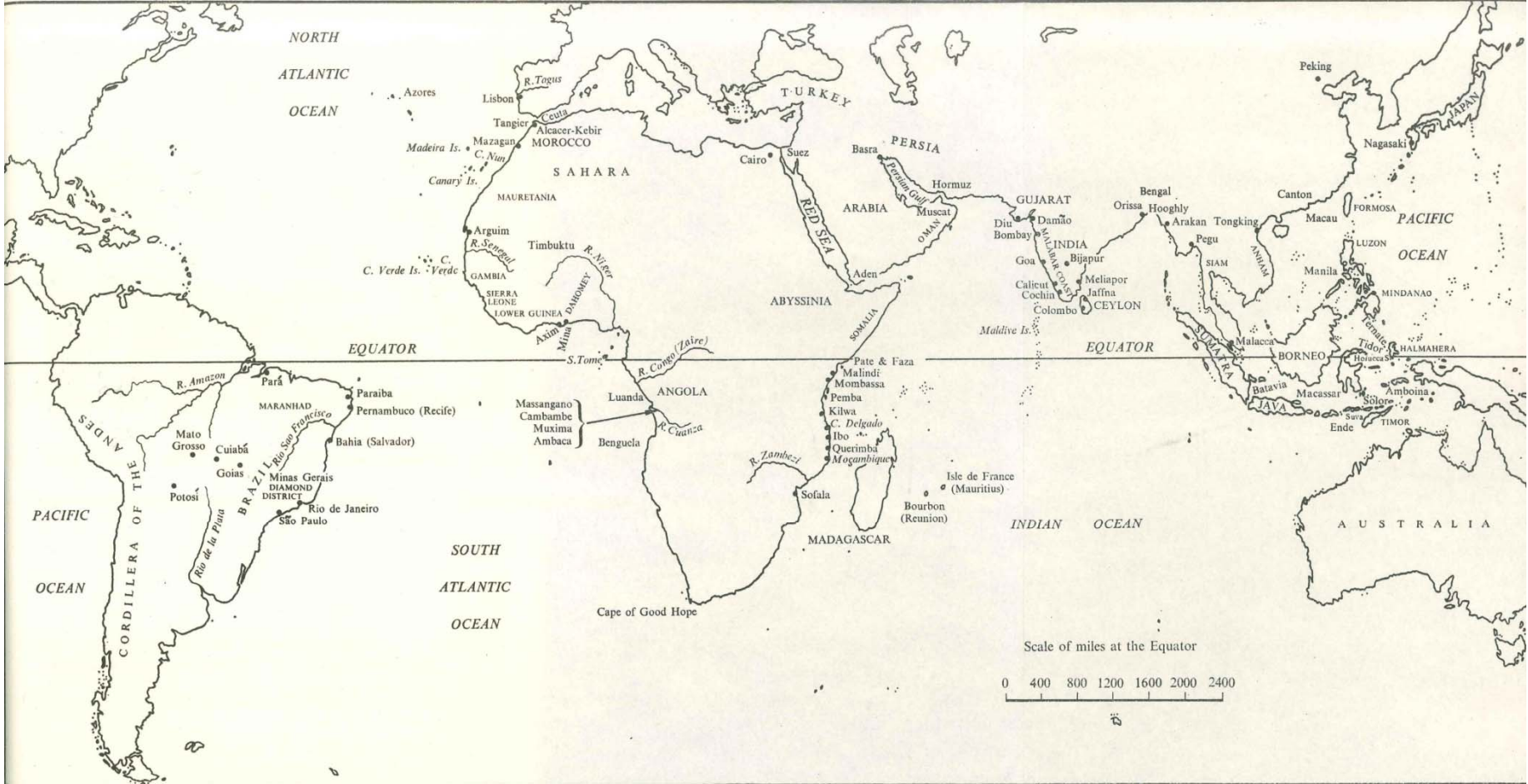
EKLER

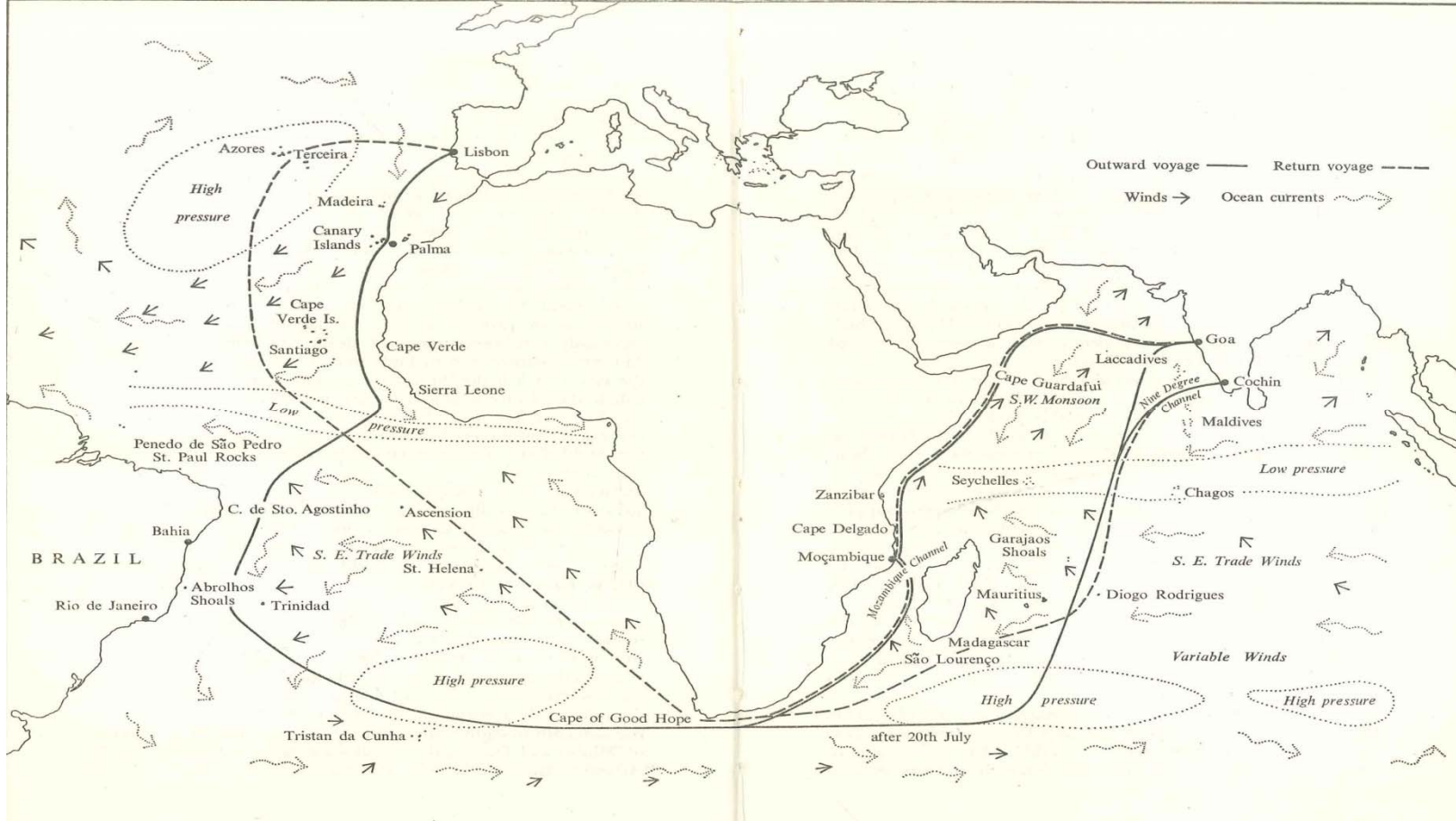
Ek 1

Selman Reis'in 10 Şaban 931(2 Haziran 1525) Tarihli Lâyihası (TSMA Eski E.6455

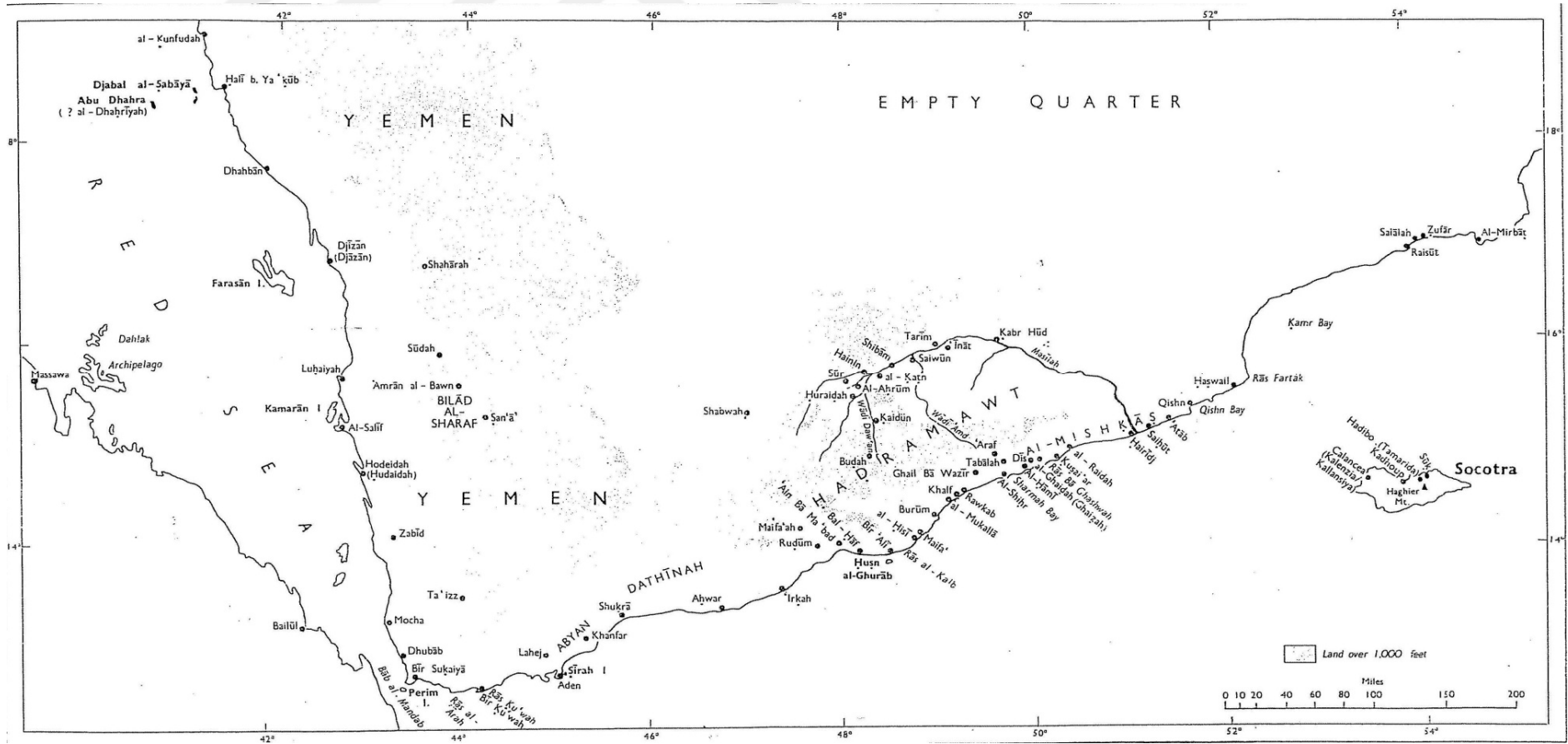
Yeni Dosya No 750/82)

Ek 2: Hind Okyanusu ve 16. Yüzyıl'daki mücadele alanları (Boxer, a.g.e., 407.)

Ek 3: Carreira da India adı verilen Portekiz coğrafi keşiflerinin 16. ve 17. Yüzyıllardaki güzergâhı, (Boxer, a.g.e. s.54-55.)

Ek 4: Güney ve Batı Arabistan, Yemen ve Hadramut, Kızıldeniz, Aden Körfezi ve Sokotra Adası (Serjeant, a.g.e.)

